

VARSTVO SPOMENIKOV XV

Maja 1972 na Muljavi z RTV Ljubljana

Dr. France Stele

(21. 2. 1886 — 10. 8. 1972),

akademik in univerzitetni profesor, prvi slovenski uradni konservator, nadvse zaslužni organizator in zvesti sodelavec spomeniške službe, umrl med tiskom tega zvezka, bo v svojem delu živel večno!

Njegovemu spominu bo posvečen naslednji zvezek Varstva spomenikov.

Dr. France Stele, membre de l'Académie slovène des sciences et des arts et ancien professeur de l'Université de Ljubljana, premier conservateur officiel slovène, organisateur et collaborateur fidèle et extrêmement méritoire du Service de la protection des monuments, décédé pendant que ce volume était sous presse, vivra par ses travaux éternellement!

Le prochain volume de Varstvo spomenikov sera dédié à sa mémoire.

VARSTVO SPOMENIKOV

PROTECTION
DES MONUMENTS

XV
(1970)

LJUBLJANA
1972

VARSTVO SPOMENIKOV, glasilo službe za varstvo kulturnih spomenikov v SR Sloveniji, s pomočjo Kulturne skupnosti Slovenije izdaja in zalaga Zavod za spomeniško varstvo SR Slovenije (Ljubljana, Plečnikov trg 2, p. p. 176). Za založbo Marijan Kolarič, direktor zavoda

Uredniški odbor: Franci Kokalj, Iva Mikl-Curk, Ivan Komelj, Helena Menaše, Ivan Sedej, konservatorji Zavoda za spomeniško varstvo Slovenije

Za zanesljivost podatkov in strokovnih mnenj odgovarjajo avtorji prispevkov. — Responsables de la justesse des données et des avis professionnels sont les auteurs respectifs

Francoski prevodi so delo prof. Viktorja Jesenika

Na naslovni strani: Rimski zid na Mirju v Ljubljani (foto Ivan Komelj)

Reproduction de la page de titre: le Mur romain à Ljubljana (photo Ivan Komelj)

VSEBINA — SOMMAIRE

PRO MEMORIA — Dr. France Stele (21. 2. 1886 — 10. 8. 1972)	5
POLEMIKA — POLEMIQUE	
Ivan Sedej: Resnica in mit o teoriji spomeniškega varstva — La vérité et le mythe dans la théorie de la protection des monuments	7
ČLANKI — ARTICLES	
S posvetovanja o metodologiji varstva arheoloških spomenikov (str. 15—30):	
Iva Mikl—Curk: Nekaj pojmov in smernic iz varstva arheoloških spomenikov — Quelques notions et lignes directrices de la protection des monuments archéologiques	15
Tone Knez: Za uspešnejše varstvo arheoloških spomenikov — Pour une protection plus efficace des monuments archéologiques	19
Marijan Slabe: Varovanje arheološkega spomenika v praksi — La protection du monument archéologique dans la pratique	21
Peter Petru: Izkopanine — znanstveni, spomeniškovarstveni in muzeološki pogledi na pridobivanje in objavljanje — Fouilles — vues scientifiques, de protection et muséologiques de l'acquisition et de la publication	27
Tone Knez: Novo mesto kot arheološki spomenik — Novo mesto comme habitat archéologique	31
Davorin Vuga: Nekaj misli ob zbiranju arheološkega topografskega gradiva v tolminski regiji — Quelques réflexions sur le rassemblement des matériaux topographiques archéologiques dans la région de Tolmin	43
Iva Mikl—Curk: K prezentaciji arheoloških spomenikov — rimskih stavbnih ostalin — Présentation des monuments archéologiques fixes — restes de bâtiments romains	49
Ivan Bogovčič: Posebnosti restavratorsko-konservatorskih del na zgodnjekrščanskem mozaiku pri šoli Majde Vrhovnikove v Ljubljani — Particularités des travaux de restauration-conservation effectués sur une mosaïque des débuts du christianisme à Ljubljana	55
Mali grad v Kamniku (str. 59—68):	
Peter Fister: Konservatorski problem — Le Petit château de Kamnik — problème de conservation	59
Miha Pirnat: Restavriranje Potočnikovih fresk v zgornji kapeli — Restauration des fresques baroques dans la chapelle supérieure du Petit château	65
Nataša Štupar—Šumi: Stanjel — program za obnovo in oživitev — Le programme pour la rénovation et la réanimation de Stanjel	69
Nataša Štupar—Šumi: Hiša Favento-Guzzi v Kopru — La maison de Favento-Guzzi à Koper — projet d'adaptation	95
Peter Fister: Studij barvne podobe starega Kranja in Tržiča — Etude du coloris des façades urbaines de Kranj et Tržič	103
KONSERVATORSKE IZKUSNJE OD DRUGOD — EXPERIENCES DE COSERVATEUR D'AILLEURS	
Peter Fister: Odstranjevanje vlage iz zidov — L'écartement de l'humidité des murs	121
KONSERVATORSKA POROČILA — RAPPORTS DES CONSERVATEURS	
Arheološki spomeniki — Monuments archéologiques	139
Umetnostni in urbanistični spomeniki — Monuments artistiques et urbanistiques	179
Etnografski spomeniki — Monuments ethnographiques	219
Razni kulturni in naravni spomeniki — Monuments divers de l'histoire et de nature	238
IZ STROKOVNE LITERATURE IPD. — DE LA LITERATURE ETC	243

POLEMIKA — POLEMIQUE

RESNICA IN MIT V TEORJI SPOMENIŠKEGA VARSTVA

IVAN SEDEJ

Ljubljana, Zavod za spomeniško varstvo SRS

V vsakdanji konservatorski praksi se vedno bolj kaže potreba po jasni formulaciji teoretičnih izhodišč; nedvomno pa potrebujemo tudi »filozofijo« spomeniškega varstva. Hkrati mislimo tudi na odpiranje zapostavljenih strokovnih vprašanj, ki so jih danes preglasile razprave o problemih financiranja in o oblastvenih dimenzijah spomeniške službe. Torej moramo načeti tista vprašanja iz konservatorske teorije in metodologije, ki nam bodo pomagala, da bomo preskočili dnevni prakticism in volonterstvo (pa najsi bo to še tako zagnano in polno idealizma).

Metodološka izhodišča za varovanje in obravnavanje spomenikov različnih vrst se v bistvu ne razlikujejo, gre le za tenčine in morebitne druge poudarke v enakem kontekstu; bistvene razločke opazimo le med obravnavanjem območij in posamičnih neprremičnih spomenikov. Zavedati se moramo, da kljub sorodni formulaciji varstvenih režimov velja za območja (urbanistične in ruriistične aglomeracije, ambiente itd.) aktiven »oblikovalski« režim, medtem ko za posamične spomenike veljajo predvsem restriktivne norme, ki omejujejo zlasti dejavnost imetnikov (uporabnikov) in morebitnih projektantov (vprašanje adaptacije in revitalizacije). V najbolj dosledni obliki se aktivni, tvorni odnos pisanih norm izraža v režimih in kategorizaciji kulturne krajine: kulturna krajina je kot območje sinteza danega naravnega (okolja) prostora in z njim skladnih pomembnih dosežkov človekove dejavnosti v njem. Kvalitete in značilnosti, tako gradbene kot naravne, je treba ob posegih v takem prostoru izvajati s potrebno občutljivostjo in z upoštevanjem spomeniških značilnosti le-tega.¹

Torej vsebuje oznaka kulturne krajine obenem že tudi konservatorska in oblikovalska napotila, ki (vsaj med vrsticami) upoštevajo in nakazujejo izrazito individualno obravnavo območja.

Norme za varovanje »čistih« območij so nekoliko bolj toge, čeravno je praksa taka, da se vsako posamično območje obravnava v skladu s posebnostmi in značilnostmi individualnega (območja) spomenika. Obenem so to tudi temeljne valorizacijske prvine (tudi kadar gre za »tipične« spomenike ali območja). Kot smo že omenili, je nekoliko drugače pri posamičnih nepremičnih spomenikih, ki jih po dosebedni razlagi zakona o varstvu kulturnih spome-

¹ ...glej: Sistemizacija in klasifikacija spomenikov, Klasifikacijska shema, odstavek: Kulturna krajina, VS XIII-XIV, 1968—1969, Ljubljana 1970, str. 281.

nikov sploh ne bi smeli spreminjati² in zlasti ne dopolnjevati. Seveda pa stvari niso tako čiste, ker so posamični spomeniki pogosto bistvena struktura nekega višjega (urbanističnega ali drugačnega) organizma.

Torej je prvenstvena zahteva in eno prvih izhodišč prav potreba po individualni obravnavi, ki jo splošno veljavne, toge in tipizirane norme določajo le najbolj okvirno. Tako izhodišče tudi pobija tezo o »uradiškem varovanju« kulturnih spomenikov in nakazuje aktivno varstvo, ki razlaga »zaščitno odločbo«³ le kot prvi člen v verigi konservatorskih ukrepov (to velja seveda le za spomenike in območja, ki so kot taki že registrirani, valorizirani). Preprosto povedano, skrb za spomenik in območje mora biti poverjeno strokovnjaku v vseh fazah dela (obravnave), izjema je le sama odločba (ali zavarovanje v urbanističnem ali spomeniškovarstvenem redu), ki jo na predlog (zahtevo) strokovne službe izda občinska skupščina.

Taka, sicer bežna analiza, pa nas opozori še na problem oblikovanja, ki ga bomo skušali razviti v nadaljnjem. Osnova za strokovno (tudi znanstveno) delo pa je seveda izdelana konservatorska teorija, ki mora bazirati tudi na znanstvenih dognanjih tradicionalnih akademskih strok — te so namreč kot »matične« dejavnosti (usmeritve) vključene v širok okvir konservatorstva. Kolikor je na prvi pogled nesporno, da bi morala konservatorska stroka kot aplikativna veda uporabljati predvsem pozitivistična izhodišča, nam podrobna analiza pokaže drugačne potrebe. Pozitivistično je lahko konservatorstvo usmerjeno le z delom svoje temeljne dejavnosti, to je pri zbiranju neoporečnih podatkov. V vseh drugih delovnih fazah pa se srečamo s tako ali drugače formulirano teoretično strokovno osnovo.

Zato moramo opozoriti na dvojje sodobnih, zelo značilnih izhodišč (ki pa sta moderni le v našem prostoru) in sicer na strukturalizem in semiološke raziskave. Z metodo strukturne analize, ki se je pri nas že uveljavila, je (na primer) Nace Šumi na novo ovrednotil slovensko in posebej še osrednjeslovensko baročno arhitekturo. Namesto čustveno obarvanih ocen večnostnih kvalitete smo z njegovim delom dobili znanstveno utemeljeno oceno likovne vrednosti (in posamičnih struktur-vrednot), obenem pa tistih specifičnih sestavin (tkiva) baročne arhitekture, ki označujejo naše spomeniško gradivo kot »slovensko« (vprašanje osrednjeslovenske sinteze). Tako lahko postane tudi vrednotenje spomenikov drugačno. Hkrati lahko označujemo »nacionalni značaj« in pomen arhitekture v ožjem in širšem pomenu besede. Tako ima na primer ocena Mačkovih arhitektur sedaj nedvomno druge razsežnosti — ne odloča več samo ime avtorja in intuitivna presoja kvalitete v primerjavi z drugimi pojavi v sosednjih deželah, marveč tudi druge, za nacionalno umetnost in zgodovino pomembnejše nemitološke prvine.

Za splošno rabo je verjetno še ustreznjše širše strukturalistično izhodišče, ki ga je fundiral Levy-Strauss in ki presega Sedlmayerjev model strukturne

² ... glej: 3. člen zakona o varstvu kulturnih spomenikov (Ur. l. LRS, št. 26 — 263/61).

³ ... glej formular odločbe o kulturnem spomeniku, Obrazec B 253-70, Založil Zavod za spomeniško varstvo SR Slovenije — 1970.

Odločba vsebuje sicer vse poglavitne podatke o spomeniku — vendar lahko te podatke vpišemo šele na podlagi njegove proučitve, kar pa seveda ne pomeni, da sedaj o spomeniku vse vemo. Gre le za administrativno ugotovitev in zavarovanje, ki ima kot posledico nadaljnje konservatorske ukrepe in posege.

analize. Čeravno gre v obeh primerih za »nezgodovinski odnos«, so rezultati nedvoumni in koristni, saj nam odpirajo širši in v bistvo vprašanj uprt pogled. Strukturna in pomenska analiza področje konservatorstva tudi razširjata. Iz aspekta delnih zgodovin in ved prehajamo na širšo, plodnejšo platformo, ki nam omogoča polno vrednotenje spomenika v današnjem času. Tako lahko tudi presežemo dosedanjo prakso praktične aplikacije rezultatov ozkih »potrjenih« ved. Pravzaprav bi lahko skorajda že na tej podlagi govorili o novi, specializirani vedi.

S semiološkim pristopom lahko zajamemo kvaliteto pomenov in posameznih prvin in spomeniku ali aglomeraciji kot individualni organski tvorbi z analizo. Tako pridemo do značilne govorice pomenov in znakovnih vrednot (transponiranih na vizualno, oblikovno raven), ki skupaj ustvarjajo »jezik«, ki zajema celotno kulturno dediščino (mišljeno v konservatorskem pomenu besede). Analiza označenih in označevalnih činiteljev, ki nam spomenik (spomeniško območje itd.) predstavi v spektru pomenov (verjetnih in dokazanih), nam da rezultate, ki so hkrati že tudi akcijska osnova za delo na spomenikih. Gre za neke vrste mrežno strukturo, ki v skrajni posledici narekuje celo sestav strokovnih teamov, ki naj (individualiziran) spomenik ali spomeniško območje obravnavajo.

V takih povezavah se nam pomen spomenika (območja) pokaže v bistveno drugačni luči. Seveda pa analiza znakovnosti in pomenov ne da valorizacijske formule. Lahko se pa izognemo mitologizaciji in meta-dimenzijam, pa naj gre za mitologizirana obdobja (romanika in gotika) ali zvrsti in vrste spomenikov (kmečka hiša, spomeniki NOB). Mitološko označitveno vrednost ima največkrat faktor starosti, kar pomeni, da je predmet (ne glede na dejansko kvaliteto in pričevalni pomen — kar je pogoj za spomeniško svojstvo) toliko pomembnejši (vrednejši) kolikor starejši je. Mitologiziran je tudi izrazito čustveno in nedokazljivo formuliran pojem »domačnosti«, ki je eden od pomembnih vrednostnih činiteljev v vsakdanji spomeniški praksi.

Pomene spomenika (območja) moramo seveda modificirati, upoštevati pa je treba tudi statistične razsežnosti (kar je pomembno zlasti v povezavi s faktorjem starosti). Statistična dimenzija spomenika lahko njegovo vrednost izrazito poveča — ustvarja namreč pogoje za različno vrednotenje, služi pa tudi kot dokaz razprostranjenosti (pojava, predmeta, pomenskega sklopa) v času in prostoru. Tako pridemo v nadaljnjem do nove pomenske strukture. Vsak predmet gledan ločeno od množice je v bistvu brez večine spomeniških pomenov. Množica predmetov, ki so lokalizirani in časovno opredeljeni na enem ali večih nivojih, pa govori potemtakem v drugačnem »jeziku« kot posamezne »besede«. Prevedeno v filozofski jezik, gre za preskok kvantitete v kvaliteto.

Kot vidimo, so to v bistvu znane in nesporne stvari, ki pa teoretično še niso formulirane in temelje zgolj na aksiomatski »zdravi pameti«, ki pa se navadno izkaže le kot lagodna konvencija. Vzpostaviti moramo hierarhijo pomenov in sicer v kotekstu strukturnih povezav — ker nam drugače en sam zanemarjem, na videz nepomemben element, spremeni celotno sliko. Degradira lahko celo vrednost spomenika (relacija med množico in prvino, ki smo jo že nakazali).

Vprašanje je pomembno zlasti, kadar odločamo ali bomo spomenik ohranili v sporočeni obliki (to se pravi z vsemi prezidavami in dozidavami) ali pa ga bomo očistili, kar pomeni, da bomo poudarili le eno časovno (stilno)

dimenzijo. Mimogrede lahko ugotovimo, da se vrednost dozidav v kontekstu spomenika spreminja iz leta v leto. Kot ilustracijo lahko navedemo le secesijske forme — pred nekaj leti je beseda »secesija« pomenila nekaj slabega, danes je pejorativni prizvok izgubila, deloma zaradi časovne oddaljenosti (mitološka meja med petdesetimi in osemdesetimi leti) deloma pa zaradi pojavov nove secesije in psihedelične umetnosti. Logičen sklep je, da bi pred nekaj leti secesijski dodatek na arhitekturi (spomeniku) odstranili, da bi ga pa varovali kot dragocen prispevek k integralni podobi v času se spreminjajočega spomenika, če bi opravljali posege danes ali jutri.

Dostikrat premalo upoštevamo tehtanje razmerij med prvimi posamičnih pojavov (likovnih ali historičnih organizmov) in neupoštevanje vključevanja teh pojavov v večje zaključene celote je pripeljalo do nekaterih absurdnih interpretacij. Te pa so se vtihotapile prav v metodologijo varovanja urbanističnih aglomeracij. Zato se tu srečujemo z izrazitim prakticizmom in mitologizacijo nekaterih stališč, ki imajo cehovski prizvok. Zato vzemimo kot primer slabokrvno arhitekturo iz 19. stoletja, ki pa je bistveni in edini sestavni del in poudarek, struktura in faktura kvalitetnega urbanizma (Dunaj, Berlin, Pariz), ki ga odlikuje predvsem širokopoteznost. Čeravno se v tem času začne nezadržan proces totalitarističnih vizij, ki so kasneje izzvenele v musolinijevskem in hitlerjevskem klasicizmu (Speer) in Stalinovem slaščičarskem gigantizmu.

Urbanistična aglomeracija (kot kvaliteten spomenik historičnega urbanizma) potemtakem ne more obstajati v svoji integriteti in neokrnjenosti, če to »slabo« arhitekturo zanemarimo ali celo uničimo. Nadaljnji sklep pa seže v strukturo idej o novem (sodobnem) urbanizmu in sanaciji starih aglomeracij. Ugotavljamo namreč, da elementi urbanističnega oblikovanja in končno celotne realizacije, ki je pred nami, niso le ritem stavbnih gmot, ulična mreža in podobne dokaj abstraktne strukture (ki so seveda tu in jih ne gre zanemarjati, ker govore o ideji), marveč tudi mali otipljivi detajli na fasadah, ki definirajo arhitekturo kot časovni pojav in bistveni del mestnega organizma.

Z vnašanjem novih pomenskih ravni v staro urbano strukturo, z eliminacijo drobnega okrasja na fasadah in z pozidavanjem vrzeli z modernimi tampuskimi objekti pa sporočeno urbano organizacijo spremenimo v nekaj drugega, novega. Tudi če jo za merila veljavnega, današnjega okusa izboljšamo pa vendarle ne moremo govoriti o konservaciji ali revitalizaciji. V vsakem primeru gre za grobo retušo in spremembo fakture, kakršne pri slikarskih spomenikih (na primer) ne dovolimo. V bistvu gre ob takih posegih za lapidarijsko reševanje — le s to razliko, da namesto vzdanega kamna ohranjamo staro ulično mrežo ali stavbne gmote. Stvari je treba imenovati s pravim imenom, zato lahko govorimo le o delni ohranitvi nekaterih historičnih naselbinskih jeder (mest, vasi).

Tak način razmišljanja nas pripelje tudi do analize pomenov različnih konservatorskih in restavratorskih »Kart«⁴ in mitoloških aksiomov, ki izvirajo iz teorije arhitekturnega oblikovanja v 20. stoletju.

⁴ ... Mednarodna listina o konservaciji in restavraciji spomenikov in spomeniških območij (Beneška karta), Benetke 31. V. 1964. Objavljeno tudi v: Varstvo spomenikov XII. 1967, Ljubljana 1969, stran 153—154.

Priporočilo mednarodnih načel za arheološka izkopavanja (New Delhijska karta), New Delhi 5. XII. 1956.

Splošno priznana in največkrat citirana Beneška karta (pravijo ji kar konservatorski evangelij) uveljavlja dve pomembni mišljenjski niansi, ki obe izvirata iz tradicionalnega pojmovanja »starine«, spomenika. Načelo o sodobnem, drznem oblikovanju (ki je postavljeno malodane kot zahteva) v starih ambientih, ima predvsem tele omejitve: držati se je treba okvirnih načel in meril, ki jih uveljavlja ambient to pa so — višinska linija, fasadna črta in v širšem okviru stara ulična mreža, oziroma razporeditev mas. V bistvu pa gre za posodobljenje starih načel, ki jih je v radikalni obliki uveljavila že baročna arhitektura, kasneje pa tudi oblikovalci mest v 19. stoletju. Tudi splošna pieteta do visokovrednih spomenikov je stara vsaj toliko časa (ne pozabimo, da so imeli spomeniška določila z ostrimi kaznimi že v starem Rimu!). Vendar so se razmerja oblikovalcev do stare arhitekture (spet do enega dela — reprezentativnih stavb) v 19. stoletju spremenila, predvsem zaradi odkritja antike v znanstveni arheološki interpretaciji in seveda gotike. Ta »odkritja« so imela za posledico spremembo okusa in radikalizacijo stališč, ki so zahtevala oblikovanje stavb in ambientov v »gotskem« itd. duhu. Skratka v tem času so navdušeno spreminjali gotske cerkve v novogotske. Violet Le Ducovi nasledniki pa so podrli prizidke pri starih katedralah, zidali razvaline in popravljali napake starih »gotskih« graditeljev tako, da so jih uklepali v »znanstveno« utemeljene sheme »prave gotike« (seveda iz 19. stoletja).

Predvsem pa ne smemo zanemariti psiholoških in socioloških dimenzij, ki arhitekta v konservatorski službi ali izven nje (tekega, ki posega v že urbaniziran, spomeniški prostor) postavlja v položaj borca za »novo« in proti »zaostalosti«. V 19. stoletju je imela zato znanstvena arheologija dvojni nasledek v arhitekturi. Spodbudila je gradnjo naselij in poslopij (ali njih preoblikovanje) po monumentaliziranih antičnih vzorih, obenem pa je odkrila vrednost in mitologijo srednjega veka. Z »odkritjem« teh stilnih in kvalitetnih ravni v evropski arhitekturi se je najprej okoristila konservatorska dejavnost, ki je bila tedaj tudi teoretično integralni del kreativnega arhitekturnega oblikovanja in delovanja. Velike arhitekturne teorije (tudi njih praktična aplikacija: nova gotika z železnimi stebri in nosilci) so v bistvu posledica konservatorske usmeritve, ki je tedaj prerasla lapidarijsko in muzejsko (theatrum mundi) usmeritev varuhov starin. Potemtakem lahko govorimo o bistveno novem v arhitekturi in urbanizmu.

Za najširši krog ljudi, ki jih arhitektura zanima ali pa tudi ne, so prav stare hiše in naselja matičen simbol zaostalosti in preživelega. Posebej pa je treba definirati še oblikovalčev odnos do kvalitetne urbane aglomeracije — zanj je staro mestno jedro neke vrste okamenela galerija velikih mojstrov, arhitekturni Loure ali Ermitaž z eksponati mojstrov svetovnega slovesa. Zato skuša (skorajda) vsak ustvarjalec postaviti v to galerijo tudi svoje delo in se tako pritihočupati med velike mojstre ter izenačiti svoje ime z njihovimi — hkrati s tiho željo, da bo njegov izdelek upadljivejši. Zato prav lahko razu-

---

Objavljamo tudi v: Varstvo spomenikov XIII-XIV, 1968—1969, Ljubljana 1970, stran 271—275.

Priporočilo zavarovanja kulturnih spomenikov, ki jih ogroža izvajanje javnih in zasebnih del (Generalna konferenca UNESCO, 15. seja, 15. oktobra do 20. novembra 1968), Pariz 22. XI. 1968. Objavljeno tudi v: Varstvo spomenikov XIII-XIV, stran 275—281.

memo gradnjo predimenzioniranih ali oblikovno ekstravagantnih zgradb v starih ambientih (Koper).

Če se povrnemo h Kartam, moramo ugotoviti, da so sestavni del pomenske ravni teh listin tudi statusne in stanovske strukture. Ker so jih večinoma formulirali arhitekti, je tudi poudarjen en stanovski aspekt. V tem okviru bi bila zanimiva primerjava med statusom restavratorja in statusom arhitekta v najširši konservatorski dejavnosti. V skladu s tradicijami violetleducovskega kreiranja, si je arhitekt tudi v spomeniški službi (celo v teoriji) pridržal privilegij — ustvarjalca in oblikovalca. Restavratorskemu delu smo umetniško dimenzijo vzeli že davno. Čeravno gre za dvoje dejavnosti (strok), ki bi morali imeti v načelu enak status (v odnosu do spomenika) pa ima ena stroka favoriziran, celo mitiziran položaj. Vse to izvira iz aksiomatskega pomena in slave arhitekta — kreatorja; zato gre na vseh ravneh delovanja še vedno za neposredno tradicijo in mišljenjski model, kakršnega je uveljavil Violet le Duc ali pri nas (v nekoliko modificirani in s kranjskimi miti dopolnjeni obliki) Jožef Plečnik.

Zato se kaže »kreativni« konservatorski pristop v deformirani obliki kot nasilje nad spomeniki in staro urbano strukturo. Tudi ob najbolj drznem vključevanju modernih arhitektur v stare ambiente se srečujemo s slabimi kompromisi med kreativnostjo, zahtevami stare urbanistične zasnove in detajli ter zahtevami naročnikov. Obenem pa je prisoten strah na olimpijski ravni — in sicer pred vdorom strojne civilizacije v idilični svet srednjeveških mitov. Lahko rečemo, da postajajo stara mestna jedra (tista, ki se jih loteva spomeniška služba) in posamični arhitekturni spomeniki muzejski eksponati, ki imajo le to funkcijo da obdajajo ali dopolnjujejo kreacijo modernega oblikovalca. V mnogih primerih pa postaja stara arhitektura (in urbanizem) povsem banalen reklamni izvesek trgovske in turistične dejavnosti (Split).

Po drugi strani imajo enak učinek tudi ponarejanje starih oblik ali tamponski vrivki v stare fasadne nize (ploskve). Spomeniška celota dobi tako nov pomen in v čistem likovnem pogledu novo strukturo. Zato lahko govorimo le o »delnem konserviranju«, ki je konservatorsko pač v toliko, v kolikor ohranja nekatere starejše objekte v novih povezavah. Zato bi moral projektant, ki daje starini novo funkcijo (ima jo tudi slika, ki jo iz prvotnega okolja prenesemo v galerijo), obravnavati urbano tkivo na popolnoma enak način kot obravnava restavrator sliko; z vso pieteto in brez kakršnih koli dodatkov. Čeravno je primerjava nekoliko nasilna, bi dobeseden prenos teh pomenskih ravni v restavratorstvo pomenil tole — manjkajočo glavo na poljubni srednjeveški freski bi bilo treba dopolniti v picassovskem stilu! Pač drzno in modernol Gloriolo arhitekturnega demiurga je treba vreči v staro šaro, tako kot so se restavratorji odpovedali visokemu umetništvu. Obe dejavnosti (arhitekturna in restavratorska) se morata na kreativnem in idejnem nivoju usmeriti v racionalno znanost, prostor je le za kreativno znanost in ne za mitizirane demonstracije sentimenta in intuitivnega poustvarjanja.

Karte in konvencije izražajo tradicionalne resnice, ki se od stare violetleducovske (v mnogih pogledih pozitivne) tradicije razlikujejo le po poudarku (modernejša je le argumentacija): namesto restavracije — nova, sodobna tamponska arhitektura, namesto dopolnjevanja — dograjevanje, namesto fiktivne obnove in podoživetja — aranžersko mrzla muzejska prezentacija itd. Tako se posamezni spomeniki in aglomeracije obdelujejo kot lapidarijski predmeti,

s katerim je mogoče okusno aranžirati določeno novo okolje. In kaj je drugega stara mestna ulica z nekaj bleščečimi tamponi, kot novo okolje!?

Tovrstno razmišljanje nas končno pripelje do radikalne in v mnogih pogledih ekstremne teze o nedotakljivosti spomenika, ki ji v načelu ne moremo odrekati upravičenosti, sicer pa je tudi (nedotakljivost) formulirana in zahtevana v večini obstoječih spomeniških zakonodaj na svetu. Seveda je praktična aplikacija takih zahtev skorajda nemogoča, zaradi mnogih vzrokov, omenimo le: omejene denarne možnosti, sebične ekonomske interese lastnikov spomeniških objektov, mitizirano potrošnjo, science-fiction sliko jutrišnjega dne itd. Kompromisi, ki jih družba sklepa z najrazličnejšimi interesi, ki obvladujejo prostor, se odražajo v polni meri na področju varovanja kulturnih spomenikov — zato so dokaz tudi mnoge Karte, ki vse po vrsti izhajajo iz predpostavke (izjema so le arheološki spomeniki), da je mogoče spomenike reševati le v zvezi z zahtevami trga. Skratka, gre za izrazito obrambno pozicijo, ki skuša dokazovati upravičenost dela duhovne nadgradnje s psevdoekonomskimi »dokazi« o rentabilnosti in rentabiliteti spomenikov, o dohodkih iz turizma itd. Iz kompromisnega izhodišča izhaja seveda tudi kompromisarska teorija. Kolikor bi takim izhodiščem rekli s pravim imenom, da so le prakticistično reševanje dnevne problematike, bi bilo vse v redu. Manj pošteno pa je, da skušamo odeti nenačelen kompromis v plašč bleščeče načelnosti in teorije.

Drug razlog za tako ravnanje, ki je preprosto in nedvoumno izraženo v obliki aksiomov, ki jih vsebuje Beneška karta, je seveda tudi zmeda v sodobnih teorijah arhitekture in urbanizma (Le Corbusiere, Gideon, Zevi, Francastel itd.). V teh velikih teorijah se srečujemo z dvema strukturama — romantičnim pojmovanjem funkcije mestnega in arhitekturnega organizma in z vsiljivo vizijo rouseaujevskega povratka k naravi v diferencirane termitnjake iz betona in stekla. Funkcija mesta je torej pojmovana togo in enostransko. O tem priča splošno sprejet sistem coningov — ki naj bi ustrezal (v načelu) tradicionalni urbani delitvi na patricijsko, trgovsko, obrtniško in upravno četrt ter gheto. Sodobni coningi pa niso nič drugega kot bleščeči gheti, specializirane in socialno nivelizirane satelitske aglomeracije z vsem, vendar zaprtim komfortom. Zanimarjena je predvsem resnična kvaliteta mesta — prepletanje funkcij in demokratična dimenzija možnosti, da se človek lahko giblje povsod po vseh delih mesta. Zaprti coningi so po poenostavljeni razlagi v betonu izražena vizija korporacijsko organizirane družbe!

V teh okvirih ima spomeniško varstvo poseben status. Dolžnost teoretične misli pa je, da predmet obravnave očisti vseh mitoloških in prevdoideoloških prvin, ter ga razgrne v vsem pojavnem bistvu, z vsemi njegovimi strukturami in pomeni, ki so vtكاني v našo kulturo. Seveda to ni preprost pragmatizem (zgodovina — učiteljica), gre tudi za interpretacije na drugačni ravni kot smo je vajeni. Pomen spomenika v današnjem času je drugačen kot je bil ob času njegovega nastanka, tedaj je šlo večinoma za vsakdanji, večinoma nepomembni del prostora, lahko pa tudi za neprecenljivo dragocenost (prvi izdelki iz aluminija iz okrog 1850). Različna pomenljivost materialnih prič preteklosti nam zato ne daje bianco menice za absolutno gospodarjenje z njimi.

Zavedati se moramo, da pomenske razsežnosti spomenikov še vedno odkrivamo — nekatere stare pomene (zlasti mitološke) pa čas zavrača kot ne-bistvene. Tako spet pristanemo pri vprašanju modernega oblikovanja v okviru starih mestnih jeder (ki smo si ga vzeli kot vzorčni primer). Teoretično in

praktično gre za izkrivljeno podobo o vlogi spomeniškega varstva v družbi. Kot dejavnost, ki hrani in predstavlja najpomembnejše priče preteklosti, je spomeniško varstvo »oblikovalska« dejavnost z vsemi pomanjkljivostmi in subjektivizmi take usmeritve. Luščenje (recimo) gotskih zasnov iz v celoti baročno preoblikovane cerkve je nedvomno nasledek mode in zahtev objektivnega zgodovinopisja — tako v načrtovalni kot v prezentacijski fazi. Prezentacija gotskega portala v obliki slepega vhoda v cerkveni notranjščini pomeni nedvomno radikalen poseg v zaključen umetnostni (arhitekturni) organizem — saj gre za vnašanje »arheoloških« elementov v drugo pomensko strukturo, ki ima lahko za nasledek degradacijo zaključene forme? Vse to so še vedno sporna vprašanja, ki jih rešujemo žal bolj intuitivno kot na podlagi trdne znanosti in teorije — rešiti pa jih je seveda treba.

Teh in drugačnih posledic bi se morali zavedati — zavemo pa se jih lahko šele tedaj, če bomo vsak potencialni spomenik prej analizirali na vseh ravneh in z vsemi pomeni ter možnimi posledicami, ki jih ima spomenik kot bivajoč del tradicije na naše izkustvo in pogled na svet. Zato je problem valorizacije spomenika in vseh njegovih sestavin tudi vprašanje teorije in filozofije konservatorstva.

IVAN SEDEJ: LA VÉRITÉ ET LE MYTHE DANS LA THÉORIE DE LA PROTECTION DES MONUMENTS

L'auteur traite des questions négligées de la protection des monuments — de la théorie et de la «philosophie» de la conservation des monuments. Il rattache les points de départ théoriques aux prises méthodiques que peuvent offrir la sémiologie et le structuralisme. Ce faisant, il indique aussi la liaison de la pensée théorico-formatrice contemporaine avec la pratique quotidienne dans les activités de la protection des monuments et il prend parti pour la variante «puriste» du traitement des monuments et des agglomérations de monuments. — Il part du fait que chaque nouvelle intervention (même de restauration) sur le monument donne au tissu du monument de nouvelles significations, qui peuvent revaloriser les anciennes ou même les couvrir, modifiant ainsi la qualité de témoignage du monument (de l'oeuvre d'art).

S POSVETOVANJA O METODOLOGIJI VARSTVA
ARHEOLOŠKIH SPOMENIKOV (str. 15—30)

NEKAJ POJMOV IN SMERNIC IZ VARSTVA
ARHEOLOŠKIH SPOMENIKOV

IVA MIKL-CURK

Ljubljana, Zavod za spomeniško varstvo SRS

Spomeniško varstvo je stroka, ki tako kot mnoge druge še zelo dinamično dopolnjuje teoretične osnove svojega praktičnega delovanja. Čimbolj jasno razčiščeni pojmi iz teorije so opora praktičnemu varstvu tudi pri varovanju arheoloških spomenikov. Na podlagi veljavnih pravnih in mednarodnih strokovnih norm ter po primerjavi mnenj z ljudmi iz prakse,¹ nam je za sedanjo rabo uspelo definirati nekaj pojmov, ki niso bili vedno dovolj precizno določeni, zdaj pa jih podajamo javnosti v naslednji obliki.

1. Arheološki spomenik

Dejstvo, da se vedno spet vračamo k definiciji spomenika, dokazuje, kako težko je najti povsem ustrezno definicijo. Besedilo naše dosedanje zakonodaje govori tudi o spomeniškem svojstvu predmetov in območij z arheološko vrednostjo. Če pa temu dodamo še duha mednarodnih aktov, ki jih je sprejela tudi Jugoslavija,² moremo ostati pri že večkrat objavljeni definiciji,³ da je spomenik (kulturni ali zgodovinski) tudi vsak arheološki kompleks. Pojem kompleks nam pomeni npr. najdišče z vsaj delno ohranjenimi plastmi, skupine najdb ali posamezne najdbe z znanimi najdiščnimi okoliščinami, posamične najdbe posebne oblikovne ali druge izpovedne vrednosti itd. Kar zadeva arheologijo, nam namreč edinole takšna definicija pojma spomenik omogoča in

¹ Zavod za spomeniško varstvo SRS je v letih 1970 in 1971 zbral nekaj gradiva iz metodologije, ga strokovnim službam predložil razmnoženega v Vestniku ZSV SRS 2, 1971, ter v decembru leta 1971 pripravil posvet, ki so se ga udeležili predstavniki zavodov za spomeniško varstvo in slovenski arheologi. Objavljeni prispevki (gl. še str...) so mnenja in sklepi tega posveta.

² Npr. Unescovo priporočilo, New Delhi, Varstvo spomenikov XIII-XIV, 1970, 271. s.

³ Npr. I. Curk, VS XII, 1967, 9 ss. — Podobne metodološke osnove tudi npr. R. Günther, Deutsche Kunst u. Denkmalpflege 28, 1970, 109 ss.

opravičuje zahtevo, naj najditelj prijavi vsako najdbo, ki bi mogla biti arheološka, omogoča nam vnaprej določiti usodo v vodi in zemlji najdenih predmetov, omogoča nadzirati in event. usmerjati dela na morebitnih arheoloških najdiščih itd.

Po drugi strani pa definicija arheološkega spomenika (kot »zvrsti« kulturnega ali zgodovinskega spomenika), ki smo jo pravkar navedli, povzroča, da beležimo v Sloveniji velikansko število spomenikov z arheološko vrednostjo. To dejstvo bi utegnilo nepoučenega zmešati. Po eni strani bi utegnil ugotavljati, da Slovenija ni dežela Pompejev ali Altamire in je torej tako število pretirano, ali pa bi sodil, da bi varovanje tolikšnega števila objektov utegnilo hromiti sodobno življenje in gospodarjenje s prostorom. Dobro vemo, da vsi spomeniki ne morejo biti deležni enakega varstva. Zato sodimo, da je treba poslej še jasneje kot doslej že ob tem, ko ugotovimo spomeniško svojstvo kake površine ali točke, vsaj okvirno nakazati tudi način varovanja. Razpon med najblažjim varovalnim režimom, s katerim po sedanjem razvidu varujejo vsaj 60 % spomenikov in ki zahteva le nadzor nad dogajanjem na objektu, ter drugima dvema strožjima, je zelo velik. S tem, da posvečamo varstvenemu režimu vso pozornost že na začetku varovanja spomenika, bomo namreč dosegli to, da bomo pravočasno opozorili na površine, ki jih je treba pred posegi raziskati ali morajo ostati nespremenjene, omogočili pa bomo tudi boljše načrtovanje najrazličnejših del in izvajanje nacionalnega programa varstva. Specifika arheološke vede in spomenikov pa bo seveda že tako prinesla še obilo sprememb režima zaradi novih ali nepričakovanih najdb, vendar nas to ne ovira, da bi spomenikov ne bi valorizirali. Poleg tega naša praksa terja, da je treba spomenike iz mlajših obdobj, ki so po svoji podobi arheološki, varovati in raziskovati prav tako, kot da so tudi čisto arheološki.

2. Dokumentacija konservatorskih posegov na nepremičnih spomenikih

V strokovnem svetu so dokaj jasno fiksirane norme, kako dokumentirati stanje arheološkega spomenika in ugotovitve o izkopavanju. Manj dosledni smo bili pa tudi pri nas z dokumentiranjem konservatorskih posegov. Seve je doslednost pri dokumentaciji ob izkopavanjih laže dosegljiva kot pa pri prezentacijskih in ureditvenih posegih, ki so praviloma delo več izvajalcev. Naša praksa mora zato poslej vsekakor skrbeti za to, da zavod za spomeniško varstvo, ki delo nadzira, ali institucija arheologa, ki delo s strokovne plati vodi, ob posegu dokumentira:⁴ a) stanje pred posegom, b) načrt dela z vsemi podrobnostmi in *utemeljitvijo*, zakaj se za ta načrt odločimo, c) potek del s tekstovno, grafično in fotografsko dokumentacijo vseh faz in č) stanje po opravljenem delu. Enako kot podatke o izkopavanjih, moramo objavljati tudi podatke o konservatorskih posegih.

3. Koordinacija raziskovanj

Pravica do arheološkega raziskovanja je splošna za vse uposobljene arheologe.⁵ Zahteva po koordiniranem raziskovanju pa je pomemben spomeniškovarstveni problem. To nam dokazuje že dejstvo, kako se prizadevanje zanj v raznih oblikah zmerom spet vrača v teoretično delo službe za varstvo arheoloških spomenikov. Naša strokovna javnost se je ponovno izrekla za to,

⁴ Material s posvetovanja v Dubrovniku 1961, tisk Zveznega inštituta za varstvo kulturnih spomenikov.

⁵ Unescovo priporočilo, New Delhi.

da so nosilci varstva arheoloških spomenikov terenski zavodi in arheološke službe pri pristojnih muzejih. Zato morajo biti vselej oboji pravočasno seznanjeni tudi s širšimi raziskovalnimi akcijami, ki zadevajo njihovo območje delovanja, pa čeprav njihovi strokovnjaki v akciji sami ne sodelujejo.

4. Pritegovanje arheologov k spomeniškovarstvenemu delu.

Slovenska spomeniška služba ima v svojih vrstah le malo arheologov. Seveda pa mora reševati tudi arheološke strokovne probleme. Te praviloma rešuje pritegnjen zunanji sodelavec. Zavod ga je dolžan poklicati za vsako strokovno rešitev, sodelavec pa mora po drugi strani s svojo strokovnostjo jamčiti zato, da je njegovo delo skladno s strokovnimi arheološkimi pa tudi spomeniškovarstvenimi normami. Le tako bo moč premostiti težave, nastale zaradi pomanjkanja kadra.

5. Ukrepi ob izrazitih kršitvah zakona o varstvu.

Kljub vsem prizadevanjem spomeniška služba še vedno opaža primere izrazitega uničevanja spomenikov. Po preprosti poti ni vselej moč ugotoviti storilca, včasih tudi ni jasno, kako bo kazni, ki je običajno mila, vplivala na nadaljnje varovanje spomenikov tistega okoliša. Zato sodimo, da se mora pristojna spomeniška služba ob vsakem primeru izrazite poškodbe spomenika pripraviti na ukrepanje tudi z dokumentirano konzultacijo z drugimi strokovnimi institucijami in s pravno službo. Publiciranje izrazitih kršitev in vandalizmov pa utegne varovanju koristiti, ker more tako kot druge poljudne objave o spomeniškovarstveni problematiki buditi zavest o vrednosti spomeniške zapuščine. Še vedno pa je akutna naloga službe, da mora, event. tudi na podlagi preciznejšega zakonskega določila, dobiti vpogled v vsa lokacijska dovoljenja, kamor bo moralo priti tudi opozorilo na dolžnost prijavljanja vsake najdbe, ki bi mogla biti arheološka. Obenem pa morajo strokovne službe skrbeti tudi za to, da si ustvarijo vsaj minimalne fonde za nujne varstvene posege. Nekatere od naštetih potreb niso v enaki meri skupne vsemu spomeniškem varstvu, nanje poudarjeno opozarjamo, ker so zaradi specifične arheološke materije posebno pomembne za varovanje arheoloških spomenikov.

IVA MIKL CURK: QUELQUES NOTIONS ET LIGNES DIRECTRICES DE LA PROTECTION DES MONUMENTS ARCHÉOLOGIQUES

Sur la base de la pratique en vigueur jusqu'ici et des résolutions de la réunion des spécialistes, le présent article fixe quelques notions de la méthodologie, qui n'étaient pas tout à fait claires.

1. Le monument. Nous nous décidons pour une très large définition de la notion de monument archéologique, qui seule permet une protection efficace et, d'autre part, exige dès le début même de la protection la classification des monuments selon le régime de la protection, car il n'est pas possible de protéger également tout le grand nombre des monuments. En outre, nous gardons un monument d'une période plus récente, qui est archéologique par sa forme, comme s'il était aussi archéologique.

2. La documentation sur les interventions des conservateurs sur les monuments fixes. Elle est préparée par l'institut pour la protection des monuments qui contrôle les travaux, ou par l'institution dont l'archéologue dirige professionnellement

les travaux. Cette documentation contient: a) l'état avant l'intervention, b) le programme des travaux avec leur motivation, c) le journal des travaux, d) l'état après l'intervention.

3. La coordination des recherches. Nous coordonnons les actions de recherches de telle sorte que le service compétent sur le terrain est informé de l'action, même s'il n'y coopère pas.

4. L'adjonction d'un spécialiste. L'institut pour la protection des monuments qui n'a pas d'archéologue pour toutes les solutions professionnelles, adjoint un collaborateur extérieur; celui-ci garantit que toutes les solutions sont à un niveau archéologique et de protection des monuments professionnel.

5. Mesures à prendre en cas d'infraction formelle des prescriptions sur la protection. Dans de tels cas, le service de protection des monuments se prépare à prendre des mesures aussi en consultant d'une manière documentée encore d'autres institutions et le service juridique. En outre, il prend soin de la popularisation de l'idée de la protection aussi par la publication des dommages formels et aussi des succès obtenus; il s'inclut également déjà au commencement même des projets de la construction ou des autres travaux de terrassement.

ZA USPEŠNEJŠE VARSTVO ARHEOLOŠKIH SPOMENIKOV

STONE KNEZ

Novo mesto, Dolenjski muzej

Za uspešno opravljanje spomeniškovarstvene službe na področju arheologije nam je nujno potrebno dvoje: temeljito opravljena arheološka topografija, ki naj bo temeljno izhodišče za praktično terensko varovanje in vrednotenje posameznih spomenikov, ter učinkovita spomeniška služba, ki bo zmožna v vseh primerih in ob vsakem času uspešno intervenirati.

Primerne arheološke topografije za vso Slovenijo žal še nimamo, arheološka karta s podatki iz literature je pred izidom, spomeniška služba pa se po svojih močeh bolj ali manj uspešno trudi, da varuje in rešuje posamezne objekte v duhu naše zakonodaje v korist spomenika in arheološke vede. Spomeniška služba v Sloveniji je še daleč od idealne.

Čeprav imamo v Sloveniji razmeroma precej diplomiranih arheologov, ki so največ v Ljubljani, sta komaj dva arheologa zaposlena v spomeniški službi, oba spet v Ljubljani. V primerjavi s številom konservatorjev-umetnostnih zgodovinarjev, ki so zaposleni v zavodih za spomeniško varstvo, arheologija močno zaostaja, čeprav so arheološki spomeniki pogosteje ogroženi kot umetnostno-zgodovinski in jih je tudi težje reševati, kar je seveda v zvezi z naravo arheoloških spomenikov, ki skoraj vedno terjajo obsežna in zamudna zemeljska dela in po izkopu praviloma še zahtevna restavratorska dela, ki so prav tako zamudna in niso poceni.

Priče smo vse bolj intenzivne gradbene dejavnosti, ki dobesedno iz dneva v dan spreminja do včeraj še deviške ledine v obsežna gradbišča, spreminja vedute, predvsem pa uničuje tiste arheološke spomenike v zemlji, ki prej niso bili vidni in znani. Čeprav je spomeniška služba skušala pravočasno zavarovati najbolj znane arheološke spomenike v Sloveniji in je predpisala zanje tudi primerne režime, nam gradnje kljub temu tako rekoč vsak dan uničujejo ali pa vsaj načenjajo arheološke spomenike. To je posledica pomanjkanja temeljite arheološke topografije, pomanjkanja evidence nad gradbeno dejavnostjo v Sloveniji in pomanjkanja arheologov v spomeniški službi. Spomeniška služba danes sploh nima pregleda, toda ne po svoji krivdi, kje, kaj in kdaj se gradi v Sloveniji, da bi lahko pravočasno intervenirala. Jasno nam je, da bo v prihodnje gradbena dejavnost še bolj intenzivna, zato skušajmo rešiti pred nekontroliranim uničevanjem vsaj večje in pomembnejše spomeniške komplekse. Z željo, da bi bila naša arheološka spomeniška služba čim bolj uspešna, predlagam naslednje akcije in ukrepe:

1. kadrovsko je treba okrepiti spomeniško službo sedanjih zavodov za spomeniško varstvo in po potrebi razširiti njihovo mrežo, saj nekateri predeli Slovenije spomeniškovarstveno praktično sploh niso pokriti;

2. čimprej opraviti arheološko topografijo po vsej Sloveniji, po načrtu, ki ga je izdelala sekcija za arheologijo pri SAZU.

3. izdati priročnik o načelih spomeniškovarstvene službe, o katerem je govora v Vestniku št. 2, str. 4, in ga poslati: gradbenim, cestnim in stanovanjskim podjetjem, gozdnim in vodnim gospodarstvom, izvršnim odborom kul-

turnih skupnosti, župnim uradom, šolam, urbanističnim zavodom, postajam Ljudske milice, gradbenim in urbanističnim inšpektorjem ter pravnim službam;

4. lokacijska in gradbena dovoljenja naj vsebujejo izrecno klavzulo, ki govori o varovanju arheoloških spomenikov, o ravnanju z njimi in o dolžnosti prijavljanja morebitnih najdb, ter opozorilo na dovolj učinkovite sankcije;

5. spomeniškovarstvena služba naj bi bila čim tesneje povezana z gradbeno operativo, urbanisti in prostorskimi načrtovalci ter projektantskimi organizacijami, da bi lahko pravočasno intervenirala v korist morebitnih arheoloških spomenikov in zanje predpisala primerne režime;

6. ustanoviti je treba fond za financiranje nenadnih, nujno potrebnih zaščitnih oz. reševalnih del pri gradbenih delih in zemeljskih posegih na spomenikih, ki poprej niso bili znani in zavarovani — za tako imenovane »gasilske intervencije«;

7. ali ne bi kazalo za bolj uspešno varovanje in reševanje arheoloških najdb spet uvesti na terenu mrežo zaupnikov-korespondentov po vzoru nekdanje Centralne komisije? S temi zaupniki bi okrepili spomeniško službo in njen nadzor na terenu, bili bi podaljšana roka zavodov. Iz prakse vemo, da občinske službe ne kažejo dosti posluha za načela in akcije spomeniškega varstva.

8. z načeli, metodami in praktičnim delom spomeniškovarstvene službe je treba seznaniti slušatelje arheologije že med študijem.

Danes, ko doživljamo silovito tehnološko revolucijo na vseh področjih in preobrazbo, ki bistveno in vse hitreje spreminja okolje, v katerem živimo, moramo poiskati tudi nove, uspešnejše in zahtevam časa prilagojene metode spomeniškega varstva, da bi lahko rešili čim več arheoloških spomenikov.

TONE KNEZ: POUR UNE PROTECTION PLUS EFFICACE DES MONUMENTS ARCHÉOLOGIQUES

Pour une protection plus efficace des monuments archéologiques en Slovénie sont indispensables les actions ou prescriptions suivantes:

— effectuer le plus tôt possible la topographie archéologique, qui sera la base pour la protection pratique du terrain et la valorisation des monuments particuliers;

— renforcer le personnel du service de protection des monuments dans les instituts pour la protection des monuments et, au besoin, étendre leur réseau;

— publier un manuel sur les principes de la protection des monuments, sur la protection pratique et les méthodes de travail, et le diffuser dans tous les services et organes qui dans leur travail ont directement affaire aux fouilles archéologiques resp. aux monuments;

— les permis de bâtir doivent obligatoirement contenir une clause qui parle de la protection des monuments archéologiques;

— la liaison la plus étroite possible du service de la protection des monuments avec le service opérationnel du bâtiment, les urbanistes et les planificateurs spatiaux;

— il faut instituer un fonds pour le financement des travaux imprévus de protection ou de sauvetage, qui n'étaient pas connus auparavant;

— instituer sur le terrain un réseau d'hommes de confiance-correspondants;

— organiser des conférences sur les principes, les méthodes et les travaux pratiques du service de protection des monuments pour les étudiants d'archéologie.

VAROVANJE ARHEOLOŠKEGA SPOMENIKA V PRAKSI

MARIJAN SLABE

Ljubljana, Ljubljanski regionalni zavod za spomeniško varstvo

Varstvo arheoloških spomenikov se je pri nas v preteklosti obravnavalo le občasno in predvsem preventivno, ni pa bilo sistematičnega oziroma programiranega varstva. Največ tega dela so opravljali muzeji, kamor je bilo treba posredno ali neposredno javljati vse o najdbah in odkopanih arheoloških ostalinah in ki so v mejah možnosti skušali reševati tudi tedanjo situacijo. Najpomembnejši je bil Narodni muzej, ki je pokrival tudi največji teritorij na Slovenskem.

V zadnjih letih pa dobiva tudi arheološka spomeniška služba, ki je pri nas sicer še mlada, pravo strukturo in funkcijo, ki ji po zakonu tudi gre, ter poskuša nadomestiti zamujeno. Velika je namreč razlika med varstvom arheoloških in varstvom umetnostnih spomenikov; zadnje je že v predvojnem času dobilo močno osnovo za svojo sedanjo temeljno dejavnost.

Jasno je, da nepopolna zasedba konservatorskih mest za arheologijo na občinskih zavodih onemogoča obširnejše sistematično delo in da še danes ponekod prevladuje trenutno, preventivno varovanje arheološkega terena oziroma spomenika. Vendar, delo je začeto in že dobiva oblike pravega sistematičnega udejstvovanja na konservatorskem polju tudi z arheološkega stališča.

Povsem razumljivo je, da smo si morali poiskati najprej izhodišča za reševanje tistih nalog, ki se stalno pojavljajo na terenu pri varstvu arheoloških spomenikov in predstavljajo nujen predikat pri upravljanju današnjih spomeniških zahtev.

Varovanje arheološkega spomenika in vso problematiko s tem v zvezi bi lahko razdelili na tri osnovna poglavja:

1. pravna zaščita arheološkega spomenika,
2. dejansko zavarovanje spomenika in
3. financiranje zavarovanja.

1. Pravna zaščita arheološkega spomenika

Zaščita arheološkega terena oziroma terenskega spomenika se v osnovi začne z njegovo identifikacijo. Od tod izhajajo vsi nadaljnji ukrepi, določeni z zakonom o varstvu kulturnih spomenikov, od odločbe o zaščiti kulturnega spomenika, ki bi morala biti temeljni pravni akt varstva, do raznih občinskih odlokov, ki so po navadi sestavni del urbanističnih programov. Identifikaciji sledi vsa topografska dokumentacija, ki je izdelana na podlagi terenskih podatkov in drugih virov in je glavni pogoj za kategorizacijo spomenika in seveda za način oziroma režim varovanja ter vključevanje posameznega spomenika v regionalni ali občinski plan oz. kak drug pravni akt. Izdelava osnovne dokumentacije o spomeniku pa sega od kabinetnega do terenskega zbiranja podatkov.

Po današnjem stanju pravnega varstva spomenikov bi terenske spomenike glede na njihovo sedanje stanje zaščitile in v smislu zakona o varstvu

kulturnih spomenikov varovali z naslednjimi pravnimi predpisi oziroma obče veljavnimi akti:

1. arheološki spomeniki I. kategorije (Vestnik Zavoda za spomeniško varstvo SRS št. 1), ki so vključeni v regionalni plan SR Slovenije;

2. spomeniki, ki so s posebnimi občinskimi odloki zavarovani v okviru generalnega urbanističnega programa (GUP za ves občinski teritorij ali samo za mesto);

3. spomeniki, zavarovani z odločbo, ki so na teritoriju, za katerega je bil GUP že sprejet, a takrat niso bili znani in upoštevani, oziroma ki se pokažejo na ozemlju, za katero ni sprejet GUP. Tu gre predvsem za posamične spomenike, ki so kakorkoli ogroženi in je potreben hiter varnostni ukrep.

Ker se mi zdi, da sta najbolj znana 1. in 3. način varovanja, govorim tu podrobneje le o drugem, ki je trenutno najpomembnejši.

Osnova za sprejetje občinskega odloka o zaščiti arheoloških spomenikov je vsekakor seznam vseh kulturnih spomenikov, ki zajema vse vrste kulturnih spomenikov na tem območju, od umetnostnih, arheoloških in etnografskih do zgodovinskih in naravnih.

Ta seznam spomenikov, imenovan interno tudi Faza A (ker sledita pozneje še fazi B in C), predstavlja del urbanističnega programa občine. Z njim dobi urbanistični načrtovalec temeljni razvid spomenikov in zavarovanih območij, občinska urbanistična služba in uprava ter operativa pa temeljni delovni pripomoček za upravni postopek. Tehnično vsebuje ta elaborat poleg seznama še specialko 1:25.000, v katero je vrisana mreža oštevilčene osnovne državne karte (1:5.000) po trigonometrijskih sekcijah. Vsak kvadrat predstavlja temeljno enoto, kar se kaže tudi v besedilu, katerega naštetih kulturni spomeniki se ujemajo s temi na osnovni državni karti.

Arheološki spomeniki oziroma tereni so zaznamovani v tem kvadratu s krogom, ki zajema največji del arheološke površine in njene neposredne okolice. Seveda ta krog ne zaobjame povsod vsega arheološkega terena, vendar rabi občinskemu organu za opozorilo, da pri izdaji gradbene dokumentacije izvajalca in zavod opozori na obvezne varovalne ukrepe. Abecedni seznam krajev, kjer so spomeniki, je urejen po zadnji veljavni nomenklaturi.

Faza A je v upravnem postopku le preventivno regulativne narave, metodološko pa je osnova racionalnega planskega sistema. Faza B zatem sistematično dokumentira spomenike posameznih kvadratov in daje natančnejše meje zavarovalnih področij na katastrski mapi (v merilu 1:2880). Ta faza še omogoča doslednejše upravno-pravno izvajanje zakona o varstvu kulturnih spomenikov, saj že omogoča izdajo ustrezne pravne odločbe o zavarovanju.

Za urbane celote, mestna področja, je ljubljanski zavod uvedel naslednji sistem zavarovanja arheoloških enot. Celotno mestno področje, za katero predvidevamo možnost arheoloških najdb, je razdelil v tako imenovane arheološke enote, coninge, in jih omejil z ulicami. Coningi so vrisani v karto 1.000 in se glede na varstveno stopnjo barvno razlikujejo ali pa so zaznamovani z zaporednimi številkami. Seveda tudi tej karti sledi seznam vseh coningov s kratkim opisom vsebine posameznega spomenika, z mejami, kategorijo in varstvenim režimom. Ta elaborat predstavlja prav tako sestavni del urbanističnega programa in je osnova za sprejem odloka o varstvu nepremičnih kulturnih spomenikov in arheoloških površin na mestnem območju.

Sprejetje vsakega odloka o varstvu kulturnega spomenika ima na terenu seveda vrsto posledic. Poleg rednih obhodov in ogledov svojega terena mora biti konservator stalno pričujoč pri izdaji lokacijskih oziroma gradbenih dovoljenj za zavarovana območja kakor tudi pri vseh drugih načrtovalnih akcijah, ki se dotikajo arheološkega spomenika. Tako postaja spomeniška služba na terenu povsod pričujoča in seveda neredko tudi odločujoča. S tem pa smo dosegli tudi osnovni namen spomeniškega delovanja. Zavedati se namreč moramo, da so minili časi, ko bi še čakali v uradih na obvestilo posameznika, ki mu je arheološki predmet bližji, oziroma človeka, ki hoče arheološki predmet prodati in z njim zaslužiti. Prihodnost naše službe je v tem, da bodisi s pomočjo kustosov arheologov, bodisi po poverjenikih, ki si jih poiščemo na terenu, in drugih ljubiteljev spomenikov stalno spremlja vsa dogajanja na svojem področju in neposredno sodeluje z vsemi pristojnimi organi in tako preprečuje in onemogoča zavestno ali nehoteno uničevanje arheoloških spomenikov. Opravljanje teh nalog mora biti koordinirano in sistematično in ima en sam namen: zavarovanje in očuvanje spomenika.

2. Dejansko oz. fizično zavarovanje arheološkega spomenika oz. območja

Dejansko zavarovanje arheološkega spomenika sestavljajo tri glavne faze, in sicer: zaščitna raziskava arheološkega spomenika s potrebno dokumentacijo, prezentacija spomenika oziroma deponiranje v muzeju ter varovanje in vzdrževanje že prezentiranih spomenikov.

Zaščitna raziskovanja arheološkega spomenika se opravijo tako, kot to predvidevata zakon o spomeniškem varstvu in komisija, ki izdaja dovoljenja za arheološke raziskave. Temeljna posebnost zaščitnih raziskav je v tem, da je bil zavod primoran poseči v arheološko območje, čeprav to ni bilo programirano. Vsako zaščitno raziskovanje je vezano na rok in druge splošne zahteve, o katerih se raziskovalec pogodi z investitorjem. Glede na pomanjkanje konservatorjev-arheologov opravljajo zaščitne raziskave lahko tudi področni muzeji; v takem primeru so dolžni neposredno sodelovati z zavodom, ki skrbi za primerno izvajanje raziskav in pravočasni zaključek kot tudi za primerno zavarovanje odkopanega gradiva.

Edino prav je, da vse bolj jasno ločimo raziskovanja na sistematična, ki so namenjena raziskavi spomenika ter so v celoti in dokončno vnaprej programirana, zaščitna, ki so vezana le na objektivne faktorje in so preventivne narave, in sondažna raziskovanja, ki so več ali manj predmet topografske obdelave spomenika. Samo takšno sistematično zaporedje del na spomeniku nam zagotavlja, da ne bo napravljena škoda in da bo zadoščeno zahtevam zakona o varstvu kulturnih spomenikov.

Odločno je treba odklanjati kakršnokoli delo na arheološkem spomeniku, za katerega ni bil izdelan program, delo, ki nima pravih strokovnih oziroma znanstvenih ciljev, kakor tudi vsak poseg v teren, ki zaradi domnevno zadržanih podatkov prekinja sistematična raziskovanja. Vedeti je namreč treba, da postane dokumentacija, ki je bila nekoč začeta, pa ne do konca izdelana, kasneje nezadovoljiva in za prihodnjega raziskovalca te lokalitete po navadi manj koristna, kot je pričakovati. Seveda pa tudi z znanstvenega gledišča tako delo ni pravilno in ga je treba na današnji ravni raziskovalnih metod ne samo

odklanjati, marveč popolnoma opustiti. Kdaj se lahko nehajo raziskave, naj vsakokrat posebej odloči posebna komisija.

Tu bi omenili še pogovore posameznih strokovnih delavcev na javnih uradih o arheoloških spomenikih, o katerih pa ne obvestijo pristojnega zavoda. Tem sledi po navadi večkrat dvojje ali celo troje vrst zavarovanja in seveda končno nikakršno.

Če se pojavijo najdbe, ki presegajo lokalni pomen, in če je to možno, poskušamo spomenik ohraniti in situ. Morebitno prezentacijo spomenika oziroma dela spomenika določi posebna strokovna komisija pri Zavodu za spomeniško varstvo v soglasju z Zavodom za spomeniško varstvo SRS. V komisiji morajo sodelovati poleg arheologov tudi urbanisti oziroma projektanti, ki programirajo in načrtujejo morebitne novogradnje. Na podlagi arheološke dokumentacije se nato izdelata primeren načrt, ki vključuje spomenik v novo okolje tako, kot to terjajo temeljna spomeniška načela. V nekaterih primerih bomo na tem mestu prezentirali kopijo spomenika, izvornik pa spravili v muzej.

Prav posebno vprašanje predstavlja danes za vse muzeje deponiranje in ohranjanje izkopanega arheološkega gradiva. Zlasti kadar gre za predmete iz slabšega materiala, jih kustos največkrat preprosto vključi v svoj inventar in jih tako več ali manj prepusti razpadanju. To seveda ni skladno z osnovnimi načeli o varovanju spomenika. Za to pač ni kriva samo posamezna oseba, marveč je vzrokov več: premalo denarja za restavratorsko delo, predvsem pa nezadovoljivo število restavratorskih delavnic oziroma delavcev. Poudarjam, da bi morala preparacija arheološkega gradiva zavzemati vse bolj vidno vlogo v našem raziskovalnem delu. Premalo je namreč, da spomenik odkopljemo, največkrat le deloma, in ga prepustimo propadanju, da predmete strokovno obdelamo in jih inventariziramo, na preparacijo, od katere je neposredno odvisno zavarovanje spomenika, pa sploh ne pomislimo.

Zato mislim, da je treba v prihodnje načrtovati samo raziskave, pri katerih bodo zagotovljena sredstva tako za izkop vsega spomenika kot tudi za morebitno prezentacijo, dokumentacijo ter primerno preparacijo in shranjevanje. Pri zaščitnih raziskavah je to danes že popolnoma umevno, isto pa je treba doseči tudi pri vseh drugih. Že prezentiran in med druge vidne kulturne spomenike vključen arheološki spomenik je treba obravnavati enako kot druge. Način je določen s sedanjimi konservatorskimi predpisi, ki jih mora področna spomeniška služba tudi izvajati, bodisi sama s svojo ekipo, bodisi, da to nalogo preda muzeju ali kakim drugim ustanovi, ki je za to vsaj deloma kvalificirana. Spričo kompleksne dejavnosti spomeniške službe je jasno, da vsem potrebam terena ne more biti kos en sam človek, marveč je treba v sodelovanju s prej omenjenimi ustanovami doseči sporazum o skrbi za spomenik, ne glede na to, da je vsak spomenik last pristojne občinske skupščine. Verjetno bi glede na dosedanje izkušnje mnogo tega dela prevzeli ravno muzeji, ki bi v sodelovanju z zavodom omogočili primerno skrb za spomenike.

3. Financiranje zavarovanja arheološkega spomenika oziroma območja

Občinski zavod za spomeniško varstvo predvideva v svojem letnem programu dve vrsti financiranja, in sicer za tako imenovano temeljno dejavnost, ki obsega predvsem upravno-pravno delo in izdajo raznih strokovnih mnenj za posege na spomenike oziroma spomeniška območja, za znanstveno dejavnost

nost in izdelavo dokumentacije, torej predvsem za delo, ki sodi v naše prvo poglavje.

V drugi del financiranja sodijo tako imenovane posebne naloge, predvsem najpomembnejše in najpotrebnejše akcije za določen spomenik oziroma spomeniško območje, ne glede na to, v čigavi lasti je. To zadeva zlasti spomenike, katerih lastnik zaradi prevelike finančne obremenitve ne zmore izvesti zavarovanja, kot tudi za spomenike, ki so v lasti kake upravne politične enote.

V zadnjem času naš zavod poskuša dobiti od posameznih občin denar za tako imenovane nujne posege, ki trenutno nimajo investitorja, zaščitna dela pa morajo biti opravljena. Te vsote po navadi niso velike, vendar jih zavod doslej ni dobival.

Morda bi se ob tem dotaknili že tolikokrat obravnavanega vprašanja, kdo je plačnik zaščitnih arheoloških raziskav in zavarovanja spomenika. Vrhovno sodišče SRS je ob razsodbi v zvezi s stroški raziskav v Dravljah jasno povedalo, kdo je plačnik v takem primeru. Če posplošimo njegovo izvajanje, bi se razsodba glasila takole: plačnik je podjetje, ustanova ali pravna oseba, ki ima od zemljišča kakršnokoli materialno korist (jasno, saj bo po arheoloških raziskavah gradil); če se pa lastnik oziroma investitor s tem ne strinja, lahko opusti načrt za gradnjo na spornem zemljišču in si izbere lokacijo kje drugje.

Poudariti pa je treba, da po 2. odstavku 16. člena zakona o varstvu kulturnih spomenikov trpi imetnik kulturnega spomenika le tiste stroške, ki so v zvezi z zavarovanjem in vzdrževanjem kulturnega spomenika in s tehničnimi varstvenimi ukrepi, medtem ko — po 3. odstavku 16. člena tega zakona — ni dolžan trpeti izrednih stroškov, ki presegajo njegove dohodke oziroma materialno korist od spomenika, razen seveda, če bi bili ti nastali po njegovi krivdi.

Ob tem pa se mi zdi potrebno opomniti na dva pogostna negativna primera iz naše prakse v zvezi z vprašanjem, kdo je dolžan skrbeti za plačilo stroškov v zvezi z zaščito spomenika nasploh.

Nemalokrat se namreč zgodi, da se kak muzej ipd. sam dogovarja z investitorjem o financiranju, brez zavodove vednosti, in včasih celo sam izkopljuje. Če pa pri investitorju ne uspe, prepusti vso problematiko okoli zaščite in raziskav zavodu, naj ta ukrepa, ker je pač samo zavod za to pristojen. Seveda v takšnih primerih ne more ukrepati tako odločno, ker je stvar pogosto že zastarela. V najboljšem primeru ustavi gradnjo, če je še čas, s tem pa se odpre vrsta novih težav, ki so v škodo tako spomenika kot same spomeniške službe.

Zgodi se tudi, da želi kaka ustanova opraviti samo tiste raziskave, ki se bodo finančno izplačale, druge, ki so finančno negativne ali tvegane, pa opusti itd.

Znani so tudi primeri, ko se posameznik odloči za arheološke raziskave, ne da bi se prej pobrigal za finančna sredstva za event. prezentacijo spomenika, čeprav mu je bilo to v dovoljenju za raziskave izrecno naročeno. V takem primeru je jasno, da mora zavod že po svoji funkciji zahtevati izvedbo zakonskih določil. Toda če bi zavod sam terjal in pozneje tudi dobil denar za prezentacijo, bi s tem oškodoval lastni letni program, saj bi mu občina potem odobrila toliko manjšo skupno vsoto za načrtovane, sistematične raziskovalne naloge.

Navedena problematika kaže, da je kljub vsestranskemu prizadevanju spomeniške službe in drugih še vedno precej pomanjkljivosti. Predvsem pa

čutimo pomanjkanje koordinacije v načinu varovanja arheoloških spomenikov. Potrebno je sistematično in stalno varovanje arheoloških spomenikov in območij in sodelovanje vseh več ali manj prizadetih. Čim bolj se moramo izogibati reševanju ad hoc, katerega neizogibna posledica je nazadovanje spomeniške službe.

MARIJAN SLABE: LA PROTECTION DU MONUMENT ARCHÉOLOGIQUE DANS LA PRATIQUE

L'auteur compare l'état ancien et actuel de la protection des monuments archéologiques et constate les imperfections, tout en reconnaissant les progrès obtenus. Il analyse plus en détail toutes les formes des diverses étapes de la protection directe et indirecte des monuments, du rassemblement et de la publication de la documentation à la procédure juridico-administrative. Puis il traite des diverses formes des travaux de recherche sur les monuments archéologiques et les sites, de ceux dits de protection sur les terrains archéologiques, menacés par la construction, aux recherches planifiées et aux présentations. Il explique qui est tenu de supporter les frais des divers travaux. Et il souligne à part que, pour toutes les fouilles projetées et les recherches, on doit assurer aussi une somme pour la conservation des objets trouvés ainsi que pour la présentation éventuelle des restes in situ.

IZKOPANINE — ZNANSTVENI, SPOMENIŠKOVARSTVENI IN MUZEOLŠKI POGLEDI NA PRIDOBIVANJE IN OBJAVLJANJE

PETER PETRU

Ljubljana, Narodni muzej

Pestra spomeniškovarstvena in muzeološka dejavnost arheologov odpira vprašanje avtorstva in publiciranja, ki naj bi ga razrešil moj referat. Vendar se moram omejiti v tem svojem prispevku prvenstveno na znanstvene vidike avtorstva in črpanja podatkov v muzejih oziroma muzejskih zbirkah. S stališča znanosti je seveda prvenstveno, da so sama izkopanina in okoliščine njene najdbe javnosti dostopne. To javnost preučevanja jamčijo tako ustava SR Slovenije, statuti občin in posameznih muzejev kot tudi zakon o spomeniškem varstvu v SR Sloveniji. Zato o tem, da so izkopanine dostopne vsem, ne more biti dvoma. To še posebej velja v arheologiji za ves starejši fond izkopanin, kjer lahko pristojni pokrajinski oziroma krajevni muzej resda lahko poveri pomembnejšo skupino predmetov enemu od svojih kustosov, vendar ne da bi bilo gradivo zato nedostopno. Tak primer je v Narodnem muzeju Šmidova zapuščina — nekropoli Kranj-Lajh in emonsko grobišče: muzej je zaradi izrednega znanstvenega pomena gradiva poveril svojim kustosom pripravo kataloga. S tem jih je tudi pooblastil, da izsledke objavljajo in znanstveno prezentirajo; če pa je ta ali oni znanstvenik pri obravnavi posameznega problema potreboval kak predmet oziroma skupino predmetov (npr. Vinski — grobovi s tehtnico in rimska zrcala), smo mu to posredovali.

Ravno ta primer zelo lepo osvetljuje naše vprašanje. S tem, da je muzej naročil svojemu kustosu, naj posebej pomembno skupino starejšega gradiva pripravi za objavo, mu je naložil to objavo tudi kot delovno dolžnost oziroma nalogo.

Podobno tudi zakon o avtorstvu, kolikor zadeva arheološko delo, na eni strani varuje znanstveno celovitost izkopanin, na drugi pa zavezuje nosilca teh pravic ali vodjo izkopavanj oziroma raziskav, da čim prej predloži javnosti svoje izsledke. Newdelhijski sporazum iz leta 1956 omejuje dobo avtoriziranih predpravil posameznika (predvsem na mednarodnih izkopavanjih) na 5 let. Na svojem kongresu v Ohridu 1961 pa so jugoslovanski arheologi postavili mejo 10 let. Kaj in zakaj želi zakonodajalec, mednarodna in domača znanstvena javnost z avtoriziranjem za določen čas omejiti in hkrati doseči? Kaj z avtoriziranjem varujemo, je jasno: gre za najdišče, najdiščne okoliščine in ves zaokroženi sklop izkopanin. Tega lahko znanstveno celovito obdela in izčrpa le vodja izkopavanj.

Samo človek, ki je ves čas spremljal izkopavanja, lahko popolnoma ovrednoti vsa terenska zapažanja, zapiske, risbe in skice. Te okoliščine so same po sebi tako dragocene, da je znanost voljna počakati 10 let, preden bo gradivo docela obdelano. Pri mednarodnih izkopavanjih, kjer pričakujemo že a priori zanimivejše rezultate, pa je ta čas skrajšan na 5 let. Seveda je možno ta čas tudi skrócićti, kar je odvisno od dogovora. Spomnil bi samo na to, da smo sprejeli leta 1958 9 ob urejanju Varstva spomenikov stališče, da priporočamo takojšnjo in dokončno objavo v tem glasilu, kolikor gre za manjše najdišče ali grobišče ali izsledke. To posebno pravico smo uporabili vsi, od A. Valiča, ki

je tako objavil svoje izkopavanje gradišča Njivice nad Begunjami (VS 8, 1962, 229), do S. Škalerja, ki je tako dokončno objavil latenske grobove iz Dobove (VS 11, 1966, 120), in vsi, ki so objavili osamelo najdbo sekire itd. Vidimo torej, da smo sami s svojim načinom dela skrčili pojem avtorstva le na najpomembnejša najdišča in ustvarili v tem pogledu dve skupini gradiva:

1. stari nestrokovno izkopani fond in
2. na sodobne načine pridobljeni sklop najdb.

Vmesno stopnjo predstavljajo skupine najdb, ki so prišle v muzej pred več ko 10 leti, a doslej še niso bile obdelane.

Kar zadeva starejši fond, je jasno, da ni zadržkov proti njegovi obdelavi in publiciranju. To dokazujejo tudi številne objave tega gradiva, med katerimi bi posebej omenili prazgodovinski kompleks Vače in izredno zgovorno skupino najdb z Ljubljanskega barja. V obeh primerih sta ovrednotila gradivo sodelavca fakultete, ne pa kustos muzeja. Pač pa je muzej zavaroval neokrnjenost nekaterih skupin najdb za svoje kustose, ker so te skupine predmetov spričo v muzeju ohranjenih zapiskov in dokumentacije še polno pričevalne. Zato lahko muzej za take zaključene skupine izkopanin v svojem pravilniku ali poslovniku določi, da je objava pridržana njegovemu kustosu, ker bo ta najlaže celostno ovrednotil zapiske izkopavanj in same predmete. Kot primer takega kompleksnega vrednotenja bi navedel katalog Kranj — Lajh (V. Stare — v pripravi) ali obdelavo nekropole Globodol (S. Petru v Razpravah SAZU). V teh primerih se jasno vidi, da je bila osnovno vodilo pri obdelavi okoliščin najdbe in izkopanin korist stroke. V primerih, ko v muzeju ni spremeni terenske dokumentacije, ampak samo gradivo, je to dragoceno predvsem s tipološkega gledišča in torej pri današnjem razvoju arheologije to gradivo nima takšne izpovednosti. To je nazorno pokazal že članek Müller-Karpeja o pričevanju Tavriskov na Koroškem (Carinthia 151, 1953, 489). Ta članek omenjam zato, da se spomnimo, kako težko je iz same tipologije predmetov povzeti zgodovinske zaključke. Če je tako, je tudi jasno, da je treba to gradivo drugače obravnavati tudi v pravilnikih muzejev. Ravno v takšnih primerih bi še najbolj veljalo načelo popolne odprtosti, kakor to predvidevajo zakoni in statuti posameznih ustanov.

Več ali manj enako odprta gledišča bi morala veljati tudi za gradivo, ki je prišlo v muzej z načrtnimi izkopavanji, a je tako imenovana avtorska doba 10 let že minila. Tu bi na primeru šempetrskih grobnic najbolje dokazal, da je poglobitno poročilo o izkopavanjih avtorjeva stvar. V dokumentaciji, ki je za dva velika zaboja, sva se dva arheologa komaj znašla. Če bi dali vso to dokumentacijo kakemu tujemu arheologu, ki ni sodeloval pri izkopavanjih, bi po mojih izkušnjah trajala priprava kataloga Šempeter več ko 10 let. Zato trdim, da je doba t. im. avtorskih predpravil prvenstveno dolžnost avtorja do znanosti. V primeru Šempetra je prof. J. Klemenc zelo lepo in pravilno razumel svoje dolžnosti, saj je poleg mnogih člankov napisal tudi vodnik po teh spomenikih.

Podobno so po mojem dolžni tudi vsi, ki načrtujejo in vodijo večletna izkopavanja, da poleg kratkih informacij v Varstvu spomenikov napišejo vsaj poljudnoznanstvene sestavke ali vodnike, da bi mogli drugi znanstveniki čim prej priti do najosnovnejših podatkov. Kolikor niti to ne bi bilo mogoče, je po mojem za znanost koristneje razbremeniti takega sodelavca in ga usmeriti

h končnemu poročilu in publiciranju svojih izdelkov. To bi pomenilo zares dojeti dolžnosti in odgovornosti do stroke.

Kakor je avtorsko zavarovan raziskovalec oziroma vodja izkopavanj, tako mora biti tudi raziskovalna ustanova zavarovana kot finančni in pravni nosilec znanstvene misli oziroma projekta. Če je kak muzej, inštitut ali zavod prevzel dolžnost, da bo nekaj izkopal, potem velja po mojem tudi zanj, da je nedeljivi nosilec avtorskih pravic do najdišča. Danes ne more nihče kopati mimo Dolenjskega muzeja npr. na območju halštatsko-latenskega grobišča v Kandiji. Če pa nosilna ustanova privoli v drugačno rešitev, bo sklenila poseben pisni dogovor, s katerim bodo za vsako leto posebej, torej časovno vezano, določeni obseg, območje, smer in način predvidenih skupnih izkopavanj, kot to zahteva zakon o spomeniškem varstvu. Nosilni znanstveni oziroma strokovni zavod ali organizacija pa nosi tudi odgovornost za sama izkopavanja in konservacijo.

Če se pomudimo še malo pri tem vprašanju, vidimo, da je treba z dovoljenjem jasno določiti ustanovo, ki raziskuje, ker je ta tudi nosilec posledic in odgovornosti, po drugi strani pa ima tudi zajamčeno pravico do najdišča. Tako so na eni strani onemogočene medsebojne razprtije glede pravic do najdišča, po drugi pa je jasno določena pravna oseba in nosilec vseh dolžnosti v razmerju do spomeniškovarstvene službe. Tu ne moremo načeti še vprašanja muzejskega območja in morebitnih posebnih pravic, ki iz tega izhajajo. Menim namreč, in takšna je bila praksa spomeniškega varstva, da so nosilci zaščitnih izkopavanj pristojni mestni, krajevni ali pokrajinski muzeji. Tudi spričo sedanjih novih kulturnih skupnosti želimo ohraniti dosedanje razporeditev zbirk in njihove teritorije. Kot rečeno, velja to za zaščitna izkopavanja. Za načrtna izkopavanja pa moramo upoštevati še ustanove in zavode z republiškim območjem dejavnosti. Te ustanove resda ne opravljajo številnih izkopavanj, so pa pomembne za stroko, ker razvijajo poglobljeno znanstveno misel. To spoznamo predvsem, če primerjamo dosežke načrtov in zaščitnih izkopavanj: Šempeter — Celeja, Stična — Novo mesto, Kranj — Bled, Rifnik — Ajdovski gradec pri Sevnici itd.

Pomena teh načrtnih izkopavanj za napredek slovenske arheološke vede ni mogoče zanikati. Zato je v tem primeru tudi »avtorska« dolžnost republiških ustanov večja in odgovornejša.

Samemu se mi je primerilo, da me je pristojni muzejski ravnatelj opomnil, da so po črki ustanove nosilci vseh pravic do materiala občinski muzeji. Taki so namreč tudi njihovi statuti. Iz statutov republiških zavodov in institucij pa vidimo, da je njihova dejavnost širša in zajema vso republiko, le da je omejena večinoma na posamezna najdišča.

Zoževati danes delokrog posameznih muzejev in zavodov bi bilo nesmiselno, ker je pred nami še nič koliko dela. Zato je bolje, da si pomagamo, ker lahko dva opravita dosti večje delo kot en sam. Podobna nepremišljenost, ki bi se nam lahko kmalu maščevala, pa bi bila, če bi ravnali v nasprotju z načeli odprtosti naših zbirk. Dokler bodo naše zbirke dostopne za znanstveno uporabo, tako dolgo lahko pričakujemo, da bodo tudi nam dostopne zbirke v Celovcu, Gradcu in na Dunaju.

PETER PETRU: FOUILLES, VUES SCIENTIFIQUES, DE PROTECTION
DES MONUMENTS ET MUSÉOLOGIQUES DE L'ACQUISITION,
DE LA PROTECTION ET DE LA PUBLICATION

Le principe de la publicité des collections, des matériaux et des collections privées (Constitution de la R. S. de Slovénie, Loi sur la protection des monuments, Loi sur les musées et décisions de l'UNESCO de New Delhi 1956) est garanti aussi par les statuts des institutions particulières. Par la loi sur la protection des monuments, toutes les personnes qualifiées ont la possibilité d'effectuer des fouilles sur le territoire de la R. S. de Slovénie — avec décision préalable. C'est pourquoi le problème est double: a) Les fouilles, b) les matériaux. Les fouilles (a) sont certes de protection, accidentelles et planifiées et, en tenant compte des territoires des musées en vigueur, liées au territoire: de la ville (pour les musées municipaux et les collections spécialisées, régional (musées provinciaux), fouilles de l'Académie Slovène des sciences et des arts, de l'Institut, du Musée d'art national et de l'Université.

Nous divisons les matériaux en trois groupes, compte tenu de l'arrivée dans les collections de musées et de la déclaration scientifique: 1) L'ancien fonds, 2) les matériaux pour lesquels le guide a dépassé le délai de 5 ans (UNESCO) ou de 10 ans (Accord d'Ohrid de l'AJD) à dater des fouilles, sans les publier et 3) les fouilles des derniers 5 ou 10 ans, acquises par des travaux organisés.

Pour l'ancien fonds, est valable le principe de l'ouverture absolue. Même s'il y a au musée un conservateur qu'un territoire déterminé intéresse, ces matériaux doivent être accessibles à tous. (Exemple: le Musée d'art national a permis aux dr. J. et P. Korošec le traitement et la *publication* des matériaux du Ljubljansko barje (Marais de Ljubljana) ou au dr. F. Stare la valorisation et la *publication* de matériaux aussi importants que ceux de Vače, etc.).

Pour le fonds, où l'auteur n'a pas réussi à publier un rapport définitif, bien que 10 ans déjà se soient passés depuis la dernière action des fouilles, il convient à mon avis de prendre une voie moyenne. Comme l'auteur est du point de vue éthique et moral tenu de faire son devoir envers l'archéologie slovène, la présentation complète des fouilles lui reste réservée, mais l'on permet une publication partielle, de particularités et même de moindres ensembles aussi à d'autres (Exemple: Šempeter, analyse modulaire, moindres publications, vente de photos et permis de photographe(!!!), etc.).

Pour le fonds plus récent des matériaux exhumés selon un plan, la publication entière est réservée pendant 10 ans au chef des fouilles. Ces matériaux ont en effet une puissance de confession exceptionnelle, parce qu'ils ont été acquis selon les méthodes contemporaines. Pour l'archéologie, cette circonstance est importante, car pour des raisons scientifiques, elle protège le caractère entier des matériaux découverts. L'auteur, cependant, agit correctement envers la science en publiant les résultats les plus importants sous forme populaire (exemple: Plesničar 2 × Emona, Knez Novo mesto — même avec une série de photos des matériaux, Klemenc Šempeter).

NOVO MESTO KOT ARHEOLOŠKI SPOMENIK

(Evidenca najdišč, varstvo in odprti problemi)

TONE KNEZ

Novo mesto, Dolenjski muzej

Uvod

Z napredkom arheološke stroke vse bolj spoznavamo naše najpomembnejše in najbolj kompleksne arheološke spomenike v njihovem celotnem obsegu kot tudi najznačilnejše vrste spomenikov. Vse to terja novih kvalitiet v varstvu spomenikov, saj je za pravilno predstavitev v najvišjo kategorijo ovrednotenega spomenika pomembna tudi detajlna valorizacija vseh sestavin celote in šele ta omogoča pravilno obravnavo. Ker je bilo v Varstvo spomenikov o takšnem vrednotenju neke vrste nacionalno pomembnih arheoloških spomenikov že govora (I. Curk, Rimska kolonija, VS XIII-XIV), sodimo, da si je nujno potrebno pogledati s tega gledišča tudi problematiko enega naših najpomembnejših kompleksnih spomenikov prazgodovine v Sloveniji.

Novo mesto sodi med tista slovenska mesta, ki so zelo bogata arheoloških najdb, hkrati pa je imelo srečo, da zazidave v zadnjih sto letih niso prehudo prizadele arheoloških najdišč oziroma objektov. Tudi spretne in pravočasne intervencije so rešile pred uničenjem in ohranile marsikatero najdbo na mestnem območju. Raziskovanje arheoloških najdišč v Novem mestu je v zadnjih osemdesetih letih napredovalo tako daleč, da danes lahko damo že zanesljive topografske podatke o najdbah ter strnemo dosedanja raziskovalna prizadevanja v sintetičen pregled,¹ ki naj nam bo opora in vodilo za prihodnje terenske raziskave, študij gradiva in objave materiala.

Celotno arheološko raziskovanje v Novem mestu delimo na dve pomembni obdobji: prvo zajema čas od leta 1890 do propada avstro-ogrske monarhije, drugo pa sega od leta 1948 do leta 1970. Prvo obdobje zaznamujejo dokaj uspešna zaščitna izkopavanja in reševanje najdb ob raznih gradnjah (po zaslugi lokalnih oblasti in Deželnega muzeja v Ljubljani) in prvo sistematično izkopavanje leta 1894 na Marofu, ki je bilo opravljeno na pobudo arheološkega samouka Jerneja Pečnika in na račun dunajskega dvornega Prirodoslovnega muzeja. V prvem obdobju ne smemo spregledati publicističnega dela: Simon Rutar je kot konservator za Kranjsko poročal v strokovnih časopisih sproti o vseh terenskih delih in najdbah.

Drugo raziskovalno obdobje pa se je začelo s sistematičnim zbiranjem podatkov in drobnih najdb, nadaljevalo z objavljanjem že izkopanega gradiva²

¹ Prvi tak pregled je izšel v zborniku razprav ob šeststoletnici Novega mesta Cfr.: T. Knez, Prazgodovina Novega mesta. Novo mesto 1365—1965 (1969), 12—69. Drugi, razširjeni in dopolnjeni pregled je podan v monografiji: T. Knez, Novo mesto v davnini (1972).

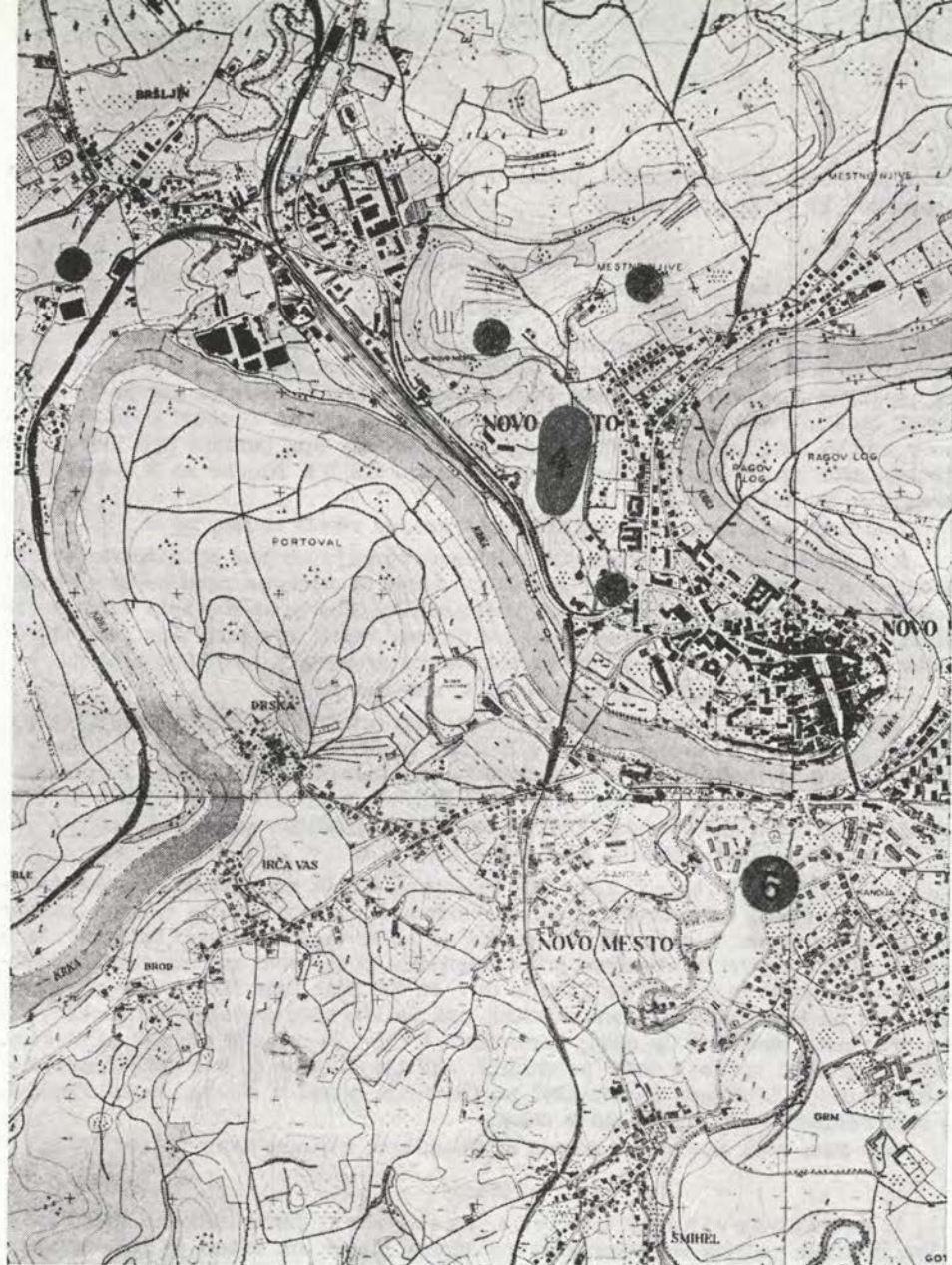
² F. Stare, Poročilo o zaščitnih arheoloških izkopavanjih v Kandiji pri Novem mestu. Arheološka poročila SAZU 1950, 41—71. — S. Gabrovec, Grob z oklepom iz Novega mesta. Situla 1, 27—80. — S. Gabrovec, Grob s trinožnikom iz Novega mesta. Arheološki vestnik 19, 1968, 157—188.

in načrtnim izkopavanjem ogroženih najdišč (pravzaprav gre za sistematična izkopavanja) ter doseglo svoj vrh ob odkrivanju gomilnega grobišča v Kandiji v letih 1967—1970. Med svetovnjima vojnama načrtnih izkopavanj v mestu ni bilo, vendar so bile med raznimi zemeljskimi deli rešene pomembne in dragocene najdbe, za kar so se trudili tisti Novomeščani, ki so se zbirali v Muzejskem društvu in pripravljali že pred drugo svetovno vojno ustanovitev mestnega muzeja. Formalna ustanovitev Dolenjskega muzeja leta 1950, odprtje njegovih zbirk za javnost leta 1953 in namestitev arheologa v muzeju leta 1958 pa so omogočili in pospešili tudi načrtno raziskovanje arheološke preteklosti Novega mesta.

Izkopavanja in reševanja arheoloških najdb v Novem mestu:

- 1890: a) reševanje rimskih in poznolatskih grobov na trasi Ljubljanske ceste in takoj zatem razstava izkopanega gradiva v novomeški Kazini. Dela je vodil preparator Ferdinand Schulz iz Deželnega muzeja.
 b) kopanje ene halštatske gomile v mestnem gozdu (Portovald) pod vodstvom Ferdinanda Schulza;
- 1893: slučajno odkritje prazgodovinskih topilnic železa in kovačnice ob njih v Bršljinu. Najdbo je evidentiral Alfons Müllner;
- 1894: sistematično izkopavanje dveh halštatskih gomil na Marofu. Izkopavanje sta vodila prof. Rudolf Hoernes in Jernej Pečnik;
- 1902: a) reševanje poznolatskih in rimskih grobov ob gradnji poslopja okrajnega glavarstva na Ljubljanski cesti. Nadzoroval Ferdinand Schulz;
 b) rimske grobove v Bršljinu je kopal Jernej Pečnik;
- 1905: kopanje že načete Malenškove gomile v Kandiji in prav tako načete gomile v Smolovi hosti pri Ragovem. Vodil ga je Walter Šmid;
- 1936: reševanje najdb iz dveh rimskih zidanih grobnic ob Ljubljanski cesti pod vodstvom Janka Jarca;
- 1939: slučajna najdba in ohranitev halštatskega knežjega oklepa na stadionu v Kandiji po zaslugi Janka Jarca;
- 1941: nadaljnji halštatski grobovi na stadionu v Kandiji, kopanje je nadzoroval Rajko Ložar;
- 1948: halštatske in latenske grobne najdbe, izkopane v Kandiji (sindikalni dom) pod nadzorstvom Franceta Stareta;
- 1954: zaščitno izkopavanje latenskih grobov na Marofu in latensko-rimskih grobov ob Ljubljanski cesti pod vodstvom Vinka Šribarja;
- 1959 in 1960: načrtno izkopavanje zgodnejahalštatskih žarnih grobov na Mestnih njivah. Izkopavanje je vodil Tone Knez;
- 1962: zaščitno izkopavanje rimskih grobov v Bršljinu, vodil Tone Knez;
- 1963: reševanje prazgodovinskih žarnih grobov v Bršljinu, nadzoroval Tone Knez;
- 1967 — 1970: sistematično izkopavanje štirih halštatskih gomil in latenskih planih grobov v Kandiji (Znančeve njive) pod vodstvom T. Kneza.

Obsežne terenske raziskave, imenitne najdbe in razmeroma številne objave arheološkega gradiva iz Novega mesta, so dale prav v zadnjih letih Novemu mestu veljavo, ki je v strokovnih arheoloških krogih znana tudi zunaj meja naše ožje domovine. Z letom 1970 smo prišli na tisto stopnjo raziskovanja novomeške predzgodovine, ko lahko že kritično pretehtamo raziskovalna priza-

Zemljevid arheoloških najdišč v Novem mestu:

- 1 — prazgodovinski in rimski grobovi v Bršljinu
- 2 — halštatske gomile in latenski grobovi na Marofu
- 3 — prazgodovinsko žarno grobišče na Mestnih njivah
- 4 — prazgodovinsko gradišče na Marofu
- 5 — prazgodovinski in rimski grobovi ob Ljubljanski cesti
- 6 — halštatske in latenska nekropola v Kandiji (Znančeve njive)

Carte des localités archéologiques à Novo mesto:

- 1 — tombes préhistoriques et romaines à Bršljin
- 2 — tumulus hallstattiens et tombes de La Tène sur le Marof
- 3 — nécropole à urnes préhistorique aux Mestne njive
- 4 — habitat préhistorique sur le Marof
- 5 — tombes préhistoriques et romaines près de la Ljubljanska cesta
- 6 — nécropolés de Hallstatt et de La Tène à Kandija (Znančeve njive)

devanja v minulih desetletjih, podamo rezultate teh raziskav in pokažemo na probleme, ki so še pred nami.³

Seznam najdišč

Bršljin

1. KŽG grobovi. Ob gradnji steklarne INIS leta 1963 na parc. št. 110/2, k. o. Bršljin, so našli prazgodovinske grobove z žganim pokopom. S hitro intervencijo na terenu smo rešili še 4 grobove. Prvotni obseg grobišča ni znan, ker je bil teren zaradi obsežnih mehaniziranih gradbenih del zvečine uničen. Grobovi sodijo kulturno v mlajšo fazo žarnih grobišč dolensko-dobovskega tipa (amfora tipa Dobova in dvojnokrižna pasna spona), časovno pa v stopnjo Ha B 1. Najdbe so v Dolenjskem muzeju v Novem mestu.

Lit.: Knez Tone, Žarni grobovi v Bršljinu. Arheološki vestnik 18, 1967, 155 ss.

2. Halštatske najdbe. Ob zahodnem vzhodju utrjene prazgodovinske naselbine na Marofu, na območju samskega doma in upravne zgradbe gradbenega podjetja »Pionir«, so že večkrat našli posamezne najdbe iz halštatskega časa: keramiko, zapestnico, nanožnici. Domnevno gre na tem mestu za neraziskano, toda zaradi zidav že uničeno grobišče ali vsaj za posamezne grobove iz halštatskega časa.

Lit.: Knez Tone, Varstvo spomenikov 13—14, 1968—1969, 182 s.

3. Prazgovinske talilne peči. Pri gradnji dolenske železnice leta 1893 in naprav ob železniški postaji v Bršljinu so našli neznano število talilnih peči za železo (vetrne peči) in ob njih še ostanke prazgodovinske kovačnice. V kovačnici so našli veliko železnih žebeljev, ki so jih izdelovali v tej delavnici. Najdbe se niso ohranile, po opisu sodeč smemo peči in kovačnico uvrstiti v halštatski čas.

Lit.: Müllner Alfons, Eisen in Krain (Wien 1909), 67 ss.

4. Rimski grobovi. Leta 1902 je Jernej Pečnik na njivi kamnoseka Antona Kokalja (sedaj na področju steklarne) odkopal neznano število rimskih grobov z žganim pokopom. V enem od teh grobov je našel visoko stekleno čašo, okrašeno z rastlinskimi motivi in vbrušeno grško napitnico, ki jo hrani antična zbirka Umetnostnozgodovinskega muzeja na Dunaju (inv. št. XI, 975). Leta 1962 je bilo pri gradnji INIS na tem mestu ponovno odkritih pet, že leta 1902 izpraznjenih grobov. Ob tej priložnosti smo našli le nekaj keramičnih črepinj in ostanke grobnih arhitektur. Odkriti grobovi sodijo v prvo polovico 3. stoletja. Najdbe iz leta 1902 hrani Narodni muzej v Ljubljani, iz leta 1962 pa Dolenjski muzej v Novem mestu. Gradivo s tega najdišča še ni objavljeno v celoti.

Lit.: Knez Tone, Novi rimski grobovi na Dolenjskem. Razprave SAZU VI, 1969, 115 ss.

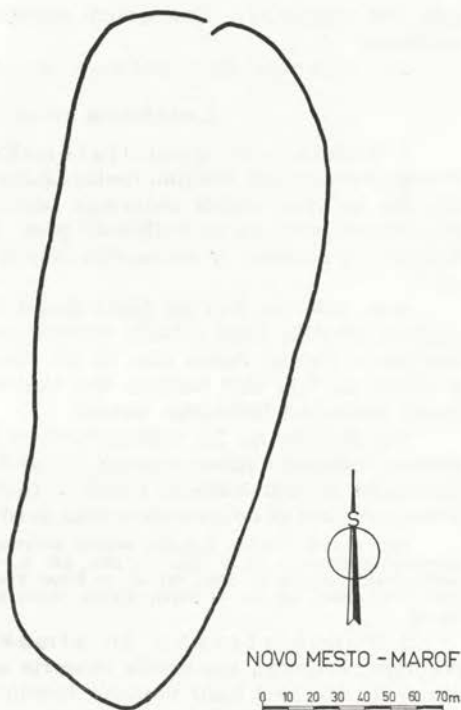
Marof

1. Prazgodovinska utrjena naselbina. Severozahodno nad današnjim mestnim jedrom se dviga naravna terasa Marof, na kateri je bila zgrajena močno utrjena prazgodovinska naselbina. To gradišče je bilo obljudeno najbrž že od začetka halštatskega časa, skozi vso mlajšo železno dobo in morda tudi še v rimskem času. Sledovi utrjenih nasipov naselbine so dobro vidni na vzhodni in severni strani, medtem ko so na zahodni strani že zabrisani. Vhod na gradišče je bil na severovzhodnem delu, kjer je še danes dostop na Marof. Naselbina je pravokotno ovalne oblike, meri 250 × 100 metrov in skoraj 700 metrov v obsegu. Na zahodni strani, zunaj obzidja gradišča, domnevamo še prostor za živino, ki bi ga mogoče

³ Ob razstavi Prazgodovina Novega mesta (september-november 1971) je izšel katalog: T. Knez, Prazgodovina Novega mesta — Novo mesto in der Vorgeschichte (Novo mesto 1971).

Tloris prazgodovinskega gradišča na Marofu v Novem mestu

Plan de l'habitat préhistorique sur le Marof à Novo mesto

zaznamovali kot »predgradišče«. Površinske najdbe prazgodovinskih keramičnih črepinj in ožganega hišnega lepa so na gradišču zelo pogoste. Arheoloških izkopavanj na naselbini še ni bilo, vendar jih ima Dolenjski muzej v načrtu.

2. Dve halštatski gomili. Leta 1894 so Rudolf Hoernes, Jernej Pečnik in Franc Brattina izkopali na Marofu severno nad prazgodovinsko naselbino dve večji halštatski gomili, v katerih so našli tudi kasnejše, srednjelatenske grobove z žganim pokopom. Najdbe so v Prirodoslovnem muzeju na Dunaju. Prvotni obseg grobišča na tem območju še ni znan, ker teren še ni sistematično preiskan.

Lit.: Knez Tone, Halštatski gomili na Marofu. Arheološki vestnik 23, 1972 (v tisku).

3. Latenski grobovi. Pri kopanju strelskih jarkov na Marofu, v neposredni bližini prej omenjenih dveh halštatskih gomil, so leta 1954 našli šest srednjelatenskih žganih grobov s skromnimi pridatki. Najdbe so v Dolenjskem muzeju v Novem mestu. To območje še ni do kraja raziskano.

Lit.: Šribar Vinko, Arheološki vestnik 9—10, 1958—1959, 108 ss. — Knez Tone, Latenske najdbe iz Novega mesta. Arheološki vestnik 17, 1966, 391 ss.

Mestne njive

Zgodnjehalštatsko žarno grobišče. V letih 1959 in 1960 je bilo na temenu Mestnih njiv (= Klemenčičeve njive) izkopanih 49 planih žganih grobov. Značilne zanje so izredno velike trebušaste žare (tip Ljubljana-dvorišče SAZU), pa zelo malo pridatkov. Grobovi sodijo časovno v prehod iz mlajše KŽG faze v najstarejšo železno dobo (fragment železne ločne fibule), kar se ujema s stopnjo Ha C 1 (po Gabrovčevi kronologiji). Pri gradnji stanovanjskih hiš v naselju Mestne njive, ob vznožju Klemenčičevih njiv, so leta 1963 našli še nadaljnjih 7 grobov enakega

tipa. Vse najdbe so v Dolenjskem muzeju v Novem mestu. Grobišče še ni do konca raziskano.

Lit.: Knez Tone, Zarno grobišče v Novem mestu. Arheološki vestnik 17, 1966, 51 ss.

Ljubljanska cesta in Okrajno glavarstvo

1. Rimsko in poznolatenško grobišče. Pri gradnji nove ceste iz Novega mesta proti Bršljinu (sedaj Ljubljanska cesta) so leta 1890 ob južnem vznožju Marofa, na trasi vzdolž sedanjega poslopja občinske skupščine, odkrili 20 rimskih, tri poznolatenške in en halštatski grob. Najdbe je evidencialni preparator Ferdinand Schulz, jih razstavil v novomeški Kazini in nato odpeljal v deželni muzej v Ljubljano.

Leta 1936 sta bila na južni strani Ljubljanske ceste (na Škobernetovem vrtu) najdena temelja dveh zidanih rimskih grobnic s pridatki, med njimi 4 hišaste žare. Najdbe je izkopal Janko Jarc in jih shranil v novomeški muzejski zbirki. Na istem grobišču sta bila 1954 najdena dva rimska groba na severni strani Ljubljanske ceste (pred poslopjem tedanjega okraja).

Vsi grobovi na tej nekropoli, tako latenski iz 1. stol. pred n. št., kakor tudi rimski, vsebujejo žgane pokope. To grobišče še ni v celoti raziskano. Najdbe s te nekropole hranita Narodni muzej v Ljubljani in Dolenjski muzej v Novem mestu. Doslej so izšle le delne objave tega gradiva.

Lit.: Rutar Simon, Letopis Matice slovenske 1891, 192 s. — Rutar Simon, Mitteilungen der Zentralkommission N. F. Bd. 17, 1891, 197 s. — Knez Tone, Latenske najdbe iz Novega mesta. Arheološki vestnik 17, 1966, 391 ss. — Knez Tone, Novi rimski grobovi na Dolenjskem. Razprave SAZU VI, 1969, 132 ss. — Petru Sonja, Novo mesto v rimski dobi. Novo mesto 1365—1965 (1969), 70 ss.

2. Poznolatenško in rimsko grobišče. Pri kopanju temeljev za poslopje okrajnega glavarstva (kasneje sedež okraja, sedaj poslopje občinske skupščine) so leta 1902 našli neznano število poznolatenških in rimskih grobov. Poročilo navaja okrog 40 fibul in nad 100 keramičnih posod, pretežno poznolatenških. Vsi grobovi so bili žgani. Najdbe so v Narodnem muzeju v Ljubljani, v celoti še niso bile objavljene.

Lit.: Knez Tone, Latenske najdbe iz Novega mesta. Arheološki vestnik 17, 1966, 391 ss. — Petru Sonja, Novo mesto v rimski dobi. Novo mesto 1365—1965 (1969), 70 ss.

Kapitelj

Naselbinske in grobne najdbe? Zaradi ugodnega geomorfološkega položaja na vrhu skalnega pomola, ki ga s treh strani v loku obliva Krka, upravičeno domnevamo arheološke najdbe okrog kapiteljske cerkve sv. Miklavža in na sosednem proštijem vrtu. Okoliščine kažejo, da smemo pričakovati na tem območju prazgodovinske naselbinske sledove in morda zgodnjerednjeveške staroslovanske grobove. K temu nas navaja tudi staro ledinsko ime za to območje »Gradec«, ki je izpričano v menjalni pogodbi med stiškim opatom Petrom in avstrijskim vojvodo Rudolfom IV. iz leta 1365, tik pred ustanovitvijo Novega mesta. Arheoloških raziskovanj na tem območju še ni bilo, vendar jih ima Dolenjski muzej v načrtu.

Kandija

1. Halštatsko gomilno grobišče. Največja prazgodovinska nekropola v Novem mestu se je razprostirala severno in deloma južno od Kristanove ceste, v soseski Nad mlini in na Znančevih njivah. Prve dokumentirane, naključne najdbe izvirajo iz leta 1939, ko so pri urejanju stadiona našli prve halštatske najdbe, med njimi bronasti knežji prsni oklep. Te najdbe so v Narodnem muzeju v Ljubljani. Cfr.: Gabrovec Stane, Grob z oklepom iz Novega mesta. Situla 1, 1960, 27 ss.

Drugič so bile izkopane najdbe v isti gomili leta 1941 pri nadaljnjem širjenju stadiona. Med drugim so ob tej priložnosti našli tudi bronasti trinožni kotliček. Iz-

kopavanje je vodil Rajko Ložar. Najdbe so v Narodnem muzeju v Ljubljani. Cfr.: Gabrovec Stane, Grob s trinožnikom iz Novega mesta. Arheološki vestnik 19, 1968, 157 ss.

Tretjič so izkopali spet najdbe v isti gomili leta 1948, ko so kopali temelje za predvideni sindikalni dom, danes stanovanjski blok na Kristanovi cesti št. 12. Najdbe so v Narodnem muzeju v Ljubljani. Cfr.: Stare France, Poročilo o zaščitnih arheoloških izkopavanjih v Kandiji pri Novem mestu. Arheološka poročila SAZU, 1950, 39 ss.

Z obsežnim sistematičnim izkopavanjem še preostalih halštatskih gomil v Kandiji smo pričeli poleti 1967. Pred izkopavanjem smo našli na nekropoli še zadnje štiri gomile in domnevno peto, prvotno število gomil na tej nekropoli ni znano, bilo pa jih je najmanj pet. Poleti 1967 smo odkopali polovico gomile I. V letu 1968 smo prekopali drugo polovico gomile I, gomilo III in IV. Naslednje leto smo izkopali gomilo II. Leta 1970 pa smo kopali domnevno gomilo V pod Kristanovo cesto, vendar se je izkazalo, da to ni bila gomila, temveč naravna tvorba. Vse gomile v Kandiji so bile po velikosti enake in tudi po konstrukciji enako zgrajene: tipične dolenske halštatske rodovne gomile s skeletnim pokopom. Vsi grobovi so skeletni in so vkopani v krogu na robu gomile, središče gomile pa je prazno. Gomile merijo v premeru okrog 30 metrov, vsebujejo pa 20—30 grobov. V vsaki gomili smo našli enega ali dva zelo bogata »knežja« groba. V gomilah smo med drugim izkopali: 6 figuralno okrašenih situl, 2 cisti, 2 čeladi, zlat diadem itd. Grobovi iz gomil v Kandiji sodijo v najmlajši halštatski čas, v obdobje Ha D 3 ali v horizont negovskih čelad (po Gabrovcu). Najdbe so v Dolenskem muzeju v Novem mestu. Gradivo še ni v celoti objavljeno, monografija je v pripravi.

Lit.: Knez Tone, Halštatske gomile v Novem mestu. Kronika 18, 1970, 11 ss. — Knez Tone, Hallstattzeitliche Grabhügel in Novo mesto (simpozij Smolenice 1970). — Knez Tone, Halštatske gomile v Novem mestu. Materijali AJD VII (Beograd 1971). — Knez Tone, Prazgodovina Novega mesta (razstavni katalog 1971).

2. Srednjelatensko plano grobišče. Neposredno ob gomilnem grobišču v Kandiji, na njegovem vzhodnem robu je bilo urejeno tudi večje plano grobišče žarnih grobov iz srednjelatenskega obdobja. Nekropola je bila urejena na severni strani Kristanove ceste, na vzhodu je segala do Resljeve ceste, na zahodu pa do stanovanjskega stolpiča Nad mlini št. 42. Prve dokumentirane najdbe s te nekropole so iz leta 1948, ko so našli najmanj en grob (cfr.: Stare France, Arheološka poročila SAZU 1950, 39 ss.). Sledile so večkratne naključne najdbe na parceli Vaneta Murna (cfr.: Knez Tone, Arheološki vestnik 17, 1966, 399 ss. — Knez Tone, Varstvo spomenikov 12, 1967, 86).

V letih 1967 in 1968 smo načrtno izkopali skupaj 63 latentskih grobov. S temi deli smo zajeli zahodni del grobišča, katerega večji, vzhodni del je bil uničen pri raznih gradbenih delih med leti 1930 in 1958. Zelo majhen del grobišča še ni raziskan. Nekropola sodi v 3. in 2. stoletje pred n. št. Najpomembnejša najdba s tega grobišča je prosopomorfni keramični kantharos s kačasto oblikovanima ročajema. Najdbe so v Dolenskem muzeju, gradivo še ni objavljeno.

Lit.: Knez Tone, Latenske najdbe iz Novega mesta. Arheološki vestnik 17, 1966, 391 ss. — Knez Tone, Prazgodovina Novega mesta. Novo mesto 1365—1965 (1969), 45 ss.

Malenškova gomila

Halštatska gomila. Jeseni leta 1905 je Walter Šmid izkopal na njivi Petra Malenška v Kandiji manjšo gomilo, ki je merila v premeru 12 m. V njej je našel bogat moški grob in okostje konja z lepim bronastim oglavjem za konja. Pomembnejše najdbe v gomili: geometrijsko okrašena situla in narebrena cista. Po bogastvu najdb bi ta grob konjenika lahko uvrstili med knežje grobove. Najdbe so v Narodnem muzeju v Ljubljani.

Lit.: Smid Walter, Tumulforschungen. Carniola 1, 1908, 202 ss.

Smolova hosta

Halštatska gomila. Jeseni leta 1905 je Walter Šmid izkopal v Smolovi hosti manjšo halštatsko gomilo s premerom približno 9 metrov. V njej je našel en(?) ženski skleteni grob s keramiko in nakitnimi predmeti. Najdbe so v Narodnem muzeju v Ljubljani in sodijo v mladohalštatski čas.

Lit.: Smid Walter, Tumulforschungen. Carniola 1, 1908, 202 ss.

Portovald (= Mestni gozd)

Halštatska gomila. Ob reševanju najdb pri gradnji Ljubljanske ceste je preparator F. Schulz izkopal ali vsaj delno odkopal verjetno manjšo halštatsko gomilo v mestnem gozdu. Poročilo pravi: »Našle so se posode od grafita z zanimivimi ročaji v podobi volovske glave.« Najdbe so v Narodnem muzeju v Ljubljani in še niso objavljene.

Lit.: Slovenski Narod 26. septembra 1890. — Deutsche Wacht 15, 1890, Nr. 80. — Rutar Simon, Letopis Matice Slovenske 1891, 192 s.

Varstveni režim

Na podlagi najdb, podatkov iz literature in terenske topografije je Dolenjski muzej v aprilu 1967 zaprosil Zavod za spomeniško varstvo SRS v Ljubljani, da poda strokovno mnenje o zavarovanju ugotovljenih arheoloških najdišč oziroma objektov v Novem mestu in o primernem gradbenem režimu na teh terenskih spomenikih. Zavod za spomeniško varstvo SRS je dal predlog (št. 8/33-67-dr. IC z dne 11. maja 1967) za zavarovanje arheoloških terenskih spomenikov na območju Novega mesta. Zdaj imamo torej v Novem mestu zavarovana naslednja arheološka območja:

1. območje Marofa, ki zajema še danes dobro vidno utrjeno prazgodovinsko naselbino — gradišče, in pripadajoča grobišča v neposredni bližini: halštatsko in srednjelatensko na severni strani in poznolatensko ter rimskodobno na južni strani gradišča. Našteti spomeniki se razprostirajo na območju parcelnih številk katastralne občine Novo mesto: 386, 388/1, 372, 373, 388/2, 370, 371/2, 371/3, 371/1, 371/4, 367, 368, 369/1, 378/1, 369/2, 378/2, 279/5, 279/6, 280/5, 280/1, 361, 282, 287/2, 287/3, 287/1, 398, 366, 285/2, 283/3, 298, 285/4, 393, 285/1, 299, 300, 301, 286, 288, 291, 302, 290, 391, 392/1, 392/2, 393.

2. območje okrog kapiteljske cerkve sv. Miklavža (Kapitelj) in proštijijski vrt na temenu novomeškega polotoka. Ta predel je večinoma še nezazidan in bo po urbanističnem programu tudi ostal nezazidan. Na tem območju pričakujemo ostanke prazgodovinske naselbine in zgodnesrednjeveške grobove ali celo arhitekture, na kar nas navaja staro ledinsko ime Gradec za ta predel, znano iz menjalne listine iz leta 1365 (»ettwen genant Grecz bey der Gur«). To področje zajema naslednje parcelne številke k. o. Novo mesto: 234, 175/1, 231, 229, 264/2, 178, 179, 189, 228, 632/1, 76, 217, 177, 337, 227.

3. območje na Mestnih njivah. Tu je bilo v letih 1959 in 1960 že delno odkopano zgodnjehalštatsko žarno grobišče, ki še ni v celoti raziskano. Zaščita te nekropole zajema v katastralni občini Novo mesto naslednje parcelne številke: 471, 470, 469, 468/2, 467, 466, 465/4, 471, 465/15, 465/1, 465/2, 465/12, 472, 465/11, 465/10, 465/9, 465/8, 465/7, 457/3, 457/9, 457/10, 465/5, 455/1, 455/2, 455/3, 455/4.

4. območje obsežne prazgodovinske nekropole v Kandiji, ki je zajemala halštatsko gomilno grobišče in srednjelatenske plane grobove z žganim pokopom. Ta nekropola je bila v letih 1967—1970 sistematično raziskana in grobovi izkopani, tako da je v celoti izčrpana. Območje nekropole v Kandiji za-

jema v katastralni občini Kandija naslednje parcelne številke: 46, 49/3, 545, 48/2, 628, 491, 49/5, 48/4, 546, 547, 548, 549, 550, 48/1, 9/2, 9/1, 52, 53/3, 53/2, 44/5, 44/4, 44/2, 535, 44/3, 44/1, 27/5, 27/4, 496, 587, 27/1, 590, 586.

Vsa štiri naštetá arheološka območja v Novem mestu so uvrščena v najvišjo valorizacijsko stopnjo spomeniške zaščite, ki zahteva pred posegi v zemeljske plasti sistematična raziskovanja, za spomeniško območje pod št. 2 (Kapitelj) pa tudi nezazidljivost.

Vsi navedeni spomeniki so vpisani v register spomenikov SRS A od št. 489—492.

Problemi in načrti

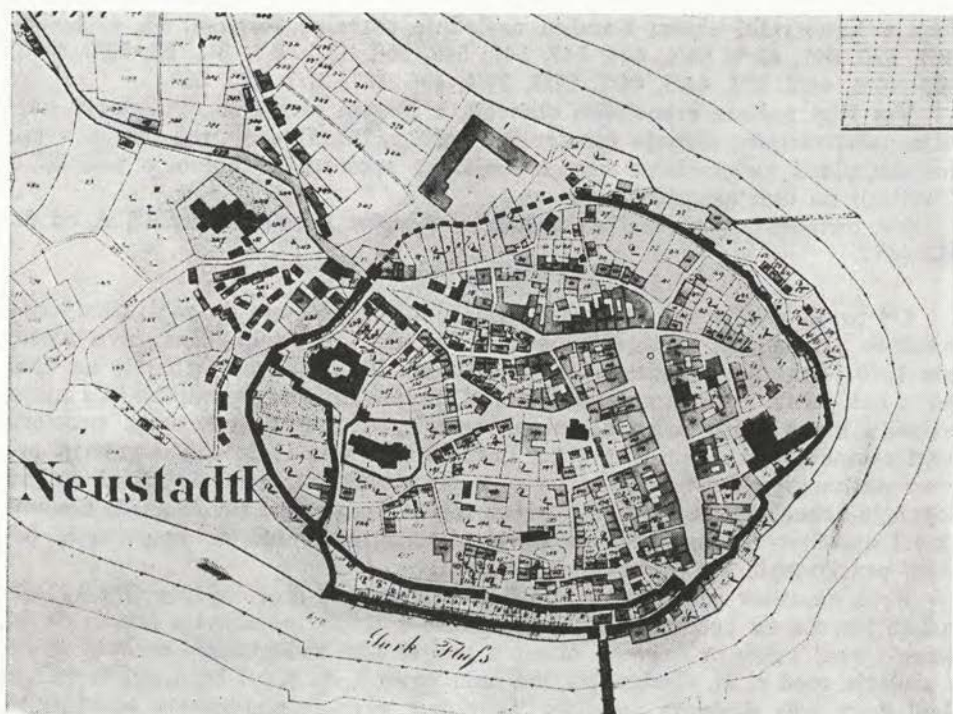
Od prvih naključnih najdb na trasi Ljubljanske ceste do zaključka sistematičnih izkopavanj prazgodovinske nekropole v Kandiji (Znančeve njive) leta 1970 je minilo osemdeset let. V vseh teh desetletjih so prihajale na dan, sprva naključno, pozneje s sistematičnimi izkopavanji bogate najdbe in z njimi podatki, ki so nam razkrivali naselitveno zgodovino novomeškega prostora pred ustanovitvijo mesta leta 1365. Leta 1971 je bila v Dolenjski galeriji reprezentativna razstava »Novo mesto v prazgodovini«, prvi sintetični prikaz bogatega arheološkega fonda iz Novega mesta. Danes so nam že znani časovni okviri naselitve novomeškega prostora, njena intenzivnost ter gospodarski temelji prazgodovinskih prebivalcev ob Krki.

Prva naselitev se prične v mlajši fazi žarnogrobiščne kulture (Ha B 1), se močno poveča na začetku halštatskega časa s trajno naselitvijo Ilirov, da bi dosegla svoj višek in največji obseg v mlajši fazi halštatskega časa od 6. do 4. stoletja pred n. št. Grobne najdbe nam povedo, da temu bujnemu življenju sledi dosti bolj skromna naselitev Tavriskov v srednjelatenskem obdobju in še naselitev Latobikov sredi 1. stoletja pred n. št. Najdbe iz rimskih grobov nas poučijo, da moramo v Novem mestu računati z manjšo rimskodobno naselbino tja do začetka 5. stoletja.

Številne in posebno dragocene najdbe iz Novega mesta dokazujejo, da je bil ta kraj skozi vse prvo tisočletje pred n. št. intenzivno in trajno naseljen. Svoj razvojni vrh doseže v času med 7. in 4. stoletjem pred n. št. kot sedež halštatskega kneza. Šest figuralnih situl, odkritih v zadnjih letih, pa kaže na delavnico teh umetnostnih spomenikov v Novem mestu. S temi situlami je Novo mesto po številu situlskih spomenikov v Vzhodnih Alpah danes na prvem mestu. Trajni in intenzivni naselitvi Ilirov na Dolenjskem po letu 800 pred n. št. je sledil njihov nagel gospodarski vzpon, ki je temeljil na železarstvu in metalurgiji. Vzporedno z močno gospodarsko rastjo sta se razvijali tudi izredna civilizacija in kultura halštatskega časa, ki je dosegla svoj vrh v situlski umetnosti.

Vse terenske raziskave v Novem mestu so bile doslej po sili razmer usmerjene v kopanje grobov, medtem ko je naselbina ostala še vedno neraziskana. V celoti je izčrpana šele nekropola v Kandiji, medtem ko grobišče na Mestnih njivah (zgodnjehalštatski žarni grobovi Ha C 1), na severnem delu Marofa (ostanki halštatskih gomil in srednjelatenski žarni grobovi) in ob Ljubljanski cesti (poznolatenski in rimski grobovi) še vedno čakajo, da bodo do kraja izkopani.

V prihodnjih letih bo treba najprej sistematično raziskati utrjeno prazgodovinsko naselbino na Marofu, s čimer bomo dobili natančnejše podatke o začetku in trajanju, o utrjenosti in notranji ureditvi tega gradišča nad No-

Obseg srednjeveškega Novega mesta z vrisanim mestnim obzidjem. Po katastrski mapi iz leta 1825
 Etendue du Novo mesto médiéval avec le tracé de l'enceinte urbaine. D'après le plan cadastral de l'année 1825

vim mestom. Prav tako bo treba opraviti vsaj sondažna raziskovanja na območju okrog kapiteljske cerkve sv. Miklavža, posebej še na proštijem vrtu, da bi dognali naselitev tega izredno ugodnega strateškega prostora.

V tritisočletni naselitveni zgodovini si je Novo mesto izoblikovalo tri naselbinska jedra. Prvo se je izoblikovalo zanesljivo že okrog leta 800 pred. n. št. na razmeroma majhni ovalni naravni terasi na Marofu. Drugo jedro, srednjeveška aglomeracija (morda že celo v antiki?) se je organizirala na jezičastem skalnem polotoku nad Krko, imenovanem takrat Gradec, danes Kapitelj. To izredno strateško lego že starejšega tržišča (Marchstatt) na pomolu je spoznal avstrijski vojvoda Rudolf IV. in ta kraj leta 1365 povzdignil v mesto z imenom Rudolfswerd, pač kot oporišče v okviru svoje politike prodiranja k Jadranskem morju. Šele na začetku 20. stoletja se je Novo mesto začelo širiti prek meja srednjeveškega mestnega obsega, začrtanega z nekdanjim obzidjem, prestopilo je Krko in danes so v mestni pomerij vključene že vse nekdanje predmestne vasi: Kandija, Grm, Šmihel, Drska, Bršljin, Bučna vas, Ločna in Mačkovec.

Ob upoštevanju stanja arheoloških raziskav v Novem mestu leta 1971 se nam zastavljajo naslednje strokovne naloge, ki jih bo treba opraviti, da bi dobili popolno podobo novomeške zgodovine pred ustanovitvijo mesta:

1. objaviti gradivo iz nekropole v Kandiji,

Pogled iz zraka na historično mestno jedro Novega mesta
 Vue aérienne du noyau urbain historique de Novo mesto

2. sistematično raziskati naselbino na Marofu,
3. sondažne raziskave proštjskega vrta na Kapitlju,
4. postopoma do kraja raziskati še preostala grobišča na Mestnih njivah, na Marofu in ob Ljubljanski cesti.

Vse našete raziskave pa bodo izvedljive le ob zadostnih vsakoletnih finančnih sredstvih, primerni tehnični opremljeni in zadostnih strokovnih močeh.

Sklep

Ob koncu moramo še enkrat poudariti, da so iz naše evidence najdišč in povzetka rezultatov raziskovanj jasno spoznavne najpomembnejše sestavine kompleksnega nepremičnega arheološkega spomenika Novo mesto: površine, ki so bile v arheoloških dobah naseljene. Nekropole smo podedovali od preteklosti že toliko spremenjene in poškodovane, da moramo nujno ohraniti vsaj njihovo strokovno izpovedno vrednost, kar je moč doseči le z načrtnim zaščitnim izkopavanjem pred vsakršnim spreminjanjem takih površin ali posegom v zemeljske plasti. Prostor naselij, za katere zahtevamo delno nezazidljivost, pa so jasno spoznavne markantne točke, katerih podoba je rezultat človekovega snovanja v prazgodovini. K temu velja pristaviti še to, da so gradišča značilna oblika naselja v zgodovinski dobi, konkretno v zreli starejši železni dobi, ko so se naši kraji s svojo stopnjo civilizacije in kulture povzpeli

med osrednje evropske predele. Iz vsega tega pa povsem jasno izhaja spomeniškovarstvena zahteva, da mora ostati prostor osrednjega prazgodovinskega naselja v Novem mestu nezazidljiv.

TONE KNEZ: NOVO MESTO COMME HABITAT ARCHÉOLOGIQUE

Dans la partie introductive de l'article, l'auteur fait une courte description de l'histoire des recherches archéologiques dans la ville et il les cite dans l'ordre chronologique, de la première fouille en 1890 aux dernières vastes recherches en 1970. Par la richesse des trouvailles archéologiques, Novo mesto fait partie des villes slovènes les plus riches, avec l'accent sur les découvertes de la période hallstattienne.

Dans le chapitre suivant — liste des habitats — qui est en essence la topographie archéologique de Novo mesto, sont enregistrés tous les habitats archéologiques dans la ville, avec la détermination chronologique et typologique des découvertes et l'indication de la littérature correspondante. La liste des habitats atteste le peuplement dense et intensif de l'espace de Novo mesto, de la fin de l'âge du bronze à l'antiquité avancée.

Suit le chapitre du régime de la protection des monuments à Novo mesto, qui englobe quatre secteurs archéologiques dans la ville: deux complexes d'habitation (habitat du Marof et domaine sur le Kapitelj autour de l'église de St. Nicolas) et deux nécropoles (Mestne njive et Kandija). En raison de leur importance, tous les quatre secteurs archéologiques à Novo mesto sont rangés au plus haut degré de valorisation de la protection des monuments, qui dans le cas de l'habitat du Marof prescrit aussi la présentation obligatoire après les fouilles.

Le chapitre de conclusion traite de l'état des recherches, des projets et des problèmes des recherches archéologiques futures à Novo mesto. L'auteur constate que le peuplement le plus ancien de l'espace de Novo mesto a commencé dans la phase plus jeune de la civilisation des champs d'urnes, qu'il s'est fortement accru avec la colonisation durable des Illyriens au 8e s. avant n.è. et que la localité atteint l'apogée de sa puissance économique du 7e au 4e siècle avant n.è., en tant que siège du prince de Hallstatt. Six situles figuratives de l'Hallstattien avancé, découvertes à Novo mesto, indiquent aussi qu'il y avait un atelier de ces oeuvres d'art dans cette ville. Au milieu du 3e siècle, l'espace de Novo mesto et la majeure partie de la Basse Carniole sont peuplés par les Tavrisci celtes et, au milieu du 1er siècle avant n.è., encore par les Latobici. Les découvertes des tombes romaines nous attestent qu'il y a eu à Novo mesto une moindre localité à l'époque romaine jusqu'au début du 5e siècle. Pour la période du 5e siècle et jusqu'à la fondation de la ville en 1365, il n'y a pour le moment ni sources historiques, ni sources archéologiques pour le territoire urbain.

Toutes les recherches de terrain à Novo mesto ont été jusqu'ici par la force des choses orientées vers le creusement des tombes, tandis que la localité est restée encore non recherchée. Parmi les nécropoles, seule celle de la Kandija est épuisée en entier. A l'avenir il faudra d'abord rechercher systématiquement la localité pré-historique fortifiée sur le Marof. Il faudra de même faire des sondages sur le territoire autour de l'église capitulaire de St. Nicolas, pour établir l'âge de peuplement de cet espace stratégique extrêmement favorable. En tenant compte de l'état des recherches archéologiques à Novo mesto en 1971, il sera nécessaire de réaliser à l'avenir les actions archéologiques suivantes:

1. publier les matériaux de la nécropole hallstattienne de Kandija
2. rechercher systématiquement la localité sur le Marof
3. faire des recherches de sondages sur le territoire du Kapitelj
4. progressivement rechercher entièrement encore les autres nécropoles des Mestne njive, du Marof et le long de la route de Ljubljana.

NEKAJ MISLI OB ZBIRANJU ARHEOLOŠKEGA TOPOGRAFSKEGA GRADIVA V TOLMINSKI REGIJI

DAVORIN VUGA

Ljubljana, Zavod za spomeniško varstvo SRS

V maju in juniju 1970 mi je Zavod za spomeniško varstvo SRS dal nalogo locirati na terenu nekatere dosedanje arheološke najdbe na Tolminskem. Delo se je osredotočilo predvsem na vzhodni del regije z Baško grapo, Šentviško planoto in Cerkljanskim. Zbrani topografski podatki jasno kažejo, kako delo na terenu popravlja stare domneve

Skupno obravnavam 31 arheoloških lokalitet iz vzhodnega dela regije Tolmin, od katerih jih je bilo doslej v arheološki literaturi¹ znanih le 12 (38,70 %), in sicer: Cerknjo — »Gradišče«, Čeplez, Podlanišče — »Na Šancah«, Reka — »Kozarsko«, Koritnica — »Orehovlje« in »Zarakovec«, Podmelec — »Na Kapli« in »Na Bukovčev brd«, Idrija pri Bači, Slap — »V Bregu«, Šentviška gora — »Ajdoovski britof« in »Grad«. Evidenčna kartoteka ZVS SRS navaja še dve najdišči, ki doslej nista bili še nikoli omenjeni v arheološki literaturi: Koritnica — »Pri stari cerkvi« in Šentviška gora — »Prevala«. Pri terenskem obhodu je bilo ugotovljenih še 17 nedvomnih in morebitnih arheoloških lokalitet: Cerknjo — »V Njivi«, »Na Makotah«, »Sigade«, »Sv. Ana« in »Sv. Jernej«, Gradišče pri Trebenčah, Planina pri Čeplezu — »Sv. Janez«, »Na Rotovžu« in »Na Škofje«, Reka — »Grad«, Koritnica — »Zalajšč«, Loje — »Sv. Peter«, Prapetno — »Mrzla draga«, Šentviška gora — »Lukmanov grič«, »Sv. Vid« in »Vilševna«, Daber pri Šentviški gori — »Ajdoovski britof«.

Od podatkov iz dosedanje arheološke literature ni bil noben dovolj popoln za vpis v register oziroma izdajo zaščitnih odločb, ker so manjkale natančne navedbe ledine, lastnika in parc. št. k. o. Po opravljenem terenskem delu imamo popolne podatke vendarle za šest spomenikov ali (19,35 %): Sem štejem lokalitete, ki so bile dejansko terensko obdelane, in sicer: Cerknjo — »Gradišče«, Reka — »Kozarsko«, Koritnica — »Orehovlje« in »Zarakovec«, Idrija pri Bači, Šentviška gora — »Ajdoovski britof«.² Tudi v ZSV SRS evidentirani najdišči nista imeli popolnih podatkov. Po terenskem obhodu jih je en spomenik dobil, in sicer Koritnica — »Pri stari cerkvi«. Od na novo ugotovljenih lokalitet jih je popolno evidentiranih le 7 (22,58 %): Cerknjo — »V Njivi« — »Na Makotah«, »Sv. Ana« in »Sv. Jernej«, Planina pri Čeplezu — »Sv. Janez«, Šentviška gora — »Sv. Vid«, Daber pri Šentviški gori — »Ajdoovski britof«. Skupno je torej popolno evidentiranih 14 arheoloških spomenikov (45,16 %). Za vse druge terene pa bo potrebno še precizno terensko in katastrsko lociranje, saj jih je precej evidentiranih samo po pripovedovanju domačinov.

Zanimiva je ugotovitev, da so se spremenila ledinska imena nekaterih lokalitet, kot to lahko spoznamo po primerjavi dosedanje arheološke literature

¹ Za uporabo evidenčne kartoteke ZVS SRS se zahvaljujem višjemu konservatorju dr. Ivi Curk.

² Podrobno obdelavo lokalitet s popolnimi spomeniškovarstvenimi podatki glej v tej številki VS pod: Konservatorska poročila, Arheološki spomeniki.

in novih terenskih zapisov. Tako je npr. po Rutarju nad Cerknim »Grad«,³ domačini pa za ta hrib uporabljajo le ime »Gradiše«.⁴ Podoben primer je Koritnica, kjer omenja Rutar na ledini Na Lajišču (Lahovišču) grobišče s številnimi najdbami.⁵ Pri terenskem obhodu je bilo za ledino ugotovljeno samo ime »Orehovlje«. Tudi za ledino »Pri stari cerkvi« nad Koritnico je zapisano ime »Staro mesto«, ki pa domačinom ni znano. Ledinska imena se ne ujemajo pri 3 spomenikih (9,67 %). Zanimiv je tudi primer Podmelca, kjer je bilo za domnevno zgodnjerednjeveško naselbino v arheološki literaturi znano ime »Na Kapli«,⁶ pri obhodu terena bližnje istodobne nekropole pa je bilo ugotovljeno ime »Na Bukovčev brd«. Nespremenjena so ostala ledinska imena na Šentviški gori, ledina »Grad«, in v Koritnici, ledina »Mirje« pri p. d. Brelihu (limes, gl. pod »Zarakovec«!). Vsega skupaj so bila ista ledinska imena potrjena pri 3 spomenikih (9,67 %). Večina v dosedanji literaturi znanih arheoloških najdišč pa ledinskih imen sploh ni imela zapisanih. Pri na novo ugotovljenih lokalitetah so vsa ledinska imena evidentirana, pa čeprav si veliko teh novih terenov ni bilo mogoče ogledati zaradi skromno odmerjenega časa.

Zanesljivo prazgodovinske narave je 5 (16,12 %) najdišč, in sicer: Idrija pri Bači, Reka — »Kozarsko«, Koritnica — »Orehovlje«, Slap — »V Bregu«, Šentviška gora — »Ajdovski britof«.

V rimsko dobo sodi 8 lokalitet (25,80 %): Cerkno — »Gradiše«, »V Njivi« in »Na Makotah«, Čeplez, Koritnica — »Orehovlje« in »Zarakovec« (limes!), Idrija pri Bači ter Slap — »V Bregu«. Zgodnjerednjeveške ostaline so bile najdene le v enem primeru (3,22 %), in sicer v Podmelcu — »Na Bukovčev brd«. Prazgodovinske najdbe je mogoče domnevati še na 6 najdiščih (19,35 %): Cerkno — »Gradiše«, Gradišče pri Trebenčah, Reka — »Grad«, Koritnica — »Pri stari cerkvi«, Šentviška gora — »Grad« in »Prevala«. Antiko lahko še pričakujemo v Cerknu — »Sigade«, na Planini pri Čeplezu — »Na Škofje«, na Podlanišču — »Na Šancah«, v Koritnici — »Pri stari cerkvi«, skupaj na 4 najdiščih (12,90 %). Najdbe iz zgodnjega srednjega veka pa je verjetno pričakovati na Planini pri Čeplezu — »Sv. Janez«, v Podmelcu — »Na Kapli«, v Lojah — »Sv. Peter«, na Šentviški gori — »Sv. Vid«, skupno na 4 najdiščih (12,90 %). Novejše dobe in neopredelljivo obsega skupno 8 lokalitet (25,80 %), in sicer: Cerkno — »Sv. Ana« in »Sv. Jernej«, Planina pri Čeplezu — »Na Rotovžu«, Koritnica — »Zalajšč«, Prapetno — »Mrzla draga«, Šentviška gora — »Lukmanov grič« in »Vilševna«, Daber pri Šentviški gori — »Ajdovski britof«. Seveda je ta kronološka ureditev najdišč brez večjih množin arheološkega gradiva, značilnega za posamezna obdobja, zgolj začasna in jo bodo raziskovanja v bližnji prihodnosti korenito spremenila. Kljub nepopolnosti pa že zdaj omogoča predstavo o raziskanosti posameznih obdobij v vzhodnem delu regije Tolmin in ne nazadnje opozarja tudi na poselitvena jedra, v katerih je pričakovati dolgo kontinuiteto bivanja.

³ Cfr. S. Rutar, Zgod. Tolminskega, 1882, 12 sq.

⁴ Primerjaj tudi parc. št. 511 »V Gradišu« k. o. Cerkno.

⁵ Cfr. S. Rutar, Zgod. Tolminskega, 1882, 11; isti, Koledar za gor. nadškof. 1896/II, 1895, 41; isti IMK 10, 1900, 59.

⁶ Cfr. V. Šribar, AV 18, 1967, 377 sqq.

Po dosedanjih podatkih⁷ spomeniškovarstvene službe imajo urbane lastnosti ali daljšo kontinuiteto naslednja najdišča: Cerčno — »Gradiše«, Koritnica — »Pri stari cerkvi«, »Orehovlje« in »Zarakovec«, Reka — »Kozarsko«, Idrija pri Bači, Slap — »V Bregu«, Podmelec — »Na Kapli« in »Na Bukovčev brd«, Šentviška gora — »Ajdoovski britof«, skupaj torej 10 najdišč (32,25 %). Po sedanjih terenskih opažanjih predlagamo za uvrstitev med najdišča urbane narave še naslednje: Cerčno — »Sv. Jernej«, Gradiše pri Trebenčah, Podlanišče — »Na Šancah«, Planina pri Čeplezu — »Sv. Janez«, Reka — »Grad«, Loje — »Sv. Peter«, Šentviška gora — »Grad« in »Sv. Vid«, Daber pri Šentviški gori — »Ajdoovski britof«,⁸ skupno 9 (29,03 %). Med kraje s posameznimi najdbami je bila po dosedanjih spomeniškovarstvenih podatkih uvrščena le lokaliteta Šentviška gora — »Grad«, ki pa smo jo predložili za uvrstitev med urbana najdišča.⁹ Pač pa bi lahko opredelili kot najdišča posameznih predmetov lokalitete: Cerčno — »V Njivi«, Cerčno — »Sigade«, Prapetno — »Mrzla draga«, Šentviška gora — »Prevala«,¹⁰ skupno 4 (12,90 %).

Po valorizaciji spomenikov so obravnavane arheološke lokalitete razporejene takole: V prvo kategorijo spomenikov štejemo Idrijo pri Bači (3,22 %). V drugo kategorijo spomenikov sodijo Koritnica — »Orehovlje« in »Zarakovec«, Reka — »Kozarsko«, Podmelec — »Na Kapli« in »Na Bukovčev brd«, skupno 5 (16,12 %). V tretjo kategorijo spomenikov so uvrščeni: Cerčno — »Gradiše«, Koritnica — »Pri stari cerkvi«, Slap — »V Bregu«, Šentviška gora — »Grad« in »Ajdoovski britof«,¹¹ skupno 5 (16,12 %). Ker za zdaj še nimamo natančnih arheoloških podatkov za novo odkrite lokalitete, predlagamo za uvrstitev v drugo kategorije le Loje — »Sv. Peter« in Šentviško goro — »Sv. Vid«,¹² vse druge pa uvrščamo v tretjo kategorijo.

⁷ Zahvaljujem se dr. Ivi Curk, ki mi je omogočila uporabo razvida arheoloških spomenikov v ZVS SRS — elaborat 1968.

⁸ Predlog utemeljujemo s tem, da so Gradiše pri Trebenčah, Reka — »Grad« in Podlanišče — »Na Šancah« očitno naselbine večjih razsežnosti oziroma utrdbe v večjem obrambnem sistemu, ki zavzemajo v okolici zelo strateške točke. Pri drugih lokalitetah lahko upravičeno domnevamo nekropole posameznih starejših poselitvenih jeder oziroma starejšo cerkveno arhitekturo. Pri Sv. Petru v Lojah govori za možnost zgodnjerednjeveških najdb sam patrocinijski, pri Sv. Vidu na Šentviški gori se domneve opirajo na patrocinijski in na izročilo o prvotnem skupnem grobišču za vso šentviškogorsko prafaro, pri Sv. Jerneju v Cerknem pa se opirajo na izročilo o prvotni župni cerkvi na mestu sedanje pokopališke in o starem grobišču okoli nje.

⁹ Pri tej lokaliteti smo se odločili za uvrstitev med urbana najdišča zaradi njene naselbinske narave, saj leži na hribu nad ledino »Ajdoovski britof«, kjer je locirano očitno njej pripadajoče prazgodovinsko grobišče. Skupno z nekropolo pomeni naselbina kompleksno najdišče z daljšo kontinuiteto, pa čeprav poznamo za zdaj z »Gradu« le eno posamezno najdbo iz rimskega obdobja.

¹⁰ Pri vseh naštetih najdiščih poznamo za zdaj le posamezne najdbe in jih zato uvrščamo med najdišča posamičnih predmetov. Verjetno pa se bo po bolj izčrpnem raziskovanju vsaj pri dveh lokalitetah to spremenilo.

¹¹ Cfr. n. 7. O valorizaciji spomenikov cfr. I. Mikl-Curk, VS 13—14, 1968—1969, 1970, 282; ista, Vestnik ZVS SRS 2, 1971, 17 sq.

¹² Glede na možnost najdb zgodnjerednjeveške arhitekture in grobišča in zaradi izrazite zakotnosti najdišča lahko pričakujemo pri Sv. Petru v Lojah pojav

Varstveni režimi za doslej znane arheološke lokalitete v vzhodnem delu tolminske regije so naslednji. Za varstveni režim prve stopnje zaenkrat — kot je videti — ne pride v poštev nobeno najdišče. Varstveni režim druge stopnje je določen za Idrijo pri Bači, Koritnico — »Orehovlje« in »Zarakovec«, Reko — »Kozarsko«, Podmelec — »Na Kapli« in »Na Bukovčev brd«, skupaj za 6 najdišč (19,35 ‰). Tretji varstveni režim pa velja za Koritnico — »Pri stari cerkvi«, Cerkno — »Gradiše«, Slap — »V Bregu«, Šentviško goro — »Grad« in »Ajdovski britof«,¹³ skupaj za 5 lokalitet (16,12 ‰). Po terenskih opazanjih predlagamo varstveni režim 2. stopnje za spomenike Daber pri Šentviški gori — »Ajdovski britof«, Loje — »Sv. Peter« in za Šentviško goro — »Sv. Vid«,¹⁴ skupno za 3 spomenike (9,67). Za vse druge novo odkrite lokalitete lahko obvelja varstveni režim 3. stopnje.

Po dosedanjih spomeniškovarstvenih podatkih so le malo ogroženi arheološki spomeniki: Cerkno — »Gradiše«, Koritnica — »Orehovlje« in »Pri stari cerkvi«, Reka — »Kozarsko«, Podmelec — »Na Kapli« in »Na Bukovčev brd«, Idrija pri Bači, Slap — »V Bregu«, Šentviška gora — »Grad«, skupaj 9 (29,03 ‰). Kot ogrožena sta bila doslej obravnavana Koritnica — »Zarakovec« (limes) in Šentviška gora — »Ajdovski britof«,¹⁵ skupno dva spomenika (6,45 ‰). Po ogledu terena predlagamo za uvrstitev med malo ogrožene spomenike še: Cerkno — »V Njivi«, »Na Makotah« in »Sv. Ana«, Gradišče pri Trebenčah, Podlanišče — »Na Šancah«, Planino pri Čeplezu — »Sv. Janez«, Šentviško goro — »Prevala« in »Sv. Vid«,¹⁶ pač pa menimo, da je treba Koritnico — »Orehovlje« šteti med ogrožene spomenike.¹⁷ Vsega skupaj je torej malo ogroženih arheoloških spomenikov 15 (48,38 ‰). Med zelo ogrožene spomenike lahko štejemo še Daber pri Šentviški gori — »Ajdovski britof« in Cerkno —

---

staroselcev in njihovo postopno stapljanje s Slovenci. Tako se pomen lokalitete kar hitro enači z bližnjim Podmelcem, ki je ovrednoten kot spomenik 2. kategorije in je po arheološkem gradivu zanesljivo postavljen na sam začetek zgodnjega srednjega veka. Še pomembnejša točka za preučevanje naselitve Slovencev je Sv. Vid na Šentviški gori, kjer tako patrocinij kot izročilo kažeta na staro grobišče ob verjetno prav tako stari cerkvi. Po izročilu so se prvi Slovenci naselili na hribu »Vilševna« nad Šentviško goro, šele pozneje pa so poselili prostor sosednje vasi in ostalo Šentviško planoto. Res ne moremo povsem zaupati izročilu, toda glede na izredno zemljepisno lego je na Šentviški planoti vsekakor prej pričakovati bolj gosto slovensko kolonizacijo kot pa v tesnih dolinah Idrije in Bače.

¹³ Cfr. n. 7. Za varstvene režime cfr. I. Mikl-Curk, VS 13—14, 1968—1969, 1970, 282; ista, Vestnik ZVS SRS 2, 1971, 17 sqq.

¹⁴ Predlagamo režim 2. stopnje zaradi očitne pomembnosti lokalitet, ki v svoji nedotaknjenosti predstavljajo izredno potencialne arheološke spomenike in ki bi jih vsak nedovoljen poseg nepopravljivo poškodoval.

¹⁵ Cfr. n. 7.

¹⁶ Predlog utemeljujemo z dejstvom, da pri terenskem obhodu ni bilo opaženih nikakih grobih posegov, ki bi ogrožali lastnosti posameznih arheoloških spomenikov.

¹⁷ Predlog utemeljujemo s tem, da pri poljedelskih delih še vedno prihajajo na dan grobovi in star denar, kar dokazuje, da teren nekropole očitno še ni bil popolnoma prekopan.

»Sv. Jernej«. ¹⁸ Skupaj s prej omenjenimi je torej zelo ogroženih arheoloških spomenikov 5 (16,12 %). Druge potencialne arheološke lokalitete, ki smo jih evidentirali na terenskem obhodu, niso bile tudi osebno pregledane in zato za zdaj še ni mogoče govoriti o stopnji njihove ogroženosti.

Pričujoči sestavek seveda govori samo o delno prehojenem območju vzhodnega dela arheološke regije Tolmin in so zato ugotovitve, izražene s procenti, relativne. Vendar si je kljub temu že sedaj mogoče bolj nazorno predstavljati omenjeno ozemlje. Že skromen terenski obhod je prinesel nekaj korektur starih terenskih podatkov oziroma je z novim topografskim gradivom dopolnil spomeniškovarstveno evidenco nekaterih lokalitet. Vse povedano pa nujno in živo opozarja na dejstvo, da je treba tudi že delno pregledane terene vedno znova prehoditi, saj se podoba arheoloških spomenikov spreminja iz dneva v dan. Tudi po sistematičnem topografskem delu bodo še vedno ostale posamezne potencialne najdiščne točke, ki jih bo bolj naključno kot načrtno odkrilo le budno konservatorjevo ali kustosovo oko. Predvsem pa bodo na terenu ugotovljene spremembe vplivale tudi na opredelitve v dokumentaciji spomeniškovarstvene službe.

---

¹⁸ Ajdovski britof v Dabru je ogrožen zaradi vsakoletnih poljedelskih del, saj lastnik na njivi večkrat zadene na lomljeno kamenje, kakih predmetov pa doslej še ni našel. Sv. Jernej v Cerknu je ogrožen zaradi sedanjega pokopališča, ki leži na mestu nekdanjega grobišča ob nekdanji stari župni cerkvi. Zaradi morebitnih najdb ob kopanju grobnih jam bi bil zaželen vsaj občasen ogled terena. Sicer pa je zaradi terenske situacije vsak poseg, tudi zaščitni, omejen in je staro grobišče za arheološko raziskovanje nedostopno.

DAVORIN VUGA: QUELQUES RÉFLEXIONS SUR LE RASSEMBLEMENT DES MATÉRIAUX TOPOGRAPHIQUES ARCHÉOLOGIQUES DANS LA RÉGION DE TOLMIN

Dans cet article, l'auteur présente ses remarques touchant au rassemblement des matériaux topographiques dans la partie orientale de la région archéologique de Tolmin. D'abord il compare le nombre des localités connu auparavant avec les localités nouvellement découvertes, puis il indique combien d'habitats ont obtenu, après les travaux effectués sur le terrain, des données complètes sur la localité. Il attire aussi l'attention sur certaines différences dans la notation des noms de friches. Puis il décompose les découvertes en préhistoriques, antiques et du Haut Moyen âge et indique encore ses suppositions pour le classement des habitats particuliers nouvellement découverts dans les périodes archéologiques particulières. En ce qui concerne la valorisation des monuments archéologiques, il les indique selon les catégories particulières et d'une manière analogue il traite aussi du régime de la protection. Ici aussi il constate les changements survenus dans les travaux sur le terrain. En terminant, l'auteur énumère les monuments menacés selon les données

connues jusqu'à présent, il les complète et indique encore quelques nouvelles localités menacées. L'auteur conclut par la constatation que les terrains archéologiques changent continuellement et qu'un contrôle permanent est nécessaire. Mais même par une topographie systématique, tout le territoire ne sera pas recherché; des découvertes accidentelles surgiront encore et les données particulières de la documentation du service de protection des monuments changeront aussi.

K PREZENTACIJI NEPREMIČNIH ARHEOLOŠKIH SPOMENIKOV — RIMSKIH STAVBNIH OSTALIN

IVA MIKL CURK

Ljubljana, Zavod za spomeniško varstvo SRS

Med prispevki s področja varovanja arheoloških spomenikov v našem zborniku jih največ govori o prezentacijah. Šele s prezentacijo spomenika pač postane naše prizadevanje zares vidno in izkušnje doma in na tujem kažejo, kako zahtevna je pravilna prezentacija arheološkega spomenika, koliko poslaha zahteva od konservatorja in oblikovalca. Od tod tudi potreba, da v strokovnem tisku razložimo vsako posamezno prezentacijo v podrobnostih. To pot pa želimo govoriti o prezentacijah rimskih stavbnih ostalin pri nas bolj na splošno, da bi moglo nadaljnje strokovno delo uporabiti teh nekaj posplošenih zapažanj in izoblikovati še bolj jasne smernice, po katerih se morata ravnati ob prezentaciji konservator in oblikovalec.

V zgodovini arheološkega raziskovanja je skoraj vsak odkopan zanimiv arheološki spomenik zbudil v najditelju ali lastniku željo ohraniti ta spomenik kar najmanj spremenjen za prihodnost in ga pokazati tudi javnosti. Prav uresničevanje teh želja je naloga konservacije v ožjem pomenu besede in prezentacije. Stroka je bolj ali manj uspešno ubrala že mnogo poti za doseg tega cilja. Iz skušenj so zrasle tudi nekatere osnovne, mednarodne norme.¹

Te zahtevajo, da je predvsem treba kar moč upoštevati prvotno okolje, upoštevati tudi prvotna razmerja med sestavinami spomenika, dalje, da arheološkemu spomeniku mimo spomeniške ne smemo vsiljevati drugih funkcij, ker je preveč oddaljen od zahtev sodobnega življenja in da pri arheološkem spomeniku ni dopustna rekonstrukcija z izjemo anastiloz. Pač pa je treba dodati za razumevanje potrebne vezne člene, ki jasno kažejo pečat novega časa, ki so nevsiljivi in vedno sežejo le do tiste točke, kjer se začenja domneva. Prezentiran arheološki spomenik mora biti nujno opremljen tudi z zadostno razlago.

Če želimo naštetim mednarodnim normam zadostiti in pravilno prezentirati pomembno rimsko stavbno ostalino na naših tleh, moremo izbrati več načinov prezentacije. Pred vsakršnim prezentacijskim posegom je treba ostaline seveda zadostno konservirati. O podrobnosti teh del tu ne bomo govorili, konservacija je predmet knjig in strokovnega dela s študijem v mnogih institucijah. Vsekakor pa je tudi naloga konservacije arheološkega spomenika vrniti ohranjenim sestavinam spomenika kar največ prvotne trdnosti in jih kolikor moč zavarovati pred kvarnimi vplivi okolja.

Teoretično je možno in, še več, celo zaželeno prezentirati, pripraviti za ogled samo konserviran spomenik. Razumevanju širše javnosti postane lahko dostopen, če je opremljen z dovolj razlagami in ponazorili, ki osvetljujejo iz-

¹ F. Stele, Zbornik zašтите spomenika I, 1950, 15, isti, ČZN XXIII, 1928, 179, D. Mano-Zisi, Zbornik I 27, P. Petru, Varstvo spomenikov IX, 1962—1964 (1965) 3 ss, Beneška karta, VS XII 153 ss, Unescovo priporočilo zavarovanja kulturnih spomenikov, ki jih ogroža izvajanje zasebnih in javnih del, VS XIII-XIV 275 ss.

kopavalčeve izsledke in rezultate raziskovanja. Običajno je treba tak prezentiran spomenik prostorsko ločiti od okolice, bodisi da ograjen postane nekak muzej na prostem ali arheološki park ali pa ga pokrije posebna zaščitna stavba, s čimer spet dobi nekakšne muzejske funkcije.

Zaradi popolnosti tu samo omenjamo še en način prezentacije konserviranega nepremičnega arheološkega spomenika, način, ki ga je v praksi moč le malokdaj uporabiti: prenos spomenika v muzej. Na začetku našeta pravila prezentacije in konservacije arheološkega spomenika dovoljujejo prenos le v primerih, ko so prvotna razmerja v najdišču uničena do nespoznavnosti in je treba zavarovati ohranjeni detajl ali pa je spomenik zelo majhnih dimenzij (grobnica, ognjišče, profil itd.).

Včasih pa je stanje arheološkega spomenika ob izkopu, torej v trenutku, ko ga je sedanost prejela od preteklosti, takšno, da se mora konservator, preden bo uredil muzejski park ali muzejski prostor s prezentiranim nepremičnim arheološkim spomenikom, odločiti za aktiven poseg. Temu se ni moč izogniti pri močnejše poškodovanih arheoloških spomenikih, ki so, zlasti v naših krajih, vedno fragmentirani, ali pa pri arheoloških spomenikih, ki so dolgo živeli in bili mnogokrat prezidani, kot na primer rimska stavba v katerem od naših mest, katere prostor je bil zazidan vsaj 400 let. Iz ruševin in temeljev ter po ohranjenih detajlih, ki so pogosto v že premetanih nasipnih plasteh, arheolog zgradi domnevo o zgodovini spomenika. Ta pa zaradi pomanjkanja dokazov večkrat ni v vseh podrobnostih nesporna. V izkopišču, to je v okviru nepremičnega spomenika, je običajno bolje ohranjena le ena gradbena faza, ta pa tako, da bi bila laiku razumljiva, če ne bi bilo okopov skozi uničene tlake itd. Zato se mora konservator odločiti, seve vedno glede na rezultate znanstvenega proučevanja izkopišča in ostalin, za to, da bo poudaril in opremil s povezavami predvsem ostaline ene gradbene faze, vse druge pa pokazal (odkopane) le toliko, kolikor je to potrebno zaradi načela, da je pri ureditvi spomenika treba upoštevati prispevke vseh časov.

Omenili smo to, da ob konservaciji in prezentaciji konservator opremlja arheološki spomenik s povezavami. Ti dodatki so z naštetimi mednarodnimi normami povsem definirani. O vsem tem je bilo v našem tistku že izčrpno govora.² Zato lahko povzamemo še enkrat le misel, da mora konservator v okviru arheoloških ruševin zaradi ohranitve ali umevanja včasih pač dodati v sodobni tehniki narejen tlak, linijo zidu, manjkajoči del stebra ali celo nakazati lego strehe, da omogoči prvotni vtis celote. Za to, kje in kdaj je to treba storiti, ni pravil. Vsekakor pa mora odločiti o dodatku predvsem nadrobno študij vsega spomenika in skupina več strokovnjakov s svojimi mnenji. O materialih, ki jih rabimo za take povezave, je bilo že precej razprav in poznamo veliko poskusov (v Italiji so npr. nekoč dopolnjevali kamnite arhitekture z opeko). Danes smo vedno spet na stališču, da mora biti material za take povezave kolikor moč blizu izvirnega. Tu opozarjamo na primerni vtis maloštevilnih dopolnil na šempetrskih spomenikih, dopolnil iz belega marmorja, ki je podobne barve in strukture kot prvotni pohorec, pa na porazni videz fasade savarijskega izeja ob dnevni svetlobi (povsem drugačen pri umetni svetlobi), ki ima betonske vezne člene.

² P. Petru, VS IX 3 ss.

Včasih pa finančne, tehnične in druge možnosti ne dopuščajo oskrbovanja arheološkega parka ali pa samo zemljišče ne prenese lokacije objekta s čisto muzejsko funkcijo. Take okoliščine zahtevajo od konservatorja in načrtovalca še več znanja in posluha. Kot nas uči vrsta uspešnih prezentacij, pa je tudi v takih razmerah moč zadovoljiti načela ohranjanja spomenikov in zahteve po pravilni prezentaciji. Pri tej vrsti prezentacij imamo v mislih predvsem prezentacijo v okviru sodobne arhitekture. Del stavbe ali kleti načrtovalci največkrat izločijo iz prvotne namembnosti in jim namenijo tako rekoč muzejsko nalogo. Včasih pa je arheološka ostalina premalo pomembna za tako vlogo. Po drugi strani take »arheološke kleti« niso zmerom estetsko zadovoljiva rešitev za daljše obdobje: nekdanj živo in zračno bivališče se v takem okolju že po naravi stvari same kaj rado spremeni v slabo prezračene in osvetljene, z mahovi pokrite podzemne votline ali pa v zaprašeno, brezbarvno in slabo pregledno gmoto zidovja in kamenja. Zato je skoraj bolj dobrodošla rešitev, seve z različnimi omejitvami, da prostor z ostalinami vendarle poleg muzejske dobi še, če jo smemo tako imenovati, sodobno funkcijo, in sicer tako, da postane že na prvi pogled viden sestavni del dvorišča ali veže sodobne stavbe, sestavni del njene likovne opreme ali pa poudarek sodobnega trga. (Kako je to moč urediti tudi s skromnimi provincialno-rimskimi ostalinami, nam npr. lepo priča Budimpešta s sicer v detajlih ne povsem posrečeno prezentacijo ostalin Aquincuma v sodobni stanovanjski soseski.) Ko smo tako preleteli načela in misli iz metodologije prezentacije arheoloških stavbnih spomenikov, spregovorimo še nekaj o praktičnih rezultatih te teorije na naših tleh, zlasti o večjih prezentacijah novejšega časa.

Med najstarejše prezentacije rimskih stavbnih ostalin pri nas sodita prezentaciji ptujskih mitrejev. Prva dva sta bila odkopana na Hajdini v letih 1899 in 1900.³ Prvi, manjši, starejši (najstarejši v srednji Evropi) in bolje ohranjeni je še danes pod povsem neambiciozno oblikovano zaščitno lopo, zgrajeno ob odkritju. Vendar se ta odlikuje s primernimi dimenzijami ter namestitvijo vhoda in oken, skratka, omogoča vtis prvotnega prostora. Inventar drugega hajdinskega mitreja je bil v celoti, z vodnjakom in kanalom vred, prenesen v muzej. Tretji mitrej je po izkopavanju l. 1913 ptujsko muzejsko društvo zavarovalo s stavbo na prvotnem mestu. Ta se po oblikah sicer malo spogleduje s historiziranjem, vendar ni vsiljiva in v glavnem tudi spoštuje prvotna prostorska razmerja nad odlično ohranjenim tlakom in spodnjim delom zidov ter skoraj popolnim inventarjem mitreja na Zg. Bregu.

V svojem času največjo prezentacijo arheološkega spomenika v slovenskem prostoru nam kaže rimski zid na Mirju v Ljubljani.⁴ Kraj in obseg tega spomenika sta zahtevala aktivno oblikovanje. Delo je bilo v rokah F. Steleta in J. Plečnika, tedaj gotovo najbolj usposobljenih in zaupanja vrednih ljudi za tako ureditev. Današnji čas očita izvedbi sicer presvobodno oblikovanje

³ W Gurlitt, Mitteilungen der Zentralkommission NF 26, 1900, 91 ss, M. Abramčić, Poetovio, Ptuj—Wien 1925, 162 ss, B. Saria v Hoffiller-Saria, Antike Inschriften aus Jugoslavien I, Zagreb 1938, 133 s.

⁴ F. Stele, V obrambo rimskega zidu na Mirju v Ljubljani; N. Šumi, VS II 1949, 83, isti, VS IV 53.

dodanih gornjih delov. Vsekakor pa ta dela originala niso prizadela in prezentacija spoštuje normo iz spomeniškega kánona, da mora biti v prezentiranem spomeniku spoznavna njegova prvotna funkcija, delno pa spoštuje tudi razmerje praznega prostora pred in za zidom.

Naš strokovni tisk je prav tako osvetlil zorenje načel za prezentacijo obzidja Ajdovščine, antičnih Castra,⁵ kastela na Lanišču pri Kalcah,⁶ svetišča v Celju,⁷ zlasti pa znane nekropole v Šempetru v Savinjski dolini.⁸ To so bile vse prezentacije, ki so zahtevale aktiven poseg. Na Lanišču in v Celju je bil poseg morda najmanj občutljiv, ker je šlo v bistvu za anastilozo spomenika, ki naj posledje govori sam zase. V Ajdovščini pa je bilo treba prav tako po načelih anastiloze obnovljene dele antičnega obzidja optično vključiti v okvir sodobnega naselja, medtem ko je Šempeter, kjer je bil prostor prvotnega grobišča uničen, terjal novo razmestitev grobnic v prostoru, ki ga omejuje sodobno naselje in ki je povsem drugačen od starega obcestnega prostora grobnic.

Na koncu vrste teh pomembnejših prezentacij spomenikov iz rimskega časa na naših tleh se še enkrat pomudimo pri vodilih prezentacije ostalin rimske Emone v zadnjem desetletju.

Zaščitna izkopavanja pred zazidavo ljubljanskega središča znotraj obzidane Emone so pokazala, da so ostaline tega rimskega mesta tudi pod temelji novejših stavb še presenetljivo dobro ohranjene, da tudi v začetku stoletja po stranicah dobro raziskana Emona, malo mesto, ki je obdržalo enak urbanistični koncept in tloris skozi več kot 400 let, skriva vrsto presenečenj glede materialne kulture in stavbne zgodovine, zlasti pa, da ima še ohranjene prej neznane javne stavbe in da ne smemo vsega tega prepustiti uničenju.

Kako so potekala prizadevanja za rešitev emonskih spomenikov, je razvidno iz sprotnih poročil v tisku.⁹ Nam gre, kakor pri pregledu prej naštetih prezentacij, spet za to, da pokažemo strokovna vodila, ki so botrovala posameznim prezentacijam in povzročila, da so prezentacije takšne, kot so, že izvedene ali v načrtu.

Misli na bližnji prezentiran rimski zid je sledila izbira prostora za arheološki rezervat na Mirju. Pri prezentaciji ostalin sedaj vidnih dveh delov insul so se strokovnjaki odločili za to, da z boljše ohranjenim delom pokažejo stanovanjsko enoto v gradbeni fazi iz 3. in 4. stoletja z zniveliranimi podi in nekoliko poudarjenimi stenami, medtem ko je slabše ohranjeni del, kjer bi bila vsaka razlaga prostorskih namembnosti itd. zgrajena na preveč hipotetičnih osnovah, prezentiran tako, kot je bil odkopan.¹⁰

⁵ P. Petru, VS X 131 ss.

⁶ P. Petru, VS IX 3 ss.

⁷ P. Petru, VS VIII 201 ss.

⁸ J. Klemenc, VS IV 69 s, isti VS, V 89 s, isti, ibid. 101 ss, P. Petru, Zbornik 12, 1961, 115 ss, J. Černigoj, VS VII 89 ss.

⁹ Poročila v Varstvu spomenikov.

¹⁰ L. Plesničar, VS X 150 s.

Veliko izkopišče dveh insul ob severnem kraku rimskega obzidja na Trgu revolucije in več delov rimskih stavb na Ferantovem vrtu ob Gradišču se je moralo umakniti novim stavbam, pod Titovo cesto pa so konservirana pri uršulinski cerkvi odlično ohranjena severna emonska vrata, ki čakajo le še na ureditev okolja, da postanejo dostopna javnosti. Šele ta konservacija in pripravljena prezentacija je dala — kljub temu, da je nova gradnja ponekod po nepotrebnem uničila nekaj spomeniških kompleksov stare Emone — prezentacijskim prizadevanjem tudi potrebno os in vsebino. Omogočila je namreč prikaz stare mestne prometne osi in mestnih dimenzij. Logično nadaljevanje stare in prezentirane prometne žile je predstavitev začetka severne nekropole v podhodu ob Zvezdi.¹¹ Prav tako organsko povezana s staro mestno prometno osjo je načrtovana prezentacija malega ostanka osrednje stavbe stare Emone, forumske bazilike, ki bo kmalu vidna v okviru sodobne arhitekture ob Gradišču. Ob pripravah stališč spomeniške službe za zavarovanje tega objekta je bilo osnovno vodilo dejstvo, da gre tu pač za ostaline stavbe, ki je imela v življenju mesta osrednjo funkcijo.¹²

Velik kompleks nalog je postavilo pred spomeniško službo odkritje bogato opremljenega starokrščanskega središča med forumom in zahodnim mestnim obzidjem. Danes je gotovo še prezgodaj, da bi govorili o dokončni prezentaciji. Vsekakor pa je po dveh letih intenzivnih prizadevanj za zavarovanje, konservacijo in prezentacijo te enkratne priče preteklosti na naših tleh, že povsem jasno, da bo morala spomeniška služba prikazati ves kompleks v vseh medsebojnih prostorskih razmerjih, nakazati v glavnih črtah njegovo stavbno zgodovino in kot glavno prostorsko in likovno kvaliteto prezentirati gradbeno fazo starokrščanskega portika in baptisterija z barvnimi mozaiki in sledovi prvotnega okolja, pa čeprav v okviru sodobno zazidane okolice.

Naše razmišljanje o prezentacijah rimskih stavbnih ostalin pri nas tako zaključujemo. Ta povzetek naj bi bil, kot smo dejali na začetku, gradivo za nadaljnje odločitve pri prezentacijah antičnih ostalin v Sloveniji, ostalin, ki po svoji zgodovinski vlogi tudi v evropskem prostoru niso nepomembne.

---

¹¹ M. Slabe, VS XI 10 s.

¹² I. Mikl Curk, VS XIII-XIV 23 ss.

IVA MIKL CURK: PRÉSENTATION DES MONUMENTS ARCHÉOLOGIQUES FIXES — RESTES DE BATIMENTS ROMAINS

L'article résume d'abord dans les grandes lignes les principes du canon des conservateurs, les principes que le conservateur doit respecter lorsqu'il accède à la présentation des restes de bâtiments romains.

Par la suite, il fait une revue des principales présentations des monuments archéologiques de la période romaine en Slovénie, et cela selon les principes qui ont guidé les présentations particulières. Il expose à part les directives des programmes pour les présentations à Emona, préparées au cours des 10 dernières années, même pour celles qui n'ont pas encore été réalisées. Les données recueillies dans l'article sont destinées à offrir au service des matériaux pour la préparation des points de vue pour les éventuelles présentations ultérieures.

POSEBNOSTI RESTAVRATORSKO-KONSERVATORSKIH DEL NA ZGODNJEKRŠČANSKEM MOZAIKU PRI ŠOLI MAJDE VRHOVNIKOVE V LJUBLJANI

IVAN BOGOVČIČ

Ljubljana, Zavod za spomeniško varstvo SRS

Ohranjanje kulturnih dobrin na prostem je postalo v današnjem času zelo težak problem, še posebno v urbanem okolju, kjer so se mikroklimatski pogoji v zadnjih desetletjih — celo letih — zelo spremenili.

Močan razmah industrije in nezadostno varstvo pred njenimi odpadki nalagata restavratorjem težko breme. Popolne zaščite pred počasnim, a vztrajnim propadanjem na žalost ni. To moramo imeti pred očmi predvsem takrat, ko se spoprijemamo s problemi ohranjanja spomenikov, ki so neposredno izpostavljeni vplivom atmosferilij in vode ter kemičnim agensom iz tal.

Ena najtežjih nalog restavratorja je gotovo konservacija in prezentacija arheoloških izkopanin, zidov, ostankov fresko poslikav in mozaikov. Vse to zahteva veliko truda, potrpežljivosti in nadrobnega dela.

Teren, ki je pomenil za restavratorja tako obsežen kompleks nalog, je bil odkrit v letih 1968—1970 pri šoli Majde Vrhovnik v Ljubljani. Zaščitna izkopavanja so odkrila temelje, piscine, kanalizacijo, hipokavste in dele tlakov

Plošče z ulitim mozaikom na prvotnem mestu. Spojna mesta še niso retuširana, pa tudi estrih še ni postavljen. — Foto S. Štefulja

Plaques avec la mosaïque moulée à l'emplacement primitif. Les points de jonction ne sont pas encore retouchés; l'aire non plus n'est pas encore en place. — Photo S. Štefulja

obsežne insule, ki je v 4. in 5. stoletju prevzela funkcijo starokrščanskega kulturnega prostora, tlakovanega z obsežnimi mozaiki, v katerih so donatorski napisi.

Stalna strokovna komisija pri Zavodu za spomeniško varstvo SRS, ki skrbi za varovanje ostalin Emone in njih vključevanje v sodobno mestno tkivo, je na svojih sejah od 25. 4. 1969 do 27. 10. 1970 predlagala investitorju in strokovnim službam prezentacijo in situ, in sicer tako, da prezentirajo ostaline zadnjih gradbenih faz tako, kot so bile odkopane, prejšnje faze pa v obsegu, ki je potreben za razumevanje celote. Ta predlog je komisija zgradila na podlagi ocen, da je stavba z mozaikom ena izmed najdragocenejših sestavin prvo-rzrednega arheološkega spomenika Emone, da gre pri mozaiku za samostojno likovno stvaritev in da so starejše gradbene faze manj pomembne in močno poškodovane.

S takimi smernicami smo delo začeli.

Restavratorsko-konservatorska dela na mozaiku so zdaj prešla v fazo, po kateri že lahko govorimo o dokončnem videzu restavriranega mozaika in njegove okolice (konkretno o sami restavraciji gl. VS XVI, str. 75—81).

Ostanki zidov pod mozaikom in nasutje med temi zidovi, ki se je sčasoma sesedlo, so povzročili, da je mozaik postal valovit. Delno so bile temu vzrok tudi ruševine, ki so se sesule na njegovo površino. Zato so ponekod vidne zelo ostre, za otroško pest velike vdolbine, nastale pod udarci padajočih kosov rušičih se stavb.

Komisija za Emono je sklenila, da je treba to valovitost ohraniti, in sicer predvsem v prostoru same krstilnice. Zato smo morali narediti primerne kalupe za ves mozaik. Ker so bile omenjene vdolbine zelo velike, so kalupi obrušeni, s čimer bo razgibanost površine zmanjšana.

Originalna malta je bila poškodovana in pomešana s humoznim materialom, vendar ponekod izredno trdna. Za ohranitev mozaika je bilo torej treba pripraviti novo, trajnejšo malto ter odstraniti ves humus, ki vsebuje topne soli, saj le-te vpijajo vlago, kar povzroča širjenje in krčenje materiala, s tem pa seveda tudi njegovo razpadanje.

Nova malta mora dopuščati tudi morebitne poznejše dvige mozaika, zato smo uporabili podaljšano malto, ki je kos takšnim premikom. Nova malta sestoji iz treh različnih plasti, ki se razločujejo po strukturi polnila (apnenčev pesek, silikatni pesek, breča) kot tudi po različnih razmerjih veziv (gašeno apno, sivi portlandski cement).

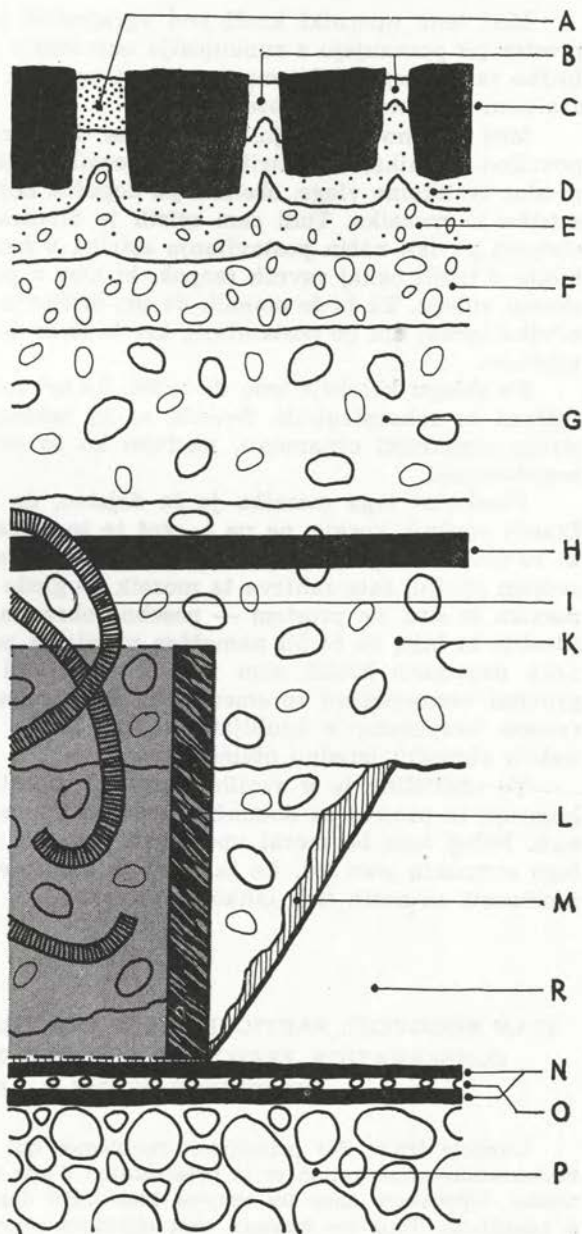
Prva plast malte je sestavljena iz najfinejših granulativov, količina apna pa je v razmerju do cementnega veziva večja. V naslednjih dveh plasteh se množina grobega granulata povečuje na račun drobnejšega, prav tako je čedalje več cementa in manj apna.

Ta podaljšana malta bi bila sama preslaboten nosilec mozaika in ji je potrebna opora. To predstavlja betonska prevleka, debela pribl. 2,5 do 3,5 cm, v katero je vgrajena armatura, železna mreža. To mrežo je bilo treba prilagoditi valovitosti mozaika.

Specifičnost našega mozaika so še višji in nižji (odvisno od valovitosti) betonski nosilci, oporniki. Ti nosijo ulite plošče mozaika. Njihovo okostje so kosi salonitnih cevi, ki so vgrajene v plast betonske prevleke, nato pa zalite z betonsko mešanico in glazirane s cementom.

Prerez ulitega mozaika: A — sli-
skatni pesek, nasut v fuge pred
ulivanjem (poveže ga vezivo prve
plastil podaljšane malte); B —
ostanki originalne malte (pone-
kod); C — kamenčki; D — prva
plast podaljšane malte; E — dru-
ga plast podaljšane malte; F —
tretja plast podaljšane malte; G —
prva plast betona; H — armatura;
I — žica, ki povezuje armaturo z
nosilnim podpornikom; K — dru-
ga plast betona; L — okostnica
nosilnega podpornika (kos saloni-
tne cevi); M — cementna glazura;
N — ibitolna izolacija; O — juta
(platno); P — betonska nosilna
ploščad; R — zračni prostor pod
mozaikom. — Risal I. Bogovčić

Coupe de la mosaïque moulée; A —
sable silicaté, versé dans les
joints avant le moulage (il est lié
par le ciment de la première cou-
che du mortier allongé); B — res-
tes du mortier original (par en-
droits); C — petits cailloux; D —
première couche du mortier allongé;
E — deuxième couche du mortier
allongé; F — troisième couche
du mortier allongé; G — première
couche du béton; H — armature; I —
fil de fer qui relie l'armature au
support; K — deuxième couche de
béton; L — squelette du support
(morceau de tuyau de «salonite»);
M — glaçure de ciment; N — iso-
lation d'ibitol; O — jute (toile); P —
plate-forme porteuse en béton;
R — espace d'air sous la mosa-
ïque. — Dessiné par I. Bogovčić

Med temi oporniki kroži pod vgrajenimi ploščami mozaika zrak. Zračni prostor pa povezujejo z zunanostjo odprtine v estrihu. Tako smo dosegli približno ravnovesje med temperaturo na površini mozaika in tisto v omenjenem zračnem prostoru pod mozaikom.

Med nosilno ploščadjo, ki sloni na drenažnem tamponu pod vso prvotno površino mozaika, ter estrihom in mozaikom je izolacijska plast, ki zadržuje prodor vertikalne vlage, obenem pa dopušča horizontalno premikanje (širjenje) estriha in mozaika. Tudi sam estrih je dilatiran, največ zaradi lažjega dela, obenem pa tak način postavljanja estriha v nekaj kosih usmerja njegovo pokanje v tistih nekaj ravnih razpok, ki niso v posebno škodo njegovemu estetskemu videzu. Tu bi še omenil, da pri brušenju pazimo na enakomerno trdoto estriha (nekaj dni po postavitvi!), ker bi sicer dobili različno strukturo oziroma teksturo.

Po sklepu komisije smo do pribl. 0,5 m² velike površine mozaika tudi re- tuširali in rekonstruirali. Seveda so za takšne posege prišli v poštev samo strogo simetrični ornament, medtem ko so deli z besedili ostali popolnoma nedotaknjeni.

Posebnost tega mozaika je še dejstvo, da je sestavljen iz bolj ali manj žganih opečnih kockic, ne pa — kot je to običajno — iz barvitih kamenčkov, ki so seveda trajnejši. Opeka je zelo občutljiva za atmosferske spremembe v svojem okolju, zato zahteva ta mozaik — glede na prezentacijo celotnega spomenika in situ, na prostem — posebno obravnavo. Vsekakor mora biti pokrit. Idealno bi bilo, če bi bil nameščen v deloma zaprtem prostoru, kjer bi lahko zrak neovirano krožil, sam mozaik pa bi bil vendarle varen pred najbolj grobimi vremenskimi spremembami. Še posebno očitno je to, če upoštevamo razpon temperatur v Ljubljani (skoraj 70° C) in množino padavin, ki so na našem območju izredno obilne.

Te okoliščine je v svojih smernicah upoštevala tudi emonska strokovna komisija in projekt za dokončno ureditev spomenika se bo moral po tem ravnati. Poleg tega bo moral upoštevati prvotno oddaljenost strehe od mozaika, lego stranskih sten itd. Le tako bo ta edinstveni spomenik uporabne antične umetnosti na naših tleh lahko zares zaživel.

IVAN BOGOVČIČ: PARTICULARITÉS DES TRAVAUX DE RESTAURATION- CONSERVATION EFFECTUÉS SUR UNE MOSAÏQUE DES DÉBUTS DU CHRISTIANISME A LJUBLJANA

L'article traite des principaux problèmes qui ont accompagné les travaux de restauration-conservation et la présentation d'une mosaïque des débuts du christianisme, découverte dans les années 1968—1970 derrière l'école de Majda Vrhovnik à Ljubljana. Tous les travaux sont effectués selon les décisions de la commission professionnelle pour l'ancienne Emona, qui a entre autre décidé que la mosaïque resterait sur les lieux de la découverte, où elle recevrait un toit qui devrait tenir compte de l'état ancien (éloignement du toit du sol) et qui à la fois ne devrait pas être trop ostensible. On conservera en partie le caractère ondulatoire de la mosaïque. Il est question concrètement des travaux de restauration-conservation dans la Protection des monuments XVI.

MALI GRAD V KAMNIKU

(str. 59—68)

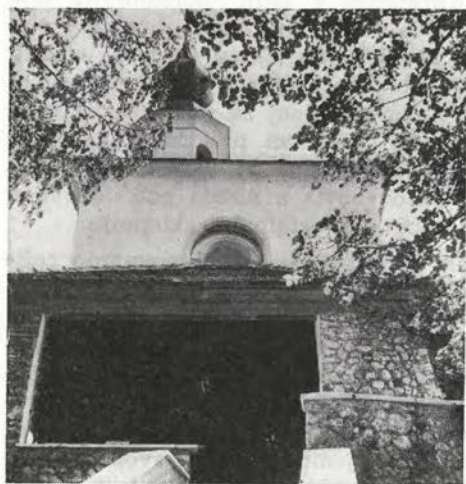
KONSERVATORSKI PROBLEM

PETER FISTER

Kranj, Zavod za spomeniško varstvo

V enem naših najpomembnejših kulturnih spomenikov, grajski kapeli na Malem gradu v Kamniku, so restavratorska dela v glavnem zaključena in objekt je urejen po nekih konservatorskih načelih. Po očiščenju in delnem odkritju prebeljenih fresk v kripti in spodnji kapeli (VS XII, str. 118) je bil izveden še večji poseg v zgornji kapeli (v letih 1968—1970).

Pod odstranjenim debelim, a razpadajočim slojem ometa s Koželjevimi freskami s konca prejšnjega stoletja se je pokazal ohranjen gotski strop z mrežo reber, ki so bila pa odstranjena. Ostalo je le še pet figuralnih gotških sklepnikov kamniške delavnice. Ti so bili pozneje vzdani kot okrasje v spodnji kapeli, kjer smo jih sneli in spravili v muzeju. Ne posebno kvalitetne Koželjeve freske smo tako v ladji kot v prezbiteriju sneli in deponirali. Na gotškem oboku v ladji, ki je nadomestil prvotni romanski ravni leseni strop, mogoče pa kar zaprl prvotno odprto ostrešje, so bili še ohranjeni sledovi ornamentalne gotške poslikave. V prezbiteriju je bila pod plastjo Koželjevega ometa skrita in precej poškodovana kvalitetna fresko poslikava iz 17. stoletja z iluzionističnim odpiranjem naslikane arhitekture (stebriščne arkade), le delno ohranjenim naslikanim oltarjem (?) in dvema adorantoma. Prezidave 17.

Vhodna fasada Malega gradu z nanovo odkritim romanskim portalom v nadstropju; desno: delno ohranjeni kapitel. Foto P. Fister

Façade d'entrée du Petit château au portail roman récemment découvert à l'étage; à droite: chapitre en partie conservé. — Photo P. Fister

stoletja so v notranjosti prezbiterija onemogočile, da bi zasledili prejšnje gradbene faze, medtem ko smo na zahodni steni ladje odkrili še delno ohranjen romanski polkrožni portal, ki je v 1. nadstropju (!) lahko vodil edinole v prvo nadstopje grajskega kompleksa, v katerega je bila kapela vključena.

17. stoletje v prezbiteriju, delno ohranjen romanski slavolok, poznogotski prostor ladje in fragmentarno ohranjen (nekoč) vhodni romanski portal so bila dejstva, ki so dajala zelo različne osnove za dokončno prezentacijo.

Najbolj preprosto je bilo še v prezbiteriju, kje so bile odkrite freske toliko kvalitetne, da jih je bilo moč očistiti, zaplombirati in delno rekonstruirati. Rekonstrukcija fresk, čeprav v glavnem shematična, se mi zdi, je le preveč dodala k oblikovanju prostora, ki ga iluzionistična poslikava vedno po svoje oblikuje. Nova doslikava — predvsem oblakov, arhitekturi je bilo možno več ali manj slediti — je ustvarila svojevrstno perspektivno ponavljanje motiva slavočnega loka, ki je morda bil, morda pa tudi ne enako nakazan na originalu, saj je bil omet na teh mestih povsem uničen in je bilo mogoče le intuitivno slediti principu poslikave. Ob tem se je namreč spet pojavilo nikdar razrešeno vprašanje, kako in do kakšne mere lahko dopolnjujemo ostanke originala. Brez take doslikave bi vrednost fresk vsekakor veliko izgubila, saj so bile v celoti preračunane na skladje s prostorom in njegovo dopolnjevanje, kar je bistvo iluzionizma. Po drugi strani pa je doslikava, ki se ni mogla opreti na točno določene osnove, po svoje prav tako spremenila prostor, kot bi ga »arheološko« ohranjanje samo preostalih originalnih poslikav. Izhoda iz tega začaranega kroga ni, rešitev je možna le taka kot pri gordijskem vozlu: z osebnim kriterijem (ki pa je vedno vprašljiv in več ali manj neobjektiven) se je treba odločiti za eno izmed rešitev, ki nikdar ni popolna. Taka, kot je bila uporabljena na Malem gradu, je vsekakor bolj didaktična.

Teže je bilo rešiti sicer podobno vprašanje v ladji. Sorazmerno zelo majhen prostor ni dopuščal širokopoteznejših rešitev, pa tudi ohranjeni elementi so se močno razlikovali. Romanski prvini (slavolok in na novo odkriti portal) in slabo ohranjeni sledovi lesenega ravnega stropa (?) sami niso omogočali, da bi prostor rekonstruirali kot romanskega, saj so kasnejše okenske odprtine povsem uničile prvotne, kar v tako majhnem prostoru pomeni že veliko. Od gotske faze, ki je volumen spremenila samo po vertikali z novim masivnim stropom, ki je bil bolj dekorativno »oprta« z mrežo gotskih reber, pa so ostali le obok, sledovi poslikave in reber ter originalni sklepniki.

Pretehtanje vseh možnosti je prineslo spet več ali manj pogumno rešitev: rekonstruirati rebra in nazaj namestiti sklepnike; tako bo prostor arhitektonsko enoten in bo dokumentarno prikazoval eno od razvojnih faz, ki je pomenila zanj kvaliteto. V sklopu celotnega, tako organsko raščene spomenika, kot je Mali grad, pa bo tako predstavljena ena izmed njegovih pomembnih preobrazb (ali faz), ki sicer ne bi bila zastopana. Celotna arhitektura z vhodnim portalom, slavoloki in novim portalom v 1. nadstropju predstavlja nekoliko neobičajen romanski kubus (z izjemo strehe in zvonika). Gotika je zastopana prav z zgornjo kapelo in ostanki fresk v spodnji kapeli, iluzionizem 17. stol. s kripto in zgornjim prezbiterijem, barok s Potočnikovimi poslikavami iz leta 1771 v prezbiteriju spodnje kapele, preprosta kasnejša poslikava v spodnji kapeli pomeni dodatke 19. stoletja itd.

Del ladje pred obnovo in po rekonstrukciji rebrne mreže. — Foto P. Fister

Partie de la nef avant la rénovation et après la reconstruction du réseau des nervures. — Photo P. Fister

Slavolok in apsida pred obnovo in po njej. — Foto P. Fister

Arc de triomphe et abside avant et après rénovation. Photo P. Fister

Priključki reber na ohranjenih sklepnikih so dali točno obliko reber, zaradi deloma nepravilne razporeditve pa je bilo po podrobnem študiju možno tudi točno ugotoviti mesto sklepnikov. Vprašanje je bilo še, kako in iz česa izdelati rebra, ki so bila prvotno iz značilnega rumenega peščenca. Če bi hoteli tudi nova izklesati iz njega, bi to sicer bilo res bližje ponovitvi originala, vendar bi lahko kdaj kasneje zavajala morebitnega raziskovalca. Zato so bila odlita iz rumenkastega kremenčevega peska v betonu s potrebno armaturo, posebno olajšavo pa je pomenila izvotlitev, ki je zmanjšala težo vsaj za 20 %.

Tehnična izvedba montaže novih reber je upoštevala statično rešitev stropa, ki je samonosen in so bila rebra nanj le dekorativno prislonjena, čeprav bi po profilu prav lahko pomenila skeletno konstrukcijo. Tako je bilo mogoče nova rebra preprosto obesiti na strop, skozi katerega so izvrtali luknje. Posebej za to izdelani in v rebra vgrajeni vijaki so priviti na podstrešju na trakove širokega ploščatega železa. Sistem montaže je bil dokaj preprost in ni terjal posebnih odrov, možen pa je tudi v primeru, ko je strop predebel za prevrtanje: z vgraditvijo vložkov je mogoče z vgreznjenimi vijaki pritrditi rebra. Ko so bila rebra montirana, so jih z zagozdami napeli in zdaj ne predstavljajo več dodatne obremenitve stropu, temveč ga nosijo kot prednapeta skeletna konstrukcija (obok je bil zaradi potresov že delno poškodovan).

Dokončni prezentaciji prostora je manjkala še barvna enotnost, ki sta jo ustvarila novi omet (kjer je manjkal prvotni gotski), in poslikava reber. Na originalnih sklepnikih je bila še ohranjena okrasna poslikava kamnoseških detajlov, enaka, kot je bila še skoraj v celoti ohranjena na ometu okrog oken. Na njej so naslikani stiki z belo barvo. Kakor v prezbiteriju je to dopolnjevanje originala, vendar bolje dokumentirano in celo neogibno. Brž ko smo se namreč odločili, da obnovimo prostor gornje kapele, kot ga je oblikovala gotika, smo mu morali dati tudi kolorit, ki v vsakem primeru prostor ne samo dopolnjuje, ampak tudi oblikuje. Mogoče sama izvedba ni povsem enaka originalu, vsekakor pa daje več ali manj popolno sliko, kot je bila v 15. stoletju.

Droben problem je bila tudi prezentacija znova odkritega romanskega portala. Na zunaj delno skrit pod streho lope, v notranjosti pa zazidan, bi vsekakor moral biti dostopen, kar je bilo mogoče seveda le od zunaj. Uporabili smo vdolbino stopnic na podstrešje, polkrožno odprtino nad streho pa v celoti zasteklili (sicer nepravilno s prerezanim steklom v sredini) in tako je portal povsem dokumentarno sicer ohranjen in viden, vendar enotnemu prostoru gornje kapele ne krni celovitosti.

Do dokončne ureditve manjka sicer še veliko — ne toliko na samem spomeniku kot v njegovem okolju. Vso nekdanjo grajsko ploščad bo treba še arheološko temeljito raziskati in prezentirati ohranjene arhitekturne ostanke, kajti le tako si bo moč zamišljati, kako je bila svojevrstna arhitektura Malega gradu vključena v celoto.

Povsod v spomeniški praksi se srečujemo s podobnimi problemi, vendar je, čeprav majhen, prav Mali grad skoraj šolski primer, kako ustaljena pravila konservatorstva v praksi marsikdaj odpovedo in je treba iskati nove rešitve, ki pa so vedno rezultat ali osebnih nazorov ali prakse. Na Malem gradu je sodelovala pri odločitvah vrsta strokovnjakov (dr. E. Cevc, F. Golob, F. Kokalj, dr. I. Komelj, A. Marolt, M. Pirnat, arh. B. Šlegl, dr. M. Zadnikar, O. Zupan) in včasih je bilo potrebno nekaj časa, da so se različna mnenja uskladila. Čeprav je mogoče tudi za to delo najti kritične besede, težje pa konstruktivne boljše predloge, se je vendar izoblikovalo skoraj nekako vodilo, ki bi ga lahko uporabili tudi pri drugih podobnih primerih. To načelo sicer ne odstopa od mednarodnih pravil o prezentaciji spomenikov, vendar nekoliko svobodneje uporablja tista, ki govore o dopolnitvah: od rekonstruirane baročne čebule, ki je nadomestila neogotsko streho na zvoniku, prek opečnih tlakov, ostrgane vhodne stene, doslikav k freskam in gotskim rebrom do barvnih stekel v oknih itd. so bili to težki konservatorski problemi, rešeni po nekih kriterijih, ki

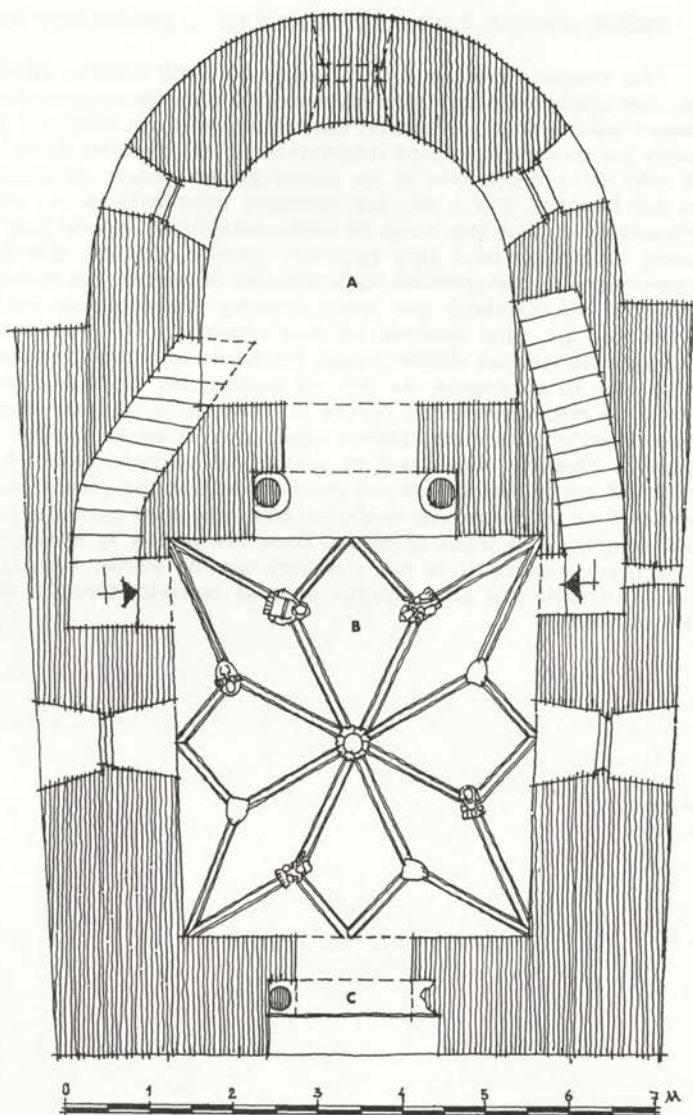
Tloris zgornje kapele
Malega gradu:
A — absida z rekon-
struiranimi oknoma iz
17. stol. in zazidanimi
renesančnimi ter z del-
no rekonstruiranimi fre-
skami
B — ladja z rekonstru-
iranimi gotskimi rebri
in prvotnimi sklepniki
C — novo odkriti ro-
manski portal. — Risal
P. Fister

Plan de la chapelle
supérieure du Petit
château:

A — abside avec deux
fenêtres reconstruites du
17e s. et une fenêtre fé-
naisance emmurée, et
des fresques en partie
reconstruites

B — nef à nervures
gothiques reconstruites
et clefs de voûte pri-
mitives

C — portail roman ré-
cemment découvert. —
Dessiné par P. Fister

so tako pomembnemu spomeniku, kot je Mali grad, dali v bistvu povsem novo celotno podobo, kakršne ni imel še nikdar v svojem obstoju. Vendar nas je vseskozi vodila misel, da je mogoče le tako predstaviti vse njegove kvalitete in da le tako v popolnosti predstavlja svojo kulturnozgodovinsko vrednost, čeprav ne posnema historično nobenega od obdobij v celoti, temveč ponazarja bogato in razgibano ustvarjalno zgodovino, ki jo je preživel v tolikih stoletjih; to pa bi morali izpričevati vsi spomeniki.

La chapelle romane à trois étages du Petit château (Mali grad) de Kamnik est un des monuments culturels slovènes les plus importants. Dans une action de plusieurs années de la protection des monuments, cet édifice a été présenté d'une manière qui montre une étape déterminée et les principes de la conservation chez nous. A côté de la découverte et du nettoyage des phases de construction plus anciennes et des fresques, il y a eu aussi quelques interventions, qui ont d'une manière certes didactique et peut-être aussi en partie esthétique apporté leur contribution au monument, mais il se peut qu'il s'avèrera qu'elles n'étaient que le bruit d'un état et de connaissances momentanées du service de protection des monuments slovène, car aux travaux ont collaboré par leurs conseils professionnels de nombreux spécialistes reconnus; qui bien souvent ne sont arrivés à des conclusions parfois différentes qu'après de longues délibérations. Parmi les solutions problématiques, les plus visibles sont la rénovation du toit du clocher sur la base d'une reproduction du 19e siècle, le remaniement du porche et du mur, la reconstruction assez forte des fresques illusionnistes dans l'abside supérieure, la reconstruction des nervures gothiques dans la chapelle supérieure et partout le nouveau pavé de briques. Un jugement définitif sur la justesse de ces solutions et d'autres encore est très difficile à formuler et il ne peut être que subjectif, bien que nous connaissions toutes les raisons qui ont conduit à de telles décisions. Dans l'ensemble, le monument restauré donne une image assez claire de sa vie à travers tant de siècles, bien que parfois cela paraisse plus instructif que réel, puisque dans sa nouvelle forme il est comme il n'a jamais été en réalité.

RESTAVRIRANJE POTOČNIKOVIH FRESK V ZGORNJI KAPELI

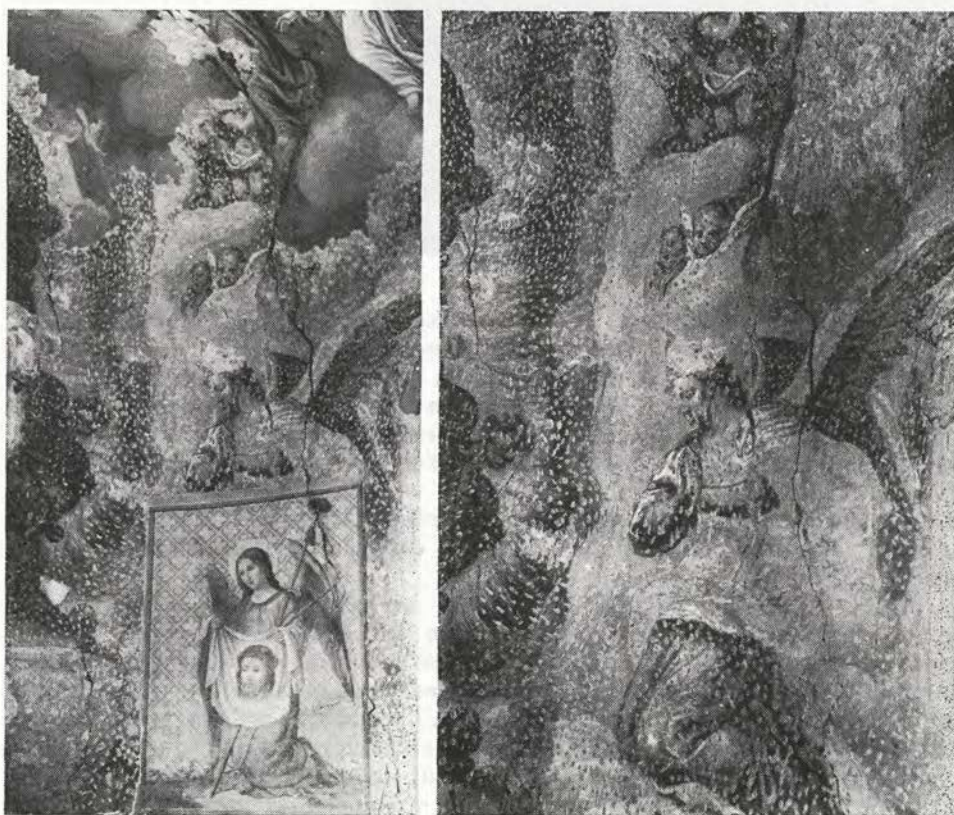
MIHA PIRNAT

Ljubljana, Zavod za spomeniško varstvo SRS

Sonde so pokazale, da so pod 1 cm debelim ometom s Koželjevimi slikarjami starejše freske, delo slikarja Janeza Potočnika, epigona ljubljanskih baročnih mojstrov. Ker je novejši omet že močno razpadal in so bile spodnje stenske slike kvalitetnejše od zgornjih, je strokovna komisija sklenila, da je treba Potočnikove freske odkriti. Poleg tega je bilo treba rekonstruirati gotska rebra na svodu kapele.

Tu govorim o konservaciji, restavraciji in prezentaciji zidnih slik v apsidi in na slavaloku kapele.

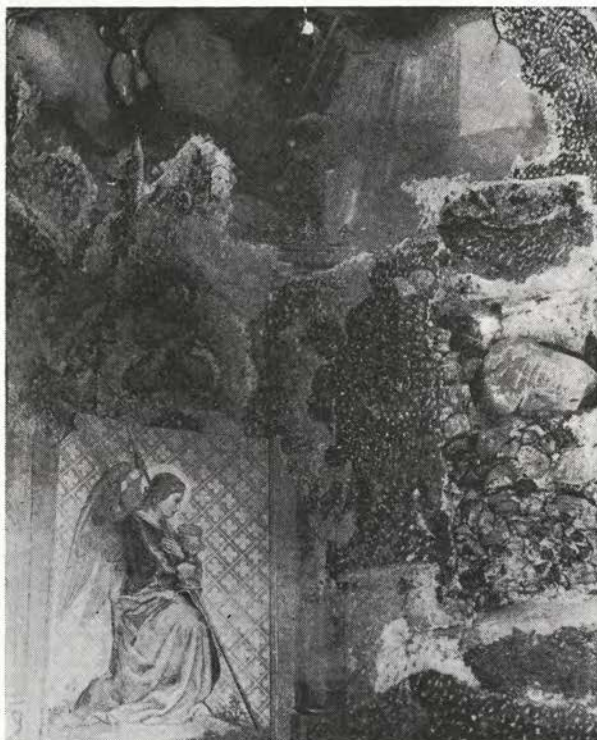
Koželjeve v nazarenskem slogu naslikane figuralne kompozicije smo kot fragmente sneli in gredo v muzej. Čeprav je bila površina spodnjih fresk zelo

Desni del apsidi med odkrivanjem (zgoraj in spodaj so še Koželjeve slikarije) in po odkritju Potočnikovih fresk

Partie droite de l'abside en cours de découverte (en haut et en bas il y a encore les peintures de Koželj) et après la découverte des fresques de Potočnik

Leva stran polkrožne apsida med odkrivanjem Potočnikovih fresk (zgoraj in spodaj je videti še Koželjeve stenske slike

Le côté gauche de l'abside semi-circulaire au cours de la découverte des fresques de Potočnik (en haut et en bas on voit encore les peintures murales de Koželj)

gosto naključvana, smo Koželjev omet lahko snemali dovolj zlahka in lepo, ker se — narejen iz mivke in apna — ni posebno dobro držal.

Pač pa se je po snetju Koželjevih slik pokazalo, da so bile Potočnikove freske močno poškodovane. Manjkale so cele ploskve: ves svod nad naslikanim arhitravom, v polkrožni apsidi pa segajo prazne ploskve še na stene, na sredini prav do tal. Precej so bile poškodovane tudi freske na spodnjem delu leve in desne stene: naslikane visoke lože v perspektivi naslikanih okroglih rdečih stebrov in tal, ki jih pokrivajo belo-rdeče kvadrataste ploščice, kot tudi zgornja polkrožna obrobka obeh oken in okenska ostenja. Slavolok je bil močno razpokan.

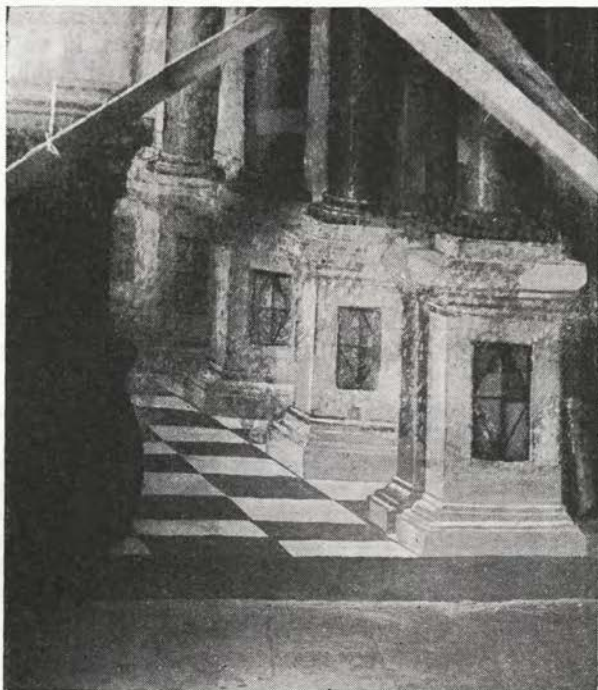
Velike uničene površine je zravnal in zgladil zidar s fino malto (apno + mivka). Naključvana mesta, manjše poškodbe in razpoke je zakital restavrator kranjskega Zavoda za spomeniško varstvo T. Marolt s študenti. Ker je bila površina fresk zaradi kitanja precej umazana in jo je prekrila bela koprena (apno), sem jih zatem najprej umil z vodo in mehko gobo. Barvno plast sem nato utrdil s Calatonom (5 0/0 na alkoholu).

Fresko omet je bil precej zrahljan zaradi številnih votlih mest, ki sem jih utrdil in injiciral s kazeninsko maso (apno + industrijski kazein), za kar sem porabil štiri vedra apna.

Kar zadeva retuše zakitanih poškodb, je komisija najprej določila, da je treba retuširati lokalno samo temnejše dele: rdeče stebre, zeleno drevje itd.

Spodnji del južne stene, poslikava med retuširanjem. — Foto P. Fister

Partie inférieure du mur sud, peinture en cours de retouche. — Photo P. Fister

Potem se je pa pokazalo, da bele lise zakitanih mest preveč izstopajo tudi na svetlejših predelih. Zato smo se s komisijo odločili, da retuširamo vse poškodbe s primernim svetlejším odtenkom. Tako je postala naslikana arhitektura lepo povezana. Na južni in severni steni, na katerih so naslikani stebri in slopi, sem na spodnjem delu rekonstruiral večje površine, saj je bilo po ostankih docela jasno vidno, kaj je bilo prej naslikano. Povezati je bilo treba samo črte in tonirati s primernimi barvami.

Najbolj pa so bile uničene freske — kot smo že omenili — na zadnji steni polkrožne apsidi. V zgornjem delu so bile ohranjene samo fragmentarno. Srednji del, kjer so bili ohranjeni le ostanki naslikanega prestola, je bil uničen do tal. Ob prestolu sta ohranjena klečeča angela z razprostrtimi krili in prekrižanimi rokami. Nad njima pa je bilo videti v oblakih manjše angele in putte, ki so se v loku peli nad prestol. Ta lok oblakov in angelov je bil na desni strani malo bolje ohranjen. Iz ostankov fresk sem potem rekonstruiral omenjeni lok oziroma s svetlejším odtenkom povezal fragmente. Nebo sem modro toniral.

Pri večjih površinah sem uporabljal za barvno vezivo apno, pri manjših plombah pa lucelin. Plombe, ki so bile zakitane z malto iz mivke, so bile za retuše pretemne, zato sem jih najprej prevlekel z apnenim beležem.

Tu bi omenil še to, da smo pod odkrito poslikavo ugotovili še ostanke gotških fresk. Ob zadnjem zazidanem oknu v apsidi smo zato pustili odprto sondo.

Iz betona rekonstruirana gotska rebra na svodu ladje sem najprej prebelil, nato pa toniral z rjavo barvo v odtenku, ki se je ujemal z originalom. Polja med rebri in stene, ki so bile na novo ometane, sem toniral z beležem, ki se je prilagel prvotnemu odtenku.

Za konservacijo in restavracijo Potočnikovih fresk smo porabili tri tedne dela.

MIHA PIRNAT: RESTAURATION DES PRESQUES BAROQUES DANS LA CHAPELLE SUPÉRIEURE DU PETIT CHATEAU DE KAMNIK

Sous les peintures murales en dégradation de Koželj de la fin du siècle dernier sont apparues des fresques du baroque avancé, oeuvre du peintre Potočnik. La commission professionnelle a décidé qu'on détachât et conservât au musée les parties meilleures (de la composition figurative) des peintures plus récentes. Les fresques de Potočnik étaient déjà fortement endommagées et en partie manquaient des surfaces entières. Nous avons partiellement reconstruit la peinture architecturale illusionniste et lié toniquement les parties figuratives. Dans la nef nous avons tonifié les nervures gothiques reconstruites et les champs intermédiaires.

STANJEL — PROGRAM ZA OBNOVO IN OŽIVITEV

NATAŠA ŠTUPAR-ŠUMI

Ljubljana, Zavod za spomeniško varstvo SRS

A. NASELJE ŠTANJEL

Zgodovinski podatki

Zgodovinski podatki o naselju Štanjel na Krasu so hudo pomanjkljivi. Prav tako manjkajo zadostne arheološke preiskave, ki bi nam mogle pojasniti življenje naselja do visokega srednjega veka.

Vendar je gotovo, da je bilo na vrhu Štanjelskega griča že v hallstatski dobi gradišče, saj so na njegovem temenu ob koncu 19. stoletja odkopali nekropolo z grobovi ilirskega prebivalstva. Gotovo tudi rimska doba kraja ni obšla.

Odluke utrjenega naselja, terasasto razloženega po pobočju hriba, in bližina pomembne regionalne ceste popolnoma upravičujejo osnovo in oživitev Stanjela. Foto J. Gorjup

Les qualités de la localité fortifiée, disposée en terrasses sur le versant de la colline, et la proximité d'une route régionale importante justifient la restauration et la réanimation de Stanjel. — Photo J. Gorjup

Levo: rimski kamni so vzdani v več štanjelskih stavb. Desno: utrdba vrhu štanjelskega griča.
— Foto Nace Sumi

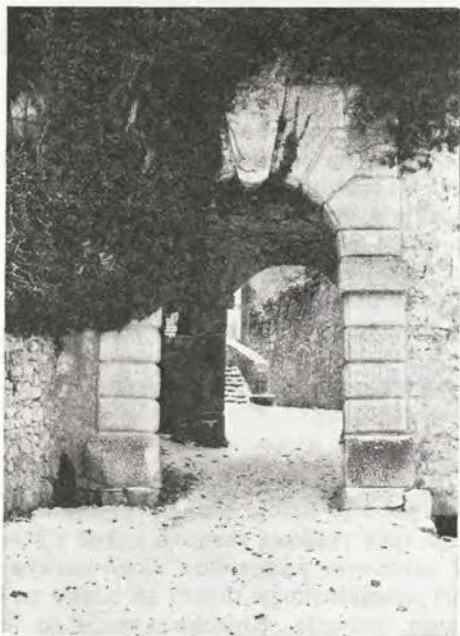
A gauche: des pierres romaines sont emmurés dans plusieurs bâtiments de Stanjel. A droite: la fortification au sommet de la colline de Stanjel. — Photo Nace Sumi

Visoki srednji vek je dokumentiran dokaj skromno: v 12. stoletju je bila, kakor vse kaže, obnovljena utrdba na vrhu griča, imenovana »turn«. Ta utrdba ima pravokoten tloris, njeno še ohranjeno zidovje pa je brez stilno podrobneje določljivih sestavin. Štanjel se prvič omenja v goriškem in vipavskem urbarju (1402—1499).

V srednjem veku je bila pozidana utrjena graščina na nižji terasi, njeni sledovi so še danes vidni. Zgodovina utrjenega Štanjela je povezana v tej dobi z oblastjo oglejskih patriarhov, ki so jo neposredno izvajali goriški škofje. Po letu 1500 je Štanjel prešel v last Habsburžanov ter prestal težke preizkušnje v beneški vojni; leta 1508 so ga za kratek čas zasedli Benečani. Veliko škode je pretrpel Štanjel za časa turških vpadov.

Dokončno podobo gradu so dali lastniki iz rodbine Cobenzl od druge polovice 16. stoletja pa do konca 17. stoletja. Od tedaj je grad izmenjal številne lastnike. Med zadnjo vojno sta grad in naselje močno trpela; med spopadom Kosovelove brigade z Nemci leta 1944 sta bila grad in naselje močno poškodovana in porušena.

Kakor o gradu, katerega srednjeveško jedro je vidno v najvišjem stolpu v jugozahodnem oglu grajskega kompleksa, govore predvsem stilsko določljivi in deloma datirani ostanki, tako tudi o nastanku in usodi cerkve pričajo sestavine njene podobe. Poznogotska stavba z oporniškimi oklepom na zunanjsčini prezbiterija je nastala po sredi 15. stoletja. Omenjeno je, da so jo po turškem napadu 1481 obnovili. Patrocinij (sv. Danijel) je značilen za Oglej in ni izključeno, da smemo domnevati prednico današnje stavbe na istem mestu. V 17. stoletju so notranjščino stavbe opremili Cobenzli. V začetku tega stoletja so pozidali tudi izredni cerkveni zvonik z visoko »limonasto« streho. V cerkvi je reliefna upodobitev gradu iz 17. stoletja.

Zgoraj: napisni plošči, vzdani v zunanjo cerkveno steno, pričata o prizadevanjih Cobenzlov za župno cerkev sv. Danijela (1603 oz. 1651). Spodaj: vhod v naselje skozi mestni obrambni stolp z odličnim portalom in pogled na cerkveni kompleks. — Foto Nace Sumi

En haut: deux plaques à inscription, emmurées dans le mur extérieur de l'église, témoignent des efforts des Cobenzl faits pour l'église paroissiale de St. Daniel (1603 resp. 1651). En bas: entrée dans la localité par la tour de défense urbaine avec un excellent portail et une vue sur le complexe de l'église. — Photo Nace Sumi

»Romanska hiša« pri vodnjaku, ena najstarejših v Stanjelu, z ohranjenimi kamnitimi žlebovi. — Foto Nace Sumi

«La maison romane» près de la fontaine, une des plus anciennes à Stanjel, avec les gouttières de pierre conservées. — Photo Nace Sumi.

O začetkih srednjeveškega naselja nimamo neposrednih podatkov. Nekatere sestavine kmečkih hiš omogočajo domnevo, da so nastale že v romanski dobi, kar pa seveda v kraških razmerah more pomeniti tudi še celo 14. stoletje. Zelo številne so gotске sestavine, ki dokazujejo, da je v tem času naselje že doseglo današnji obseg. Obzidje je v današnji podobi iz druge polovice 15. stoletja. Očitno je postalo kmalu ovira za naselje, saj so se nekatera poslopja naslonila že na njegovo zunanjo stran. Taki posegi so v nekaterih odsekih celo zbrisali črto obzidja... Utemeljena je domneva, da smemo začetek naselja iskati na terasi pod vrhno utrdbo. Vrsta hiš na tej terasi namreč kaže zelo pravilno kamnito zidavo, predgotске nadrobnosti in strehe, pokrite s kamnitimi ploščami.

Analiza historično urbanistične zasnove naselja

Štanjel je utrjeno naselje, razloženo po pobočju hriba. Nad povprečje kraških vasi s podobno lego in obliko ga dviga tako velikost zasnove kakor s številnimi stolpi opremljeni obzidni pas ter predvsem pomembna vloga cerkvenega in grajskega kompleksa. Po strukturi naselbinskega tlorisa se vaško naselje jasno loči od grajskega in cerkvenega območja. Kmečko naselje se je razvilo pod vrhom griča, pod nekdanjim utrjenim stolpom, spodaj pri vstopu v naselje pa sta grad in cerkev. Oba kompleksa, cerkveni in grajski, sta vsak zase posebej obzidana, povezuje pa ju obsežnejši trg z vodnjakom in kar monumentalnim stopnišnim dostopom od južne in severne strani. Te tri enote, cerkev, grad in »trg«, so monumentalni, lahko rečemo, kar »mestni« del na-

Zgornji vaški trg z vodnjakom. Spodaj: Pogled v domnevno najstarejšo štanjelsko ulico in motiv iz nje. — Foto Nace Sumi

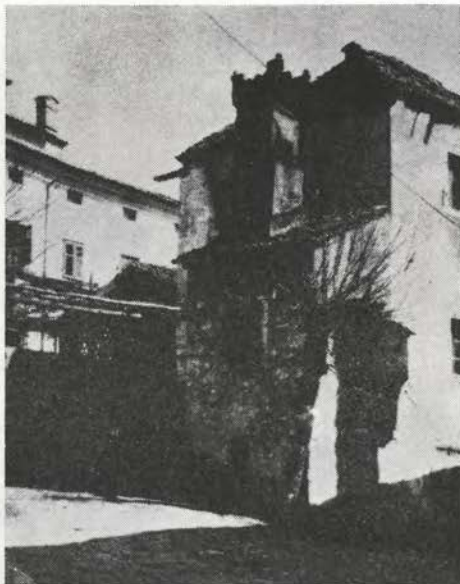
La place supérieure du village avec la fontaine. En bas: Vue sur la rue probablement la plus ancienne de Stanjel et un motif de celle-ci. — Photo Nace Sumi

Značilno zunanje stopnišče (foto Nace Sumi) in hiša z izpahnjeno kuhinjo« (fotografija iz leta 1930 je iz arhiva tržaške Soprintendenze) Escalier extérieur caractéristique (photo Nace Sumi) et maison à cuisine saillante (photo de 1930 des Archives de la Soprintendenza dei Monumenti de Trieste)

selja. Vaško naselje je zidano v terasah na pobočju hriba. Hiše so postavljene na terenske kaskade tako, da je glavna fasada na spodnji strani po pravilu nadstropna, hrbtna fasada na nasprotni strani pa etažna. Vrste hiš so komponirane v skoraj štirih koncentričnih pasovih. Ulični prostor, ki je ponekod zelo zožen, povsod pa nivojsko razgiban, se ob treh vodnjakih razširi v majhne trge. To so tri jedra vaške zasnove, pomembna po svoji funkciji, hkrati pa zbirališča prebivalcev. Najznačilnejši je zgornji trgec, na katerem stoji vodnjak, v katerega priteka dežnica po kamnitih žlebovih in zbiralnikih. Drugi tak trgec je oblikovan na terasi ob obzidju, tretji pa na zahodni strani naselja. Naslednja posebnost naselja so stopnišča, ki v presledkih stavbnih nizov vertikalno povezujejo terasne nivoje Štanjela.

Kmečke hiše, ki so spretno pozidane med terasami, imajo v pritličjih gospodarske prostore, zgoraj pa stanovanja. Povezava med etažami je speljana včasih interno, drugod pa po zunanjem stopnišču, ki bogatí ulične fasade. Pogosto se domačije dele v stanovanjske hiše in posebej prizidani gospodarski del. V Štanjelu se je ohranila skupina izpahnjenih kraških kuhinj, skoraj povsod pa jih je po sledovih mogoče dokazati. Pritlični prostori imajo redno arhitravne lesene stropne konstrukcije, ki dosledno slone na kamnitih konzolah, ne pa neposredno na zidovih. Ker se stene opirajo na zemljo ali na skale, je ta način nedvomno uporabljen zaradi vlage, ki prodira skozi zidovje; polaganje stropnikov na konzole preprečuje trohnenje. V kletnih zidovih opazimo zidne niše, ki so rabile za postavljanje doma narejenih oljenk.

Zanimivo je, da je večina kletnih oken zidana v obliki »strelnih lin«, kar je nasledek obdobja, ko je bila vsaka hiša še trdnjava ali ko je še veljala estetika trdnjavskega videza. Domala vse hiše pa imajo dragocene kamnoseške oblikovane portale in okenske okvire in — kar je v Štanjelu najbolj nenavadno — kamnite žlebove, po katerih so lovili vodo za oskrbovanje vodnjakov.

Zgoraj: ena izmed številnih gotskih okenskih odprtin in šilastolčni gotski portal. V sredi: bogato profilirana konzola. Spodaj: gotski portal z ravno preklado in polkrožen gotski portal. — Foto Nace Sumi

En haut: une des nombreuses ouvertures de fenêtres gothiques et le portail gothique à arc en pointe. Au milieu: console richement profilée. En bas: portail gothique à linteau droit et portail gothique semi-circulaire. — Photo Nace Sumi

Gotska hiša pri drugem stolpastem vhodu v naselje. — Foto J. Svagelj

Maison gothique à la deuxième entrée dans la localité. — Photo J. Svagelj

Ugotovitev stanja

Stopnja ohranjenosti štanjelskih stavb je razvidna iz priložene karte. K stanju naselja samo še nekaj pripomb. Iz karte je mogoče razvideti, da je črta obzidja v nekaterih odsekih, kjer so ga predrli ali nanj naslonili stavbe, nejasna in negotova.

V povojnih letih je bil del hiš popolnoma opuščen. Zlasti nekatera porušena gospodarska poslopja uporabljajo danes za odpadne jame. Mnogo hiš je razkritih. Najnovejše zlo pa je preurejanje fasad z modernimi okni in postavljanje garaž na neprimernih krajih, včasih celo na uličnem prostoru. Te predelave in razpadanje stavb so zavzele tak obseg, da je v nevarnosti temeljno spomeniško pričevanje naselja.

Najslabše pa je v tem pogledu stanje gradu. Razvaline se danes omejujejo na del grajskega kompleksa, ohranjeni pa so skoraj izključno le vertikalni zidovi. Posamezni dragoceni stavbni členi, ki so zloženi na dvorišču, so v stalni nevarnosti, da jih uničijo. Dodati je treba, da se danes nihče ne briga za temeljne higienske razmere. Treba bi bilo tudi v fazi, ko še ni dogovora o prihodnosti naselja, vendarle uveljaviti minimalni red. Učinkoviti ukrepi pa morejo in morajo biti seveda le nasledek premišljene akcije za obnovo Štanjela.

Valorizacija

Po povedanem zavzema Štanjel izjemno mesto med našimi kraškimi naselji. Je primer terasno zasnovanega naselja, ki ga utrjeni pas, zasnova grajskega in cerkvenega okoliša ter osrednjega tržnega prostora dvigajo nad raven drugih kraških vasi. V tem pogledu se more z njim meriti le Vipavski križ, ki pa je zaradi svoje lege na hrbtu griča drugače zasnovan. Vedutno nepreksljivi Štanjel pa je med kraškimi naselji izjemen tudi po stopnji razvaljenosti. Kvalitete kraja v bližini pomembne regionalne ceste njegovo oživitv v polni meri opravičujejo.

NASELJE ŠTANJEL

IDEJNI NAČRT SPOMENIŠKE IN *
FUNKCIONALNE REVITALIZACIJE

M 1:250

OPIS STAVB PO FUNKCII

G	TC	g. od. turistični center - hotel - restavracija
	M	muzej v sklopu gradu
	NB	hotelske vikend - hišice v grajskem traktu
	UC	nočni bar v grajskem stolpu
	OV	uslužnostni center - frizer kozmetika - masaža - trafika
	KS	otroško varstvo
	VR	krajevna skupnost - muzej NOB
	VG	vaška gostilnica
	KD	vaška gostilnica
	ZS	knudorana
	PTT	zimsko - športni center
	KA	pošta - telefoni
	SL ₁	kavarnica
	SL ₂	specializiran lokal - cvetličarna - slaščičarna
	SL ₃	specializiran lokal - pržutarna - teren
	SL ₄	specializiran lokal - medicarna
	SL ₅	specializiran lokal - regionalni specializirani
	GA	specializiran lokal - čajnica
	EM	galerija domačih slikarjev
	C	etnografski muzej
	D	čitalnica, knjižnica
	TRC	disko, odeon
	TUC	trgovski center, samopostrežne trgovine, delikatesa
	ST ₁	trgovsko uslužnostni center
	ST ₂	specializirana trgovina - lesni, stamnatni in domači tekstilni izdelki
	ST ₃	specializirana trgovina - suho sadje, kandirano sadje
	ST ₄	specializirana trgovina - bakrene posode, glinaste posode
	ST ₅	specializirana trgovina - lekarna, zdravilna zelišča
	V	postopno izrabljena kot turističnih bivaldišča
	S	stanovanjske hiše in gosp. postojla, kmetijskih prebivalcev s tujskimi sobami
	P	garaje
	PA	skladnice za hotelski obrat v gradu
	R	cerkev sv. Danijela
	F	labor na vrhu griča
	MO	mesno obzidje

LEGENDA POVRŠIN

	zeleno površine
	ulčne površine - obnovljen historični tlak
	terasa, dvorišče
	historični trgi v mestnem jedru
	ulčna kaskada
	sakralno dvorišče
	grajsko dvorišče
	parkirni prostor
	rekreacijski pas - plavalni bazen - igrišča
	parkovno področje za razstavo forme vive
	park - sprehajališče

Pogled z vrhnje utrdbe na del Stanjela in okolice. Lepo so vidne zgornje terase. Ob strani: sozvočje dveh dominant. — Foto Nace Sumi

Vue de la fortification supérieure sur une partie de Stanjel et des environs. On voit bien les terrasses supérieures. Sur le côté: accord de deux dominantes. — Photo Nace Sumi

Programske osnove za spomeniško in funkcionalno rekonstrukcijo in revitalizacijo

I. Za spomeniškovarstveni elaborat v ožjem pomenu besede, za obseg in nadsobnosti rekonstrukcije pogrešamo v temeljni dokumentaciji jasnejših podatkov. Premalo vemo na primer o Štanjelu pred visokim oziroma poznim srednjim vekom, da bi mogli starejše sledi smotrno upoštevati v programu rekonstrukcije. Prav tako še niso raziskane posameznosti iz mlajših razvojnih faz. Zato bo treba najprej zagotoviti arheološke preiskave, posebej na vrhnjem platoju z utrdbo, potem v cerkvenem in grajskem območju, nazadnje pa tudi v nekaterih odsekih obzidanega pasu.

Po današnji oceni nam trenutno stanje dokumentacije dovoljuje obnovo historične podobe naselja do okoli 80 %. Taka rekonstrukcija bi bila končni rezultat ožje spomeniškovarstvene naloge, ki ima namen zagotoviti spomeniško pričevalno podobo naselja. Pri tem računamo na rekonstrukcijo sklenjenih uličnih pogledov, trgov ter na celotno obnovo nekaterih objektov. Obnoviti je treba tudi obzidni pas v vsem poteku. Poseben problem so v tem okviru nekateri posegi iz časa med svetovnjima vojnama (Fabiani), ki so vnesli v sicer skromno, »anonimno« arhitekturo kraja vrsto naglašanih monumentalnih sestavin.

II. Izhodišče za funkcionalno preobrazbo Štanjela je teza, naj se kraj spremeni v pomemben turistični objekt z izrabo vseh posebnosti naselja in njegovih možnosti. Poudariti je treba, da se pri tem zavzemamo za ohranitev dela agrarnih funkcij naselja. Skladno z gornjo postavko predvideva načrt tele posege:

1. Grad je treba rekonstruirati in ga nameniti za turistični center s hotelom, restavracijo, barom in muzejsko zbirko.

2. Severozahondi del naselja, torej objekti nad grajskim kompleksom, deloma tudi hiše v vzhodnem delu naselja, se preuredé v turistična bivališča; vprašanje režije puščamo za zdaj odprto.

3. Hiše na vrhnji terasi in del osrednjih objektov se namenijo za specializirane obrate in trgovine, kjer so naprodaj posebnosti širšega zaledja od lokalnih obrtnih izdelkov do prehrabmenih artiklov. V tem delu je prostor za primerne etnografske zbirke ter za galerijsko dejavnost.

4. Osrednji del Štanjela v bližini cerkve je rezerviran za preskrbovalni center, za upravo in pošto. V tem delu kraja so tudi klubski prostori, kinodvorana in uslužnostne dejavnosti.

5. Vzhodni del Štanjela pa je prihranjen za domače prebivalstvo: ta del naselja je že danes intenzivneje naseljen, deloma tudi s kmečkim prebivalstvom. V tem predelu je treba predvideti obsežnejše adaptacije hiš, ki naj dvignejo stanovanjski standard.

6. Prometna ureditev predvideva dostop v naselje načelno tudi z avtomobilom; garaže in parkirni prostori so locirani ob severnem robu obzidja (danes so tam pretežno ruševine), parkirana mesta pa so seveda tudi ob vzožju naselja ter pod osrednjim štanjelskim trgom.

Zasnovana funkcionalna preobrazba bi zagotovila Štanjelu kontinuiteto življenja in smotrno preureditev osrednjih predelov v turistične namene, hkrati pa zagotovila lokalno oziroma regionalno značilne dejavnosti. Štanjel naj bi torej ne bil samo sezonsko letoviško naselje! S poprej nakazanimi funk-

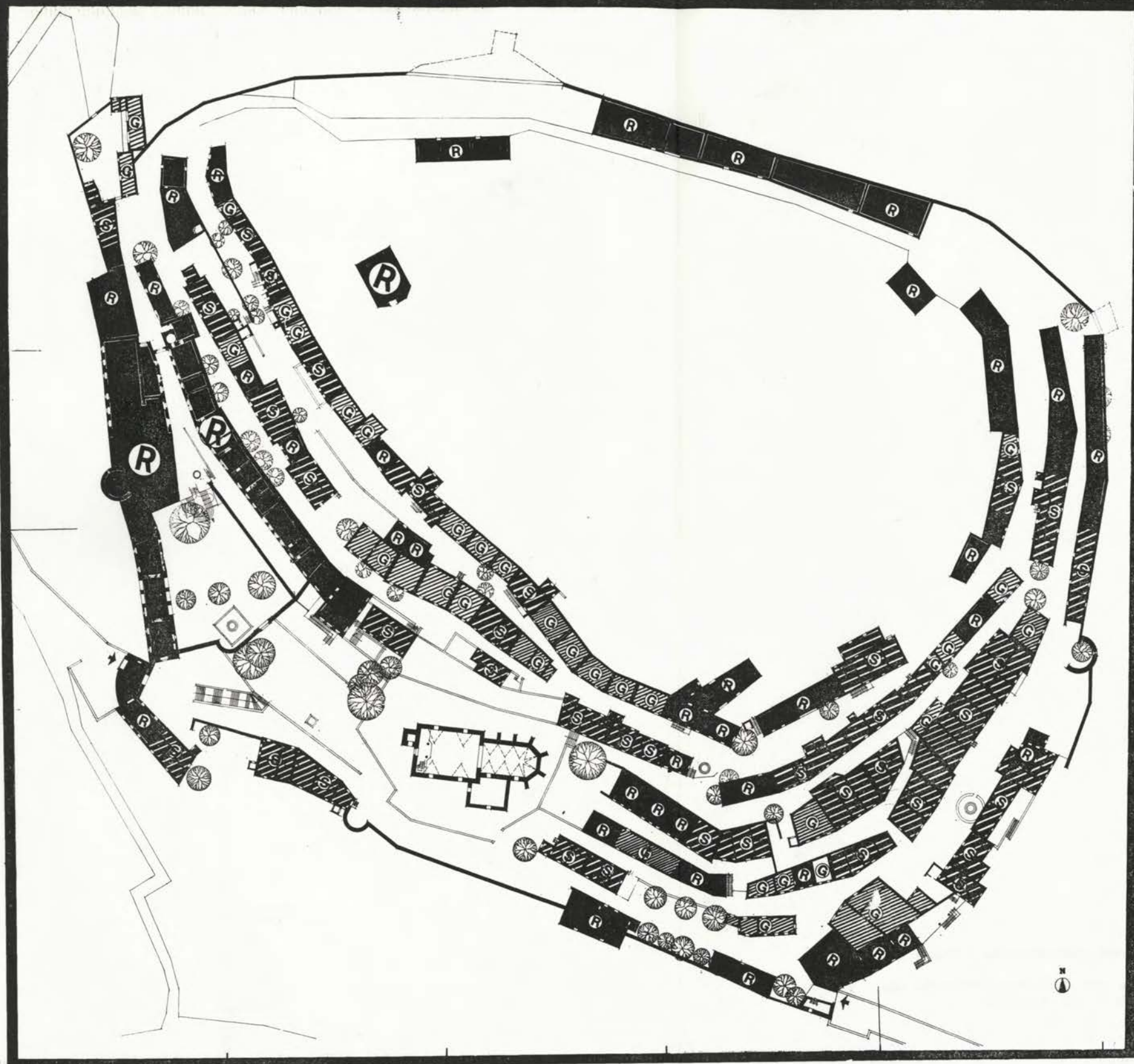
ŠTANJEL

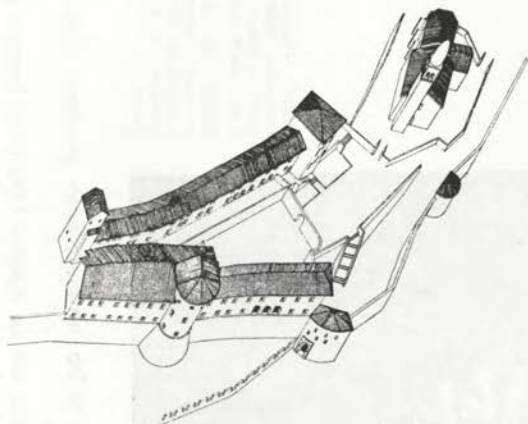
ANALIZA OBJEKTOV
V SEDANJI IZRABI

merilo: 1 : 250

LEGENDA:

- ruševine
- stavbe izrabljene za stanovanja
- stavbe izrabljene za gosp. poslopja

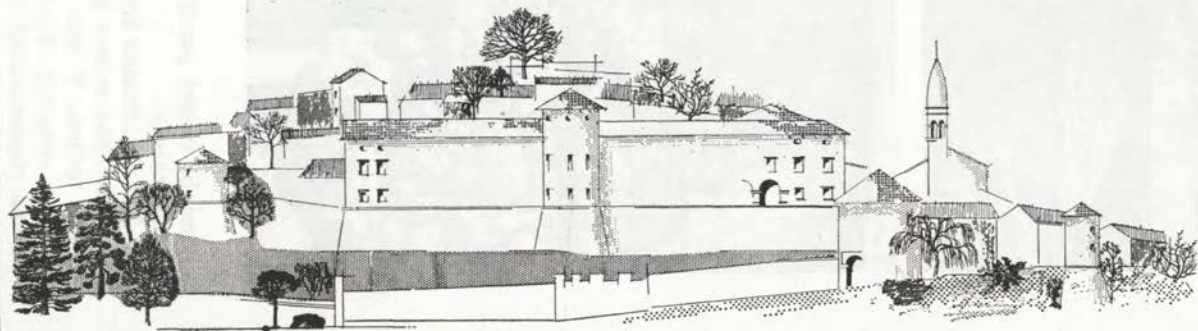

ŠTANJEL
axonometrija
1 280

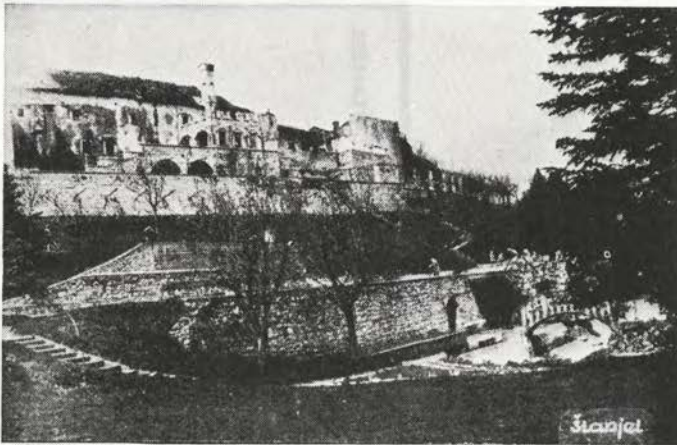
Aksonometrična študija idealne rekonstrukcije grajskega in cerkvenega okoliša (ing. N. Sumi) in študija rekonstrukcije gradu z naseljem (ing. J. Suhadolc in ing. N. Sumi)

Etude axonométrique de la reconstruction idéale du secteur du château et de l'église (ing. N. Sumi) et étude de la reconstruction du château avec la localité (ing. J. Suhadolc et ing. N. Sumi)

ŠTANJEL

Obnovitvena prizadevanja med obema vojnama s forsiranimi posegi v anonimno mestno tkivo. — Razglednica

Efforts de restauration entre les deux guerres, avec interventions forcées dans le tissu urbain anonyme. — Carte postale

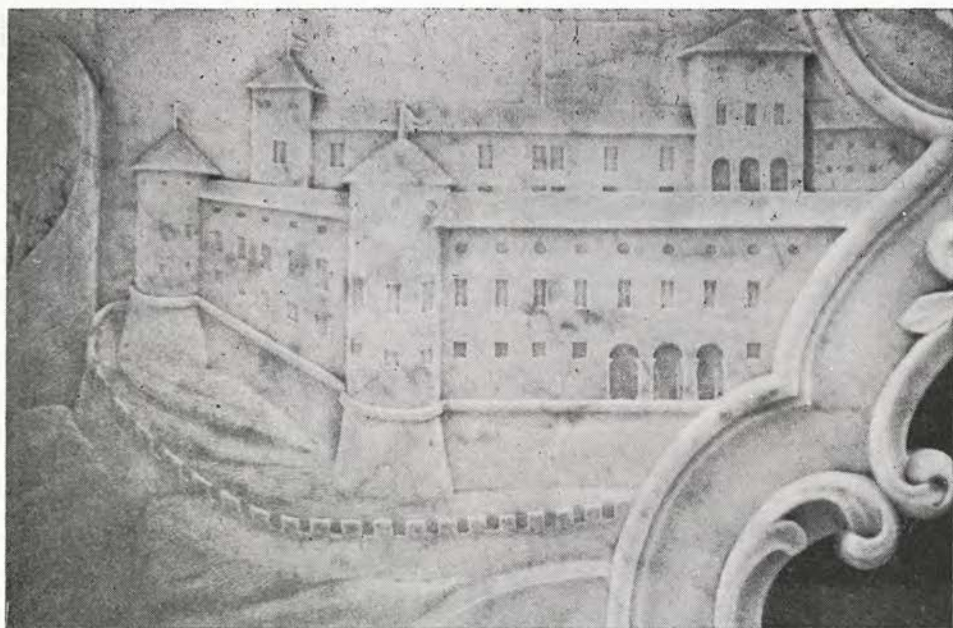

Detajl štanjelske »romanske« hiše pred obnovo notranje stene. — Foto Nace Sumi

Détail de la «maison romane» avant la restauration du mur intérieur. — Photo Nace Sumi

cijami bi mogel predstavljati živo jedro obnovitvenih posegov tudi za širše kraško zaledje.

7. Za normalno življenje Štanjela ter za njegov turistični pomen so izredno pomembne zelene površine ob obzidanem naselju. Del teh površin je parkovno urejen. V tem pasu se odvija tudi privlačna kulturna dejavnost — kiparski simpozij. Turistične naprave v rekreacijskem zelenem pasu je treba deloma modernizirati (bazen), deloma pa jah na novo zasnovati po vzorcih rekreacijskih območij te vrste.

Grad Stanjel, kot ga kaže relief v ž. c. sv. Danijela. — Foto Nace Sumi
 Le château de Stanjel, comme le montre le relief dans l'église par. de St. Daniel. — Photo Nace Sumi

B. GRAD ŠTANJEL

Iz zgodovine

Vidni ostanek starega štanjelskega gradu je srednjeveški stolp, ki je bil kasneje vključen v razširjeno grajsko zasnovo in je zaradi višine še danes dobro spoznaven v severovzhodnem vogalu gradu. Obseg nekdanjega gotskega gradu danes še ni znan; domnevati moremo, da je bil pozidan na dvignjeni terasi v severovzhodnem delu današnjega grajskega kompleksa.

Ta srednjeveški grad so v 16. stoletju začeli prezidavati in širiti Cobenzli. Da je Johan Cobenzl začel prezidavati v letu 1583, nam priča ohranjena napisna plošča. Nadaljnja faza zidave je dokumentirana v letu 1661; tedaj so poprej pozidani trakt ob obzidju podaljšali v zahodni smeri, v stikališču obeh kril je stal polkrožni obrambni stolp iz prvotnega obzidja. Na jugozahodni strani se je trakt naslonil ob stolp, skozi katerega je speljan glavni dostop v utrjeno naselje. Grajski kompleks so leta 1696 zaprli proti osrednjemu štanjelskemu trgu z visokim obzidjem ter vanj namestili monumentalni portal. Nekaj let kasneje so naslonili ob gornjo teraso na severni strani grajskega kompleksa — v podaljšku najstarejšega stolpa — nov grajski trakt, s čimer je dobil grad zaokroženo podobo rezidence. Posebna mikavnost je bila oprema dvorišča ob robu gornje terase: tu so uredili nimfej, padec terena pa premostili z dokaj monumentalnim stopniščem. Za vhodom na spodnjem delu dvorišča so postavili 1694 velik kamnit vodnjak.

Grad Stanjel, preden je bil razrušen. Zgoraj Caprinova risba iz knjige *Istria Nobilissima*, spodaj fotografija iz ok. 1930 (iz arhiva tržaške Soprintendenze)

Le château de Stanjel avant la démolition. En haut: dessin de Giulio Caprin du son livre «Istria Nobilissima». En bas: photo des environs de 1930 (des Archives de la Soprintendenza dei Monumenti de Trieste)

V letu 1810 je grad prešel v last grofa Coroninija, potem pa v roke Krištofa de Zahonyja; kasneje so omenjeni še številni drugi lastniki: grof Ritter, vitez Jožef Fabiani, grof Melzi, baron Sessel, tržaško društvo pod vodstvom kapitana Parsija in nazadnje Kamil pl. Marzetini.

Znano je, da je bila 1848 v Štanjelu vstaja tlačanov, ko je na gradu gospodaril grof Ritter, iz tega časa se je ohranila med drugim uporniška pesem.

Opis grajskega kompleksa

Po dosegljivi dokumentaciji je mogoče grajsko zasnovo zelo dobro rekonstruirati; v grobem so znane prostorske členitve, natančno pa so sporočene zunanjsčine celotnega gradu. Kakor je bilo že rečeno, je sedemnajsto stoletje dalo grajskim masam značilno podobo palače. Tak značaj je dobil med drugim tudi okrogli stolp v zalomu obeh spodnjih obzidnih traktov. Samo v kleti so

Prostorsko jedro grajskega kompleksa: dvorišče z nimfejem pred poružitvijo. — Fotografija iz ok. 1930 iz arhiva tržaške Soprintendenze dei Monumenti

Noyau spatial du complexe du château: la cour avec le nymphée, avant la démolition. — Photo des environs de 1930 des Archives de la Soprintendenza dei Monumenti de Trieste

Sedanji pogled na dvorišče z nimfejem.
— Foto J. Gorjup

Vue actuelle sur la cour avec le nymphée. — Photo J. Gorjup

ostale obrambne strelne line, v pritličju in nadstropju pa se je uveljavil značaj stanovanjske rezidence z velikimi pravokotnimi okni v kamnitih okvirih ter ovalnimi in ležeče pravokotnimi odprtini v mezzaninu. Spodnji obzidni trakt je imel na dvoriščni strani hodnik na kamnitih konzolah, kakršne poznamo tudi pri drugih ambicioznejših arhitekturah tega stoletja na Krasu. Za podobo zunanjsčine so bili velikega pomena rezljani špirovci, prav tako na Krasu razširjene oblike, ter poslikane planete nadstreškov. Podobna dragocnost spodnjega trakta so triforne pritlične odprtine na obeh straneh. Ta trakt je tudi po velikih simetrično zasnovanih prostorih izrazito reprezentančen; večji prostori so bili tudi v sosednjem traktu. V teh dveh traktih so bili

Dvoriščna fasada z značilnim »belvederom« pred poručitvijo (foto F. Mesesnel) in sedanji pogled v ostrže grajskih ruševin (foto J. Gorjup)

Façade coté cour avec son «belvedere» caractéristique avant la démolition (photo F. Mesesnel) et vue actuelle du centre des ruines du château (photo J. Gorjup)

prostori po sredi povezani z vrati po vsej dolžini. Drugačen pa je bil severni trakt ob terasi. Po dve sobi sta se vezali na vsakokratno notranje stopnišče, krilo je bilo torej razčlenjeno na samostojne stanovanjske enote.

Prostorsko jedro kompleksa je bilo v spodnjem dvorišču z vodnjakom in nimfejem, ki sta izraziti baročni dopolnili grajske celote.

Za poglede od daleč je nad gradom kraljeval srednjeveški stolp, medtem ko so mlajši obrambni stolp presegali mase traktov komaj za mezzanin. Poleg vhodnega stolpa je ohranil trdnjavske line samo srednjeveški stolp.

Zanimivo je, da nimamo nobenega sporočila o kaki kapeli v sestavu grajske celote. Domnevati smemo, da je temu namenu že do poznega 15. stoletja rabila bližnja cerkev, ki so jo graščaki, denimo v 17. stoletju, urejali z lastnimi sredstvi. Pod gradom je deloma ohranjen sorazmerno obsežen park, prav tako je park na zahodni strani Štanjela.

Stanje

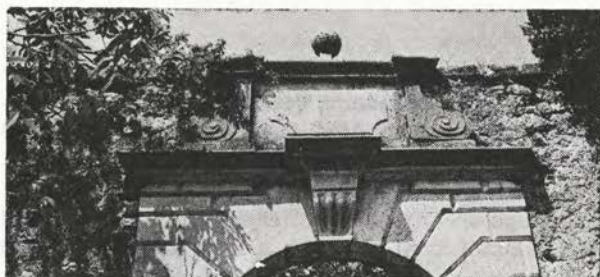
Grad je danes skoraj v celoti razvalina; še najbolj sta ohranjena stolpa ob severnem traktu, najbolj je podrt vzhodni obzidni trakt, druga dva pa sta ohranila vsaj večji del zidovja. V zidovjih, deloma pa na tleh, je še glavnina kamnoseških sestavin grajske arhitekture.

Valorizacija

Opisane lastnosti, zlasti pa velikost zasnove, dvigajo štanjelski grad na prvo mesto v fevdalni palačni arhitekturi 17. stoletja na Krasu. Grajske mase so prilagojene terasam in s tem odlično sodelujejo v oblikovanju celotnega naselja kot monumentalna verzija v vasi skromneje uveljavljenega zazidalnega sistema. Grad je družno s cerkvijo in osrednjim vaškim trgom, ki povezuje oba kompleksa, odločilna sestavina gosposkega ali »mestnega« dela Štanjela.

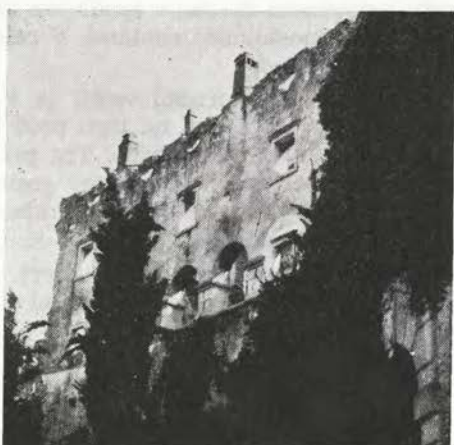
Vhodni grajski portal. V sredini: stolp na zgornji terasi s pogledom na grajsko dvorišče. — Foto Nace Sumi

Portail d'entrée du château. Au centre: tour sur la terrasse supérieure avec vue sur la cour du château. — Photo Nace Sumi

Na levi: porušeni grajski objekti na zgornji terasi; na desni: del porušene fasade palačija s triforo. — Foto J. Gorjup

A gauche: bâtiments du château démolis sur la terrasse supérieure; à droite: une partie de la façade démolie du palatium avec une fenêtre tripartite. — Photo J. Gorjup

Program

Ožji spomeniškovarstveni program predvideva, na kratko povedano, rekonstrukcijo celotne zasnove v masi, v temeljnih prostorskih členitvah in verni obnovi vseh zunanjščin. Dokumentacija za tak poseg je zadostna.

Funkcionalni program pa predvideva, da grajski kompleks prevzame vlogo srednjega turističnega centra za Štanjel (in širše zaledje) z gostinskimi in hotelskimi prostori, z nočnim barom ter muzejskimi zbirkami.

Muzejska zbirka je smotrno programirana v najstarejšem ohranjenem jedru gradu, v srednjeveškem stolpu, ki zaključuje grajsko gmoto na najvišji točki. Obnovijo se polzaste stopnice v stolpu, popravijo se zidovi, stolp s sosednjim prostorom dolgega trakta je namenjen za zgodovinsko ponazoritev gradu in kraja. Druge muzejske zbirke so locirane v naselju, kakor je razvidno iz ustreznega načrta za Štanjel.

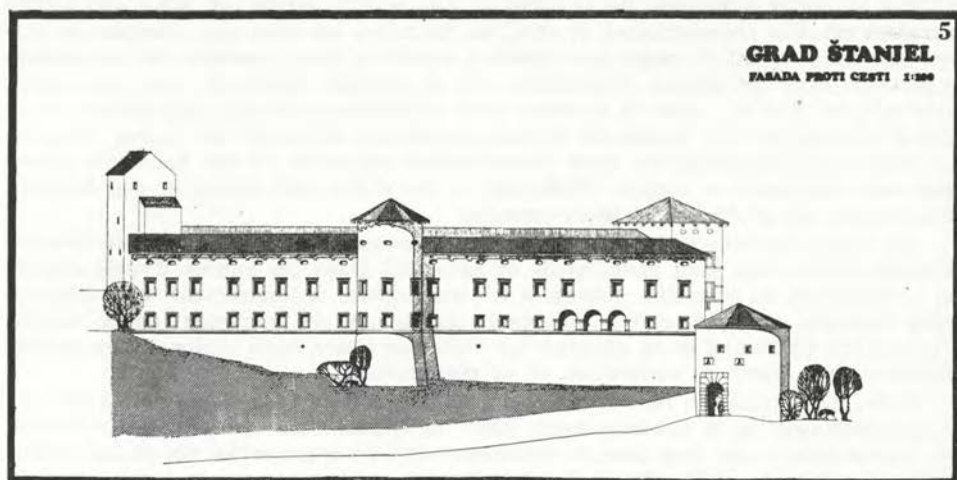
Oba trakta ob obzidju ter severni trakt so predvideni za gostinsko-hotelski obrat. Iz načrtov je videti, da je mogoče v kleti obzidnih traktov urediti *pivnico* z 72 sedeži, shrambe in toaletne prostore. V pritličju obzidnih traktov (s stolpom v zalomu vred) je zasnovana najprej *restavracija klasičnega tipa* s 122 sedeži, *restavracija za hitro postrežbo* z 32 sedeži, *snack bar* s 16 sedeži in stojišči ter hall z 8 sedeži — poleg vseh potrebnih sprejemnih in povezovalnih prostorov (uprava naj ima svoje prostore na skrajnem severovzhodnem oglu grajskega kompleksa). Dalje je treba računati, da je ob lepem vremenu mogoče na grajskem dvorišču postreči do 200 gostom. V nadstropju obzidnih traktov in v mezzaninu so programirane *hotelske sobe*. Podoben program je predviden za severni trakt, kjer se uredi »*atrijski*« *apartementi* z lastnimi stopnišči. V vseh treh traktih je v načrtu 75 ležišč z dodatnimi 13 ležišči — torej skupaj 88 postelj.

V stolpu, ki sklepa severni trakt proti vaškemu osrednjemu trgu ter stoji zunaj dvoriščnega zidu, je v načrtu *nočni bar*. Dostopen je po posebnem zunanjem stopnišču in namenjen tudi gostom, ki ne stanujejo v hotelu.

Predvideni program ohranja značilnosti prvotne prostorske razčlenitve, tako s sistemom dvoran v spodnjem obzidnem traktu kakor posebej v severnem traktu s samostojnimi enotami. V celoti pa je seveda ohranjena sporočena podoba vseh fasad.

Promet z motornimi vozili je v načelu izločen iz grajskega kompleksa. Dovoz gostov se ustavi na trgu pred dvoriščnim zidom. Dovoz na dvorišče naj bo dovoljen samo za oskrbo. Trg pred dvoriščem je seveda premajhen, da bi mogel sprejeti vsa vozila gostov gosinsko-hotelskega središča. Center ima zato posebne parkirne prostore in garaže, ki so predvidene na severnem delu naselja in pod gradom.

Poseben problem, ki ga načrt samo nakazuje, je ureditev parkovnega okolja s primernimi rekreacijskimi napravami.

Sedanji pogled na del cestne fasade štanjelskega gradu in projekt za njeno rekonstrukcijo. — Foto J. Gorjup, projekt ing. N. Sumi

Vue actuelle d'une part de la façade du château donnant sur la route (photo J. Gorjup) et projet pour sa reconstruction. — Projet de l'ing. N. Sumi

NATAŠA ŠTUPAR-ŠUMI: LE PROGRAMME POUR LA RÉNOVATION ET LA RÉANIMATION DE ŠTANJEL

La localité de Stanjel

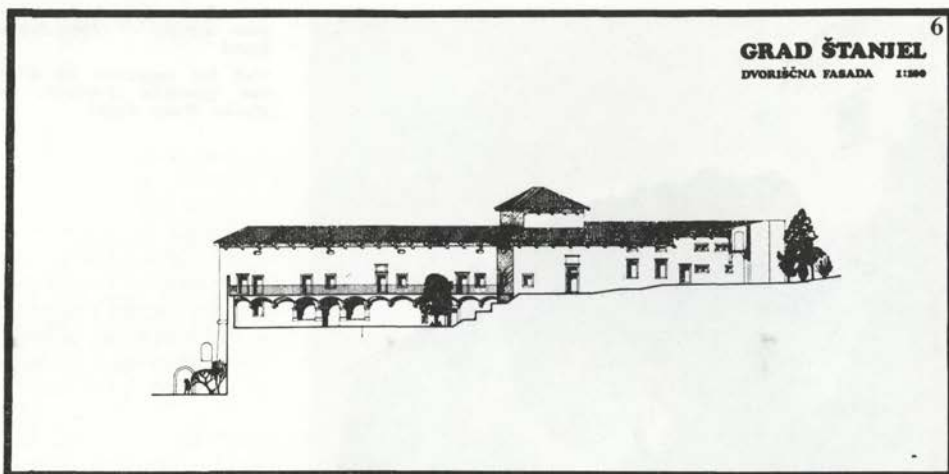
Le tableau historique de Štanjel sur le Karst est encore fort incomplet. Il est certain qu'au sommet de la colline de Štanjel il y avait un habitat hallstattien, car on y a trouvé une nécropole des habitants illyriens. Au 12e siècle, la fortification, dont les murs sont encore conservés dans leur noyau, fut rénovée. Nous trouvons les premières mentions de Štanjel dans les cadastres du 15e siècle. A peu près à cette période, lors du règne des patriarches d'Aquilée ou de leurs suppléants, les évêques de Gorica, un château fort fut construit sur la terrasse inférieure. Après l'an 1500, les habsbourgeois commencèrent à régner en ces lieux. Mais le château et la localité furent touchés par les combats avec les Vénitiens et par les incursions turques. — Au cours de la dernière guerre, en 1944, le château et la localité furent fortement démolis.

La localité elle-même commença à se développer au pied de la fortification supérieure. Certaines maisons ont probablement été construites déjà dans la période romane, ce qui peut signifier en ces lieux encore tout le 14e siècle. De nombreux éléments gothiques prouvent que la localité a atteint son étendue actuelle au temps du gothique. L'enceinte est de la seconde moitié du 15e siècle. L'église de St. Daniel a été construite après la moitié du 15e siècle. Après une attaque turque, elle fut rénovée en 1481. Le clocher avec son toit élevé en forme de citron est du 17e siècle. Dans l'église il y a un relief du 17e siècle avec l'image du château!

En comparaison avec d'autres localités karstiques, Štanjel se distingue par la grandeur de la conception et l'enchaînement dans l'enceinte, par la disposition en terrasse sur le versant et surtout par l'importance de l'environnement du château et de l'église. En raison de la construction environnante particulière et de la place de liaison avec la fontaine et l'escalier monumental, le château et l'église représentent la partie «urbaine» de la localité. La localité rurale est bâtie sur quatre terrasses presque concentriques. A côté des fontaines les rues sont élargies en places. Les maisons ont de règle une entrée à partir de deux terrasses: de la terrasse supérieure dans les locaux d'habitation, de la terrasse inférieure dans les locaux économiques. Souvent elles se divisent aussi horizontalement en appartement et en partie économique. Un groupe de cuisines karstiques saillantes est encore conservé. La pierre est caractéristique pour l'architecture paysanne de ces lieux. De pierre sont non seulement — comme d'habitude — les cadres des portes et des fenêtres, mais encore les gouttières et leurs consoles.

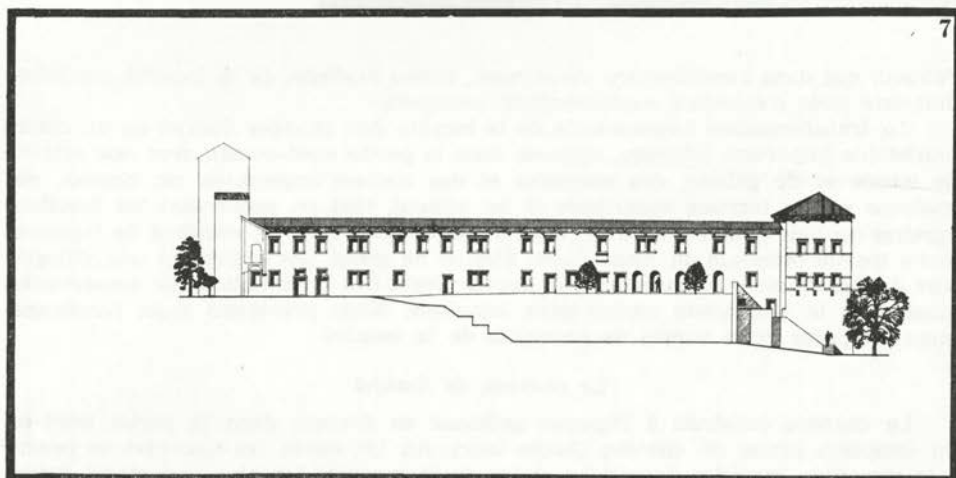
La carte ci-jointe montre le degré de conservation des bâtiments de Štanjel. Nombre d'entre eux sont abandonnés et sans toit. Dans les années d'après-guerre, on a commencé en bien des endroits à les moderniser, ordinairement inconvenablement (fenêtres, garages), ce qui menace le témoignage de monument de la localité. Les qualités de Štanjel et sa situation au voisinage d'une route régionale importante justifient sans doute sa rénovation et sa réanimation.

Notre programme de rénovation et de réanimation de Štanjel prévoit avant tout le complètement de la documentation pour un exposé plus restreint de protection des monuments, avant tout pour la préhistoire et les particularités des phases d'évolution plus récentes. Il faudra rechercher surtout le sommet avec la fortification, le secteur de l'église et du château et quelques parties encore indistinctes de l'enceinte. Nous prévoyons qu'il sera possible de rénover le tableau historique de la localité jusqu'à 80 %. Nous comptons sur la reconstruction entière des vues continues des rues, des places et de quelques monuments. Un problème particulier est représenté par quelques interventions de la période entre les deux guerres mondiales (arch.

Projekta za rekonstrukcijo grajske dvoriščne fasade in fasade zgornjega grajskega trakta. —
Projekt. ing. N. Sumi

Projets pour la reconstruction de la façade du château donnant sur la cour et de la façade de
l'aile supérieure du château. — Projets de l'ing. N. Sumi

Palacij in portal v vhodnem stolpu. — Foto Nace Sumi

Vue du palatium et d'un des portails d'entrée. — Photo Nace Sumi

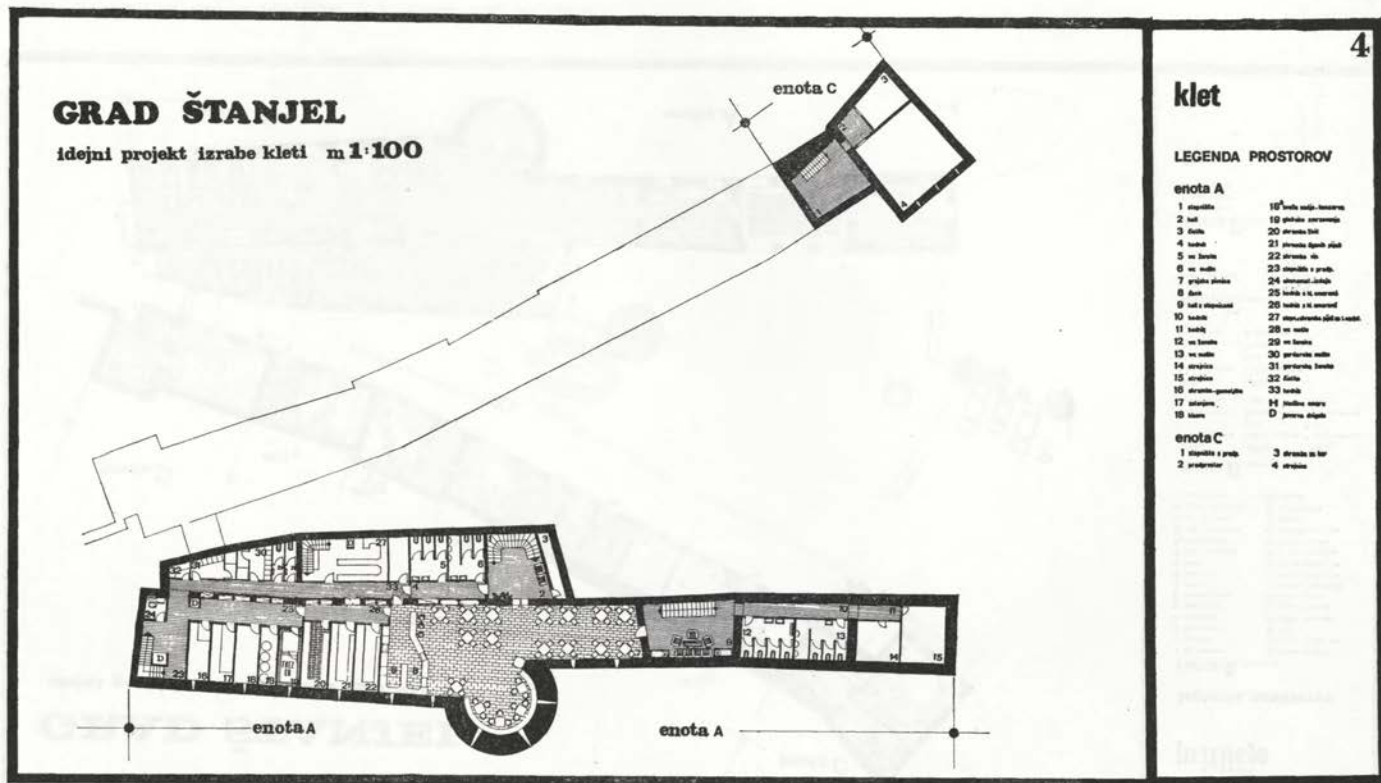
Fabiani) qui dans l'architecture «anonyme», certes modeste, de la localité ont introduit une série d'éléments monumentaux soulignés.

La transformation fonctionnelle de la localité doit changer Štanjel en un centre touristique important (château, maisons dans la partie nord-ouest), avec une activité de musée et de galerie, des magasins et des ateliers appropriés, un cinéma, etc. (maisons sur la terrasse supérieure et au milieu), tout en conservant les fonctions agraires du lieu et la vie normale des habitants, mais avec un standing de logement accru (partie orientale du lieu). Ainsi, Štanjel ne serait pas seulement une villégiature de saison, mais il deviendrait le noyau vivant des interventions de conservation aussi dans le plus vaste arrière-pays karstique. Nous prévoyons aussi l'aménagement d'espaces verts auprès de l'enceinte de la localité.

Le château de Štanjel

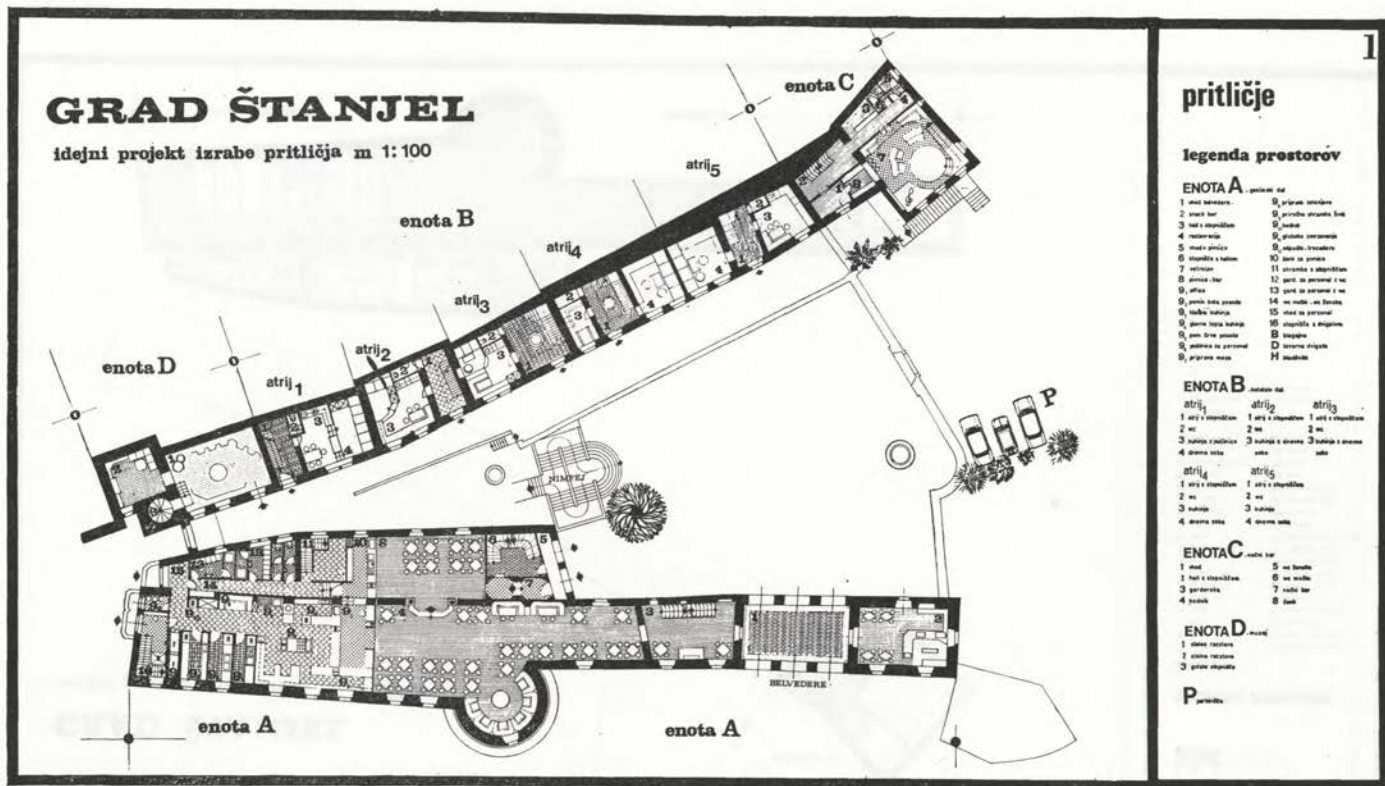
Le château construit à l'époque gothique se dressait dans la partie nord-est du complexe actuel du château (haute tour). Au 16e siècle, les Cobenzel se mirent à le remanier, mais les extensions et les aménagements les plus importants furent faits au 17e siècle, où il se transforma en un vaste palais représentatif. La grandeur de la conception élève le château de Štanjel dans l'architecture de palais féodal de premier ordre du 17e siècle sur le Karst. Les masses du château sont adaptées aux terrasses et participent excellemment à la formation de toute la localité, en tant que version originale du système de construction d'une affirmation plus modeste.

Le programme de protection des monuments plus restreint prévoit la reconstruction de la conception entière dans les dispositions spatiales de base et la rénovation fidèle de toutes les parties extérieures. La documentation est suffisante. D'autre part, le programme fonctionnel confère au château le rôle de centre touristique avec des locaux hôteliers et des collections de musée. La circulation est exclue du complexe du château. Un parking sera aménagé.

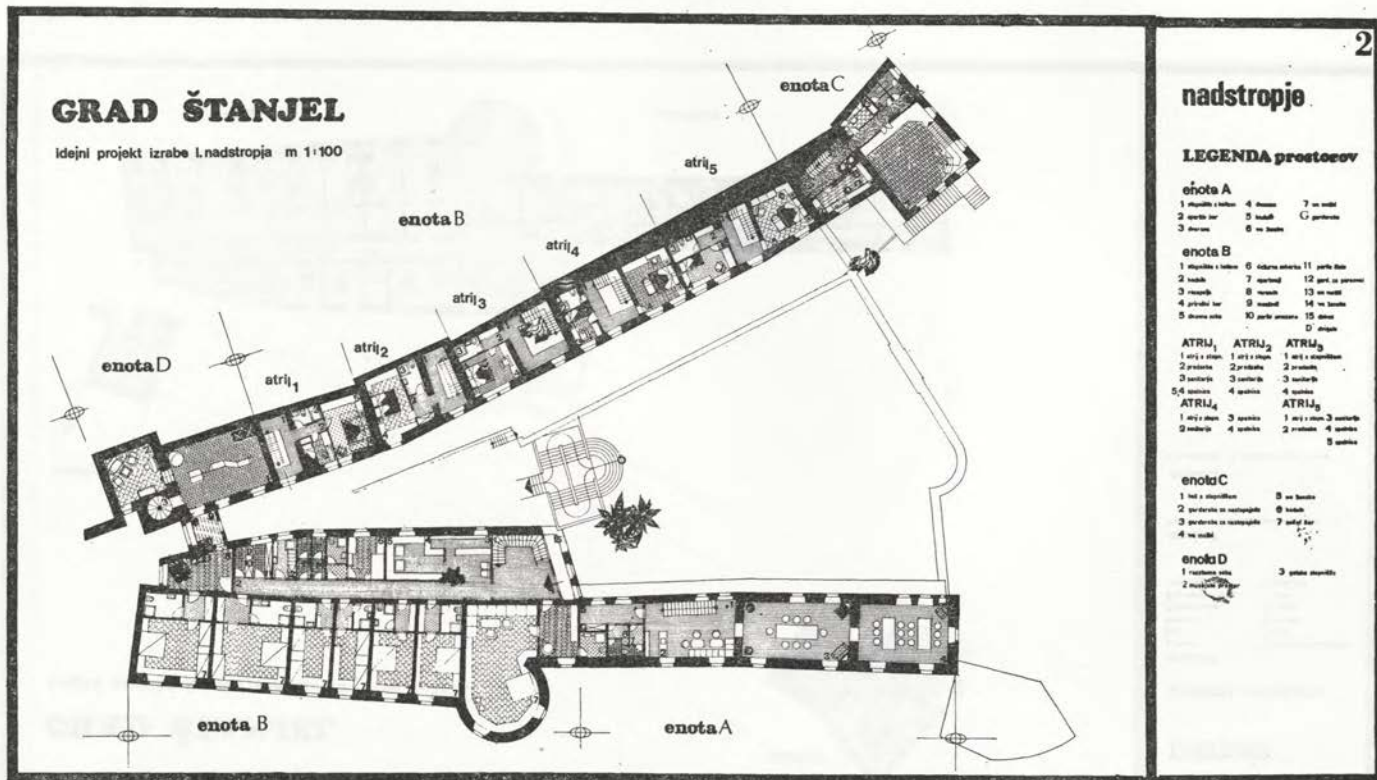
Idejni projekt za izrabo grajske kleti. — Projekt. ing. N. Sumi

Plan-projet pour l'exploitation de la cave du château. — Projet de l'ing. N. Sumi

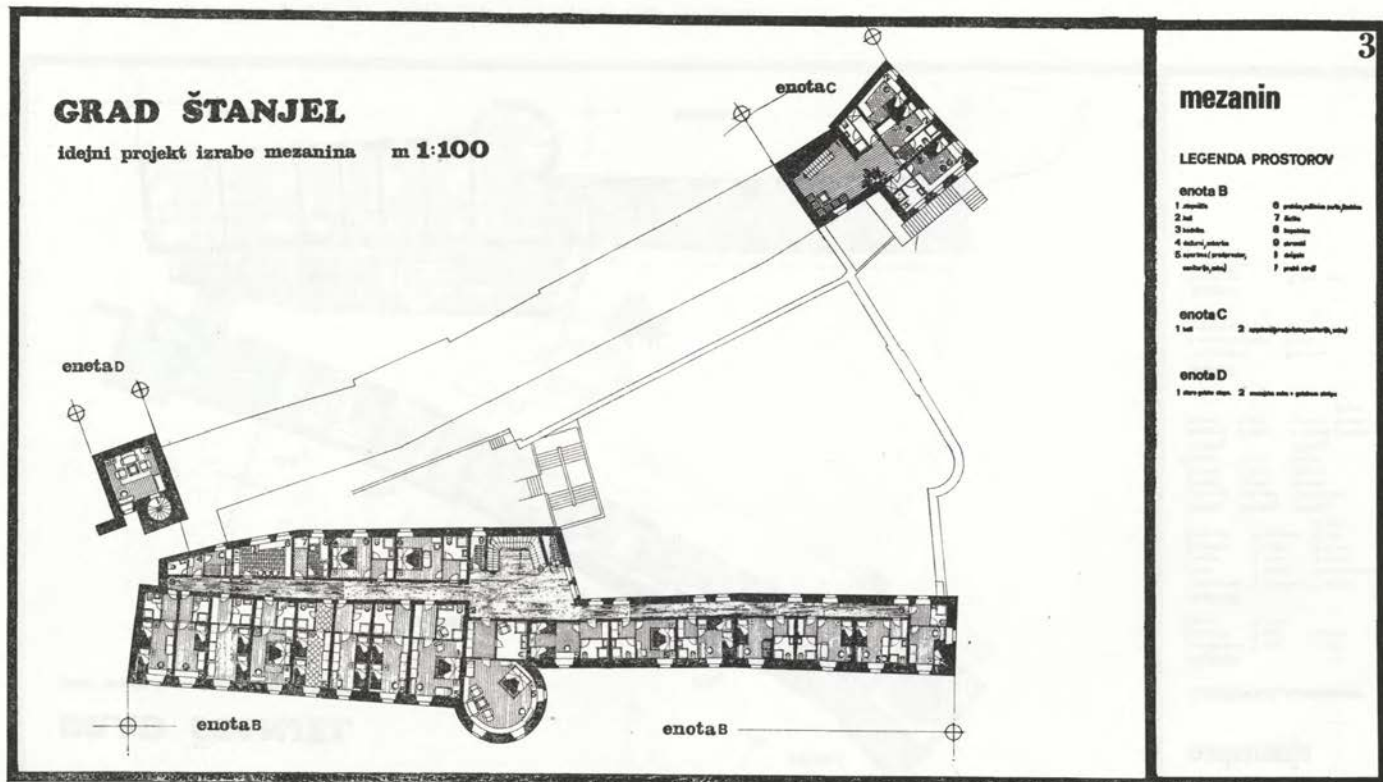

Idejni projekt za izrabo pritličja. — Projekt. ing. N. Sumi

Plan-projet pour l'exploitation du rez-de-chaussée. Projet de l'ing. N. Sumi

Idejni projekt za izrabo grajskega nadstropja. — Projekt. ing. N. Sumi
 Plan-projet pour l'exploitation de l'étage du château. — Projet de l'ing. N. Sumi

Idejni projekt za izrabo mezzanina. — Projekt. ing. N. Šumi

Plan-projet pour l'exploitation de l'entresol. — Projet de l'ing. N. Šumi

HIŠA FAVENTO-GUZZI V KOPRU

Predlog za funkcionalno preobrazbo in spomeniško obnovo

NATAŠA ŠTUPAR-SUMI

Ljubljana, Zavod za spomeniško varstvo SRS

Obzidna ulica v Kopru, v kateri stoji hiša Favento-Guzzi, je del obrobnega tkiva mesta. Zgodovinsko je značilno, da so tod živeli revnejši sloji, kmetje, ribiči in podobno. Od poznega srednjega veka sem so v obrobnem pasu mesta prebivali tudi številnejši Slovenci.

Omenjeno območje se glede na posameznosti seveda ne more meriti z jedrom mesta, kjer so zbrane najimenojnejše palače patricijev. To je eden izmed razlogov, da so v povojnem času začeli v teh delih mesta izvajati radikalne gradbene prijeme; pogosto so jih obravnavali celo kot predele, ki jih je treba preprosto podreti ter tako pridobiti zemljišče za popolnoma novo, glede na staro strukturo predimenzionirano zazidavo.

Spomeniška služba, ki se upira opisanim tendencam, pogreša zlasti tisti del argumentacije za ohranitev prizadetih delov mesta, ki bi dokazoval možnost za uspešno obnovo stavbnega fonda s primerno spremenjenimi funkcijami stavb, toda načelno z vsem spoštovanjem spomeniško pričevalnih sestavin.

Hiša Favento-Guzzi v Kopru, Obzidna ul. 9, z ohranjenimi kamnitimi »ušesi« — Foto: levo J. Gorjup, desno Nace Sumi

Maison de Favento-Guzzi à Koper, Obzidna ul. 9 avec »oreilles« de pierre conservées. — Photos: gauche J. Gorjup, droite Nace Sumi

Levo: značilni poševni zid v pritličju in kamnita »vogalna« konzola; desno: nadstropje na barbakanih. — Foto Nace Sumi oz. J. Gorjup

A gauche: mur oblique caractéristique au rez-de-chaussée et console »d'angle« de pierre; à droite: étage sur barbicanes. — Photos Nace Sumi et J. Gorjup

Predloženi projekt naj bi bil eden izmed kamnov, ki bodo utrdili prepričanje o možnosti in dolžnosti reševanja dragocenega stavbnega tkiva tudi v obrobju Kopra. Taka smer naj ne bi bila razvidna le v popolnem spoštovanju spomeniško pomembnih sestavin prizadetega objekta, marveč v našem primeru tudi s programatično novo funkcijo stavbe: hiša Favento-Guzzi je namreč po tem projektu skladno s programom investitorja predvidena za sedež regionalnega zavoda za spomeniško varstvo, ki je zdaj v Piranu.

Raziskava stavbe nam pokaže, da hiša ni enotnega liva. Nedvomno sta bila oba dela, ki ju deli vmesni zid, prvotno samostojni hiši. O tem priča zlasti desni del stavbe, katerega pritlični zid na ulico je z »zobom« oddeljen od leve, manjše polovice hiše. Stavba se odlikuje po nagnjenem »trdnjavske« pritličnem zidovju. Vsa notranja konstrukcija — z izjemo delilnega prvotnega zidu — je provizorij. Opraviti imamo torej z dvema enoceličnima hišama, ki so ju kasneje spojili v eno stavbo. Kdaj se je to zgodilo, nam pove ulična fasada obeh nekdanj samostojnih hiš. V pozni gotiki — v 14. ali tudi še v 15.

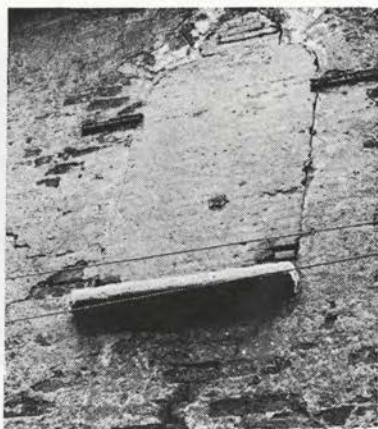
Zgoraj: detajl konzolnega pomola. Vidna je tudi neustrezna adaptacija sosednje fasade. Spodaj: detajl kamnite glave špirovca na vogalu strehe. — Foto Nace Sumi

En haut: détail de saillie de console. On voit aussi l'adaptation inconvenable de la façade voisine. En bas: détail d'une tête de chevron de pierre à l'angle du toit. — Photo Nace Sumi

stoletju — so namreč hiši združili z enotno opečno fasado, ki sloni na značilnih »barbakanih«. Gre za dvakrat stopnjevano konzolno oporo, kakršno pogosto srečujemo v Kopru in seveda tudi v drugih mestih beneško vplivanega teritorija. Ta motiv pripisujejo orientalnim pobudam. Konzolni nosilci so leseni, podvojitve nosilcev v višino pa seveda ni samo estetska muha, marveč funkcionalno utemeljena konstrukcija; vrhnji leseni tram se namreč nadaljuje v notranjosti stavbe, kjer postane hkrati nosilec stropne konstrukcije, spodnji krajši tram pa je konzolna podpora tako nadstropne stene kakor tudi notranjega stropa. Na ta način so spretno okrepili vrhnji nosilec ter ujeli opečno steno in pritlični zid, ki je umaknjen v ozadje.

Opozoriti je treba še na neko značilnost te konzolne konstrukcije. Ogalna nosilca sta izjemno izdelana v kamnu, vsi drugi nosilci pa so leseni. Mimogrede naj opozorim, da taka raba kamnitih sestavin pri sicer lesenih konstrukcijah tudi v Kopru ni popolnoma osamljena. V tem mestu poznam namreč tudi podobno rešitev za špirovce v hišnih nadstreških.

Hiše na Gramscijevem trgu, sočasne arhitekture z enakimi konstrukcijskimi rešitvami in kamnitimi »vogalnimi« konzolami. — Foto J. Gorjup. — Na desni: zazidano trolistno okno v hiši Favento-Guzzi. — Foto Nace Sumi

Maisons sur la place Gramsci, d'architecture simultanée avec des solutions de construction égales et des consoles »d'angle« en pierre. — Photo J. Gorjup. — A droite: fenêtre trifoliée emmurée dans la maison de Favento-Guzzi. — Photo Nace Sumi

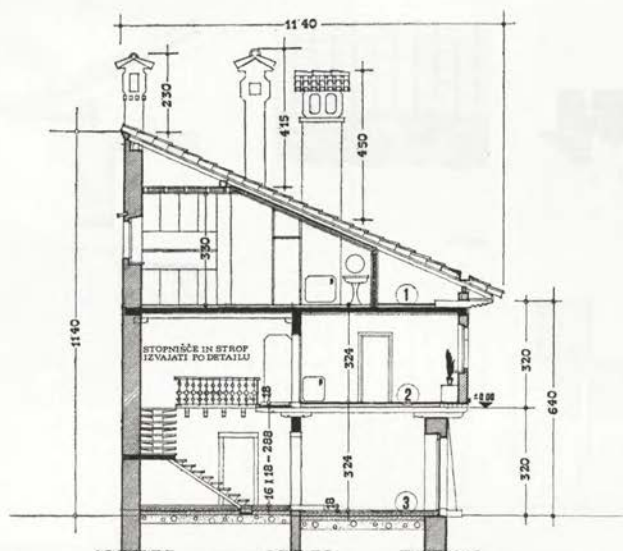
Opečna fasada hiše je predrta s tremi gotskimi trolistnimi okni beneškega tipa (eno izmed njih, na skrajni desni, je trenutno zazidano). Fasado zaključuje nadstrešek, ki ga nosijo leseni, bogato profilirani špirovci.

Iz popisa je mogoče posneti, da so spomeniško pomembne kamnitna lupina stavbe — z notranjim delnim kamnitim zidom vred — ter njena gotskt fasada, prav tako pa seveda historična streha z leseno konstrukcijo in kritino vred. Vse drugo (v notranjščini) je improvizacija v lesu.

V predloženem projektu je spomeniško pričevalna lupina stavbe dosledno upoštevana celo z vsemi odprtini vred. Med njimi se zazidano okno znova odpre, s čimer bomo obnovili gotsko fasado v prvotni podobi. Novo funkcijo stavbe je bilo mogoče pripraviti z napravo sekundarnih notranjih sten oziroma pregraj. Pač pa je v primeri s sedanjim stanjem porabna površina povečana, ker izkoriščamo tudi podstrešje.

Projekt smotrno ločuje namembnost posameznih etaž. Tako je v pritličju na levi poleg obsežne veže in sanitarij že kar reprezentančno stopnišče, na desni pa večji prostor za dokumentacijo, medtem ko je v zoženem delu zadaj fotografski laboratorij. Nadstropje je predvideno za upravo in dva konservatorja (dva imata prostor že v pritličju). Podstrešje je namenjeno konservatorjem-arhitektom oziroma tehnikom. Ima poseben dostop in lastne sanitarije. V celoti je torej v hiši na voljo 12 delovnih mest, kar po predvidevanjih regionalnega zavoda za spomeniško varstvo zadošča za dolgo dobo.

Iz neudobne stanovanjske hiše je torej mogoče urediti zelo spodobno in udobno domovanje kulturnega zavoda; posebna mikavnost dela v taki stavbi pa je seveda neposredni stik z zgodovino ob siceršnjem sodobnem udobju. Sožitje starega in novega naj bo vidno tudi v različni obravnavi starega ostenja ter novih pregraj, ki nadomeščajo nekdanjo lahko leseno konstrukcijo. Tako naj tudi po tej strani hiša ohrani brez historičnega balasta logiko nekdanjega življenja v njej.

1 ANALIZA STROPA

TRAVERTI v notranjo	1 cm
STROF	1 cm
TRAVERTI	1 cm
OSNOVA	2 cm
STROF	2 cm
TRAVERTI	2 cm
OSNOVA	2 cm
STROF	2 cm
TRAVERTI	2 cm
OSNOVA	2 cm
STROF	2 cm
TRAVERTI	2 cm
OSNOVA	2 cm
STROF	2 cm
TRAVERTI	2 cm
OSNOVA	2 cm
STROF	2 cm
TRAVERTI	2 cm
OSNOVA	2 cm
STROF	2 cm
TRAVERTI	2 cm
OSNOVA	2 cm

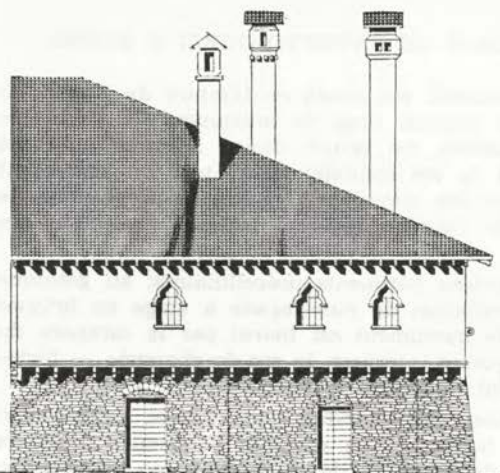
2 ANALIZA STROPA

TRAVERTI v notranjo	1 cm
STROF	1 cm
TRAVERTI	1 cm
OSNOVA	2 cm
STROF	2 cm
TRAVERTI	2 cm
OSNOVA	2 cm
STROF	2 cm
TRAVERTI	2 cm
OSNOVA	2 cm

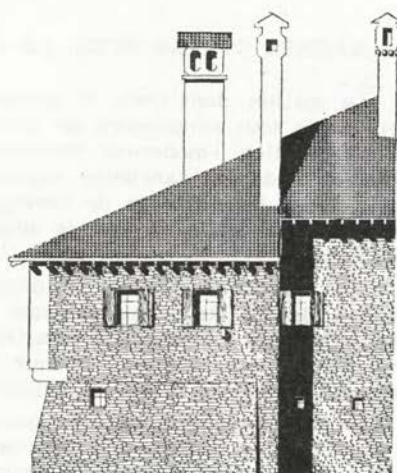
3 ANALIZA TALNE PLOŠČE

TRAVERTI v notranjo	1 cm
STROF	1 cm
TRAVERTI	1 cm
OSNOVA	2 cm
STROF	2 cm
TRAVERTI	2 cm
OSNOVA	2 cm
STROF	2 cm
TRAVERTI	2 cm
OSNOVA	2 cm
STROF	2 cm
TRAVERTI	2 cm
OSNOVA	2 cm
STROF	2 cm
TRAVERTI	2 cm
OSNOVA	2 cm
STROF	2 cm
TRAVERTI	2 cm
OSNOVA	2 cm
STROF	2 cm
TRAVERTI	2 cm
OSNOVA	2 cm

fasada, E'

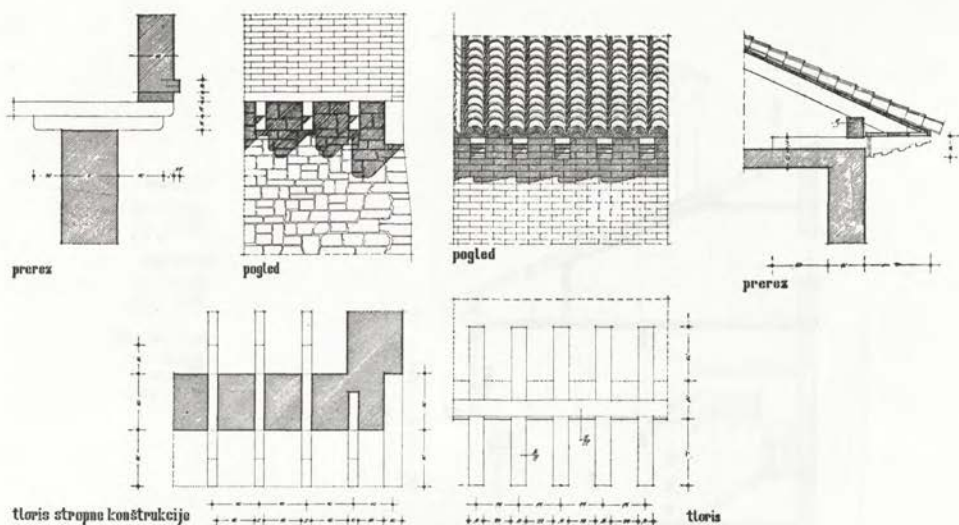

fasada, F'

Prerez hiše Favento-Guzzi (zgoraj) in projekt obeh fasad. — Projekt ing. N. Sumi

Coupe de la maison Favento-Guzzi (en haut) et projet des deux façades. — Projet de l'ing. N. Sumi

Detajl lesene konzolne zunanje in notranje konstrukcije in detajl lesenega napušča z značilno profiliranimi špirovci. — Risal Z. Juretin

Détail de construction intérieure et extérieure sur console en bois et détail de l'auvent en bois avec chevrons profilés caractéristiques. — Dessiné par Z. Juretin

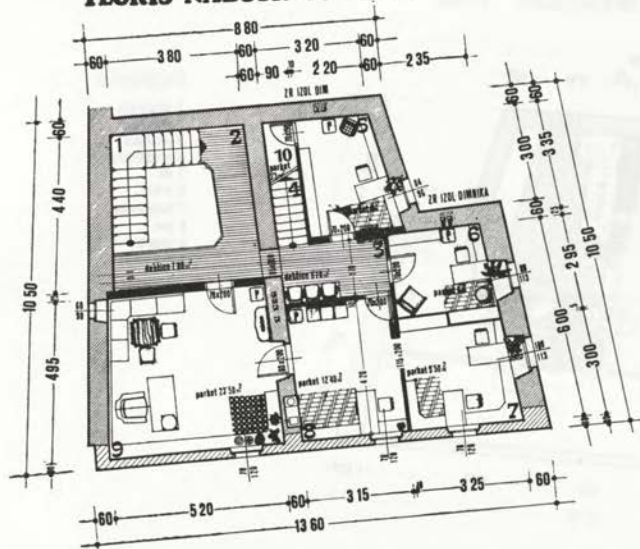
NATAŠA ŠTUPAR-ŠUMI: LA MAISON DE FAVENTO-GUZZI A KOPER

La maison, dont traite le projet présenté, est située en bordure de Koper, où l'on essaie tout simplement de démolir l'ancien tissu de monument et d'affirmer la construction «moderne» surdimensionnée. Le projet désire montrer qu'il est possible d'adapter l'ancienne maison à la vie contemporaine, tout en respectant entièrement les éléments de témoignage des monuments. Selon le programme, le bâtiment est destiné à être le siège de l'institut régional pour la protection des monuments.

La maison se compose de deux anciens bâtiments unicellulaires; au gothique avancé, ils ont été réunis par une installation de mur-façade à étage en briques sur supports à consoles. Le caractère de monument est fourni par la carapace du bâtiment — ensemble avec le mur de pierre intérieur, le rez-de-chaussée — forteresse, la façade de brique et évidemment la toiture historique.

Le projet respecte cette carapace jusqu'aux moindres détails, avec l'installation d'une nouvelle construction intérieure légère, et en utilisant le grenier il assure des locaux suffisants pour le travail de l'institut de protection des monuments. L'ancienne carapace et la nouvelle construction seraient séparées dans le traitement détaillé; de cette manière, en ce sens aussi, certes sans imitation historique on conserverait l'ancienne logique de la construction des maisons.

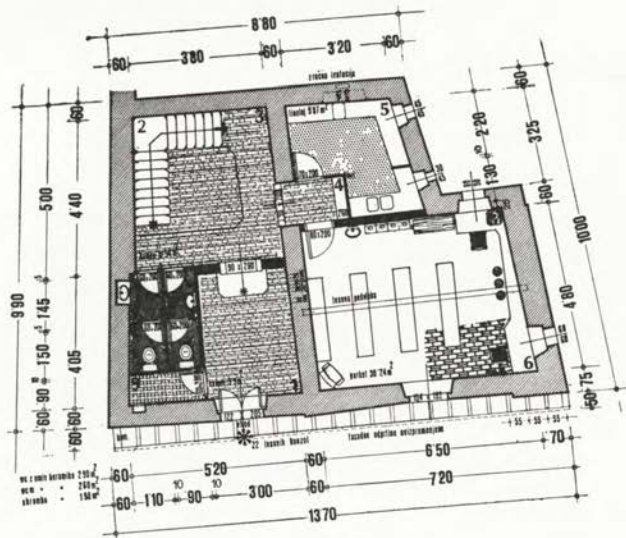
TLORIS NADSTROPJA 1:50

legenda

- 1 STOPNIŠČE
  - 2 HALL
  - 3 PREDSOBA
  - 4 STOPNICE
  - 5 KONSERVATOR
  - 6
  - 7 RAČUNOVODSTVO
  - 8 TAJNISTVO
  - 9 DIREKTOR
  - 10 SHR
- PEČ

TLORIS PRITLIČJA 1:50

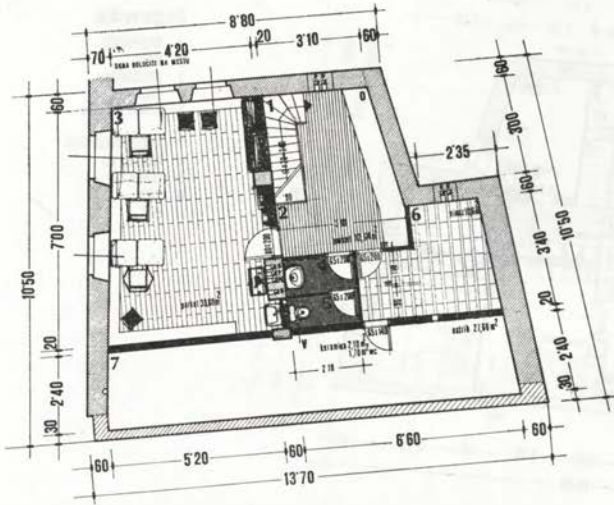
LEGENDA

- 1 VEŽA
- 2 STOPNIŠČE
- 3 HALL
- 4 PREDPROSTOR
- 5 FOTOLABORATORIJ
- 6 DOKUMENTACIJA
- 7 WC Ž
- 8 WC M
- 9 SHRAMBA

Hiša Favento-Guzzi v Kopru — tloris izrabe nadstropja (zgoraj) in pritličja (spodaj). — Projekt. ing. N. Sumi

Maison de Favento-Guzzi à Koper. Plan d'exploitation de l'étage (en haut) et du rez-de-chaussée (en bas). — Projet de l'ing. N. Sumi

TLORIS IZRABE PODSTREŠJA 1:50

legenda

- 1 stopnišče
- 2 predsoba
- 3 risalnica
- 4 predprostor
- 5 wc
- 6 arhiv
- 7 podstrešje
- p peč
- o omare
- v ventilator

Hiša Favento-Guzzi v Kopru — tloris izrabe podstrešja. — Projekt. ing. N. Sumi
 Maison de Favento-Guzzi à Koper. Plan d'exploitation du grenier. — Projet de l'ing. N. Sumi

ŠTUDIJ BARVNE PODOBE STAREGA KRANJA IN TRŽIČA

PETER FISTER

Kranj, Zavod za spomeniško varstvo

Splošne ugotovitve in analiza

Ob načrtovanju in študiju revitalizacije in restavracije starih mestnih jeder se poleg problemov, ki se navadno sučejo okrog arhitekture in njenih sestavnih delov, vedno srečamo tudi z vprašanjem barv, čeprav je ta tema najmanj obravnavana ali pa samo parcialno za posamezne spomenike. V vsakdanji praksi je to pogostejše, saj ob obnovi fasad v zavarovanih mestnih predelih vedno določamo tudi barvo, ki naj jo te imajo. Navadno naredimo to na osnovi sond prvotne barve, kar pa se v končni fazi, ko je tako obnovljen večji niz fasad, mnogokrat pokaže za neprimerno, saj tako ne ustvarimo zaželene enotne mestne barvnosti, ki je, kakor so pokazale preiskave, drugačna za vsako urbano aglomeracijo. Parcialno obravnavanje največkrat anonimnega mestnega tkiva, katerega kakovost lahko izraža le celota, se je izkazalo za slabo tako pri obravnavi same arhitekture ali njenih detajlov kot, še bolj, pri obravnavi barvne lestvice. Končni rezultat je, da največkrat preveč poudarimo posamezne fasade, medtem ko nasprotno mnogokrat povsem zabrišemo ritem mestnega tkiva, ker se preblizu drug ob drugem pojavijo enaki odtenki; iz kasnejšega izvajanja bomo videli, da tak sestav niti ni nikoli obstojal. Enako nepravilno je obnavljanje posameznih fasad v atraktivnih gotskih ali baročnih barvnih kompozicijah, če ni ambient na to pripravljen; rezultat je navadno kičasto izstopanje take fasade, ki bi v drugem okolju delovala povsem drugače, vsekakor pa dosti bolj umirjeno. Tak sistem poudarjanja bi lahko opravičevali samo »turistični« nameni, pa še to bolj za podpovprečne turiste kot za povprečne, ki danes že iščejo v vsakem kraju tudi njegovo svojevrstno barvnost. V zvezi s potrebnim preučevanjem kompleksov, ne pa detajlov, je treba paziti tudi na prostorske enote in se izogibati planimetričnemu razumevanju fasad. Prostorska enota pa naj bi bila vedno tisti volumen, ki ga lahko človeško oko zajame naenkrat — od obeh uličnih fasad pa do treh, štirih ali več fasad, ki sestavljajo trge. Ena izmed vplivnih komponent je tudi svetloba. Medtem ko je moč dnevne svetlobe odvisna od širine ulic in višine zgradb, nasprotno, nočna umetna razsvetljava prav v podnevi mračnejših predelih deluje intenzivneje. Tu je seveda zelo pomemben tudi barvni spekter luči, ki je mnogokrat kriv nepravilne nočne barvne slike.

Našteti problemi, ki se pojavljajo ob študiju barv, seveda s tem še niso izčrpani, ob posameznih naselbinskih aglomeracijah se pojavljajo še vedno novi. Študija barvne slike mesta, predvsem pa končnega projekta za realizacijo, bi se po vsej logiki mogli in smeli lotiti šele, ko bi bil izdelan osnovni načrt za oživitev starega mestnega jedra, ko bi bile znane že tudi vse osnovne zahteve glede obstanka in oblik arhitekture. Niti v Kranju niti v Tržiču to še ni bilo obdelano, niti ni bilo pričakovati skorajšnjih rešitev te vrste, vsakdanje naloge pa so terjale vsaj tako rešitev, ki bi izpustila tisto, kar bi bilo možno obdelati šele po revitalizacijskem načrtu. Zato smo izdelali dve barvni študiji: eno za glavno mestno os starega jedra Kranja, drugo za glavno mestno

os starega jedra Tržiča. Ob iskanju literature o tem vprašanju ali podobnih rešitev se je pokazalo, da se ni kompleksno še nihče temeljiteje posvetil temu problemu ali pa njegova dognanja niso bila objavljena v nam dostopni literaturi. Obenem se je pokazalo tudi to, da se nasploh v svetu niso dosti ukvarjali s takimi raziskavami; ali so se zadovoljili z omenjenimi parcialnimi raziskavami in rešitvami (Avstrija) ali pa so se odločili za prejudicirane barvne kompozicije, za sestav, ki zaznamuje eno samo obdobje, ne pa živega mesta, ki se je razvijalo in se še danes razvija in katerega razvoja ne smemo preprosto kristalizirati v neki našem okusu dopadljivi obliki ali dobi (Poljska), ker smo mu s tem odvzeli pravico življenja. Zato je bilo treba šele razviti način študija in projektiranja.

Na osnovi naše barvne študije je bilo v Kranju obnovljenih že približno 70 % fasad in rezultat je zadovoljiv, čeprav smo že v sami študiji predvidevali nekatera odstopanja, ki se navadno pokažejo šele ob sami obnovi (odkritje posameznih detajlov, ki ob prvotnem sondiranju niso bili znani). Mesto dobiva samo svojo barvno sliko, ki se izredno ujema s posebnostmi mestnega tkiva. V Tržiču je bilo na podlagi študije, ki je bila gotovo šele pred enim letom, obnovljenih manj fasad, vendar je tudi tu že vidno, kako dobiva staro mestno jedro svojo posebno barvnost. Ker je to pravzaprav eden prvih vtisov, ki jih daje mesto, bi bilo treba izdelati podobne študije za vsa stara jedra; s tem bi se izognili tudi največkrat nepravilnim parcialnim rešitvam.

Z barvno študijo več ali manj vnaprej določenega barvnega sestava seveda ne smemo mestu vsiliti niti ne smemo z njim ustvarjati videza umetne barvnosti mesta, temveč ga je treba kolikor mogoče neprisiljeno vključiti v mestne strukture kot celoto ter obenem verno slediti konservatorskim načelom obnove. Vsekakor kolorit ne sme prekriti vtisa, ki ga nudi arhitektura, temveč le rahlo poudariti njene vrednosti, predvsem pa homogenost.

Da bi bil končni rezultat barvne študije čim bolj utemeljen, je bila potrebna najprej podrobna analiza tako razvoja kot sedanjega stanja, šele na podlagi tega je bilo možno v končni fazi s sistematičnim študijem vseh komponent analize priti do sinteze podatkov. Pomanjkljivost je le v tem, da bi morali biti študiji izdelani z variantami, kar pa ni bilo mogoče predvsem zaradi pomanjkanja časa pa tudi sredstev (obe študiji je financiral kranjski zavod za spomeniško varstvo sam).

Analiza je dala nekaj zanimivih ugotovitev, ki so splošne in ki bi jih bilo treba upoštevati pri vsaki podobni študiji. Prva stopnja analitičnih raziskav je dobro poznavanje razvoja mesta in njegovih prostorskih ter arhitektonskih kvalitet. Temeljni material za končno študijo so seveda posnetki vseh fasad, ki nam rabijo za dokumentiranje sond, primerjavo velikosti barvnih ploskev in končno tudi za izdelavo same barvne študije. Ker za to ni potrebna geodetska točnost posnetkov, smo jih za študiji Kranja in Tržiča dobili s fotogeometrično metodo, ki daje sorazmerno točne višine, medtem ko je za tlorisne mere treba uporabiti klasično metodo merjenja.

Naslednja stopnja je sondiranje barv, ki se ni omejilo le na iskanje prvotnih odtenkov, ampak smo ugotavljali vso barvno lestvico posameznih fasad v časovnem zaporedju. Tu je potrebno sodelovanje umetnostnega zgodovinarja, ki takoj določi, kateremu obdobju pripadajo posamezne plasti. Tehnično smo izvedli sondiranje predvsem na mestih, kjer se je ohranilo največ barvnih plasti (navadno v prvem nadstropju, kjer zidci ali napušči varujejo omete),

seveda pa tudi v pritličju ali višjih nadstropjih, ker je bilo nekaj primerov, ko je bila intenzivnost barve na raznih delih fasad različna, predvsem na tistih iz prehoda med klasicizmom in historizmom. Obenem smo sondirali tudi okrasne arhitektonske elemente, ki so bili večinoma ali iz posebnega, plemenitejšega materiala (značilni zeleni kamen — tuf) ali pa iz ometa in obarvani drugače kot sama stena (navadno belo). Za določevanje barv smo v Kranju uporabili posebej izdelane in oštevilčene barvne bloke, za katere so bile uporabljene prave apnene barve, v Tržiču pa smo poleg tega jemali ponekod še izvirne vzorce ometa, ki smo jih pozneje priložili študiji. Ta način je boljši, ker ga je možno pozneje še preverjati, zaradi poenostavitve pa je seveda uporabnejši prvi. Vsekakor pa je treba paziti na to, da ne uporabljamo običajnih barvnih blokov, katerih barve so ali tiskane ali nanesene v akvarelih ali tempera tehniki, kar ne more dati pravega odtenka. Površina barvnih ploskev v bloku naj bo čim večja — naši barvni bloki so bili velikosti A₆, kar pa ni bilo povsem zadovoljivo. Če je bila odkrita preobsežna barvna lestvica, smo zaradi poenostavitve izpuščali barve, ki se v istem obdobju ponavljajo, kar daje vseeno popolno barvno sliko. Starost barvnih plasti lahko le približno določimo za več plasti naenkrat, če pa se vživimo v posamezna obdobja, nam je jasno, da npr. sosednji stavbi nista bili sočasno nikdar enake barve. To so potrdile tudi sonde: ko je lastnik obnavljal (barval) svojo fasado, je zmerom poskrbel za to, da je bila njegova stavba drugačna od sosedove. Vendar mu je okus dobe narekoval, da je ostal v mejah neke določene barvnosti, kar je bila druga važna ugotovitev, do katere smo prišli po sondah. Tretja pomembna ugotovitev, ki nam je pomagala najti sistem za izdelavo barvne študije, pa je bila, da ne smemo šteti za značilno barvo prve, ki je bila uporabljena na neki fasadi, saj fasade niso bile obnovljene ali na novo sezidane naenkrat, ampak v daljšem obdobju, čeprav v istem »stilu«. Zato smo lahko zanesljivo trdili, da sosednji fasadi nista bili obnovljeni ali zgrajeni sočasno, če smo našli na obeh enak odtenek prve barvne plasti.

Posebnosti, ki jih kaže barvnost Kranja in Tržiča v različnih obdobjih

Na žalost so v obeh mestih požari skoraj povsem uničili sledove barv pred 19. stoletjem (1811), tako da tisto, kar je ostalo, daje le približno podobo barvnosti gotskega ali baročnega mesta. Delno je temu krivo tudi dejstvo, da je bila zlasti v obdobju gotike anonimna meščanska arhitektura v glavnem lesena in da je klasicizem tako močno posegel v baročno arhitekturo. Vseeno pa je postalo jasno, da je v gotskem obdobju prevladovala predvsem bela barva — živoapneni omet, prekrit še na sveže z gostim apnenim beležem (fresko-tehnika!). Stene, ki so bile torej precej gole, so okrasili s šivanimi robovi, ki so jih naslikali v živih barvah (npr. Pavšlarjeva hiša v Kranju). Barok je prinesel v barvnost Kranja in Tržiča le malo sprememb, čeprav, kot smo že omenili, te trditve nismo mogli dovolj dokumentirati. Na že omenjeni Pavšlarjevi hiši je vidna baročna prezidava, ki uporabi enako ubito belo barvo in šivane robove v enaki barvni lestvici z edino razliko, da so ti baročne oblike. Na nekaterih baročnih stavbah smo odkrili tudi nekaj plasti rdečih baročnih odtenkov, fasade pa se žal niso ohranile v celoti. Ne v Kranju ne v Tržiču ni bilo doslej mogoče najti fasad z značilno baročno medaljonsko po-

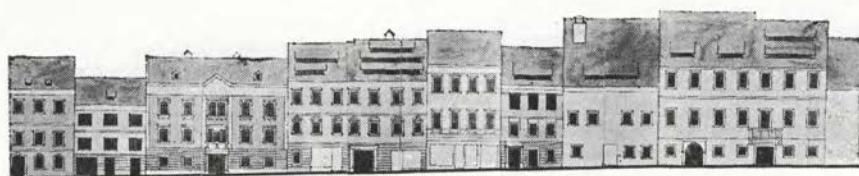

Tržič, Trg svobode, zahodna fasada. — Risal P. Fister
Tržič, Place de la Liberté. Façade occidentale. — Dessiné par P. Fister

slikavo, kot jih je moč najti v drugih sosednjih krajih (Kropa, Lesce...). Mogoče lahko to razložimo z relativno konservativnostjo obeh krajev v teh obdobjih, predvsem v času baroka, ki se uveljavlja le s posameznimi arhitektonskimi členi (portali), mogoče s skromno arhitekturo ali pa tudi s pomanjkljivostjo ostankov zaradi že omenjenih požarov. Zato ni bilo mogoče na niti eni stavbi obnoviti gotske ali baročne polihromacije, čeprav je arhitektura nekaterih še precej ohranjena (stavbe nasproti cerkve v Kranju). Več take barvnosti je pričakovati v Radovljici, ki pride na vrsto za naslednji načrt revitalizacije in barvne študije.

Povsem novo obdobje tako za arhitekturo kot za barvnost naših mest se začne po požarih, ko so v veljavi tudi francoske odredbe o zaščitnih ukrepih proti požarom. V Kranju delujejo takrat slikar Layer, vrsta dobrih kamnoseških delavnic ter verjetno nekaj sorazmerno naprednih fasaderjev, ki so tako temeljito posegli v mestno podobo, da sta obe mesti dobili povsem novo zunanost, čeprav se v urbanističnem pogledu stari jedri — razen nepomembnih dopolnitev — nista spremenili. Največjo spremembo povzroči prav bogata barvna lestvica, ki pa ni povsem enaka v Kranju in Tržiču. Ta pojav je prav svojevrsten, saj klasicizem po vseh drugih deželah prinese prav nasprotno razumevanje barv: zanemarja jih v korist akademskemu »romantičnemu« okusu, ki je želel vso arhitekturo prevleči z enotnimi odtenki, kar se tako v Kranju kot v Tržiču uveljavi šele konec stoletja v obdobju historizma, ko drugod zavlada že secesija s svojo željo po dekorativnosti tako v materialih in ornamentih kot v barvah.

Kranj zaznamuje bolj topla barvna lestvica od svetlega čistega okra do toplih rdečkasto rjavih odtenkov, nekaj fasad pa kaže celo rdečo, bolj za barok značilno barvno lestvico. Izjemni sivi ali zelenkasto sivi odtenki se pojavijo predvsem v drugi polovici stoletja. Nasprotno pa Tržič zaznamujejo predvsem hladni sivi in zelenkasti odtenki in se okraški odtenki pojavljajo bolj kot poudarki in v manjšem številu (pri tem mislimo predvsem na to, kolikokrat se tak odtenek pojavi na eni fasadi). Zakaj je tako, si je težko razložiti, še posebno, ker je Kranj dosti bolj odprto in sončno mesto kot Tržič, v ozko dolino med visokimi gorami stisnjeno naselje z malo svetlobe. Pričakovali bi, da bo sestav barv prav nasproten, ne pa da le še okrepi vtis, ki ga daje naselbinam zemljepisna lega. Poleg te posebne lestvice barv, ki se pojavljajo kot osnovni toni fasad, pa je poglobljena značilnost še način, kako so poudarjali okrasne arhitektonske elemente od portalov do okenskih okvirov in od zidcev in horizontalnih vencev do napuščev. V večini primerov so vsi ti elementi (seveda, če so izdelani v ometu) obarvani belo, v nekaterih manjštevilih primerih pa v enakem odtenku kot osnova, vendar vedno v nekoliko svetlejšem (z zelo redkimi izjemami). Ta posebnost, ki se je med vojnama

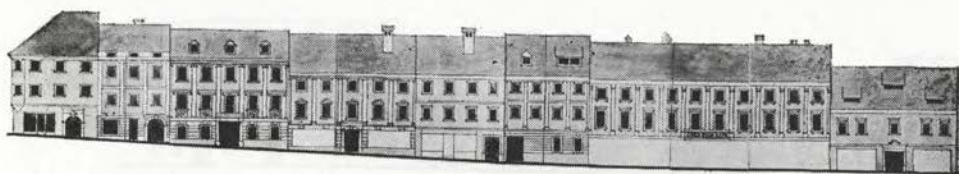

pričela izgubljati, je pravzaprav eden od poglobitnih poudarkov v barvnosti klasicistične podobe obeh mest, kakršni sta se nam ohranili več ali manj vse do danes. Šele obnovitev tega barvnega sestava je vrnila mestnima jedroma značilni videz, ki je v tej dobi več ali manj podoben tudi na širšem zemljepisnem območju.

Raziskava detajlov barvne lestvice (barve oken, vrat, polknic ipd.) je pokazala seveda še večje razlike med mestoma, čeprav sta si, kot rečeno, sorazmerno zelo blizu. Leseni deli so zaradi zavarovanja pred vremenskimi vplivi le redko ostali naravne barve, ampak so jih večinoma prekrili z oljnatim opleskom, ki je posnemal naravne barve. Redkeje, v Kranju sploh zelo redko, v Trziču večkrat, so v tem času obarvani belo ali v kakem odtenku bele barve. Tržiška posebnost so tudi kovinske polknice, ki se pojavijo po usodnem požaru in so posledica odloka za varnost pred požari. To so največkrat zelo lepi izdelki kovaške domače obrti, ki so jih obdelali z vročim oljem (brunirali) in so zato sprva sajasto črne barve. Večkrat ni bilo mogoče ugotoviti, ali so kasnejše barvne plasti, poleg ponovne črne barve tudi sivkasto bele ali rahlo rjavkasto bele ali krem barve, starejše ali pa so šele iz dobe historizma, to je s konca preteklega in začetka našega stoletja, ko so to značilne barve. Isto velja tudi za ograje in druge kovane elemente, na primer okenske mreže, vrata ipd.

Zelo važna elementa v barvni lestvici sta tudi sicer premalo upoštevani ploskvi, ki zgoraj in spodaj zaključujeta fasade: strešna kritina in tlak. Čeprav je kritina ponekod le malo vidna, pa na trgih in širših delih ulic vpliva neverjetno močno na končni vtis barvnosti. V obeh študijah je bila ugotovljena v glavnem tudi še ohranjena enotna strešna kritina, bobrovec, ki s svojo toplo rdeče rjavo barvo daje tudi hladno obarvanemu Trziču toplejši končni videz. Teže je s tlakom, ki ga je že skoraj povsod nadomestila modro črna asfaltna površina. Če si predstavljamo, da je bil prvotni tlak v resnici makadamski ali pa grobo tlakovan z »mačjimi glavami« (ponavadi samo ob robovih), vidimo, da je bila barvna skala ne glede na samo razliko v materialih dosti svetlejša. Rešitev tega problema bi zahtevala seveda velike izdatke glede na vlogo, ki jo ima ta del mestne fasade v primerjavi z drugimi. Vendar je tudi tu mogoče doseči estetsko boljše rešitve, npr. na sicer reprezentativnem delu trga v Kranju med Prešernovim gledališčem, župno cerkvijo in muzejem, kjer so bile za tlakovanje uporabljene betonske plošče iz krajevno značilnega granulata, ki naj bi dal prvotnemu makadamskemu tlaku podobne barvne odtenke. Želeti bi bilo seveda, da tak ali podoben način uporabljajo tudi na drugih cestnih površinah v mestu.

V nekaterih delih mesta močno vpliva na barvnost tudi zelenje oziroma so vplivale nanjo zelene površine, ki so nekdaj obstajale. Vendar na obravna-

Tržič, Trg svobode — vzhodna fasada. — Risal P. Fister

Tržič, Place de la Liberté, Façade orientale. — Dessiné par P. Fister

vanih področjih glavnih mestnih osi v Kranju ali Trziču tega ni bilo veliko niti po klasicističnih ali poznejših predelavah. Šele konec prejšnjega stoletja so pričeli spet uvajati zelenje v značilna srednjeveška mesta, ki so bila zaradi omejenega mestnega prostora sicer že povsem zazidana. Iz tega obdobja sta bili tudi nepomembni zazelenitvi v obeh mestih, ki sta pa po vojni izginili. V Trziču sta tik pred vojno stali na koncu trga pred p. c. sv. Andreja dve lipi, ki pa ju niti ni mogoče več obnoviti niti nista pomembno posegali v barvnost trga, ampak sta samo zakrivali njegovo glavno, čeprav danes umetnostno ne-kvalitetno dominantno: zvonik omenjene cerkve. V Kranju so prav tako pred vojno uredili manjši nasad kostanjev na mestu današnjega poštnega poslopja, na prostoru med Prešernovim gledališčem in župno cerkvijo pa je po vojni nastal neurejen in nevzdrževan nasad mestu tujih dreves (vrbe, breze, akacije ipd.), ki je bil bolj v škodo kot v okras, saj na znani veduti z župniščem vidimo, da je bil del tega prostora župnijski vrt brez dreves, del pa širok makadamski trg. Drugačen problem se bo odprl, ko bo treba analizirati stranske ulice v obeh mestih, ki so bile bolj gospodarske narave. Iz franciscejskega katastra (1826) se vidi, da je bilo tod mnogo površin odprtih in zelenih ter celo precej vrtov, ki so v nekaterih primerih še danes tu. Vsekakor bo treba v teh predelih misliti ne le na barvnost fasad, ampak tudi na zelenje, ki je del celotne barvne kompozicije.

Tretja barvna faza v obeh mestih se je pričela ob koncu prejšnjega stoletja, ko je nastopilo obdobje historizma. Hladna, eklektična uporaba formalnih arhitektonskih okrasij in oblik, ki jih ta doba prileplja na fasade, prinese s seboj končno tudi puristično razumevanje barv. Hoteč posnemati »čiste« oblike in barve, kot je to zahteval okus historizma in drugod že prej okus klasicizma, uporabljajo predvsem hladne sive odtenke, kar je najbolj značilno za Trzič, medtem ko zaznamujejo Kranj tudi rjavi odtenki, ki so pa polni in težki v razliko od prejšnjih, pri katerih se je vedno uveljavljala značilna struktura apnenih barv, ki je po svojem izrazu bližja akvarelu. Pravilno razredčena apnena barva na površini izloča steklasto prevleko, ki ji daje poseben lesk, kar je značilno tudi za freske. To je moč doseči le z večkratnim barvanjem po možnosti najprej na čist apneni belež, vedno pa z ne pregosto barvo. Seveda tak postopek delo zavleče in morda je tudi to eden od vzrokov, da so od historizma dalje barvali fasade ne-kvalitetno z gostim nanosom barv, kar je bilo ne samo hitreje, ampak tudi ceneje. V tem času se je izgubljal tudi občutek za navpično stopnjevanje barv, kar je kasneje tako močno vplivalo predvsem v obdobju med obema vojnama, ko so skoraj vsako fasado uniformirano prebarvali od tal do vrha v istem odtenku. Vse bolj je izginjalo tudi barvno vrednotenje poudarjenih arhitektonskih detajlov. Kaj pomeni vertikalno stopnjevanje barv, nam postane razumljivo, če navedemo primer iz re-

nesančne arhitekture, od koder ta ideja tudi izvira. Renesansa je zgradbo razumevala sicer likovno enotno, vendar je vedno poudarjala tektonsko rast od pritličja, ki je kazalo najbolj grobo izvedbo, rustiko, pa vse do vrha fasade, ki so jo zaključevali s skoraj gladkimi stenami. Enako ali podobno pojmovanje je najti v Kranju kot v Tržiču v obdobju klasicizma, ko razvijajo to zasnovno prav barve: od najtemnejše spodnje (včasih samo zidec) v nekaterih primerih intenzivnost odtenka upada, in sicer v vsakem nadstropju. Za enotnost fasade skrbi prav enotnost odtenka, ki smo jo ugotovili v vseh raziskanih primerih, največkrat celo tako, da do stopnjevanja intenzivnosti sploh ni prišlo.

Tržič je obstal na stopnji historičnega razumevanja barv in verjetno je prav tu razlog, zakaj govori prvi vtis, da je njegova barvna lestvica dosti bolj hladna kot v Kranju. Kranj pa je doživel sicer skromen, a za barvno sliko vendarle pomemben obisk secesije, ki je poleg edine bolj secesijske predelane fasade na Titovem trgu št. 21 vplivala predvsem na področju barv. V času tik pred 1. svetovno vojno in še nekaj let po njej je bilo nekaj fasad predelanih v sicer ne povsem secesijskem duhu, ki se mu pa bližajo prav v pogumnejši uporabi barv (Titov trg 7, 13 itd.). Barve so močne, vendar si niso upali nikjer uporabiti ornamentalnih kontrastnih barv, kar bi bilo sicer skladno z mišljenjem secesije, nikakor pa najbrž ne z okusom precej konservativnega mesta. Zato so na edini bolj secesijski fasadi uporabili samo čisti rumeni oker v dveh odtenkih, ki se ločujeta samo po intenzivnosti, medtem ko so za sicer bogato štukaturo uporabili že standardno belo barvo, ki so jo že od nekdaj uporabljali za poudarjanje dekorativnih arhitektonskih elementov. Na fasadah, kjer je samo barvni izraz bližji secesiji, so se kot kontrast pojavili nekoliko močnejši odtenki od rjave do rdečkasto rjave (ki je podedovana še iz klasicističnega obdobja) ali mešanice okra in črne, ki daje sicer prijeten zelenkast odtenek, je pa vse preveč umirjena za bujno domišljijo secesijskega ornamentalizma, in živahnejšega rumenega okra, ki rabi za poudarjene dele arhitekture (prej vedno bela ali svetlejši odtenek osnovne barve). V tem času so z uporabo podobnega barvnega sestava prenovili tudi nekatere klasicistične fasade, kar jih je naredilo na prvi pogled skoraj nespoznavne, vendar so bili doseženi zanimivi učinki. V tem času se je pojavila tudi prva »negativna« fasada (Titov trg 26 v Kranju). Pojem »negativna« je povzet po fotografiji: v resnici svetle ploskve so na negativu temne. Ta fasada (podobne so na Gorenjskem zelo redke) je povsem opustila tradicijo: poudarjene arhitektonske elemente, ki so bili vedno svetlejši od osnovnega odtenka stene, obarva skoraj vedno v enakem odtenku, a temneje. To ustvari nepričakovan učinek: zdi se, da so vsi izstopajoči členi, ki so bili dotlej svetlejši in so tako tudi barvno izstopali iz površine stene, zdaj poglobljeni in fasada v množici drugih po enotnem načelu obarvanih deluje v resnici kot negativ. Verjetno je prav ta nezaželeni učinek

Kranj, Maistrov trg. — Risal P. Fister

Kranj, Place Maister. — Dessiné par P. Fister

povzročil, da se take fasade niso pojavile v večjem številu. Tradicija fasaderjev in načrtovalcev je bila močnejša. Posamezne dekorativne elemente fasad so plastično razumevali še vedno tako kot prej in se niso mogli sprijazniti z mislijo, da bi prav »negativno« barvanje lahko prineslo nove rešitve tudi v »negativnem« pojmovanju fasadne plastike ali pa uničilo tradicionalno pojmovanje polplastičnih arhitektonskih členov.

Vsa ta konservativnost tako glede pretirano skromne uporabe barv kot skromnosti v oblikovanju novih oziroma predelanih starih fasad, pa nam danes pomeni neke vrste kvaliteto, saj je ohranila značilno mestno barvnost zadnjih dveh stoletij, ki bi jo korenite predelave, predvsem v dobi secesije, lahko močno porušile. Pač pa se je na žalost deloma zgodilo to pozneje, predvsem v nekvalitetnem obdobju med svetovnjima vojnama in po zadnji vojni.

Za obdobje med vojnama so značilni posegi v pritličja fasad ne glede na celoto, in to miselnost so obdržali — skoraj nerazumljivo — nekateri projektanti, še bolj pa lastniki vse do danes, čeprav so prav barvne sonde spet pokazale, da ni mogoče obravnavati pritličja ločeno od ostale fasade. Nekateri pač vidijo v takšnem ločenem obravnavanju edino možnost ponovnega oživiljanja starih mestnih središč. Deloma že pred prvo svetovno vojno, zlasti pa med vojnama so lastniki mnogih trgovskih in podobnih lokalov predelovali odprtine, da bi dobili povečane površine izložb. Seveda so obenem spreminjali tudi vhode (portali!), čeprav na srečo ne v tolikšni meri. To parcialno gledanje na arhitekturo je odmevalo seveda tudi v barvah. Lastniki so zanemarjali zgornja nadstropja ter obnavljali večinoma samo pritličja, da bi tako pokazali svojo »naprednost« in privabljali odjemalce. Ta miselnost je ostala zelo močna vse do danes in se je morda le še bolj poglobila. Mnogokrat je namreč možno videti, kako je obnovljen (prebarvan) celo le del pritličja ali nadstropja, največkrat pa seveda samo pritličje; vse je odvisno od lastništva. Da pa ne bi ponavljali iste barve, ki so se je že naveličali, seveda uporabijo drugo in kmalu je fasada povsem nespoznavna. Obenem so se udomačile še barve, ki dotlej niso bile značilne za krajevni kolorit; kar bi bilo v nekem pogledu lahko celo napredek, izvira v resnici samo iz tehničnih okoliščin. Nove barve, sintetične in manj kvalitetne kot prejšnje, se zelo težko mešajo, če pa jih mešamo, dobimo navadno lisaste površine ali pa se barvni delci raztapljajo kasneje. Nekaterne barve, ki so bile prej odporne proti svetlobi ter so sestavljale osnovo barvne lestvice, so na izpostavljenih fasadah postale sploh neuporabne (rjava, rdeča). Zato so pričeli uporabljati čiste barve. Največkrat je bil to še danes zelo »moderni« oker, ki je ena od najobstojnejših današnjih barv. Poleg tega pa je bila in je še močno v rabi zelena (češka zemlja), ki je za naše kraje povsem tuja, a so jo zlasti priporočali obrtniki, češ da je ena najobstojnejših barv, kar so verjetno zmotno sklepali po njenem imenu. V resnici pa se ravno

na fasadah, obarvanih s češko zemljo, najprej pokažejo lise, kar je mogoče posledica kemičnega sestava barve (higroskopsko bolj aktivna kot druge?). Uporabo čistih barv je vedno spremljalo popolno negiranje dane arhitekture in, čeprav fasad v tem obdobju niso veliko predelovali (v primerjavi z obdobjem klasicizma), so neverjetno mnogo izgubile prav zaradi nepravilne uporabe barv. Še bolj kot v obdobju historizma si ljudje predstavljajo — predvsem po zadnji vojni — da je treba vso fasado prevleči z enotno barvo ne glede na arhitektonske detajle. Ti so seveda največkrat plastično le malenkostno izstopali in jih je potem prav tradicionalni način barvanja (bolj svetlo ali belo) primerno poudaril na sorazmerno skromnih fasadah. Kakor hitro so ta način opustili, so seveda fasade dobile povsem drugo, brezoblično podobo.

Po zadnji vojni pa se je poleg tega pojavilo še nekaj nevarnosti, ki so prele uničiti strukturalno homogenost fasad. To so novi materiali, predvsem grobi obrizg, ki se je sicer pojavil že tudi pred vojno, vendar se zdaj uveljavlja najmočneje z uporabo tako imenovanih plastičnih veziv. Ne v Kranju ne v Tržiču pa ni fasade, ki bi bila primerna za tako obravnavanje površine, morda so nekatere le deloma pripravljene na to — predvsem tiste iz časov tik po historističnem obdobju, ki se je v Tržiču, kot smo omenili, zelo zavleklo ter trajalo še po 1. svetovni vojni; zato je tu najti več stavb z že prvotnim grobim obrizgom. Kako zelo lahko vpliva strukturalna sestava barvne plasti, pa lahko opazujemo prav v Tržiču, kjer so pretirano uporabljali grobo »hirofo«, kar je dalo nekaterim stavbam povsem drug videz, kot so ga imele prvotno. Zato daje na primer tamkajšnja stavba, ki je značilno klasicistična, a pokrita z omenjenim grobim ometom, vtis slabega historizma. Groba strukturalna površina spremeni tudi videz barve, ki postaja čedalje temnejša in bolj zasičena, k čemur pripomorejo vse male, a ostre sence, ki jih daje grobi omet. Obenem se predvsem pri starejših baročnih ali celo gotskih fasadah izgubi mehko površine, ki je bila zanje značilna: groba površina povsem ali skoraj docela zakrije neravno površino, ki so jo zaradi neenako osvetljenih ploskev odlikovali posebni površinski pa tudi barvni učinki. Enako uničujoča je za pravilno barvno podobo mesta tudi uporaba novih silikonskih in drugih barv, ki delujejo bolj kot oljni opleski in že na prvi pogled kažejo, da je površina prevlečena z nepredirno opno, ki je tudi barvno vedno močno zasičena (o »akvarelnem« vtisu, ki se zato izgubi, smo govorili že ob nastopu historizma).

Z internacionalizacijo kulture kot tudi vseh njenih sadov v zadnjem obdobju pa so zašle v vse kraje tudi večkrat nepravilno prenesene ideje. To se je zgodilo tudi, kar se tiče barv; še danes lahko vidimo ostanke poskusov, da bi na primer v Kranj prenesli živo barvnost naših primorskih krajev (rdeča, modra...) ali pa so celo tako mogočne fasade, kot je mestna hiša v Kranju,

prebarvali s fovistično občutenimi barvami, ki so sicer primerne za kako posebno okolje, nikakor pa ne za renesančno arhitekturo. Predstavljajmo si, da bi na primer Michelangelovo arhitekturo na Capitolu prebarvali v rdečem.

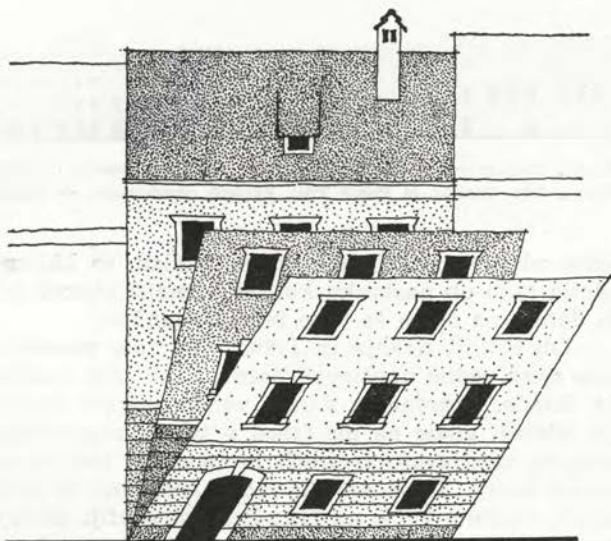
Del barvne lestvice, ki nikakor ni nepomemben, pomenijo deloma že obravnavani detajli oken in vrat. Zlasti po zadnji vojni jih kazi in spreminja uporaba vseh mogočih »modernih« materialov, velikokrat le modnih muh, za nove lokale v pritličjih. Kot je bilo že zgoraj opisano, so v prejšnjih obdobjih uporabljali predvsem naravne barve lesa ter lužene lesene površine in šele v času historizma so lesene dele barvali z belimi ali svetlo sivimi oljnatimi barvami (kolikor so jih barvali že prej, so vedno posnemali naravno barvo lesa). Danes je uporaba lesa vse bolj nezaželena (cena, odpornost, moda itd.). Z uporabo kovinskih elementov, ki so zaradi zaščite prebarvani z vsemi mogočimi barvami ali pa so celo iz aluminija ali prevlečeni s plastiko, je v dotlej dokaj enotno barvno sliko prišel nov element, ki pritegne pozornost na dotlej v celoto vključeno pritličje in ga neenakomerno poudari. Mogoče je deloma tudi posledica takega stanja mišljenje, da je pritličje samostojna enota, ki jo je moč obravnavati povsem ločeno. Enak rezultat daje tudi pretirano uporabljanje sicer potrebnih zasteklenih izložbenih površin, ki pa bi jih lahko aranžirali tudi tako, da bi kljub manjšim steklenim ploskvam dobili večje razstavne površine. In končno so tu še ne najmanj pomembni, čeprav drobni detajli, ki pri velikih količinah lahko povsem zabrišejo barvno podobo mesta, še posebno ponoči. To so reklame v vseh mogočih oblikah in velikostih, ki s svojo vsiljivo barvno skalo rušijo barvno homogenost. Rešitev tega vprašanja je v praksi zelo težka. Poskus uvajanja izveskov po starih predlogah je le delno uspel, saj je večina naročnikov zahtevala kompromisne rešitve, nekake križance starih tipov izveska, moderniziranih s »perspeks« steklom in svetlobnimi reklamami, kar pa daje mestu zvečer seveda povsem nepravilno podobo. Kot že rečeno sicer ne smemo zavirati razvoja in kristalizirati naselja v nam prijetni obliki, vendar je treba določno povedati, kaj je mogoče in česa ni mogoče vključiti v podobo mesta. Poleg nezaželenih barvnih reklam kazi podobo tudi sama razsvetljava z živosrebrnimi ali podobnimi svetlobnimi telesi, ki porabijo za močno svetlobo manj energije. Da bi se izognili nepravilnemu spektru svetlobe (kar pa bi moralo biti povezano tudi z drugačnim razumevanjem reklamnih panojev), smo predlagali osvetlitev z navadnimi žarnicami, ki dajejo nekdanji nočni osvetlitvi podobno sliko, predvsem pa nimajo tako močne modre in zelene komponente, ki je, kot smo ugotovili v barvni študiji, tuja obravnavanima mestoma, še posebno Kranju. Druga svetloba naj bi prihajala iz močnejše osvetljenih izložb, kar bi pomenilo močnejšo osvetlitev samo v urah večjega prometa.

Izdelava študije o barvni strukturi mesta

Ob tem natančnem pojasnjevanju analiz naj bi predvsem postalo jasno, kako težko je bilo priti do končne odločitve, katera varianta bi bila pravilnejša za predlog in kateri način bi bil najbolj objektivni. Tu zbrane ugotovitve so dale v resnici dokaj pisano podobo obeh mest in šele odločitev, ki bi morala spremljati vse podobne posege v spomenike ali njihove komplekse, namreč, da je treba pri spomeniku spoštovati vso njegovo zgodovino, ne samo

Primer študije barvnih faz na fasadi. — Risal P. Fister

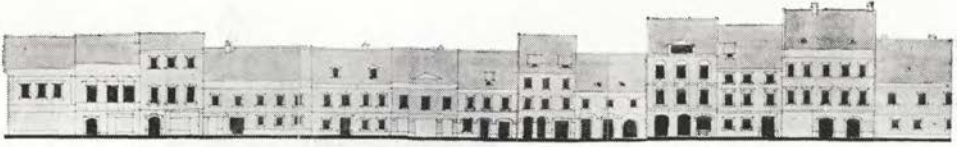
Exemple d'étude des phases de couleurs sur la façade. — Dessiné par P. Fister

prvotno podobo, lahko opredeli dokončno presojo. Zato smo sicer naredili nekaj študij o prvotnih barvah stavb, vendar je bilo glavno delo usmerjeno v obdobja, iz katerih izvirajo še danes stoječe fasade.

Praktično smo izvedli delo tako, da smo v sorazmerni velikosti fasadnih ploskev položili barve, značilne za obdobje, v katerem je nastala fasada; zaradi praktičnosti in hitrejše rešitve pa smo upoštevali le najznačilnejše, kot je bilo omenjeno že v analizi. Ob tem smo upoštevali tudi kompozicijo raznih barv, ki so bile sočasno na fasadi. Zaradi pomanjkanja časa je bilo to morda izvedeno preveč shematično, kar je lahko dalo le približna razmerja, nikakor pa ne takšnih, kot se v resnici kažejo na fasadah, kjer se pojavljajo barve na različnih mestih in v različnih površinskih razmerjih. Pomanjkljivost je bila tudi v tem, da nismo poleg fasadnih ploskev upoštevali tudi strešin, ki s svojo različno velikostjo lahko dokaj močno vplivajo na videz fasade, kar se je pokazalo šele kasneje v praksi. Zato bi predlagal na skici prikazani sistem, ki ga pozneje lahko uporabimo tudi za končno variantno predlogo, čeprav je seveda dosti bolj zamuden kot prvi. Prvega pa lahko zelo dobro uporabljamo za časovne študije, kjer moramo iz barvnih sistemov ugotavljati čas uporabe posamezne barve — ob upoštevanju dejstva, da nista bili dve fasadi sočasno nikdar enake barve.

Ko imamo tako pred seboj grafično prikazane barvne kompozicije fasad in obenem tudi časovno razčlenitev, se prične končno delo za predlog barvne kompozicije, pri katerem je pravzaprav najteže doseči objektivne rešitve. Vedno se moramo dokaj subjektivno odločati o izbiri, saj smo pri analizi ugotovili, da je možnih za isto obdobje več različnih barv in da prva barva fasade ni tudi edina, ki jo je možno uporabiti ob obnovi; ni odveč ponoviti, da fasade niso nastale sočasno in da je na primer ob obnovi ene izmed njih lahko imela sosednja, ki je bila sicer stilno enaka, že drugo ali tretjo barvo, seveda raz-

Kranj, Cankarjeva ulica in Titov trg, zahodna fasada. — Risal P. Fister
Kranj, Rue Cankar et Place Tito. Façade occidentale. — Dessiné par P. Fister

lično od prvotne. Fasade, ki so v nizu, so likovno vedno močno odvisne od okolja tako ob nastanku kot ob kasnejši obnovi in takšne jih moramo gledati še danes, pa če so še tako reprezentančne.

Ob študiji Kranja in Tržiča smo zato zavestno izbrali sistem, po katerem smo sicer vedno upoštevali barve, ki so bile sondirane in ki se ujemajo z obliko fasade, kakršna je danes, vendar zaradi enotnosti in ritma tako, da smo jih izbirali glede na niz fasad v takem zaporedju, da se vedno, kolikor je to mogoče, menjavajo svetlejši in temnejši toni in da nista dve sosednji fasadi enake barve. To je seveda vedno relativno in je mogoče videti na barvni lestvici, medtem ko je na črno-beli fotografiji skoraj neopazno. Tako smo dobili izredno plastično barvno podobo mesta ter se izognili nevšečnosti, da bi uporabili enako barvo na dveh ali celo več fasadah zapored, vseeno pa je bila zagotovljena tudi končna enotna mestna barvnost, kar je bilo že naše začetno izhodišče.

Med analizo pa je postalo jasno, da je treba gledati barve tudi v prostoru. Približni učinek smo dosegali tako, da smo provizorno postavili maketo ulic in trgov, uporabili pa liste, na katerih so bili vrisani nizi fasad. Tako se je bilo vsaj približno mogoče izogniti neprijetni skupini enakih barv na obeh straneh ulice ali trga, ne samo na zaporedju fasad.

Kot smo omenili že v začetku, je predstavljal velik problem tisti del pročelij, ki je izpostavljen največjim menjavam — to so neustrezno predelana pritličja, kjer so bili uporabljeni neprimerni materiali ali barve. Dokončni predlog bi bil seveda možen šele ob poznavanju vseh detajlov prihodnjega razvoja mesta. Za to nam niso bile na voljo nikakršne študije. Vse takšne problematične ali nepravilno predelane dele smo v študiji pustili brez barve. To je velika pomanjkljivost, saj je treba potem v praksi vse take primere reševati sproti, kar je enako nepravilno kot parcialno določanje barv. Začasno so ostali neobravnavani tudi posebni spomeniki, kot so Mestna hiša, klasicistična graščina in župna cerkev v Kranju, ki niso vključeni v planimetrične nize fasad, temveč le prostorsko, zahtevajo pa podrobnejšo analizo, ki je v okviru te študije ni bilo mogoče opraviti. Zaradi njihove sorazmerne izoliranosti v prostoru (sestavljajo del stranice Lijakastega trga), jih bomo obravnavali posebej, vendar še vedno v sklopu enotne barvne slike trga, katerega sestavni del so.

Končni rezultat, ki bi moral imeti sicer več različic ali pa bi te morale biti združene na isti sliki, kot je predlagana, smo v primeru Tržiča in Kranja izdelali tako, da ga je moč čim lažje praktično uporabljati. Za Kranj so to nizi fasad v merilu 1 : 200, vedno za vso dolžino optično zaključene ulice ali trga. Ker se je zdelo, da to merilo ne ustreza, smo študijo za Tržič izdelali v merilu 1 : 100, kar pa ni dalo dosti boljšega rezultata, ker še vedno ni bilo mogoče

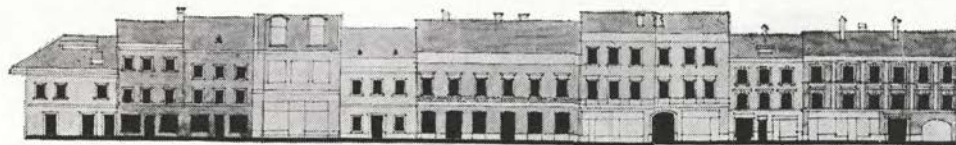
prikazati vseh detajlov, čeprav je sicer nekoliko boljša za točnejši pregled barv, kar pa, kot smo videli, ni bistveno. Dosti nepreglednejša pa je kot celota. Zato bi bilo morda najbolje izdelati študijo v merilu 1 : 200 ali 1 : 150, medtem ko bi bilo treba za tiste stavbe, ki imajo bolj zapleteno polihromacijo, dodatno izdelati podrobnejšo študijo, ki bi bila v posebni mapi, medtem ko bi bila osnovna še vedno v manjšem merilu, vendar bi bila iz nje razvidna zveza z detajlno.

Ne smemo namreč pozabiti, da lahko taka mapa rabi samo za pregled, nikakor pa ne za določevanje samih barv, za kar je treba uporabljati barvni blok, po katerem so bili vzeti originalni vzorci pri sondiranju. Še več, tako v Kranju kot v Trziču smo vedno določevali barvne tone neposredno po sondi in je barvna študija rabila le za usklajevanje in vnaprej preštudirano barvno lestvico. Obenem je možno ob obnovi s ponovnim sondiranjem ugotoviti dotlej morda še neugotovljena dejstva (primer Pavšlarjeve hiše v Kranju), ki lahko popolnoma spremenene tudi v študiji predvideno rešitev.

Spremno besedilo naj bi povzelo glavne značilnosti obdelanega mestnega tkiva ter osnovne smernice za barvno obravnavo tako arhitekture kot detajlov ter delno tudi izbiro materialov, ki se smejo uporabljati, ne da bi porušili predvideno enotno barvno sliko. V to morajo biti vključeni tudi strehe, tlaki, razsvetljava itd. Obenem je za lažje razumevanje študije potrebna kratka razlaga načel, po katerih smo prišli do take barvne slike, ter morda tudi kratka ocena posameznih stavb. Tako smo to naredili pri študiji Trziča, katere spremeno besedilo je naslednje:

»Mestne fasade starega jedra Trziča so nastale po velikem požaru in imajo zato enotno oblikovanje. Razen izjem so vse klasicistične, nekatere zelo kvalitetne, posebni dragocenosti pa sta Malijeva hiša (Trg svobode št. 5), ki je meščanski dvorec iz leta 1618, in stavba na Trgu svobode št. 31, ki ima v notranjosti izredno kvalitetne gotske elemente.

Princip celotne študije sloni na barvnih sondah, ki so dale pregled mestnega kolorita po obdobjih — zgornja sonda označuje prvotno barvo, spodnje značilne kasnejše. Kjer je bilo mogoče, je predlog barve sledil prvotni sondi, tako da je dal poudarek časovni opredelitvi fasade in členitvi. Osnovni princip za jakost tona je izmenjavanje svetlih in temnih fasad, kar izlušči posamezne iz anonimne celote, obenem pa jih ritmično povezuje. Trzič ima nekaj značilnosti, ki jih je treba čuvati brez izjem. To so: enotna kritina »bobrovec«, ki z enako gabaritno višino povezuje staro jedro v celoto; kovinske polknice in ponekod vrata, ki so značilna po požaru in izreden dekorativen element; portali in okenski okviri iz zelenega kamna kot značilnega gorenjskega materiala (prepleskane naj se očisti); zelo značilni pa so tudi žlebni lijaki — tržiški obrtniški izdelki.

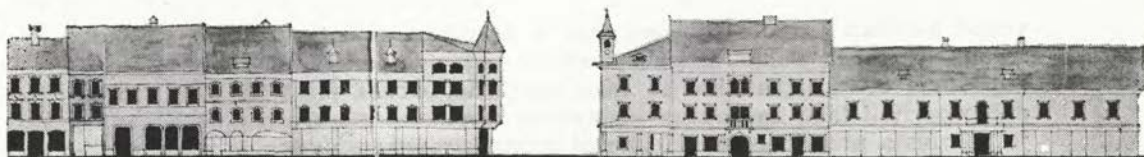

Kranj, Prešernova ulica in Titov trg — vzhodna fasada. — Risal P. Fister
Kranj, Rue Prešeren et Place Tito. Façade orientale. — Desiné par P. Fister

Za obdelavo detajlov je nujno potrebna strokovna pomoč izvajalcem, posebna pozornost naj se posveti predelavam pritličja (možna na neobarvanih delih v študiji), izključi naj se uporaba aluminijske, terazze, umetnega kamna (razen za zidce), keramičnih oblog ipd. Priporoča se les v naravni barvi, baker, črno pleskano železo. Fasadne barve naj bodo apnene in pastelnih tonov, napaški in poudarki so svetli.«

Na koncu še nekaj besed o uporabi tako izdelane barvne študije. Kot je bilo že nekajkrat omenjeno, lahko rabijo barvne skice le v informativne in študijske namene, v praksi pa je uporabiti za prvo informacijo barvni blok, ki naj bo narejen v pravih fasadnih barvah z apnenim vezivom, medtem ko na fasadi sami določamo odtenek ob primerjavi s sondiranim, originalnim. Največkrat so to odtenki, ki jih danes ni mogoče dobiti kot čiste osnovne barve, temveč jih je treba sestavljati iz več različnih, kar pa je včasih nevarno, ker se zaradi različne topljivosti barv zelo rade pojavijo lise. Zato smo morali nekajkrat zamenjati črno z žgano sieno, ker se je ta laže mešala. Najteže pri vsem pa je, da nikdar ni mogoče vnaprej določiti količine, potrebne za mešanje, ker ni intenzivnost suhe barve nikoli povsem enaka, predvsem pa ni enaka pri različnih izvajalcih.

Veliko je odvisno tudi od načina nanašanja barve, kar smo že omenili. Zato je treba izvajalce vedno znova nadzirati, ali res delajo po navodilih. To ni važno le zaradi končnega videza, temveč tudi zaradi kvalitetne izvedbe. Debela, enkrat nanosena plast, je obsojena na skorajšnji propad, ker stari omet vpija preveč vode ter se na stiku z novim opleskom ne sprijema: novo apno se ne veže, ampak se kemično razprši v prah. Obenem premočno delujejo dilatacijske sile, ki povzročijo mnoge razpoke. Zato se na starem ometu bolje obnese večkratno pleskanje z ne pregostim beležem; prvič z močnejše razredčenim brez dodatka barve, drugič in tretjič, če je potrebno, pa z barvo. Kako važna je pri tem kvaliteta apna, je sicer splošno znano, a je vendar koristno ponoviti, že zaradi ponovnih slabih izkušenj. Predvsem naj bo dobro uležano in vsekakor staro več ko dve ali celo tri leta ter iz takih sestavin, ki dajo res kvalitetno, čim bolj mastno apno brez trdih zrn. Enako pomemben je tudi način tako imenovanega »plombiranja« oziroma popraviljanja starega ometa. Novi del ometa ni namreč po svojih lastnostih nikdar enak staremu, če nič drugega, že zato, ker njegov kemični proces še ni dokončan, medtem ko je v starem apnu že davno zaključen. Da bi dosegli enotnost, bi morali zamenjati ves omet ali pa čakati, da se kasnejše plombe utrde in barvati morda šele prihodnje leto, kar je seveda samo teorija, ker v praksi nismo mogli tega preskusiti niti enkrat. Tako nam ni ostalo nič drugega kot najti staremu ometu čim podobnejšo sestavo in način izvedbe ter uporabiti za nanašanje barv čim pravilneje namočeno steno, kar je omogočilo prvo barvanje z razredčenim

apnenim beležem. To pa ima seveda spet drugo posledico: zelo hitro dobimo debel sloj barvnih plasti, kar povzroča krajšo trajnost tako obnovljene fasade. Vsekakor pa se je pri kakršnihkoli predhodnih ali kasnejših delih na fasadi treba izogibati cementu in hidriranemu apnu. Oba sta namreč močno higroskopična in hlastno vpijata vsako vlago tudi kasneje, ko je kemični postopek že zaključen. Zato se barva ne more sprijeti z apnenim beležem, saj je za kemično vezavo potrebna voda, temveč se spremeni z njim vred v prah, ki ga seveda spere že prvi dež. Poleg tega cement, to danes »moderno« in »vsestransko« vezivo, barve dobesedno razkrajaja, kar je prav tako že splošno znano, a vse premalo upoštevano.

Pri »plombah« je pomembna tudi debelina: čim tanjša je, tem hitreje in lažje se izenači s starim cementom. Zato je v primerih, ko je poškodovan tudi zid ali predebela plast starega ometa, bolje napolniti pregloboko »plombo« z več plastmi, ki naj se vsaj delno osuše, preden se nanaša naslednji sloj; tako se izognemo kasnejšemu oddajanju odvečne vode na površino, kar povzroča lise v barvi in obenem njeno propadanje.

Poleg običajnih zidnih barv, ki se mešajo z apnenim beležem, poznamo danes veliko število drugih, od oljnatih opleskov in silikonskih barv do tako imenovanih vodnih barv, ki so praktično sicer neuporabne na atmosferilijam izpostavljenih ploskvah, a jih vseeno uporabljajo. Že zaradi barvnega učinka, ki ga ne more posneti niti ena od omenjenih, je za obnovo fasad starih arhitektur priporočljiva edinole navadna zidna barva z apnom, ki so jo edino uporabljali vse do zadnjih desetletij. Če izključimo polnoma neobstoje, le v vodi raztopljene barve, lahko takoj izločimo tudi oljnate opleske, za katere stari ometi niso pravilna tehnična podlaga, obenem pa steno nepredušno zapirajo. Ker ne morejo oddajati vlage (ki so je stari zidovi v mnogih primerih polni), oljnate barve nabuhnejo in se luščijo. Seveda je oljnata barva tudi estetsko povsem nemogoča, ker se močno svetlika in je tudi barvno vedno močno zasičena, zato ne more posneti posebnega mehkega akvarelnega odtenka apnenih barv. Podobno je s sicer tehnično dosti primernejšimi silikonskimi in sorodnimi barvami. Tu je vezivo tako popolno emulzirano, da barvni prah sicer močno sprime in tudi delno omogoča dihanje stene, ne more pa posneti vizualnega učinka apnenih beležev in učinkuje kot nesvetleča oljnata barva z enako močno zasičenim barvnim odtenkom. Kljub sorazmerni poroznosti se ob predebelem sloju ali preveliki količini vlage v zidu (predvsem vezane z apnenom malto in na debelem sloju apnenega ometa, ki po kemični reakciji izloča vodo — nove plombe) enako kot pri oljnatih barvah pojavijo mehurji in se barvna plast lušči.

Obenem z ugotovitvijo, da so edino primerne apnene barve, čeprav so sorazmerno neobstoje, moramo opomniti tudi na način nanašanja. Vsekakor so

vedno nanašali barve s čopičem, kar je še danes najboljše in sicer ne samo zaradi estetskega učinka. Brizganje skoraj vedno že po kratkem času povzroča odpadanje celih zaplat, ker se tako nanesena barvna plast ne more dovolj dobro oprijeti tako imenovane »zamaščene površine« starega ometa. V resnici jo pokrivata precej nepremočljiv sloj kristaliziranega apnenca in plast »patine«, prahu in drobnih, mastnih delcev iz izpušnih plinov kot tudi raznih drugih plinov, nastalih ob zgorevanju, ki ne dovoljujeta, da bi se nova barvna plast dobro oprijela. Temu se lahko izognemo prav s prvim ročnim pleskanjem z razredčenim apnom, ki nekako umije vso površino ter jo obenem namoči. Pleskanje s čopičem pa obnovi tudi značilni mikroraster površine, ki ga dajejo poteze s čopičem. Edino za tako izpostavljene dele, kot so zidci (cokli), smo ponekod relativno uspešno uporabili barve s sintetičnim vezivom, čeprav ima to lahko sekundarne slabe posledice. V prvi fazi je videti res trajnejši uspeh, vendar se pokaže nezaželen stranski učinek, ko se kapilarna vlaga iz tal pojavi močnejše nad tako zavarovanim pasom, torej višje kot prvotno, ko je lahko delno že prej izhlapela, česar novi oplesk ne dopušča.

Poleg tradicionalnih načinov pleskanja, ki so vedno obsojeni na več ali manj kratko dobo trajanja, pa je še način, ki je relativno trajen in so ga uporabljali že v gotiki in tik po njej ter — zanimivo — v obdobju historizma. To je uporaba novega ometa z že dodano barvo, tako imenovanega barvnega ometa. Način je zelo delikatna iz dveh razlogov. Tudi če je bila fasada prvotno tako obarvana, dobimo enotno površino samo, če odstranimo stari omet in nanesemo novega. To je v osnovi proti pravilom sodobnega restavratorstva, ki zahtevajo, da ohranjamo čim več obstoječega in nadomeščamo res samo tisto, kar je skrajno dotrajano. Poleg tega pa skoraj nikoli ne moremo doseči površinske strukture, kar je zelo težko najti za tako delo usposobljenega mojstra. Vseeno smo ta način uporabili na Pavšlarjevi hiši v Kranju, ki je postala po odkritju fresk in baročnih ter gotskih poslikav na fasadi ena izmed najpomembnejših sicer anonimnih stavb v mestu. Razlog je bil v tem, ker je bil omet v resnici zelo slab, sonde, s katerimi smo iskali poslikave fasade, pa so pokazale, da je le na nekaj delih dobro ohranjen prvotni omet s poslikavo, ki smo ga pozneje pustili kot dokument na fasadi. Izvedba je bila na žalost slaba in tako nismo dobili niti zaželenega barvnega odtenka rahlo patinirane bele barve, kar pa je objektivna krivda izvajalcev, ki so prvič delali na ta način.

Obe študiji sta bili izdelani brez poprejšnjega poznavanja podobnih rešitev ali vsaj teoretičnih načinov reševanja takšnih problemov. V Centre International d'études pour la conservation et la restauration des biens culturels UNESCO v Rimu je rezultat zbudil veliko zanimanje, ker je to ena prvih študij v svetu, ki se ne ukvarja le s posameznimi spomeniki ali malimi izseki arhitektonskih kompleksov, temveč s prostorskimi analizami barvnosti mestnega tkiva ter sledi sodobnemu gledanju na spomeniške komplekse in ambiente, kar je bilo na področju barv še zanemarjeno tako v praksi kot v teoriji. Kot zelo napredno misel so sprejeli tudi dejstvo, da smo obravnavali stavbe ne samo glede na njihovo praobliko, temveč z upoštevanjem vse njihove zgodovine — njihovega življenja.

Študiji seveda še zdaleč nista zgledni, mnoge napake so postale očitne šele potem, ko smo ju pričeli uporabljati v praksi. Kolikor je bilo mogoče, smo vse te napake omenili tudi v tukajšnjem tekstu, ker lahko pripomorejo

Kranj, Prešernova ulica — zahodna fasada. — Risal P. Fister.

Kranj, Rue Prešeren. Façade occidentale. — Dessiné par P. Fister

k uspešnejšemu reševanju podobnih problemov. Vsekakor pa je to v starih urbanih aglomeracijah, ki so zavarovane kot predeli posebne likovne vrednosti, velik problem, ki ga je treba reševati kompleksno in čimprej. Morda bo spodbudilo to pisanje tudi drugod arhitekta, ki se ukvarjajo z zavarovanjem in revitalizacijo starih mestnih jeder in grupacij arhitektonskih spomenikov, da se bodo lotili podobnih kompleksnih študij barv, ki so v resnici pastorek v spomeniškem delu, kadar obravnava arhitekturo.

Jean Gimpel pravi v svojem delu *Graditelji katedral*: »Dvajseto stoletje je sklenilo restavrirati spomenike tako, da pusti kamne gole. Toda s takim početjem brez pomisleka izdaja duh Clunyja, Sugera in graditeljev katedral.« Dodal bi le še to, da takšno početje pomeni tudi izdajo enega najpomembnejših in neločljivih sestavnih delov arhitekture, ki ga je za takšnega štelo človeštvo skozi dolga stoletja — barv.

PETER FISTER: ÉTUDE DU COLORIS DES FAÇADES URBAINES DE KRANJ ET DE TRŽIČ

Bien que la couleur soit une partie composante très importante de l'architecture et des complexes architectoniques, ce problème se résout presque toujours seulement par des détails particuliers et jamais d'une manière complexe, ce qui devient le plus évident dans les tissus urbains certes homogènes. Par la reconstruction de couleur des édifices particuliers et sans préparation du milieu ambiant à recevoir cette dernière, on peut obtenir un effet tout à fait opposé et estomper entièrement le rythme de couleur spécifique du tissu urbain. Dans l'étude apparaît une série de problèmes: besoin de l'action spatiale des couleurs et pas seulement observation planimétrique des façades, action des toits et du pavé comme surfaces de couleur de terminaison, du spectre de la lumière (diurne-nocturne, réclames lumineuses et sembl.), considération du rôle de couleur des détails, etc. Une question particulière est aussi le genre de couleur utilisée et le mode de restauration des façades, où le guide est l'utilisation de la technique primitive, ce qui n'est pas en même temps une assurance de durée.

Lors de l'étude du passé du coloris de Kranj et de Tržič, qui furent tous deux fortement atteints au moment de l'incendie de 1811, on a établi plusieurs phases de coloris. Du temps d'avant l'incendie il n'est resté que peu de chose, alors qu'aussi bien au gothique qu'au baroque prédominait la couleur blanche avec des membres architecturaux peints, au baroque il y avait quelques exemples de façades rouges. Après la catastrophe, les deux villes obtinrent une nouvelle image formelle extérieure. Au temps de la rénovation néo-classique, l'échelle des couleurs à Kranj

était entre l'ocre et le brun rougeâtre; à côté de celles-ci, il y avait encore à Tržič assez de façades dans les tons entre le gris et le vert. La période de l'historisme vers la fin du 19e siècle apporta des couleurs impures, vagues, à Kranj brunâtres, à Tržič conséquemment grises et vertes. Tandis que Tržič est resté à cette étape jusqu'à nos jours mêmes, Kranj, plus ouvert, a connu encore une légère sécession dans l'échelle des couleurs. Le sens de l'échelle spécifique des couleurs et le rapport entre la couleur et l'architecture se sont perdus entre les deux guerres, ce qui s'est encore accentué après la dernière guerre. Cela fut provoqué par les couleurs synthétiques, les nouveaux matériels, la perte de la tradition esthétique et sembl.

Le système de l'étude était fondé sur le sondage des couches de couleurs et leur présentation graphique. Il fallait trouver aussi un critère spécial pour le principe du choix des couleurs à renouveler. A l'exécution pratique, on a toujours tendu à sonder de nouveau le bâtiment et à comparer la nouvelle couleur qui est certes proposée dans l'étude) directement avec l'ancienne. Ici on a indiqué aussi quelques problèmes techniques et les solutions qui sont apparues lors de l'exécution dans la pratique.

KONSERVATORSKE SKUŠNJE OD DRUGOD EXPERIENCES DE CONSERVATEUR D'AILLEURS

ODSTRANJEVANJE VLAGE IZ ZIDOV

PETER FISTER

Kranj, Zavod za spomeniško varstvo

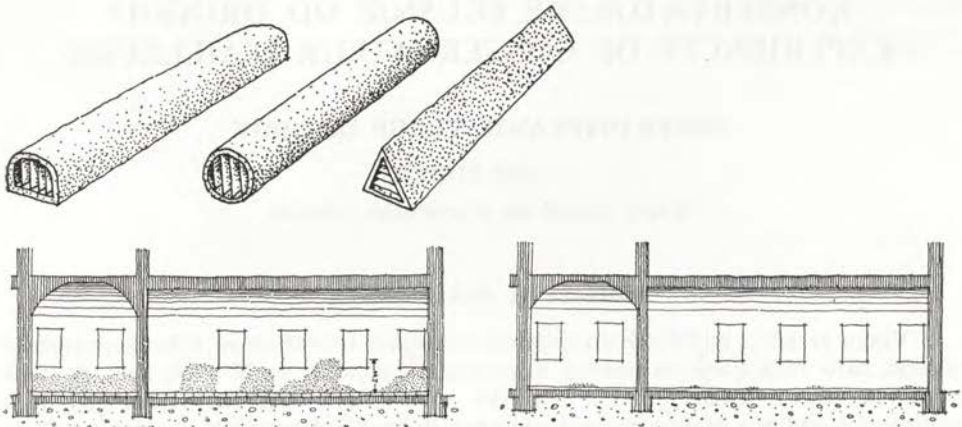
Osmoza in elektroosmoza

Vlaga je eden najhujših in najtrdovratnejših sovražnikov v konservatorski praksi, zato vsak koristen nasvet, ki pomaga k uspešni borbi proti njej, pomeni resnično veliko. Tako je bil v Varstvu spomenikov XII objavljeni članek o osuševanju zidov z elektroosmozo verjetno dobrodošel napotek in morda veliko upanje za rešitev nekaterih do sedaj nerešljivih primerov. Ko sem, površno sicer, videl, da v sosednji Avstriji uporabljajo ta sistem sorazmerno pogosto in po zagotovitvi konec članka, da so princip pasivne elektroosmoze uspešno uporabili tudi v hudo prizadetih Firencah ter da so dale raziskave na Zavodu za raziskavo materialov in konstrukcij v Ljubljani pozitivne rezultate, sem želel, da tudi na področju, na katerem delam, ne samo preizkusimo, ampak pogosteje uporabljamo ta tako obetajoči sistem.

Medtem sem imel priložnost poslušati še druga mnenja o tem sistemu, ki so bila na žalost popolnoma nasprotna, in mislim, da sem dolžan te izsledke in ugotovitve vsekakor pomembnih strokovnjakov in raziskovalnih institutov posredovati vsem, ki si veliko obetajo od »novega« sistema osuševanja.

»Elementi«, kot danes imenujemo cevi vseh mogočih oblik in velikosti in ki so narejeni iz vseh mogočih materialov, ne samo iz porozne žgane keramike, kot so opisani v omenjenem članku, niso nova iznajdba. Med obema vojnama so bili namreč nekaj časa v nekaterih državah zelo moderni, imenovali pa so se po svojem izumitelju »osuševalni Knapenovi sifoni«. V tridesetih letih je te »sifone« spremljala zelo bogata, na videz racionalna propaganda, ki pa je bila le psevdoznanstvena razlaga. Ko so že pred vojno spoznali njihovo neuporabnost, so jih opustili, pojavili pa so se znova — seveda pod drugimi imeni. Danes jih v vseh mogočih variantah skuša uveljaviti vrsta posameznikov, predvsem v Švici, Franciji, Nemčiji in na Madžarskem, medtem ko so glavni zagovorniki aktivne elektroosmoze, ki je podobno nekoristna, predvsem Romuni, ki pa so prav v zadnjem času tudi že spoznali njeno psevdoznanstveno uporabnost (trditve Moisescu Cristiana, vrhovnega arhitekta na Direkciji za zgodovinske spomenike v Budimpešti). Te tako kategorične trditve, ki spodbijajo skoraj magično uporabnost »elementov«, so znane že dalj časa in so bile v strokovni literaturi ter na nekaj simpozijih tudi dokazane in sprejete. Z nekaj primeri in z navedbo institutov in raziskovalcev naj jih objavim tudi pri nas.

Na skici št. 1 so pokazani prvotni »osuševalni Knapenovi sifoni«, ki so bili enako kot tisti, ki so bili objavljeni v Varstvu XII, izdelani iz porozne žgane keramike in celo podobne oblike. V novejši izvedbi je dodan le bakren element, ki naj bi povzročal ob posebnih pogojih dodatno električno napetost,

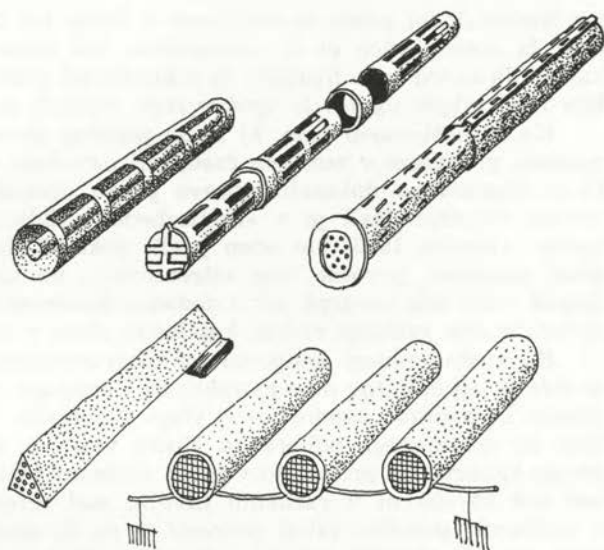
Skice št., 1, 2 in 3. — Risal P. Fister
 Croquis Nos 1, 2 et 3. — Dessinés par P. Fister

potrebno, da se prvotno zamišljena osmoza še pospeši; osmoza se ustvarja v resnici v primeru, če je v profilu kapilar razlika (če so tiste v elementu finejše od kapilar v zidu, povzročajo srkanje vlage), in na tem dognanju so bile zamišljene Knapenove cevi.

Leta 1935 je akademik Gustavo Giovanonni, docent na rimski fakulteti za arhitekturo, predlagal, da uporabijo Knapenove sifone za osuševanje zunanjih zidov palače Accademia di S. Luca v Rimu, kjer so hoteli pritličje usposobiti za umetniške razstave, pa se je pokazalo, da je to zaradi močne kapilarne vlage, ki je izhlapevala v notranjost, skoraj nemogoče, ker bi bila razstavljena dela v nevarnosti. Skrbno so perforirali vse vlažne zidove v skoraj enakem razporedu, kot to svetujejo tudi sedanja švicarska priporočila, ter vložili v stene trikotne Knapenove sifone, v notranjosti pa so odbili uničeni prvotni omet in ga nadomestili z novim. Trenutno izboljšavo so razglasili za zgleden primer uporabe pasivne osmoze, navdušenje pa je kmalu splahnelo, saj se je vlaga po 5 letih ponovno pojavila v enaki meri kot prej. Takrat so že tudi drugod spoznali, da je pozitiven rezultat, kjer so ga dosegli, navadno pomenil le trenutno izboljšanje zaradi novih ometov, ki so zamenjali stare.

Trideset let kasneje, ko so videli, da je stanje še naprej nevzdržno, so ponovno pregledali zidove in iskali nove rešitve. Po meritvah se je pokazalo, da je vlaga še vedno dosegala ponekod celo do 20 % teže, čeprav je dovoljena samo 3–5 % (do 3 % za opečni zid in do 5 % za zid iz kamna). Obenem so uporabili na stavbi prvič tudi točno metodo podrobnega merjenja količine vlage v zidovih, kar se je izkazalo za zelo koristno. Kot je razvidno na skicah, je bila vlaga razporejena v velikih madežih, kar ni značilno za kapilarno vlagu in česar samo »po občutku« ni mogoče ugotoviti. To je dalo misliti, da izvor vlage ni homogen. Ko so odprli temelje, so v resnici ugotovili, da stari tlak ulice Scavolino, ki je bil prekrit z izravnalno plastjo, ustvarja kotline, v katerih se je zadrževala voda, ki je namakala zidove in tako povzročala neenakomerne, a izdatne izvore vlage, ki se je kapilarno dvigala do 2 m vi-

Skica št. 4. — Risal P. Fister
Croquis No 4. — Dessiné par
P. Fister

soko. To stanje je pospeševalo še dovajanje vode iz stare kanalizacije. Po ureditvi nove kanalizacije in odstranitvi nevarnosti ustavljanja vode v kotanjah nekdanjega tlaka se je čez tri leta brez kakršnegakoli drugega posega nivo kapilarne vlage v zidu znižal od 2,00 m na 0,30 m nad tlakom ter je bilo vprašanje vlage rešeno. Knapenove cevi so še vedno vgrajene in morda bo kdo čez 20 ali 30 let ugotavljal, da so prav te čudežne cevi osušile zidove...

Na skici št. 4 so shematično pokazani razni danes reklamirani tipi »elementov«, ki so v bistvu Knapenovi sifoni, le da jih noče nihče več tako imenovati. Še vedno pa uporabljajo tudi enake, kot so bili prvotni, in sicer predvsem v Franciji (skica št. 1). V prvi vrsti sta elementa, ki nista več iz porozne žgane gline, temveč iz porozne plastike. Posebna odlika naj bi bila nezlomljivost ter zato lažje vgrajevanje, obenem pa še možnost, da jih sestavljamo, kar naj bi poenostavilo reševanje različno debelih zidov, za katere so prej uporabljali različno dolge elemente. Naslednji tip je francoske izvedbe, zelo drag in atraktiven, iz nerjavečega jekla, bolje iz posebnega niklovega jekla, ki mu pripisujejo že kar čudežno privlačenje vlage s pomočjo elektroosmoze. Ta tip, preizkušen med drugim tudi pri CEBTP (Centre expérimental de recherches et d'études du bâtiment et des travaux publics) v Parizu, je dal popolnoma negativne rezultate, seveda ne v kratkem času, ampak v normalnih razmerah. Zadnja dva tipa sta italijanske konstrukcije, iz podobnega materiala kot prvotni Knapenovi ali švicarski, opisani v Varstvu XII, vendar z dodatkom koščkov ali žic iz bakra, ki naj bi še posebej pospešili izsesavanje vlage iz zidu s pomočjo elektroosmoze. Podoben oziroma enak način je bil opisan v že omenjenem članku. Dolgoletna opazovanja in merjenja morebitnih doseženih rezultatov na že praktično izvedenih primerih (med drugim tudi v Firencah) ter načrtno preiskave, ki so jih izvedli rimska Fakulteta za arhitekturo, Istituto centrale del restauro v Rimu in Odbor za študij vlage v zidovih

pri Nacionalnem svetu za raziskave v Rimu ter Centre international d'études pour la conservation et la restauration des biens culturels Unesca pa so pokazali, da so vsi tako hvaljeni in reklamirani proizvodi brez vrednosti in da ni bilo moč nikjer ugotoviti upoštevanja vrednih pozitivnih rezultatov.

Ko že naštevamo tiste, ki so se posebej ukvarjali s preiskavami teh elementov, predvsem v zadnjem času, naj navedem še nekaj imen in simpozijev, ki so znanstveno dokazali njihovo pravo uporabnost oziroma neuporabnost. Nemec Günther Mall je v »Bautscheden« (Edicija Bauverlag GMBH, Wiesbaden — Berlin, 1963) kot eden prvih dokazal, da so Knapenove cevi, kot se glasi resnično prvotno ime »elementov«, ne samo popolnoma neuporabni, ampak čisto zelo nevarni, ker z dodatno kondenzacijo vlage v notranjosti lahko povzročijo celo zvišanje nivoja kapilarne vlage v zidu.

Na mednarodnem kongresu tehnikov-restavradorjev v Benetkah leta 1964 so bile poleg dokazov o neuporabnosti elementov ponazorjene tudi razlike med »pravo in nepravo znanostjo« o vlagi v zidovih. Utemeljitelj ing. G. Massari, član že omenjenega odbora za študij vlage o zidovih, je zahteval posebno stroge kriterije za preiskavo vlage z najmanj petimi vzorci, vzetimi iz globine več kot 15—20 cm v različnih nivojih nad terenom, ki jih je treba zaprte v steklenih posodah takoj prenesti v za to specializirane laboratorije, kjer bodo zmerili absolutno vlago z izsuševanjem in tehtanjem. Po uporabi varovalnih naprav, kemičnih sredstev in podobnega, kar ponujajo na trgu, je treba po nekem času vse ponoviti, poslati vzorce spet v iste laboratorije, ki seveda nikakor ne smejo biti laboratoriji tovarne, katera proizvaja varovalna sredstva proti vlagi...

Avgusta 1965 je v Helsinkih na simpoziju proizvajalcev opeke iz vse Evrope Anglež A. Watson pokazal nov sistem merjenja variacij vlage v zidovih s pomočjo absorpcije mikrovalov in potrdil, da je po dveh letih merjenj in raziskav zidov, ki so jih osuševali z različnimi elementi, lahko ugotovil le to, da ni bila v prav nobenem primeru reducirana količina vlage, kar je bilo na omenjenem simpoziju tudi uradno objavljeno.

Enake negativne rezultate je posredoval na predavanjih o patologiji gradbenih materialov (Cours de Pathologie des matériaux de construction) ing. Marc Mamillan, šef sekcije za raziskavo materialov v pariškem eksperimentalnem centru, kjer so se s tem problemom ukvarjali že 20(!) let. Predavanja so bila v juniju na Unescovem mednarodnem centru za konservacijo in restavratorijo kulturnih spomenikov v Rimu 1971.

Vsi navedeni instituti in posamezni raziskovalci so torej ocenili, da elementi niso uporabni za izsuševanje zidov in da so vse razlage le teoretiziranje, kako naj bi elementi delovali. Pri tem vsi zanemarjajo nekaj preprostih dejstev, da na primer elektroosmoza (kot naj bi delovali »izboljšani« Knapenovi sifoni), naj bo to aktivna ali pasivna, deluje le nekako do količine nad 30 % vlage v zidovju, ker se kasneje pretrga zveznost električnega toka, ki si išče druge poti. Nekoliko boljši je rezultat pri uporabi elementov iz poroznega materiala, kjer higroskopična malta, ki obdaja vzdano cev, vsaj v začetku vpija vlago in jo oddaja stenam elementa, ki imajo finejše kapilare, kar povzroča že omenjeno kapilarno napetost med materiali, nikakor pa se potem ta vlaga ne more povsem izločiti iz elementov, ker navidezna možnost kroženja zraka v elementih (po tehničnih podatkih celo 28—30 m³ zraka v 24 urah, glej VS XII, str. 52) v praksi sploh ni izvedljiva, marveč se vlaga v resnici, kot

je dokazal zgoraj omenjeni Günther Mall, celo kondenzira ter tako povzroča v višjih delih zidu ponovne vire vlažnosti, ki se seveda kapilarno širi na vse strani ter tako stanje še poslabša.

Zavarovanje proti kapilarni vlagi

V zvezi z borbo proti vlagi, predvsem proti tisti, ki se kapilarno dviga v notranjosti zidov in ki jo je najteže odpravljati, pa tudi proti kondenzni, bi želel poročati o nekaj načinih in sistemih, ki jih uporabljajo predvsem v Italiji in ki so se izkazali tudi v praksi. Največkrat so prav preproste in ne drage rešitve dale najboljše rezultate, v nekaj primerih pa ni bilo druge rešitve kot najdražja, ki so jo pa vsaj delno pocenili z uporabo nekaterih drugačnih metod.

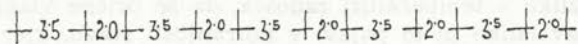
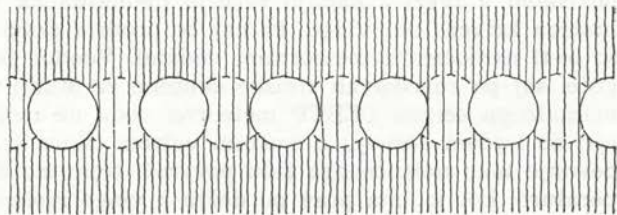
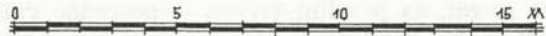
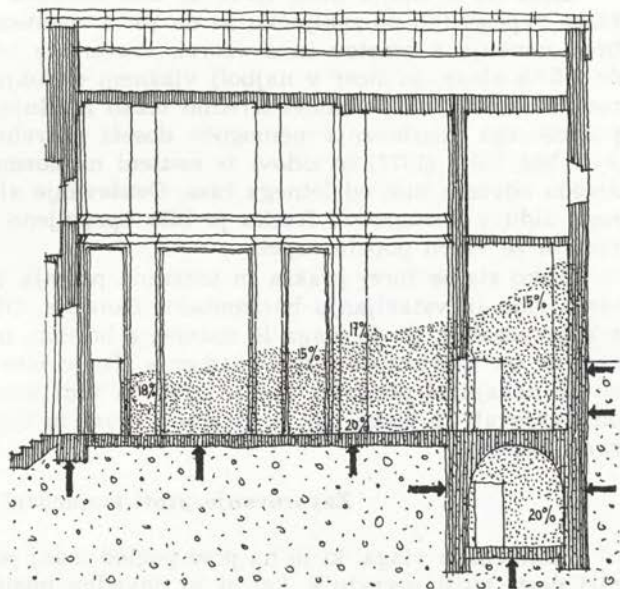
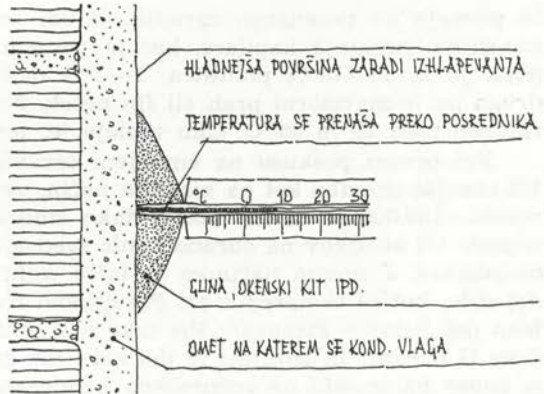
Predvsem mora biti vsakomur, ki se ukvarja s saniranjem vlažnih zidov, jasno, da je vlaga, kot pravi G. Massari, *le simptom bolezni, ki je nekje v konstrukciji, terenu ali izbiri materialov na zgradbi*, kakor so tudi pri človeških boleznih simptomi, ki lahko pomagajo zdravniku ugotoviti, da je pacient bolan in kakšno vrsto bolezni ima. *Zato je treba vedno zdraviti bolnika — zgradbo — in ne le izganjati simptome!* Enako kot pri človeku se »zdravnik« tudi pri zgradbah ne sme zanašati le na osebno oceno zunanosti in »dober občutek«, temveč bi moral uporabljati merilne aparature, ki mu lahko neprizadeto povedo, kje je pravo leglo bolezni in v kakšni meri nastopajo njeni simptomi. Pri tem so pomembne predvsem meritve vlažnosti zidov, ki jih aproksimativno in predvsem za površine omogoča uporaba preprostega električnega aparata, ki meri prevodnost med katodo in anodo. Tako dobljene rezultate pa lahko uporabimo le za primere kondenzne vlage, ki nastopa predvsem na površini (v ometih), ne dobimo pa pravega odgovora na vprašanje, ali prihaja vlaga iz zraka ali po kapilarah iz notranjosti strukture. Zelo značilen primer je znana Zadnja večerja Leonarda da Vincija v Milanu, kjer je bilo dolgo na prvi pogled »jasno«, da vsa vlaga prihaja iz temeljev. Šele vseh vrst preiskave, predvsem v notranjosti zidov, so pokazale, da kapilarna vlaga ne dosega freske, vendar tako zelo ohlaja zid, da se prav v višini znamenite slike močno kondenzira vlaga na površini. Klasični način merjenja absolutne vlage z osuševanjem in tehtanjem vzorcev je seveda dokaj zamuden, vendar stoddostno zanesljiv, kar druge, sicer hitrejšje metode niso.

Mnogokrat je posebej pomembno tudi poznavanje stanja vlažnosti zraka v prostorih in še posebej menjave količin vlage. To merimo z različnimi higrometri, k temu pa moramo dodati še merjenje temperatur tako ozračja kot površin zidu, ki jih je mogoče izvesti na preprost način, kot je prikazan na skici št. 5. Na površino, katere temperaturo hočemo izmeriti, naneseemo gnetljivo, toploto prevodno snov, v katero vtaknemo termometer. Tako izvemo neposredno toploto površine brez nezaželenega ohlajevanja, ki ga na vlažnih površinah povzroča izhlapevanje. Drugi, sodobnejši način je merjenje površinskih temperatur z optičnimi Siemensovimi termometri na infrardeče žarke, kar je še posebno uporabno za velike prostore, kjer so nekateri deli težko dostopni, vendar dobimo tudi tu rahle deformacije zaradi že omenjenega ohlajevanja. Zadnja dva podatka nam rabita za ugotavljanje vzrokov nastajanja kondenzne vlage, ki je v resnici še dosti bolj razširjen in nevaren pojav

(predvsem za stene, prekrte s freskami) kot kapilarna, iz zemlje prihajajoča vlaga, ki lahko doseže le omejene višine: po podatkih rimskega Odbora za študij vlage v zidovih le 4—5 m in po podatkih CEBTP iz Pariza največ do 6 m.

Ko z natančnimi merjenji ugotovimo bolezen zgradbe, ki povzroča prekomerno stopnjo vlage v njej, se lotimo ukrepov za ozdravitev. Prav pri preprečevanju kapilarne vlage je edina do sedaj znana in resnično zanesljiva rešitev (poleg odstranjevanja virov dotoka vode z različnimi drenažami) horizontalna izolacija. Preprosto povedano, treba je zid prerezati in vložiti vanj neprepustno plast, ki preprečuje dvig kapilarne vlage po kapilarah nad nivo tako izolirane konstrukcije. Ta princip danes pri vseh novih zgradbah uporabljajo že med gradnjo, pri starih objektih, kjer tega še ni, pa bi morali ta postopek šele izvesti, kar je seveda izredno drago. Za to imamo več sistemov, o katerih ne bi želel podrobneje govoriti, ker so verjetno več ali manj znani. Zid je namreč moč presekat na več načinov in prav ta del operacije je najdražji. Navadno opravijo to ročno s kovinskimi sekači, in sicer v krajših presledkih za največ 1 m, v katere potem vlagajo svinčeno pločevino ali ponekod bitumensko izolirano plast, podobno tisti, ki jo vstavljajo pri novih zgradbah. Drug, hitrejši način prevrtanja ali sekanja zidu uporablja kompresor, kar pa še povečuje močne vibracije, ki oslabe homogenost in s tem odpornost zidu. Pri zgradbah, kjer imamo opraviti s freskami (kar je najpogosteje), pa nista uporabna ne prvi ne drugi način, ker bi uničila freske. Tudi vlaganje klasičnih materialov, predvsem strešne lepenke, pa tudi svinca je še vedno nezanesljivo, ker je zelo težko ustvariti tako ravno in enakomerno obteženo površino izolacije, da se ne bi kasneje, ko se stavba »uleže« nanjo, pretrgala in tako spet omogočila prodiranje vlage navzgor.

Zdi se, da je velik korak naprej, tako v ekonomiki kot praktičnosti in uporabnosti, nov sistem, ki ga je v okviru skupine za študij vlage v zidovih pri Nacionalnem svetu za raziskave v Italiji iznašel ing. G. Massari. Objavljen je bil 1967 v Londonu (ob kongresu o muzejski klimatologiji, ki ga je priredil The International Institute for Conservation of Historic and Artistic Works v Londonu). To je opis dela na poskusnem objektu v Rimu: mali cerkvi S. Maria della Neve iz 18. stol. blizu Koloseja, kjer je prodirala vlaga zaradi delno v teren vgreznjene stavbe znotraj do 5 m visoko (skica št. 6). Prva novost je bila uporaba novega načina perforacije sten. Z malenkostno predelavo vrtnega stroja ameriške izdelave z nizkim številom obratov in močjo električnega motorja le 1 HP, ki se sicer uporablja za vrtnje vzorcev cilindrične oblike iz skal, so se praktično izognili nevarnim vibracijam, poleg tega pa dosegli neprimerno večjo globino (že do 1,60 m) kot z ročnim izsekavanjem, kjer je mogoče priti le do globine 75 cm. Po praktičnih izkušnjah so ugotovili, da je najboljše delati s 3,5 cm debelim svedrom, s katerim izvrtajo v osni razdalji 5,5 cm določeno število lukenj, nato pa prevrtajo še vmesne prostore — tako imenovani alternativni sistem. Na preizkusnem objektu so tako dobili 42 cm dolge, praktično povsem gladke reže v medsebojni oddaljenosti 84 cm (glej skico št. 7). Te so potem zalili z mešanico poliestrske smole in marmornega prahu, ki se strdi v treh urah in doseže trdnost do 900 kg/cm², kar je trikrat toliko, kot navadno dosežemo z betonom. Ko so prevrtali in s poliestrsko plastjo napolnili še preostale dele ter dobili povezano izolacijsko plast, je imela ta dve dobri lastnosti, ki jih ne moremo dobiti s klasičnim sistemom. Povsem je izpolnila prazni prostor, poleg tega pa ni nevarnosti, da

Skice št. 5, 6 in 7. — Risal
P. Fister

Croquis Nos 5, 6 et 7. —
Dessiné par P. Fister

bi pozneje ob posedanju zgradbe zaradi premajhne trdnosti počila; obenem zanesljivo prekinja kapilare, ker je povsem neprepustna za vodo. Izolacijska plast je iz 38—40 % poliestra, 1—2 % močnega oksidanta kot katalizatorja, drugo pa je marmorni prah ali fin pesek. Normalno je treba delati pri temperaturah med 15 in 30° C. Čim topleje je, tem hitreje se plast strjuje.

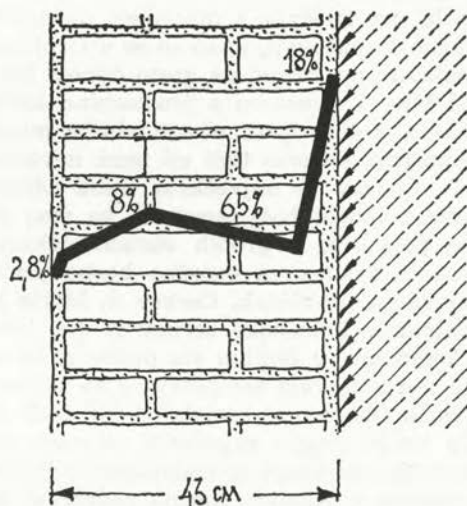
Pri prvem poskusu na omenjeni cerkvi v Rimu so dosegli za približno 1/5 cenejšo izvedbo kot na klasičen način, vendar je bila cena še vedno izredno visoka: 160.000 lir za m² tlorisa tako izolirane zidne površine, pri čemer pa odpade 1/3 stroškov na obrabo konic svedra, ki so obložene s krono iz majhnih diamantov. Z novim načinom je lažje izolirati od kapilarne vlage tudi samo del zidu, kot so to naredili pri Peruginovi freski v samostanu S. Maria Maddalena dei Pazzi v Firencah. Pri tako izolirani freski je namreč možno v obliki črke U izrezati in izolirati le del zidu ter ga zavarovati pred kapilarno vlago (s čimer pa seveda ne preprečimo kondenzne vlage).

Dela na S. Maria della Neve so bila končana konec leta 1966, ko je bilo vlage neposredno po zaključku še do 20 %, medtem ko so merjenja po 3 letih brez zamenjave ometov in z vzorci, vzetimi iz sredine zidu, pokazale le še dc 4,5 % vlage, in sicer v najbolj vlažnem obdobju, tj. pozimi. Pozabiti namreč ne smemo, da se zidovi izredno težko izsušujejo in da je brez posebnega pospešenega izsuševanja nemogoče doseči potrebne rezultate (3—5 %) pred 3—4 leti. Zdaj (1971) so zidovi že osušeni na normalno 3,5 % vlago, kar pa je seveda odvisno tudi od letnega časa. Osuševanje ali, boljše, »zdravljenje« vlaznega zidu s Peruginovo fresko je bilo opravljeno v avgustu 1968, vendar je tudi tu že viden popoln uspeh.

Tako sta se torej praksa in ustrezna presoja vrnila k staremu načinu rezanja zidu in vstavljanju horizontalne izolacije. Ob tem pa seveda ne smemo nikdar pozabiti, da je vlaga le znamenje bolezni, in da je treba zdraviti bolezen, ne pa zabrisovati njena znamenja. To je bilo že enkrat povedano, ni pa odveč nekajkrat ponoviti, ker je prav tu tudi vzrok, da načini, ki so skušali odstranjevati le vlago, kot to delata osmoza in elektroosmoza, niso mogli biti zares uspešni.

Zavarovanje proti kondenzni vlagi

Kondenzna vlaga, ki je na prvi pogled manj pogosta in nevarna, je v resnici dosti hujši sovražnik, kot si to navadno mislimo, še posebno, če upoštevamo, da lahko kapilarna vlaga doseže le zelo omejene višine in da ponekod, kjer se zdi, da je edini krivec, le posredno vpliva z ohlajevanjem zidne mase, medtem ko kondenzna vlaga opravi vse uničevalno delo, kot je bilo to že povedano v zvezi z Zadnjo večerjo Leonarda da Vincija. Marsikje štejejo za hudega krivca tudi vlago, ki naj bi prodrla skozi zidove v notranjost, kadar so le-ti namočeni z meteornimi vodami. Vendar je to večinoma skoraj nemogoče, saj po raziskavah rimske skupine za študij vlage in pariškega eksperimentalnega centra CEBTP meteorna voda ne more proreti globoko v stene niti ob hudem deževju z močnim vetrom (skica št. 8). Pač pa takojšnje izhlapevanje tako namočenega zidu povzroči trenutno ohladitev zidu na nižjo temperaturo, kot jo ima prav po dežju z vlago močno nasičeni zrak, in že 0,5 °C razlike v temperaturi zadošča, da se prične vlaga kondenzirati na površinah; prav lahko se to pojavi v notranjosti stavb, kjer je zrak navadno toplejši od

zunanjšega in so temperaturne razlike še večje. Marsikdaj celo na tlaku nastopa predvsem kondenzna vlaga in manj kapilarna, posebno kadar je močno kompakten in kakor ponekod tudi zidovi ohranja tako imenovano sezonsko temperaturo ter ostaja, posebno spomladi, dolgo časa hladen oziroma se kaže ta temperaturna vztrajnost predvsem zjutraj po nočni ohladitvi.

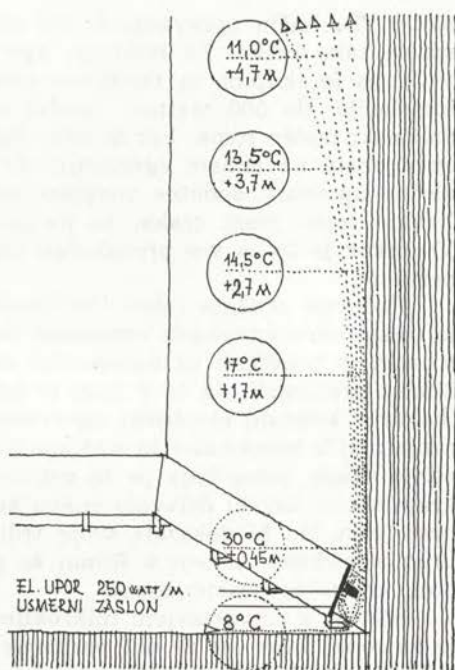
Kako reševati, oziroma zdraviti to vrsto bolezni na konstrukcijah? Kot je treba kapilarni vlagi presekati pot, je treba pri kondenzni vlagi odstraniti vzrok kondenzacije. Zmanjšati ali odstraniti je treba torej temperaturno razliko med konstrukcijo in vlažnim zrakom, in sicer tako, da zavarujemo zid pred izgubljanjem toplote navzven ali pa da površino nalahno ogrevamo. Možno je seveda tudi, da zmanjšamo količino vlage v ozračju, kar lahko včasih dosežemo že z ventilacijo, seveda, če ne povzroča že zunanja vlažnost prevelikih razlik in ne dosega prevelike stopnje nasičenosti. Vsekakor nam prav pri reševanju stavb ali njihovih delov, ki so žrtve kondenzne vlage, največ pomeni natančno merjenje stopenj vlage v ometih, zidovih in zraku kot tudi temperaturnih razlik, in sicer ne samo enkratno, temveč ob različnih letnih in dnevnih časih.

Splošno znano propadanje fresk v etruščanskih grobnicah je primer, ko bi na prvi pogled lahko zamenjali iz tal prihajajočo vlago s kondenzno, saj so to globoko pod zemljo skriti in navadno kar iz žive skale (tufa) izrezani prostori. Vendar nam prav preprost dokaz takoj pokaže resnico. Dolga stoletja, celo tisočletja so ostale namreč freske skoraj povsem nedotaknjene in nespremenjenih, živih barv. Ko pa so grobnice odprli in še bolj, ko so jih pričeli obiskovati turisti, so v nekaj letih izgubile neprimerno več kot prej v dveh tisočletjih in več. Pred odprtjem grobnice je bila temperatura sten in zraka konstantna, predvsem pa enaka. Zrak ni krožil ter dobival toploto in vlago prav iz sten, zato ni bilo razlik, ki bi povzročale izločanje vlage na hladnejših površinah. Vzrokov za današnje stanje je več: z odpiranjem in zapiranjem grobnic je omogočena izmenjava različno toplega in vlažnega zraka, obisko-

valci pa izločajo z dihanjem neverjetne količine vlage. Sam sem imel priložnost opazovati, kako so se v Grobnici leopardov v Tarquiniji po 20 minutah pojavile na stropu na gosto debele kaplje kondenzne vlage, ki jih prej skoraj ni bilo. V prostoru s prostornino kakih 100 m³ je bilo 15 ljudi! Če preračunamo, koliko ljudi včasih obiše muzeje, cerkve ipd., nam je kaj lahko razumljivo, da smo tudi mi sami nevarnost, ki pa se je ne da odstraniti...

Čeprav je največkrat treba zdraviti več različnih napak obenem in so zato postopki bolj zamotani, bo vsaj kot nekaj novih misli mogoče pomagalo, če poskusim v grobih obrisih nakazati nekaj zanimivejših in morda manj znanih rešitev za uspešno borbo proti pojavom, ki povzročajo kondenzacijo vlage na površinah. Cerkev S. Maria della Rotonda v Albanu, ki je bila predelana v krščansko cerkev iz ene izmed dvoran antičnih term, in kriptna S. Colombana v Bobbiu sta primera, ko so v tlak položili posebno gretje, ki naj bi mu zviševalo temperaturo za toliko, da se vlaga ne bi mogla več kondenzirati. Obenem so seveda izvedli tudi dodatno izolacijo pod tlakom, ki pa sama še ne bi mogla zagotoviti odpravo vlažnosti, saj je bila neposredno iz tal prihajajoča vlaga le malenkostna (ni bilo virov vode), pač pa je masivni tlak, posebno v Albanu, močno zadrževal temperaturo, kar je nevarno zlasti spomladi, v okviru posameznega dneva pa zjutraj. Nad »zračno« komoro, visoko 20 do 25 cm, ki leži nad betonsko z izolacijo iz bitumena, je v apneno malto brez cementa (preveč higroskopičen) vložen stari tlak, pod katerim je vgrajen šibek ogrevalni sistem iz »termičnih električnih žic«, kot jih imenujejo v Italiji. Tak način ogrevanja je seveda tako šibak, da ne more rabiti za centralno ogrevanje. V kripti San Colombana v opatiji v Bobbiu je na primer celotna moč ogrevalnih naprav le 5 kW, kar oddaja le okoli 4300 kalorij, to je 4,3 kalorije na kubični meter zraka (volumen kripe je okrog 1000 m³). Sistem mora delovati v obeh navedenih primerih od konca februarja do konca maja vsak dan ob najnevarnejšem času: od zore dalje vsaj 10 ur dnevno. Na ta način so z relativno nizko porabo energije, ki je potrebna za njegovo vzdrževanje, dosegli v obeh primerih optimalne rezultate. Obenem so stene kripe obložili še s toplotno izolacijo iz stiropora (4 cm) in porolita (4 cm) ter jih na novo ometali oziroma spet prenesli nanje prej snete freske.

Poseben, pri nas neznan je tudi sistem, ki ga v Italiji imenujejo *effetto parabrezza*, sistem, ki ustvarja mikroklimo. To je, preprosto povedano, isto kot osuševanje močno zarošenega vetrobranskega stekla v avtomobilu s curkom toplega zraka, ki segreva površino ter obenem zmanjšuje relativno vlažnost zraka, ko ta kroži ob tako ogreti površini. Marsikdo bi si predstavljal, da v stavbah dosežemo to najpreprosteje, čeprav ne najceneje, z enkratnim močnim centralnim ogrevanjem zraka, torej s sedanji izvedbami zračnih centralnih kurjav, ki so tako moderne zlasti po cerkvah. Slabe izkušnje na primer v Benetkah pa so sprožile raziskave, ki so pojasnile, kako to, da so take naprave še naprej povzročale (poleg trenutnega pretiranega izsuševanja, zlasti površin predmetov in opreme iz lesa) močno kondenzacijo vlage na stenah, posebno na marmorjih. Ker so bile namreč te naprave za ogrevanje s curki močno ogretega zraka z vlažnostjo 60 do 75 % vključene le do trenutka, ko je bilo to potrebno, je po trenutni izključitvi nastopilo tudi trenutno znižanje temperature, kar je že pri razliki 5° C povzročilo skoraj stodontno vlago v zraku in izredno močno kondenzacijo vlage na vseh toplotno slabo prevodnih materialih, ki se v kratkem času ogrevanja s toplim zrakom še niso mogli

segreti. Posebno v Benetkah je to močno ogrožalo pogosto uporabljani marmor, ki je obenem tudi sorazmerno močno občutljiv za vlago.

Zato je bila predlagana in eksperimentalno oziroma praktično tudi izvedena ustvaritev mikroklimе na nevarnih mestih. To je v bistvu ovoj toplejšega zraka okrog delov sten in posameznih predmetov, na katerih se rada kondenzira vlaga, kar naj bi dalo enak rezultat, kot že omenjeno puhanje toplega zraka na vetrobranska stekla. Poskuse so opravili v nekurjenih prostorih, med drugim tudi v baziliki sv. Pavla v Rimu. Poskusi so pokazali, da s tem načinom (skica št. 9) pri nižjih temperaturah dosežemo celo še boljše rezultate, ker se topli zrak dviga ob steni manj divergentno kot takrat, kadar je toplotna razlika med zrakom v prostoru in tistim, ki prihaja od grelca, manjša. Merjenja v baziliki sv. Pavla so dala naslednje podatke: pri temperaturi zraka 9°C in namestitvi toplotnega vira 25 cm nad tlemi z dodanim preprostim usmerjevalcem toplega zračnega toka (glej skico) je vir toplote (v tem primeru električen upor 250 wattov na dolžinski meter) dajal tik nad zaslonom zrak, segret na 30°C , v višini 2,70 m je bila temperatura zraka, merjena 1 cm od stene, še $14,5^{\circ}\text{C}$, v višini 4,70 m, kjer se je pojavila močnejša divergentnost toplega zračnega toka pa 11°C . Brez dodatnega ventiliranja je pri temperaturi ozračja med $14\text{--}16^{\circ}\text{C}$ mogoče doseči uspešne rezultate do višine 3 m, medtem ko se pri nižji temperaturi uporabnost močno poveča: pri temperaturah okrog $8\text{--}9^{\circ}\text{C}$ je možno doseči zadovoljivo ogrevanje površine zidov do višine 5 m. Pri poskusih so uporabljali električne grelce, vložene v kovinsko cev, ki so proizvajali $180\text{--}200^{\circ}\text{C}$ in so absorbirali 250 wattov na dolžinski meter, kar je enako emisiji okrog 215 kalorij na uro in dolžinski

meter. Ta način ogrevanja je bil zadosten za Rim, kjer se temperature ne spuste tako nizko. Za Benetke, kjer so temperature nižje (pozimi približno 4° C), pa je skupina za raziskavo vlažnosti v Rimu predlagala sicer močnejšo instalacijo, do 500 wattov, vendar oddajanje največ 435 kalorij na uro in dolžinski meter stene, ker bi sicer lahko povzročili enake nevšečnosti kot pri omenjenem navadnem ogrevanju. Za doseganje višjih predelov na stenah je možno uporabiti dodatne ventilatorje, ki iz reže ob steni pod pritiskom izpihajo toplo plast zraka, ki pa ne bi smel imeti temperature nad 37° C. Vsekakor je treba vse preračunati na višino stene in na dejanske nizke temperature.

Podobno skušajo rešiti tudi problem kondenziranja vlage na predmetih, ki imajo močno toplotno vztrajnost in so (v Italiji) navadno iz marmorja. Tako so npr. v Benetkah za samostojno stoječe marmorne kropilnike v cerkvi sv. Marka predlagali, da se v tlak, iz katerega prihaja nižja temperatura, vgradi (kakor v kriptah) električni ogrevalni sistem. Ta naj bi preprečeval akumuliranje nižjih temperatur in njihovo širjenje po marmorju, ki omogoča kondenzacijo vlage, poleg tega pa bi ustvarjal mikroklimo (topel zračni ovoj) okrog kropilnikov, kar bi delovalo enako kot prej opisani način preprečevanja vlažnosti sten. Da bi dokazala svoje trditve, je skupina, ki jo vodi ing. Massari, uredila podoben sistem v Rimu, ki ga pa nisem videl in ne bi mogel povedati, koliko je poskus uspel.

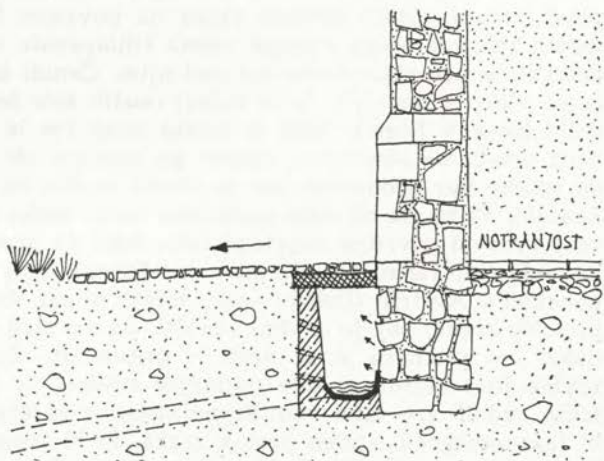
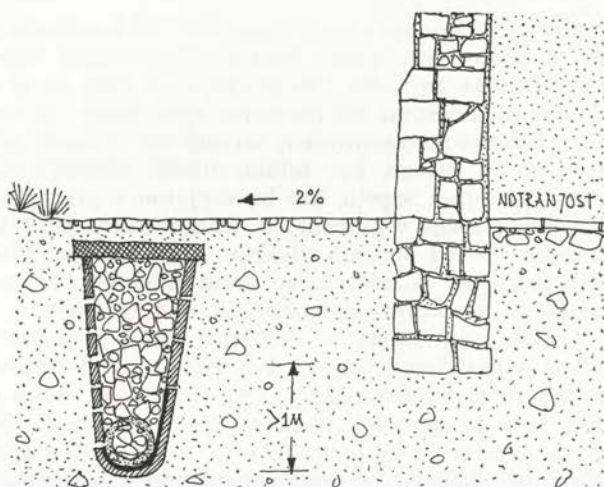
Sistem z ustvarjanjem mikroklime (*effetto parabrezza*) je povsem nov in je za sedaj sicer res že dal pozitivne rezultate, predvsem v baziliki sv. Pavla v Rimu, vendar je še dokaj nepreizkušen, zato ga je težko priporočati, čeprav ne smemo biti do vsega, kar je (res) novo, skeptični. Vsekakor ima vsaj nekaj teoretičnih prednosti pred drugimi, saj na primer na zidovih, kjer se pojavlja kondenzna vlaga v lisah, kar je znamenje nehomogenega gradiva, skoraj ni moč preprečiti rosenja z izenačevanjem materiala v samih stenah, še manj pa z izločevanjem vlage iz zraka po vsem prostoru. Tako nam preostane res le mikroklima; ta zmanjšuje temperaturne razlike z ogrevanjem, ki ni škodljivo, ker ne dosega previsokih temperatur, obenem pa zmanjšuje relativno vlažnost zraka, ki je v neposrednem stiku s steno. Njegova največja prednost pa je najbrž sorazmerno nizka cena, saj sama vgraditev ni zahtevna, obenem pa ne porablja preveč energije, vsaj v primerjavi s centralnim ogrevanjem. Sistem je tudi kaj lahko regulirati, posebno če uporabljamo električne grelce, ki so priporočljivi tudi zaradi dimenzij, preprostega vzdrževanja in, ker niso potrebne dodatne naprave.

Načini, ki so v rabi pri nas

Na koncu še nekaj besed o načinih, ki jih uporabljamo pri nas, in o nekaterih načinih obnov, ki dobesedno pospešujejo negativne pojave, posledice vlage. Drenaže, ki jih vsaj pri nas štejem za enega najuspešnejših načinov odpravljanja predvsem kapilarne vlage, so redkokdaj povsem učinkovite, predvsem zato, ker so izvedene površno in mnogokrat na nepravih mestih. Lahko bi ločili dva načina. Pri prvem skušamo onemogočiti neposreden stik podzemske vode s temelji ali, bolje, s terenom, v katerem leže temelji. Ta vrsta drenaže naj bi bila čim globlja in oddaljena od temeljev (skica 10). Jašek naj bo širok. Na strani, ki gleda proti stavbi, naj voda zlahka prenika v njegovo

Skici št. 10 in 11. — Risal
P. Fister

Croquis Nos 10 et 11. — Dessinés
par P. Fister

notranjost, kjer naj bo na dnu korito ali perforirana cev, koder lahko odteka tako zaustavljena voda. Na nasprotni strani naj bo više zaprt, da se prepreči morebitno prodiranje vode proti temeljem. Zasut naj bo z grobim materialom, ki omogoča nemoteno odtekanje vode ter obenem ne dopušča zasipanja. Drugi način (skica 11), priporočljivejši in pogostejši, ne preprečuje samo dostopa talne vode, ampak omogoča še izhlapevanje kapilarne vlage iz samih temeljev, kar v prvem primeru ni mogoče. Ta drenaža je tik ob stavbi ter mora imeti poseben odtok ali posebno ponikovalnico, dovolj oddaljeno od stene in dovolj globoko, da voda ne more prodirati nazaj. Pri tej drenaži, ki mora biti izvedena s tako imenovanim »zračnim« jaškom in ki jo uporabljamo tudi pri nas, pa skoraj v vseh primerih pogrešimo, ker izoliramo ne le dno jaška, koder odteka zbrana voda, ampak še zunanje stene temeljev, s čimer pa onemogočimo eno od zelo pomembnih vlog take drenaže: osuševanje kapilarne vlage iz te-

meljev. Ne smemo namreč pozabiti, da kapilarna vlaga, ki se dviga v zidovih, mora nekje najti izhod. Bolj ko je površina stene, po kateri se vlaga dviga, neprepustna za vodo, več je ostaja v njej in se dviga vedno više, dokler ne doseže maksimuma ali površine, kjer lahko izhlapeva. Zato s cementno oblogo in z bitumnom zavarovani temelji ob drenaži lahko vplivajo popolnoma nasprotno od tistega, kar želimo doseči. Obvezno moramo torej puščati zunanjo steno temeljev odprto, kar bo verjetno v precejšnji meri zmanjšalo tudi višino kapilarne vlage v notranjosti. Edina težava pri take vrste drenaži je, da izgube temelji eno od opornih ploskev. Zato smo pri preslabo dimenzioniranih temeljih prisiljeni porabiti prvo vrsto drenaže, kar je mnogo manj uspešno, izhod vlage pa skušamo omogočiti tik nad terenom.

Odbijanje ometa do določene višine in puščanje tako odprte površine leto ali v najboljšem primeru dve, nakar omet ponovno zapremo, nam da le trenutno in slabo izboljšanje; prvi uspeh je enako kratkotrajen kot pri osmozi. Kot smo že povedali, namreč resnično omogočimo kapilarni vlagi, da izhlapeva, vendar le na površini zidu, ki je pa v vsej notranjosti prepojen z vlago. Ko tako »odprt« zid spet prekrijemo z ometom, se kapilarno dviganje vlage nemoteno nadaljuje in morda še bolj intenzivno, ker smo ustvarili nepredušno plast, zaradi katere prihaja vlaga na površino še višje, medtem ko je prej zaradi razpadajočega starega ometa izhlapevala nižje. Zdaj bo uničevala novi omet in še preostalega starega nad njim. Četudi bi namreč odstranili vir kapilarne vlage v temeljih, bi se zidovi osušili šele čez nekaj let (primer S. Maria della Neve v Rimu). Zato je boljša sicer res le delna rešitev, ko odstranjevanje ometa ne obnovimo, ampak ga pustimo, da se lahko stalno zrači, bodisi da ostane kar neometan, kar je včasih možno na zunanosti (Legatova hiša v Lescah), ali pa da ob zidu postavimo novo, tanko steno, ki mora biti oddaljena vsaj 4 cm od površine odprtega zidu, tako da je možno zadostno kroženje zraka. Odprtine lahko prekrijemo z mrežicami proti živalim, kar je možno videti ponekod v Avstriji (Dobrla ves), vendar se zdi, da te ne omogočajo zadostnega pretoka zraka, saj je možno opaziti, da se med odprtini, ki imajo komaj nekaj cm premera in se vrste v presledkih skoraj po 1 m, spet pojavljajo vlažne lise. Morda bi bila najboljša rešitev, če bi pustili odprto režo, ki bi tekla vzdolž vse tako ventilirane stene, s katere je bil odstranjen omet, ter bi tako omogočili stalen pretok zraka, ki bi izsuševal kapilarno vlago. Morda bi v tem primeru lahko dodali še podoben, čeprav slabši ogrevalni sistem kot za ustvarjanje mikroklima, ki ne bi samo pospeševal zračnega pretoka, temveč bi s površinskim izsuševanjem ustvarjal prostor za kapilarno vlago iz notranjosti zidu, ki bi se zato močneje izločala.

V zvezi s tem načinom »zdravljenja« pa je treba omeniti še nekaj povsem nepravilnih načinov obnov notranjščin, predvsem sakralnih spomenikov. To so tako zelo modne obloge iz marmorja, ponekod pa opleski z nepredušnimi oljnatimi ali silikonskimi barvami, ki naj bi zavarovali predvsem spodnji pas sten pred umazanijo, povzročajo pa že opisano dviganje kapilarne vlage. Ta potem načne freske, ki so zlasti v prezbiterijih najboljše ohranjene prav nad to višino, prek katere se kapilarna vlaga prej ni mogla vzpeti. Prav zato so brezuspešni tudi novi, morda celo cementni ometi in bitumenske prevleke sten, ki so vgreznjene v zemljo in ki jih skušajo ponekod tako zavarovati pred prodirajočo vlago. Vlaga, ki zato ne more izhlapevati, najprej prodira še više kot prej in škoduje še nenačetim delom, nato pa zaradi istega vzroka napihne

novi omet in ga dobesedno razžene. Ponekod so pri sakralnih objektih, predvsem tistih, ki imajo še gotski zidec, poskušali zidec zavarovati in obenem olupšati s cementnim ometom, ki je prekril prej navadno, neometano kamnito strukturo, ki je omogočala dihanje in s tem tudi izhlapevanje vlage. Cementni omet, ki ni odporen proti temperaturnim spremembam, je najprej varoval površino, obenem pa seveda omogočal dviganje kapilarne vlage, kmalu pa je razpokal v nevidno mrežo kapilar, ki so ob deževjih omogočale močno prodiranje vlage v notranjost, ko pa se je površina osušila in segrela ter je voda pričela izhlapevati, ni mogla več prodreti navzven, ker potrebuje v tem stanju več prostora. Zato se je širila navznoter in še povečevala količino vlage, ki se je pojavljala više na steni kot kapilarna, obenem pa uničevala kamen, posebno pozimi, ko je pričela zmrzovati. Raztrgala je cementni omet ter uničila tudi strukturo kamna (Gradišče nad Lukovico), Cementi pa vsebujejo tudi alkalne soli, ki po izhlapevanju v kamnu povzročajo »listenje« zaradi kristalizacije.

Da bi zavarovali površine zidov pred sicer ne toliko nevarno meteorno vodo, ki pa, kot smo videli, povzroča drugotno škodo, so včasih uporabljali dokaj preprosto metodo, ki pa jo je danes težko ponoviti. Svež omet so namreč takoj prepleskali z apnenimi barvami in, čeprav zveni morda nekoliko neverjetno, so vse do baroka tudi skoraj vse stavbe iz obdelanega kamna in vidne opeke prepleskali z apnenimi barvami, kar bi bilo danes že pomisliti hudo pregrešno. Tako so dosegli v prvem primeru kalcinirano površino, ki je bila odporna kot fresko omet, v drugem pa so z enakim slojem zavarovali še kamen ali opeko. Po raziskavah pariškega eksperimentalnega centra povzroči kalcinacija na površini kamna za 30—50 % večjo trdnost in obenem zavaruje zid pred prodiranjem vlage v notranjost, ne da bi onemogočala izhlapevanje.

Pri iskanju nevidnega in obenem uspešnega materiala, ki naj bi zavaroval površine spomeniških objektov predvsem na nekoliko romantičen, a danes še vedno edino pravi konservatorski način, po katerem mora spomenik ohraniti videz »ruševine« z vso patino in se ne sme niti približati stari podobi, je danes že legendarni Viollet-le-Duc, ki sicer ni bil zagovornik takega pravila, skušal uporabljati tako imenovano »vodno steklo«, ki pa samo hermetično zapre površino in ne dovoli izhlapevanja. Iz lastne prakse lahko povem, da se je (čeprav naj bi bil po zagotovitvi starih praktikov to uspešen način) v praksi pokazalo, da se ob stiku z novim apnenim ometom vodno steklo nekako strjuje v grude in je popolnoma neuporabno (Limbarska gora, 1967). Danes so dosegli že več ali manj dobre rezultate z zaščitnimi sredstvi, ki so lahko organskega ali anorganskega izvora, predvsem pa z različnimi silikonskimi raztopinami in preparati. Delno zavarujejo zid tudi nove disperzijske barve, ki pa še ne omogočajo dovolj dobre »imitacije« apnenih barv, ker so barve vedno preveč nasičene. Nove barve omogočajo tudi že dihanje, se pravi tudi izhlapevanje vlage iz notranjosti, in ne ustvarjajo samo površinske neprepustne opne, kot so to zagotavljali isti izdelki še do pred kratkim. Če ima namreč material neprepustno površino, lahko nastopijo v notranjosti take napetosti, da povzročijo razpadanje materiala.

Podobno nepravilno kot razni zaščitni premazi brez možnosti dihanja, le da še z dodatnim fizikalnim in kemijskim delovanjem, učinkujejo novi ometi, ki sicer redkokdaj pokrivajo vso površino spomenikov in jih največkrat

srečujemo v obliki večjih ali manjših plomb. Sedanji zidarji so namreč povsem odklonili uporabo čistega apnenega ometa, še bolj pa so pozabili na nekdanje živoapnene omete, ki so po več stoletjih še zmerom trdi kot kamen. Novi ometi so skoraj vedno vsaj deloma sestavljeni iz cementa, ki je izredno higroskopičen material, obenem pa vsebuje že omenjene soli, ki povzročajo razpadanje materialov. Če prištejemo k tem lastnostim še sorazmerno nepožnost proti temperaturnim spremembam in prav tako že omenjeni rezultati, mikroskopske razpoke, ki sicer kapilarno prevajajo vlago, ne pa par, nam mora biti jasno, da tako sestavljenih ometov ne moremo uskladiti s starimi, posebej še, kadar gre samo za plombe. Najbolj opazne spremembe kaže sama površina, kjer take plombe razžro barvo ter navadno hitro odpadejo. Obenem pa ne smemo pozabiti, da tak omet posreduje v notranjost zidov več vlage, kot je bilo prej, in torej škodljivo deluje kar na več načinov. Zato bi morali poskrbeti za pravilno obdelavo in uporabo materialov, ker tudi tako »zdramimo« ali še bolj, »preventivno« čuvamo konstrukcijo.

Gotovo je po svetu v rabi še in še bolj ali manj uspešnih načinov borbe proti vlagi ne samo na spomeniških objektih, ampak na vseh področjih arhitekture. Pravzaprav moramo za vsak primer poiskati vsaj delno nov način glede na specifičnost »bolezni« in nikakor ne smemo razglašati sistemov, ki naj bi bili vseprek uporabni. Dostikrat se moramo spoprijemati z različnimi celo nasprotujočimi si viri vlažnosti in skoraj vedno sta kapilarna in kondenzna vlaga skupna sovražnika, nemalokrat celo tesno povezana. Najvažnejše je, kot je bilo že rečeno, da skrbno in objektivno z meritvami določimo vire vlage, potem pa uporabljamo le načine, ki so resnično zanesljivi, nove pa potrpežljivo preizkušamo na manj pomembnih objektih, ker lahko z napačnimi metodami stanje še poslabšamo. Odprava vlažnosti je dostikrat zvezana z velikimi stroški, kar nas pa ne bi smelo prehitro ostrašiti in nam vsiliti poceni, pa neprimerne rešitve. Iskati moramo najboljše načine, ki naj bi bili obenem seveda tudi ekonomsko najprimernejši. Pri tem pa utegnemo odkriti tudi nekatere povsem nove rešitve, ki so lahko resnično preproste in poceni ter vseeno uspešne, saj je genialnost vedno prav v preprostosti.

Literatura

V članku navedeni podatki so povzeti po predavanjih na šestmesečni specializaciji, ki jo organizira Mednarodni center za študij ohranjanja in obnavljanja kulturnih spomenikov v Rimu pod naslovom »Specialisation in the Conservation and Restoration of Monuments and Historic Sites« z uporabo posebej za to pripravljene literature:

M. Mamillan: Cours de Pathologie des matériaux de construction (Pierre, Matériaux de terre cuite, Mortiers - Enduits). Izdal: Centre expérimental de recherches et d'études du bâtiment et des travaux publics v Parizu, 1971, in

G. Massari: L'umidità nei monumenti; izdal Center Unesca v Rimu skupaj s fakulteto za arhitekturo univerze v Rimu, 1969,

po reviji: Ingegneri e architetti, XXN- no. 7-8, 1970 : G. Massari: Arresto della degradazione dei marmi negli interni delle chiese veneziane con dispositivi di natura fisica,

in biltenu, izdanem ob kongresu v Londonu pod naslovom »Museum Climatology«, ki ga je organiziral 1967 Mednarodni inštitut za konservacijo zgodovinskih in umetniških del pri Nacionalni galeriji v Londonu.

PETER FISTER: L'ÉCARTEMENT DE L'HUMIDITÉ
DES MURS ET L'ÉLECTROOSMOSE

L'écartement de l'humidité des murs est un des problèmes les plus difficiles de la pratique de conservation. Dans les dernières années s'est de nouveau manifesté le système du séchage à l'aide d'éléments poreux et de l'(électro)osmose active. Mais le trop prompt enthousiasme dérivant de l'extraordinaire applicabilité des «éléments» a diminué, lorsqu'on a connu les recherches des autres instituts (avant tout de Rome et de Paris) et des experts particuliers (ing. G. Massari, G. Mall, A. Watson, etc.) qui, à plusieurs symposiums et dans la littérature professionnelle, ont publié leurs longues expériences et recherches, qui ont montré en réalité le caractère presque inutilisable des «éléments» et, dans certains cas, même leur nocivité. Ils ont fait observer à la fois que ces moyens ne sont nullement nouveaux, puisqu'ils ont déjà été propagés dans les années trente sous le nom de «siphons de Knappen» et que déjà alors ils ont montré leur inaptitude. Dans l'article, l'auteur indique aussi des exemples concrets de ces recherches et quelques principes plus récents pour l'éloignement de l'humidité, en coupant les murs et en y insérant du polyester, en chauffant le pavé et en posant un rideau d'air chaud pour empêcher la formation de la buée, et quelques principes plus ou moins connus du drainage et des revêtements de protection. Il souligne constamment aussi le principe fondamental que l'humidité n'est que le symptôme d'une erreur ou d'une maladie qui est dans la construction, et qu'il faut d'abord écarter cette cause, avant de s'attaquer à l'élimination des conséquences.

KONSERVATORSKA POROČILA

RAPPORTS DES CONSERVATEURS

Poleg splošno znanih uporabljamo še naslednje kratice:

d. — desni, desno	sr. — srednji
db. — debel, debelina	š. — širok, širina
dl. — dolg, dolžina	urb. — ubanistični
gl. — globok, globina	v. — vzhodni, vzhodno
j. — južni, južno	V — vzhod
J — jug	vi. — visok, višina
l. — levi, levo	z. — zahodni, zahodno
p. c. — podružna cerkev	Z — zahod
pr. — premer	zg. — zgornji
s. — severni, severno	ZSV — zavod za spomeniško varstvo,
S — sever	tudi regionalni ZSV
SO — skupščina občine	ž. c. — župna cerkev
sp. — spodnji	ž. u. — župnijski urad

ARHEOLOŠKI SPOMENIKI

Uredila I. Mikl-Curk

AVTORJI:

A. V. — Andrej Valič, Kranj, Gorenjski muzej	M. G. — Mitja Guštin, Ljubljana, dipl. arheolog
B. J. — Blagoj Jevremov, Ptuj, Pokrajinski muzej	M. S. — Marijan Slabe, Ljubljana, Ljubljanski regionalni ZSV
D. S. — Drago Svoljšak, Nova Gorica, Goriški muzej	M. T. J. — Marjana Tomanič-Jevremov, Ptuj, Pokrajinski muzej
D. V. — Davorin Vuga, Ljubljana, ZSV SRS	M. U. — Mehtilda Urleb, Postojna, Notranjski muzej
D. Va. — Damjan Vahen, Ljubljana, študent arheologije	P. P. — Peter Petru, Ljubljana, Narodni muzej
E. B. T. — Elica Boltin-Tome, Piran, Pomorski muzej	S. C. — Slavko Ciglencečki, Ljubljana, študent arheologije
F. O. — Franc Osole, Ljubljana, Fak. za naravoslovje in tehnologijo	S. G. — Stane Gabrovec, Ljubljana, Narodni muzej
I. M. C. — Iva Mikl-Curk, Ljubljana, ZSV SRS	S. P. — Stanko Pahič, Maribor, Pokrajinski muzej
J. D. — Janez Dular, Ljubljana, študent arheologije	S. Š. — Stanko Škaler, Brežice, Posavski muzej
K. T. — Timotej Knific, Ljubljana, dipl. arheolog	T. B. — Tatjana Bregant, Ljubljana, Filozofska fak.
L. S. — Ljubo Slapšak, Ljubljana, Fil. fak.	V. K. — Vera Kolšek, Celje, Pokrajinski muzej
	Z. Š. — Zorka Šubic, Ptuj, Pokrajinski muzej

PALEOLITIK

MATJAZEVE KAMRE PRI ROVTAH.
Po uspešnem odkrivanju paleolitika po drugi vojni na Notranjsko-Primorskem

Krasu se je kmalu pokazala nujna potreba razširiti to raziskovalno dejavnost tudi na druge predele Slovenije. Pred-

vsem prihajajo tu v poštev področja, katerih geološko osnovo tvorijo karbonatne kamenine, v katerih so se izoblikovale številne podzemeljske jame. V ta namen so bila izvedena številna rekonosciranja s sondiranjem v več jamah na Dolenjskem, Gorenjskem in drugod. Kljub mnogim brezuspešnim terenskim obhodom in več sterilnim sondam je bilo v zadnjem času okritih nekaj novih paleolitskih postaj zunaj območja Notranjsko-Primorskega Krasa.

Tako so bile cilj našega rekonosciranja v avgustu mesecu l. 1969 Matjaževe kamre, večji jamski sistem v dolini Poljanske Sore med Rovtami nad Logatcem in Žirni. Jama z dvema vhodoma in več odprtini (okni), ki se odpirajo v navpični steni okoli 15 m nad Poljansko Soro, leži 40 m n. m. in nekako 500 m od zaselka Sopot v smeri proti Žirem. V dneh 1. in 3. avgusta l. 1969 sta bili v jami skopani dve poskusni sondi. Na obeh odkopnih mestih so vsebovale gruščnate plasti številne, močno razbite in oglašene kosti jamskega medveda (*Ursus spelaeus*). V večji sondi, ki smo jo skopali v prvem rovu blizu velikega okna nad Soro, je bilo v plasti pod krovnim humusom odkritih pet odbitkov raznobarnega sileksa z vidnimi retušami. V isti plasti so se nahajali tudi kostni fragmenti alpskega svizca (*Marmota marmota*). Odkrita favna je nakazovala pleistocensko starost jamskih sedimentov, sileksi pa novo paleolitsko postajo na Slovenskem.

Ugotovitve iz sond so narekovale takojšen načrtni odkop novoodkrite paleolitske postaje. S skromnimi sredstvi, ki jih je dal Inštitut za geologijo pri FNT univerze v Ljubljani, smo pričeli s sistematičnim odkopom (1. faza). Trajal je od 3. do 15. avgusta 1970. Izkopavanje je vodil prof. dr. F. Osole ob pomoči asistentke V. Poharjeve, sodelovali pa so še štirje študenti ljubljanske univerze. Dne 15. avgusta 1970 je terenskim delom prisostvoval dr. ing. M. Brodar kot nadzorni član.

Izkopavanje v prvi fazi je zajelo ves teren v prvem rovu (Matjaževe kamre I) od desne stene, kjer je bila skopana sonda prek vse širine rova prav do prepadne stene ob velikem oknu nad Soro (glej prilogo!). Kopali smo približno na površini 33 m², in sicer poprečno 2,50 m globoko do dokaj razgibane skalne podlage.

Rezultati prvega sistematičnega odkopa so nadvse zadovoljivi. Več ko 9 m

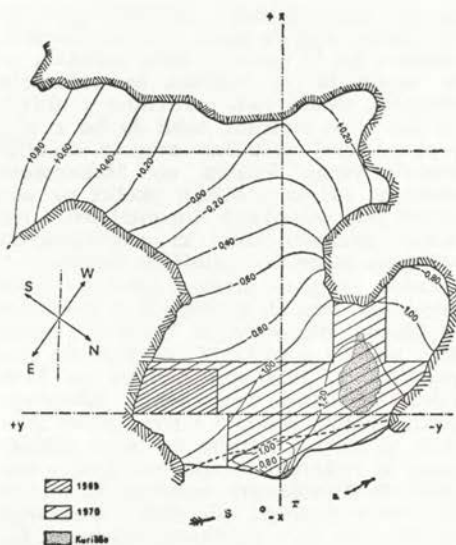
dolg profil, ki sega skozi vse jame, nam je omogočil vpogled v dokaj pestro in zanimivo stratigrafijo jamskih sedimentov. Pokazalo se je, da so apnenčevi grušč, ki tvorijo glavno komponento sedimentov, vse bolj korodirani in prepeleli, čim globlje so. Ilovice, primešane grušču, zelo variirajo v okviru rjavkasto rumenih nians. Vse plasti so bolj ali manj na gosto posejane s kostmi jamskih medvedov, ki so večidel razbite in razklane in na prelomnih ploskvah močno zglajene (protolitska kostna industrija!). Gruščnata plast pod krovnim humusom, ki ni več vsebovala kosti jamskih medvedov, temveč množico kosti alpskega svizca, posamezne kostne fragmente še ne določenega cervida ter bobra (*Castor fiber*), se je izkazala za doslej edino ugotovljeno kulturno plast v najdišču. V prvi odkopni fazi je bilo v njej odkritih več ko 90 kamenih orodij in odbitkov. Najgosteje so bili posejani okoli večjega kurišča (glej prilogo!), ki je bilo črno od drobcov lesnega oglja in se je razločno odražalo v rahlo naloženi gruščnati plasti. Petrografska slika kamenih najdb je zelo pestra, saj so tu zastopani raznobarni tufi, roženci in kresilniki. Iz redkih tipološko dobro opredeljivih orodij (praskala, klini, vbada, orodja z otopelimi robovi itd.) je mogoče spoznati mlajšepérigordiensko (gravettiensko) tradicijo prirejanja kamenih orodij. Koščeni izdelki doslej v plasti še nismo odkrili. Številčno in tipološko še skromen kulturni inventar, ki se bo z bodočimi izkopavanji verjetno bistveno pomnožil, že dovoljuje oržo kulturno-kronološko opredelitev. Brez dvoma smo v Matjaževih kamrah odkrili zelo kasen mlajšepaleolitski horizont, ki ga poznamo že iz več jam na Krasu in tudi zunaj njegovega območja. Kronološko se sicer ujema z zahodno- in srednjeevropskim magdalénienom, zaradi odsotnosti specifičnih magdalénienških elementov in dobro izražene gravettienske tehnike izdelovanja kamenih orodij pa ga uvrščamo v epigravettiensko kulturno skupino. Po rezultatih dosedanjih raziskav v novem najdišču sklepamo, da je jama, potem ko je Sora ni več dosegla, dolga desetisočletja naseljeval jamski medved. Ali je že v tem času obiskal jama tudi človek, še ni dokazano! Šele po izumrtju jamskega medveda pri nas (neposredno pred viškom würma III) se je v jama zatekel mlajšepaleolitski lovec. Po spremljajoči favni iz kulturne plasti menimo, da je bilo to že v zelo kasnih

Matjaževe kamre pri Rovtah, tloris 1. rova

Grottes Matjaževe kamre près de Rovte, plan de la 1e galerie

fazah mlajšega würma, ko so se ledeniki umaknili že visoko v gore in je gozd pričel preraščati tudi višje predele predalpskega sveta.

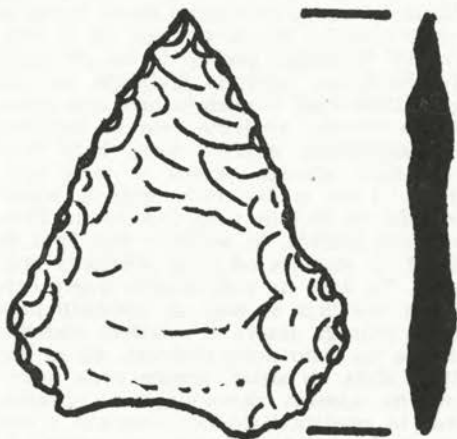
Poleg arheoloških predmetov in paleontoloških najdb, ki izvirajo iz kulturnih plasti in kulturno doslej še sterilnih plasti (globlje plasti z jamskim medvedom), smo zbrali več vzorcev lesnega oglja, predvsem v kurišču, in ga predali dr. A. Šerclju v antrakotomsko analizo. Za granulometrično analizo smo vzeli več vzorcev plasti. Dokumentacijsko gradivo sestavljajo nadalje še terenski zapisnik, več načrtov jame in stratigrafskih profilov ter fotografski posnetki. — F. O.

NEOLITIK IN ENEOLITIK

DRULOVKA PRI KRANJU. 25. 4. 1970 je bila na arealu neolitske naselbine (J. Korošec, Drulovka, Zbornik Filozofske fakultete III/4, 1960) slučajno najdena na vrtu M. Borštnik kremenasta puščična ost z zajedo, izdelana iz odbitka, z drobnimi retušami na robu; vel. 2,0 × 1,7 cm, deb. 0,2 cm. Hrani jo zbirka Arheol. odd. Fil. fak., Ljubljana. — K. T.

IG. KOLIŠČE OB MAHARSKEM PREKOPU. V času od 6. 7.—1. 8. 1970 je arheološka ekipa Odd. za arheologijo Fil. fak. v Lj. izkopavala kolišče ob Maharskem prekopu sv. od Iga na parceli 1252/11, last Terezije Šteblaj por. Rupert iz Iške vasi 17, in odkopala 92 m². Na izkopnem polju, razdeljenem v 7 kvadrantov po 16 m² in enega po 8 m² smo odkrili v. rob enega od platojev kolišča, ki je — kakor se zdi — ca. 700 m d. in najmanj 150 m š. Vertikalno v zemljo zabiti koli potekajo v smeri S—J in so nosilj ploščad, na kateri so stale stavbe. Odkriti rob je bil zavarovan z 2 vrstama tanjših, vertikalno in gosto drug ob drugem zabitih kolov: valobran, ki je čuval notranje nosilce ploščadi. Takšen valobran še ni znan na nobenem doslej raziskanih kolišč. Doslej so bila v funkciji valobranov znana le ob robu

Drulovka pri Kranju, Ost puščične (1 : 1). — Risala D. Lunder.

Drulovka près de Kranj, pointe de flèche (1 : 1). — Dessiné par D. Lunder

kolišča horizontalno ležeča debela debela, npr. na koliščih pri Blatni Brezovici in ob Resnikovem prekopu. Ta novi način gradnje valobranov z gostimi navpičnimi koli je tudi znatno boljše čuval sedimente znotraj kolišča oziroma pod njim,

da jih voda ni mogla odnašati. Zato so se znotraj kolišča plasti hitreje kopičile, medtem ko je zunanje voda odnašala in so ostale tanjše oziroma se počasneje nalagale. Odtod tudi neravnine v bližnji okolici naše ploščadi, tako da bo z izohipsami vsaj približno mogoče določiti robove vsega kolišča ob Maharskem prekopu, saj so v bližnji okolici na površini prej omenjenih dimenzij 700 × 150 metrov zaznavni krogi, ki verjetno predstavljajo posamezne ploščadi kolišča.

Letos najdeno drobno gradivo, zlasti keramika nam ob analogijah z gradivom iz Blatne Brezovice in Notranjih gorc daje podobo o trajanju naselitve na tem prostoru. L. 1954 smo namreč ca. 20 m južno od danes raziskanega izkopenega polja izkopali sondo 3 × 6 m, katere gradivo je znatno starejše od letos izkopenega in nekoliko mlajše kot tisto s kolišča ob Resnikovem prekopu, ki leži še ca. 800 m južneje, ob robu takratnega jezera, sodi pa k razvitemu alpskemu faciisu lengyelske kulture. Po konfiguraciji terena smo mogli letos ugotoviti, da 1954 izkopano gradivo sodi k drugemu platonu, ki od letošnjega deli nižje ležeči jarek, verjetno stara struga Išce. Tako kažeta staro in novo gradivo, ki sta kljub vsemu še zelo slabo znani, da se je na trikotniku, ki ga zapirajo na Z Išca, na SV Maharski prekop in na JV cesta Ig—Škofljica, odvijalo življenje vse od eneolitika vsaj v srednjo bronasto dobo. Letos odkrito, verjetno celo že srednje-bronastodobno gradivo torej kaže tudi umikanje starega jezera v novi luči. Pribl. 1 km zračne črte proti S ležeča kolišča ob Išci in tako imenovana Dežmanova kolišča, ki sodijo v fazi Ig I in Ig II, so starejša od letos odkritega gradiva. To kaže na zadrževanje jezera oziroma močvirja še bolj ob obrobni predelih starega jezera v mlajšem obdobju ali pa na čisto novo možnost, da so kolišča stala ob strugi tekoče vode oziroma na njenem zamočvirjenem obrežju, kar bi predstavljalo nov element v poznavanju položaja kolišč na Ljubljanskem barju.

Predvidoma bomo l. 1971 izkopavanja nadaljevali. Izkopno polje smo po zaključku del zasuli. — T. B.

IG, PARTOVSKI GRABEN. V avgustu 1970 smo pobrali ogroženi arheološki material v Partovskem grabnu na ledini »v Partih« pri Igu. Pri delu so sodelovali študenta Z. Prašnikar in P. Furlan ter avtor. Zaradi očiščevalnih del v

kanalu pozimi 1970 je bil del kulturne plasti zmetan na rob kanala. Najdbe v sipu sta pobrala I. Turk, dipl. phil., in študent J. Dirjec in so sedaj shranjene na Odd. za arheologijo fil. fak. v Lj. Pač pa so se v kanalu, in sicer ob robu, še ohranili koli in kulturne ostaline. Pri pobiranju so bili najdeni številni fragmenti keramike in nekaj artefaktov (koščena šila, fragment kopače iz jelenovega roga) ter živalske kosti in hišni lep. V tem kanalu smo že pred nekaj leti pobrali številne predmete (fragmenti keramike, koščena šila, kremenasta puščica, fragment kladiva iz serpentina, artefakti iz sileksa, hišni lep, uteži iz glin, živalske kosti itd.), ki jih skupno z novo odkritim gradivom hrani NM v Ljubljani (nekaj živalskih kosti hrani Odd. za geol. in paleont. fil. fak.). Najdišče pripada Dežmanovemu kolišču 2 (iz 1876). Zaradi ogroženosti terena bi bilo treba rešiti še preostalo gradivo na dnu kanala in dokumentirati vse ohranjene kole. Profil je le delno ohranjen in kulturna plast je v celoti pod vodo.

Ogrožen je tudi arheološki material v kanalu med Partovskim grabnom in Ižansko cesto, in sicer na dolžini Dežmanovega kolišča 2, kjer smo 1967 in 1968 v sipu očiščenej jarka in na njegovem dnu našli precej fragmentov keramike, hišnega lepa in živalskih kosti. Najdbe hrani NM (osteološki material je na Odd. za geol. in paleont. fil. fak. v Lj.

— D. V.

PAVLOVSKI VRH PRI ORMOZU.

V času od 1. 9.—10. 9. 1970 je Pokr. muzej Ptuj s sodelovanjem Fil. fak. v Lj. izkopaval na Pavlovskem vrhu pri Ormožu, kjer so že pri izdelavi topografije odkrili lisasto temno zeleno kamnito sekiro (VS, VII: 316). Izkopavali smo na parc. št. 82/2, 1 in 87 k. o. Pavlovski vrh, kjer je že leta 1959 Pokr. muzej Ptuj pod vodstvom Bernarda Perc napravil sondažna raziskovanja. Tedaj so odkrili hišni lep, nekaj drobnega orodja in fragmente fine in grobe keramike.

Na parc. št.: 82/2 k. o. Pavlovski vrh, smo skopali 4 sonde. Sondi 1 in 2 sta bili d. 15 in š. 2 m, sondi 4 in 5 pa d. 10, š. 1 m. Vse sonde so bile negativne. — Na sosednji parc. št.: 82/1 smo skopali sondo 3 7 × 10 m in odkrili sledove kolov od štirih hiš, vendar ni sonda nobene hiše zajela v celoti. Hiša I je š. skoraj 5 m, odkopana pa je v d. 5,5 m ter leži v smeri JZ—SZ. Ima dva prostora. V

enem, t. j. v njenem sz. delu, je bilo ognjišče. Od hiše št. II smo zasledili 7, od hiš št. III in IV pa po 2 kola. Koli so imeli premer 10—22 cm, najpogosteje 16 × 18 cm. Drobne najdbe so bile samo v ognjišču v gl. 25—35 cm. Prevladuje groba keramika, okrašena v barbotinski tehniki, nekaj fine keramike in nekaj hišnega lepa. — Na naslednji parc. št.

87 smo napravili sondo 6, vel. 5 × 10 m, kjer smo že v gl. 15 cm zasledili ognjišče. Sledov kolov ni bilo zaslediti. Najdbe so spet samo v ognjišču. Največ je grobe keramike, nekaj fine, lepo zglajene in deloma okrašene z vrezji; odkrili smo tudi pintadero, kamnit artefakt in nekaj hišnega lepa. Najdbe so bile v gl. 15—50 cm. — M. T. J.

BRONASTA DOBA IN KULTURA ZARNIH GROBIŠČ

BOVEC, RAVELNIK. Na hribu Ravelnik (519 m), v. od Bovca, so ostanki prazgodovinskega gradišča (Marchesetti, Castellieri, 1903, 88 sq.). Z gozdom porasli hrib ima podolgovato obliko. Na S strmo pada proti Koritnici, prav tako strm pa je tudi na J in Z. Na v. strani je bolj položen in nizko sedlo vodi na sosednji, prav tako z gozdom poraščeni hrib Stržišče, jv. od Ravelnika. Čeprav je bil Ravelnik v 1. svet. vojni poškodovan zaradi strelskih jarkov in obstreljevanja, je vrhnja terasa z okopi še ohranjena in posebno lepo vidna na j. strani, kjer se okop strmo spušča po pobočju. Na nekaterih mestih tega dela nasipa so vidni ostanki kamnitega venca. Vrhnji plato hriba se nekoliko dviguje nad teraso z okopi in je precej raven. Nasip gradišča je lepo viden tudi na s. in v. strani. Glavni dostop na gradišče je bil verjetno na v. strani hriba, kjer še danes vodi položno prek nasipa speljana steza. Pri obhodu terena ni bilo na področju gradišča ugotovljenih nobenih površinskih najdb. Hrib

Ravelnik ima naslednje parc. št. k. o. Bovec: 4649/2, 4649/1, 4656/2, 4655/2, 4650, 4650/1, 4643, 4647, 4646, 4613, 4614, 4621, 4618, 4596/1, 4598, 4601/1, 4617. — D. V.

TOLMIN. V l. 1970 je Goriški muzej nadaljeval in dokončal raziskovanje prazgodovinskega grobišča pod Kozlovim robom v Tolminu. Raziskan je bil jz. del grobišča. Na površini 206 m² je bilo odkritih 140 grobov, tako da šteje celotno grobišče 458 grobov. — D. S.

ZG. HAJDINA PRI PTUJU. V zvezi s hitro cesto Macelj—Ptuj so bila od 31.—7. 8. 1970 zaščitna izkopavanja ilirskega grobišča, ki ga je že 1906 odkril mg. phr. Fr. Pollak. Izkopavanja so zajemala samo obseg trase nove ceste, parc. št. 625/2, 3 in 627/1 k. o. Hajdina. Izkopali smo 24 sond, vel. 2 × 2 m. V sondi 19 smo v gl. 50 cm našli nekaj fragmentov ostenja večje črno žgane žare (inv. št.: P. 31.712). Drugih najdb ni bilo. — B. J.

STAREJŠA ŽELEZNA DOBA

KORITNICA, OREHOVLJE. Rutar omenja na ledini na Lajišču (Lahovišču) na l. strani potoka Koritnice, blizu njenega izliva v Bačo, grobišče s številnimi najdbami (Rutar, Zgod. Tolminskega, 1882, 11; idem, Koledar za goriško nadškofijo 1896/II, 1895, 41; idem, IMK 10, 1900, 59). Leta 1883 je Mahnič izkopal 52 grobov iz obdobja mlajšega halštata, 2 pa iz obdobja latena (gr. 32 in 50). Najden je bil tudi Commodov novc. Za več rimskih novcev pa vemo tudi iz časa pred Mahničevim izkopavanjem (Mahnič, MZK 27, 1901, 77 sqq.). Pri ogledu terena nekropole smo ugotovili, da je edino ledinsko ime za ta prostor Orehovlje. Zemljišče se položno spušča od

ceste navzdol proti Koritnici in njenemu izlivu v Bačo in je obdelano. Pred dvestimi leti (1968) je traktor pri oranju zadel na žgan grob na njivi Katarine Blazetič, p. d. pri Cirilu, iz Koritnice 54. Našli so žaro, napolnjeno s pepelom. Fragmente žare hrani sin Ivana Lesjaka iz Koritnice 53. Blazetičeva tudi pomni, da so pred leti našli na njeni njivi star denar. Po njenem pripovedovanju so bili Mahničevi grobovi najdeni bolj v smeri proti njeni hiši, v bližini kolovoza. Pri Blazetičevi je gnojišče ograjeno s kamnitimi ploščami, ki so nekaj pokrivalo grobove na nekropoli. Tudi Janez Brouč iz Koritnice 67 ima v škarpi nad svojio njivo nekaj takih kamnitih plošč.

Teren nekropole in okolice imajo parc. št. k. o. Koritnica: 567 (last Katarine Blazetič p. d. Pri Cirilu, Koritnica 54), 568/1, 568/2, 578/1 (last Vladimira Golje, Grahovo 26), 569/4 (last Cvetka Lesjaka, Koritnica 24), 566/2 (družbena last obč. Tolmin). Hiša Blazetičeve ima parc št. 109. — D. V.

KOSTEL. Pod baročnim obzidjem (jz. delom) je na vrtnih gredah-terasah najti kose prazgodovinske keramike in lepa. — M. S.

PRIMSKOVO PRI KRANJU — glej Novejše dobe!

STARA VAS PRI POSTOJNI. Od železniške proge proti Stari vasi poteka trasa nove hitre ceste po ožji, lahko padajoči in izrazito kraški planoti. Lahko bi ji rekli tudi greben, ki ga loči od višjega grebena Kremenca ozka dolinica. Oba hrbta se končata v padajočih pobočjih pri Stari vasi, ki je pravzaprav še na podaljšku te planote. Greben s traso hitre ceste se konča ob cesti za Staro vasjo, proti kateri je strmo padal, pod cesto pa so ponovno strmejša pobočja nižinskega močvirnatega predela. Ledinsko ime za to področje, kjer so v glavnem slabi travniki in pašniki, je Ječmenje, Gorica. Ko je bila na tem področju posneta vrhnja plast, smo pri pregledu trase med profilom 12 in 35 našli fragmente keramike, dve vretenci-uteži in železno sulično ost. Ker smo našli fragmente keramike raztresene domala po vsej dolžini trase, smo začeli domnevati, da ne gre za posamične ali grobne najdbe, temveč po vsej verjetnosti za naselbinski kompleks. Skrbno smo pregledali ves bližnji okoliš, kjer smo prav tako na novejših izkopih — vojaških jarkih ter manjši njivi našli drobce keramike. To je potrdilo našo domnevo. Na sami trasi smo na nekaj mestih naredili manjše izkope, ki naj bi nam pokazali morebitno še ohranjeno stratigrafijo. Ker pa je tu izrazito kraški teren, kjer je izredno malo zemlje in močna erozija, te domala ni več. Pod rušo je bila tanjša plast humozne prsti, pod njo pa rjavkasta ilovica. Na mnogih mestih niti te ni več, saj je že na površini živa skala. Podoben položaj poznamo tudi z drugih naselij na Krasu. Zato upravičeno domnevamo, da je bila tu naselbina, ki je od V proti Z merila več ko 300 m. S. rob naselbine je omejen z robom grebena, z. stran so omejevala strma pobočja.

J. in v. roba ni bilo več mogoče natančno določiti. Za to bodo potrebna sondiranja zunaj cestne trase. Najdena keramika kaže na halštatske, železna sulična ost pa je že iz antičnega časa. Zato sodim, da je bila naselbina obljudena že v halštatskem času in nato še v antiki. Ker pa v provinci tudi v rimskem času često uporabljajo grobo keramiko, kaj malo različno od halštatske, zlasti če nima tipičnih profilov, je možno datirati naselje tudi samo v rimski čas. — M. U.

STARI GRAD NAD PODBOČJEM. Na arheološki lokaliteti so 1970 kljub zaščitnim ukrepom ZSV Ljubljana in občine Krško (za vse parcele, kjer se razteza najdišče, so bile izdane odločbe o kult. spomeniku) prekopali del obrambnega nasipa in zidu, gradivo pa porabili za temelje ceste na to grajsko pobočje. Ob tem smo ugotovili, da je v današnjem vidnem nasipu zidan zid iz kamenja in malte. Tega pa je moč slediti tudi na drugih mestih. Verjetno gre za srednjeveški zid.

Nekoliko nižje, pod samim vrhom, na z. previsu so ob rigolanju vinograda izkopali večje količine prazgodovinskih kosov ostenja posod ter nekaj kosov antične opeke. — M. S.

ŠENTVIŠKA GORA, AJDOVSKI BRITOF. Ledina z imenom Ajdovski Britof leži na položno padajočem pobočju z. od Šentviške gore, in sicer na pol poti v smeri proti Polju. S. meja zemljišča je cesta Prapetno—Šentviška gora, z. pa na črti od transformatorske postaje ob cesti Prapetno—Šentviška gora do križišča na kolovozu Šentviška gora—Polje. Na jugu meji ledina na Prevalo, ki leži tik pod kolovozom Šentviška gora—Polje, na vzhodu pa meji ledina na gozd. Domačini uporabljajo za Ajdovski Britof tudi ime Lipce. Teren je porasel z gozdom, le na s. strani je ob cesti nekaj njiv in travnikov. Razdalja med s. in j. mejo ledine je pribl. 400 m. Po pripovedovanju domačinov, predvsem Ivana Vogeliča, p. d. Pri Petraču, Šentviška gora 18, je Ajdovski Britof tisto zemljišče, kjer je Marchesetti izkopal 19 žganih grobov svetolucijske skupine (S. Rutar, Zg. Tolminskega, 1882, 13; C. Marchesetti, Boll. Soc. Adr. 13, 1891, LII; idem, Arch. Triest. 18. 1892, 258; S. Rutar, IMDK 4, 1894, 123; idem, Koledar za goriško nadškofijo 1896/II, 1895, 56 sq.; Duhn — Messerschmidt, Italische Grä-

berkunde 2, 1939, 124). Po izročilu je bilo na Ajdovskem Britofu zakopano zlato tele. Na j. strani ceste Prapetno—Šentviška gora je 1938 izkopal na njivi Ivan Vogelič, Šentviška gora 18, skupaj z že umrlim Janezom Kobalom žgan grob, pokrit s škrliljo. Pod kamnito ploščo je bil glinast lonček in deli bronastega opasača. Najdbe so se izgubile. Na tej njivi je še danes vidna tudi manjša gomila.

Ajdovski Britof ima naslednje parc. št. k. o. Šentviška Gora: 105, 221/3, 120, 1928 (last Tomaža Feltrina, Polje 9), 221/5 (last Marije Vogelič roj. Ozebek, Šentviška gora 18), 221/6 (last Marije Črv roj. Pervanja, Šentviška Gora 35 in Albina ter Marka Črva, Klauže 7), 106, 110 (last Antona Črva, Šentviška gora 8), 104, 108/2, 99, 100, 101/2, 101/1, 103, 109, 108/2, 108/1 (last Alberta Ozebka, Polje 7), 97, 112/1, 87, 1940 (last Ludvika Ozebka, Polje 78), 117/1 (last Franca Drola, Šentviška gora 2), 1943 (last Ivana Feltrina, Polje 15), 1935, 1936 (last Franca Pervanja, Polje 3). Poti s parc. št. 1978/1, 1978/2 in 1978/3, k. o. Šentviška gora, so last občine Tolmin. — D. V.

MLAJŠA ŽELEZNA DOBA

BRSTJE PRI PTUJU. Julija 1970 so našli v isti gramoznici kot že 1959 (VS VII 327) na parc. št. 115 k. o. Brstje: 2 žari, lonec, zvit železen meč z ostankom nožnice (dl. 19,8 cm, š. do 4,9 cm; db. do 0,45 cm), sulično ost z dolgim tulcem (dl. 59,9 cm; dl. tulca 36,2 cm, pr. tulca do 2,3 cm; š. lista do 3,4 cm), ter večji fragment ostenja lonca. Pri nadaljnjem nadzoru terena, ko so intenzivno črpali gramoz za nasutje vaške poti, smo našli še več fragmentov različnih posod, velikih rdeče črno žgan lonec in manjši lonček slabše kvalitete.

14. 10.—28. 10. 1970 smo zaščitno izkopavali parc. št. 118/2 in 116 k. o. Brstje, tik ob robu današnje gramoznice. Vsega skupaj smo napravili 9 sond in smo tako teren le delno zaščitili. Odkrili smo 2 grobova. Eden je bil popolnoma uničen, ostalo je le več posameznih fragmentov keramike in glinasto vretence. Drugi grob je imel kot pridatek manjši lonček slabše kvalitete ter lepo patinirano bronasto zapestnico s kačjimi glavicami na konceh (pr. 5,6 cm × 6,7 cm; db. do 0,35 cm). — M. T. J.

IDRIJA PRI BAČI. Del grobišča, ki ga je raziskal Szombathy, je ležal na

ŠMARJETNA GORA NAD STRAŽIŠČEM. Na jv. brezimenem vrhu Šmarjetne gore (kota 592, na jugosl. specialki Ljubljana 3, list 30) so bili pod samim vrhom na jv. strani, ca. 50 m niže, na prečni terasi, ki jo seka drča, odkriti ostanki halštatske naselbine: žgan ilovnat hišni lep, oglje, črno-siva keramika (en fragment s plastičnim ročajem), atipični fragmenti keramike rdeče barve s plastičnim horizontalnim rebrom grobe izdelave, rob ustja skodelice, fragment keramičnega svitka, odlomljena obdelana živalska kost (koščeno bodalo). Domnevno je to predel naselbine (gradišča), ker je na brezimenem vrhu obsežna ravan, ki se spušča proti JZ in sedlu Šmarjetne gore z nižje ležečimi vodoravnimi polkrožnimi terasami. Po položaju spada naselbina (gradišče) med tiste, ki so na višinah, kot npr. na Trnju nad Puštalom pri Škofji Loki, Njivicah nad Begunjami in na Blejskem gradu. Keramika je po izdelavi podobna tisti, ki je bila odkrita v Kranju okrog farne cerkve in spada po značilnostih med naselbinski kulturni inventar. — A. V.

ozki in ne preveč dolgi travnati terasi, parc. št. 543, k. o. Idrija pri Bači, med cesto in pobočjem, ki se strmo spušča proti reki Idrijci. Po Szombathyju je bilo zemljišče nekdanj last Katarine Kovčič, p. d. Lap, Idrija pri Bači 29. Sedanjí lastnik parcele je Ignac Baloh, p. d. Pri Aučenu, Idrija pri Bači 13. — D. V.

REKA, KOZARSKO. Pri gradnji ceste so na z. strani vasi našli grobove, nakar je 1902 Mahnič izkopal 14 grobov idrijskega tipa iz poznega latena in zgodnje antike (Mahnič, MZK 25, 1899, 154; idem, MZK 3. F. 6, 1907, 170). Po pripovedovanju Antona Rinka, 80, iz Reke 8 in Franca Lahajnarja, 74, iz Reke 26 leži nekropola pri škarpi na d. strani ceste v smeri proti Idriji pri Bači, malo pred mostom čez potok Kozarsko. Ledinsko ime zemljišča je Kozarsko (Kozarsko). Ves prostor od škarpe do potoka je raven in porasel s travo, enako tudi teren onstran ceste v smeri proti Idrijci. Nekropola verjetno obsega parc. št. 521/1 (last Marije Kacin roj. Vončina, Reka 19), 528/2, 529/1, 529/2 (last Pavleta Šturma, Reka 27), vse k. o. Reka. — D. V.

ROJE PRI MORAVČAH. Zaradi ogroženosti nekropole sta ZVS Lj. in NM organizirala zaščitno izkopavanje, ki ga je finančno podprl tudi Sklad za hosp. kult. dejavnosti SRS. Terenska dela od 25. 5.—2. 6. in od 10. 8.—29. 8. 1970 sta vodila M. Slabe in avtor, sodelovali pa pa so še V. Barbek, dipl. fil., in študentje arheologije M. Strmčnik, D. Vahen in P. Furlan. Izkopavanja so potekala na ledini Na Rohaj ali Ajdov Britof, in sicer na podolgovatem grebenu, ki se dviga nad cestnim križiščem za Moravče, Gabrovko in Catež v smeri JV—SZ. Zaradi kopanja peska je bilo uničenih vse več grobov, zato smo prekopali najbolj ogrožene odseke nekropole na parc. št. 146/21, 146/14, 146/11, 146/15, 146/20 in na poteh 2589 ter 2590 k. o. Moravče, to je, na prostoru med s. peskovnico in križem ter na v. robu južne peskovnice. Na 417 m² izkopane površine je bilo najdenih skupno 49 grobov (pred zaščitnim izkopavanjem je bilo na terenu dokumentiranih še 6 grobov z oznakami A — F), od katerih jih je 16 latenskodobnih, in sicer gr. 6, 17, 19, 21, 24, 33, 34, 36, 37, 38, 42, 43, 45, 48, 49. Cela sta bila le gr. 6 in 45, delno uničen gr. 34, uničeni, vendar s fragmenti keramike gr. 17, 19, 21, 24, 29, 36, 37, 42, 43, uničeni in popolnoma prazni gr. 33, 38, 48, 49. Grobova 29 in 34 sta bila uničena v času staroslovanske nekropole zaradi gr. 26 in 27 oziroma F. Grobne jame so ovalne (gr. 6, 17, 21, 34, 38, 42, 43, 45) ali okrogle oblike (gr. 19, 29, 33, 48, 49). Vkopane so v dolomitni apnenec in zasute s humusom, pomešanim s peskom. Pri gr. 24, 36 in 37 ni bilo več mogoče ugotoviti oblike grobne jame, ker so bili popolnoma uničeni.

Grobovi ležijo večinoma v smeri S—J, vendar tudi v smeri V—Z, z večjim ali manjšim odklonom. V grobu 6 so bili

najdeni trebušasta žara z ravnim ustjem, skodela z izvihanim ustjem, železna širokolistna sulična konica in živalski zobje. Grob 45 je imel kot pridatke trebušasto žaro z izvihanim ustjem, nagubano posodo z izvihanim ustjem, skodelo, bronasto pasno spono s spiralastimi zaključki, upognjen železen meč z železno nožnico, položen prek železnega ščitnega gumba okrogle oblike, dve živalski čeljusti in nekaj živalskih kosti. V gr. 34 se je kljub delnemu uničenju še ohranila trebušasta žara. Zanimivo je, da v žarah iz gr. 6 in 45 ni bilo sledu o žganini ali o kalciniranih kosteh. Sledovi žganine so bili ugotovljeni le v gr. 21, 24, 29, 37, 42, 43. Po vsem terenu staroslovanske nekropole okrog križa in in na v. robu južne peskovnice so bili najdeni fragmenti prazgodovinske keramike. — Glej tudi Zgodnji srednji vek! — D. V.

ŠMOHOR PRI MORAVČAH. Pri sondiranju okrog cerkve sv. Mohorja, na parc. št. 31 k. o. Moravče, smo zadeli na latenske grobove. Delo je od 17. 8. do 21. 8. 1970 vodil D. Vuga ob sodelovanju V. Barbeka, dipl. fil., in P. Furlana, študenta arheologije. Sonda A na s. strani cerkve je bila negativna, v sondi B na j. strani cerkve pa so bili najdeni 4 grobovi: grob 1, nekoliko poškodovan, s trebušasto posodo z ravnim, navzven zavihanim ustjem, z okrašenim lončkom in s fragmenti zdrobljene tretje posode; grob 2, uničen, s fragmenti keramike; grob 3, uničen; grob 4, viden v v. profilu sonde B (morda latenski, za kar bi govorila bližina groba 1). Vsi trije izkopani grobovi so bili vkopani v dolomitni apnenec. Grobna jama je pri vseh ovalne oblike; 1. grob 1,10 × 66 m, 2. grob 0,90 × 0,56 m, 3. grob 0,70 — 0,60 m. Sledov žganine ni bilo, le v grobu 1 je bilo nekaj drobcev kosti. — D. V.

RIMSKA DOBA

BAREDI PRI IZOLI. Na njivi v Ronkaldu, ki je bila last pok. Petra Bolonja iz Baredov, zdaj pa je v posesti K. Z. Izola, so 1961 pri rigolanju za vinograd našli temelje stavb in večje število rdeče pečenih velikih posod, verjetno rimskih amfor, ki so jih uničili. — E. B. T.

BINKELJ. Ob sz. vogalu hiše Binkelj 12 je lastnik Jakob Pink pri izkopu ja-

ška za odtok v gl. 1,20 m do 1,40 m našel člen antične vodovodne cevi (dl. 30 cm, pr. 3—4 cm, dl. nastavka 5 cm) iz rjavo rumene pečene gline. Cev hrani Loški muzej v Škofji Loki. — M. S.

CELJE, MIKLOŠIČEVA UL. Zaščitna arheološka izkopavanja med 23. 5. in 26. 6. 1970 na par. št. 2129, 2132, k. o. Celje v Miklošičevi ulici so bila potrebna na

zavarovanem terenu pred novogradnjo GIP Ingrad na površini 400 m². Vodja izkopavanj dipl. arheolog V. Kolšek. Nadzor dr. P. Petru. Sodelavci: dipl. arheolog L. Bolta, študentki arheologije B. Martinšek in M. Jerman ter študent arhitekture Džumhur Ibro. Stroške izkopavanj je kot investitor kril GIP Ingrad.

Ugotovljena je bila stanovanjska arhitektura z ostanki mozaika in stenske slikarije. Delno ohranjen odtočni kanal je bil popločen z večjimi peščenčevimi ploščami. Obok kanala je bil že v antiki porušen zaradi prezidave hiše. V kanalu, katerega nivo je padal proti Z, je bilo ohranjene še mnogo keramike 1.—3. stol. Zaradi novogradenj je bila antična kulturna plast le delno ohranjena. Temeljni novejših hiš so segali do 4 m gl. antična kulturna plast pa do 3,70 m. Zato nam ni uspelo dobiti kompletnega florisa niti enega stanovanjskega objekta.

Glavni načrt je izedlan v merilu 1:50, vključen v floris Celja v merilu 1:500, vsi prerezi pa v merilu 1:20. Ves drobni material je v Pokr. muzeju v Celju in bo primerno prepariran. — V. K.

CERKNO. Po Rutarju leži z. od Cerkna »grad« (324 m), kjer so še vidni ostanki malte. Ker so tu v začetku 19. stol. našli staro orožje, sklepa Rutar, da gre za rimski kastel. Na hribu je bil najden rimski denar, omenjajo pa se tudi ostanki ceste, ki je vodila iz doline na grič (S. Rutar, Zgodovina Tolminskega, 1882, 12 sq.; Illyr. Blatt, 1847, 188; Novice 14, 1856, 26). Pri ogledu terena smo ugotovili, da je za ta hrib znano le ledinsko ime *Gradiše*. Vrh ima obliko ozkega, proti jugu padajočega platoja, ki je porasel delno s travo, delno z gozdom in grmovjem ter leži v smeri JV—SZ. Omejen je s ponekod zelo dobro vidnim napisom, posebno na s. strani. Po terenu je posuta povsem zdrobljena malta, vidijo se tudi kamnite groblje. Po pripovedi Katarine Tavčar, 60, iz Cerkna 31, so pred kakimi 50 leti domačinj kopalni na hribu in našli »kose železa in čudne žlice«. Na hribu naj bi po izročilu stala lesena stražarnica, pripovedujejo pa tudi o rovu, izdolbenem v skalo, ki je vodil z »gradu« vse do današnje pokopališke cerkve sv. Jerneja v dolini. Mogoče imamo na Gradišu opraviti s kontinuiteto prazgodovinske naselbine, rimske utrdbe in srednjeveškega gradu. Lastnika zemljišča sta Ciril Moškat p. d. V Račah, Cerkno 33 (parc. št. 511 »V Gradišu«

k. o. Cerkno) in Bogomila Mavri roj. Kofal, Cerkno 62 (parc. št. 513, 534/1 »V Griču«, 534/2 k. o. Cerkno).

S. od Gradiša vodi čez ledino *Na Makotah* kolovoz z ledinskim imenom *Rimska cesta*. Pot se iz cerkljanske smeri v loku vzpenja okrog Gradiša in se povzpne na sedlo med Gradišem in položnim pobočjem. Tam kjer se odcepi steza proti Gradišu, cesta zavije na desno in v ravni smeri prečka položno pobočje *Na Makotah*, na robu gozda zavije na levo in se prične strmo vzpenjati po rebri navzgor, dokler ne izgine med drevesi. Tik pod odcepom proti Gradišu, je na trasi ceste viden na cerkljanski strani pribl. 4 m š. in ok. 2 m vi, usek, tlakovan z lomljenim kamenjem. Cesta ima do Gradiša parc. št. 1393/3, nato pa vodi ob meji parc. št. 502/1, 498/1, 501/1 (last Filipa Tavčarja iz Cerkna 84), 504/1, 505 (last Viktorije Štraus roj. Tušar iz Cerkna 189), 411/12 (last Sonje Prezelj iz Cerkna 64), 411/27 (last Rudolfa Obida iz Cerkna 203), 504/2 (last Petra Bevka iz Cerkna 132), vse k. o. Cerkno. Po pripovedovanju poteka ta Rimska cesta v smeri Cerkno—Sigade—*Na Makotah*—Zakriž (591 m) — Orehek—Bukovo—Koritnica.

Pred nekaj leti je našel Ciril Moškat, p. d. V Račah, iz Cerkna 33 pri zemeljskem delu na svojem travniku, z ledinskim imenom *V Njivi*, 12 rimskim republikanskim srebrnikom, od katerih jih je 9 dobil Tolminski muzej. Najdišče leži na jv. pobočju Gradiša, na vznožju strmine, in sicer na parc. št. 524/1, v bližini senika s parc. št. 264, oboje k. o. Cerkno. — D. V.

CIGONCA PRI SLOV. BISTRICI. Po naročilu ZSV SRS in z denarnimi sredstvi Sklada za ceste SRS sem novembra 1970 pričel raziskovati potek in strukturo rimske ceste *Celeia—Poetovio* na odseku med Cigonco in Sp. Novo vasjo pri Slov. Bistrici, kjer se potek antične trase križa s potekom trase predvidene hitre ceste *Hoče—Levec*.

Raziskovalno območje obsega pribl. 4,4 km dolg odsek, ki se pričinja pred domačijo Ačkovih na Cigonci 14, kjer se na parc. 309/1 in 310/1 obe trasi križata ter se nato nadaljuje v približnem vzporednem poteku med sedanjo in bodočo hitro cesto prek Bistriškega polja do grebena pri Sp. Novi vasi, kjer se obe trasi ponovno križata in nato vzhodno od prelaza dokončno razideta. Rimska cesta na tem odseku nima izrazitih zu-

nanjih sledov. Njena smer z juga je nakazana naravnost po gozdu parc. 285/8, k. o. Cigonca, po travniških parcelah proti Ačkovi domačiji je bila ugotovljena s sondirno iglo, na Ačkovi njivi parc. 310/1 pa je pas gramoza viden na površini. Na dnu doline Ložnice se antično cestišče poglubi in leži v useku današnje struge Ložnice pod znožjem grebena Zafašta 2 m pod današnjo površino. Potok je 200 m terena z rimsko cesto razdejal, nato pa se na obronku pod današnjo cesto pojavlja deloma od plazin deformiran usek. Ta je viden tudi na sv. strani obronka na spustu v Šugarski graben, kjer se trasa rimske ceste križa z današnjo prav na mostu. Na pobočju na Bistriško polje se rimska cesta tik ob današnji takoj spet zaobrbe proti V, kjer je v kotu med celjsko in poljčansko cesto viden že precej zabrisan usek, prečka poljčansko cesto 60 m od odcepa in se nadaljuje po njivskih parcelah, kjer je teren še vedno nekoliko napet in njive polne gramoza. Proti globeli prečne dolinice se ti zunanji sledovi spet izgubijo, gramoz pa je viden spet na njivah parc. 737/1, 880/1, 884 in 894, k. o. Slov. Bistrica, kadar so te še orane. Po prečkanju njiv se rimska cesta po 900 metrih približa cesti Slov. Bistrica—žel. postaja, ki jo prečka tik južno ob domačiji Kolarjevih, kjer je na skromnem spustu viden slaboten usek. V. od te ceste na travniku parc. 1056 zunanjih sledov ni več, gramoz cestišča se — sodeč po tipanju z iglo — vedno bolj pogloblja vse do potoka Bistrice. Tudi ta ima globoko korito, vendar njegovi bregovi še niso bili pregledani, zato točen potek še ni znan, leži pa verjetno neposredno pod traso hitre ceste ali ob njej. Z. pobočje grebena Sp. Nove vasi ima tu na obeh trasah obsežnejšo plazino, ki je deformirala antični teren, zato so primarni ostanki rimske ceste šele v gozdu parc. 248/2, k. o. Sp. Nova vas, kolikor niso tudi tam uničeni od erozijskih jarkov in kolovozov. Očitna zunanja sled je le že precej deformiran usek na hrbtu grebena ter pobočni usek na s. pobočju grebena proti krajevni cesti, ki pelje k cesti Slov. Bistrica—Pragersko. Ta usek se nato nadaljuje po gozdu v. od te ceste vse do dna doline potoka Devine.

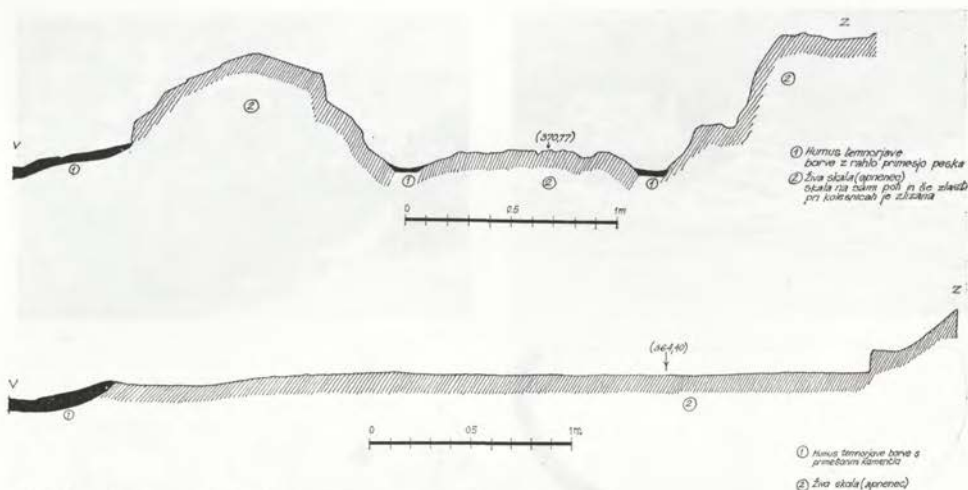
Leto 1970 so bila opravljena naslednja dela:

1. Preverjen je bil potek trase rimske ceste in zakoličene točke predvidenih sondnih jarkov.

2. Začetna sondiranja na j. pričetku obravnavanega odseka. Dva profilna jarka sta bila izkopana na parc. 310/1, k. o. Cigonca (profil št. 1 in 2), nadaljevanje pa zaradi mokrotnih tal in nastopajoče talne vode ni bilo več mogoče. Zato smo preiskali strugo potoka Ložnice, zlasti njen desni breg, kjer je bila stena korita očiščena na mestu, kjer jo dosega rimska cesta.

V vseh treh primerih gre za pribl. 7 m š. ostanke gramoznega nasutja, ki je bilo v prvih dveh jarkih po površini uničeno zaradi oranja, v steni korita Ložnice pa iz neznanih drugih razlogov. Debelina gramoza znaša zato ponekod do največ 20 cm, večinoma pa je tanjša. V prvih dveh profilih sta vidna tudi obcestna jarka, pri tretjem pa ta situacija ni tako jasna. Razmeroma veliko število črepinj antične lončenine v zemlji pod gramozom 3. profila, a tudi v njem in nad njim kaže na bližino antičnih stavb in na njihov dolgotrajni obstoj. Tako na gosto s kulturnimi ostalinami posejana tla neposredno ob rimski cesti in pod ter nad njo bi govorila za objekte, povezane s prometom na cesti. Nadaljnje raziskave pa so tu otežkočene, ker poteka na l. bregu potoka sedanja cesta, na ravnini pa jih ovira velika globina oz. debelina poantičnih naplavin. Neko-liko bo k razjasnitvi tega morebiti prispeval izkop nove struge Ložnice v neposredni bližini. — S. P.

DOLINSKA POT PRI VRHNIKI. V okviru zaščitnih izkopavanj na trasi avtomobilske ceste smo sondirali limes na odseku Dolinske poti. Dela od 22. 4.—24. 4. 1970 je vodil avtor, sodeloval je študent arheologije D. Vahen. Izkopani sta bili dve sondi (1. sonda $7 \times 2,5$ m in 2. sonda 7×2 m) levo od stolpa ob Dolinski poti, gledano v smeri proti Vrhniku. Zid je bil š. 1,55 m (1. sonda, oziroma 1,45—1,55 m m 2. sonda); zid v sondi 1 je na notr. strani vi. 0,80 m, na zun. 0,84 m, v sondi 2 na notr. strani 0,85 m, na zun. 0,78 m. Zgrajen je iz večjih neobdelanih lomljenčev, ki so v vrsti položeni na zunanji in notranji strani zidu, vmesni prostor pa je napolnjen z manjšim kamenjem, zdrobljeno malto in peskom; malta je bolj slaba zaradi prevelike količine peska. Zid je bil zgrajen na živi skali tako, da so odstranili glino in na očiščeno podlago začeli polagati malto in kamenje. Plitev jarek, ki je nastal ob gradnji zidu na obeh straneh

Dolinska pot — prereza skozi cesto. — Risal D. Vuga

Dolinska pot. Coupes à travers la route. — Dessiné par D. Vuga

zidu, se je delno zapolnil z manjšim kamenjem in zdrobljeno malto že med gradnjo, popolnoma pa ob postopnem rušenju zidu. Na notranji strani zidu je zokol, v sondi 2 celo na zunanji strani, vendar neizrazit.

Drobnih najdb ni bilo.

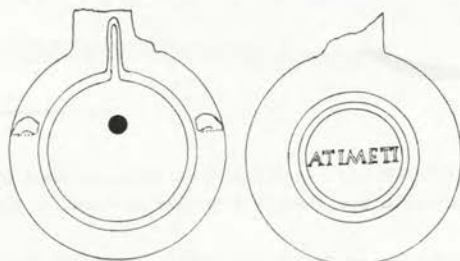
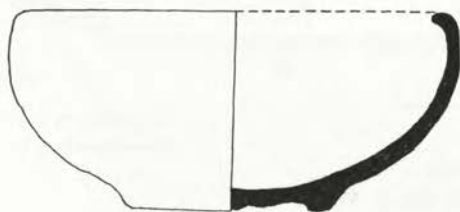
Julija 1970 so bili med nadzorom gradbenih del na trasi avtomobilske ceste Ljubljana—Razdrto, odsek Vrhnika—Postojna, na Dolinski poti v smeri od limesa proti Logatcu ugotovljeni sledovi stare poti, ki bi bila lahko tudi rimska. Ker jo je trasa nove avtomobilske ceste delno prečkala, je bila izvršena zaščitna akcija, ki jo je vodil avtor, sodeloval pa je Slavko Ciglencečki, študent arheol. Dokumentirali smo ogroženi in hkrati tudi najlepši odsek Dolinske poti, vendar smo delo zaradi logične povezave razširili tudi prek ogroženega območja. Skupno smo premerili 535 m Dolinske poti, od katerih jih nova avtomobilska cesta seka 290 m. Potek stare poti smo zasledovali vse do Drvišča pri Logatcu, vendar tu ni bilo ugotovljenega nič posebnega, ta odsek pa tudi ni bil ogrožen.

Na Dolinski poti smo zrisali skupno štiri profile. Najbolj zanimiva sta profila 2 in 3. Pri profilu 2 so lepo vidne kolesnice v skalovju, pot je na tem mestu š. 1,28 m, razdalja med obema kolesnicama, računano od sredine kolesnice, pa je 1,22 m (gl. pril. profil). Profil 3 smo zrisali na mestu, kjer je cesta š. 3,83

metra in je njeno cestišče na skoraj ravni in močno zglajeni skalnati površini, ki je mestoma razbrzdana od naravnih kraških tvorb. Na tem mestu je pot tudi nekoliko vsekana v skalo, tako da na z. robu oblikuje nekaj robnik (gl. pril. profil). Pri profilu 4 poteka cesta skozi vsek v živi skali in je š. 1,67 m. Pri profilu 1, ki smo ga narisali prav tako namestu, kjer je cesta vsekana v skalo in doseže na tem mestu tudi najvišjo višinsko točko (375,61 m) na vsej dokumentirani trasi, je cestišče š. 1,30 m. Pri terenskem delu ni bilo ugotovljenih nobenih najdb, prav tako ni bilo nič novega med gradbenimi deli v avgustu.

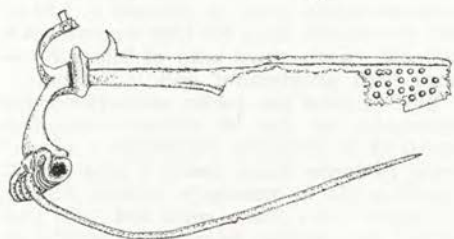
Za Dolinsko pot lahko utemeljeno domnevamo, da gre za rimsko vicinalno cesto, ki je potekala vzporedno z glavno cesto (sedanjo Staro cesto) v smeri proti Logatcu. Na to namiguje bližina limesa, ki zapira tako Staro cesto kot tudi Dolinsko pot, velika izlizenost cestišča in končno ugotovljena razdalja med kolesnicami 1,22 m, ki se približuje standardnim rimskim kolesnicam z razdaljo 1,30, 1,34 in 1,35 m (cfr. K. Patsch, GZM XXVI, 1914, 142 sqq., fig. 43). — D. V.

DOL. PRAPREČE. Posestnik Jože Sinjur je na dvorišču, sv. od današnje stavbe, izkopal gradbeno jamo za novo hišo. Pri tem je izkopal, kot je bilo mogoče kasneje rekonstruirati na terenu, najmanj 8 grobov. In situ je bilo opaziti v profilu le še ostanke črne oglenine.

Dol. Prapreče; zgoraj položaj najdišča in žganina v zemeljskem profilu, na sredi rimski posodica in oljenka, spodaj rimska fibula

Dol. Prapreče. En haut: situation de la localité et restes calcinés dans le profil terrestre; au milieu: vase et lampe romains a nuile; en bas: fibule romaine

Na grob pa je zadel že tudi več let prej, in sicer pri izkopu jame za apno, ki leži za gospodarskim poslopjem. Po pripovedi bi šlo v tem primeru za grob s sarkofagom, ki pa naj bi bil še pod zemljo.

Ob zadnjem prekopu je bilo ugotovljeno, da so grobovi vsebovali različne steklene in keramične posode itd., kar pa je v večini propadlo. ZVS Lj. je mogoč odkupiti od lastnika le še naslednje predmete:

1. Oljenka iz rdečkaste pečene glin z odbitim nosom. Na zg. delu sta na zunanji strani oboda 2 plastični bradavici, v notranjosti 3 koncentrični krogi z napisom ATIMENTI v sredini. Pr. 5,7 cm, ohr. dl. 6,6 cm, vi. 2,5 cm.

2. Nizka posodica iz sivo pečene glin s sledovi gladkega premaza na stenah. Ustje zavihano navznoter, prstanasta noga z bradavico na sredini. Š. 8,9 cm, vi. 3,6 cm.

3. Fragment ustja skodelice iz rjavo sive fino pečene glin z rjavkastim premazom na zun. steni in sledovi plastičnega ornamente (4,1 × 2,6).

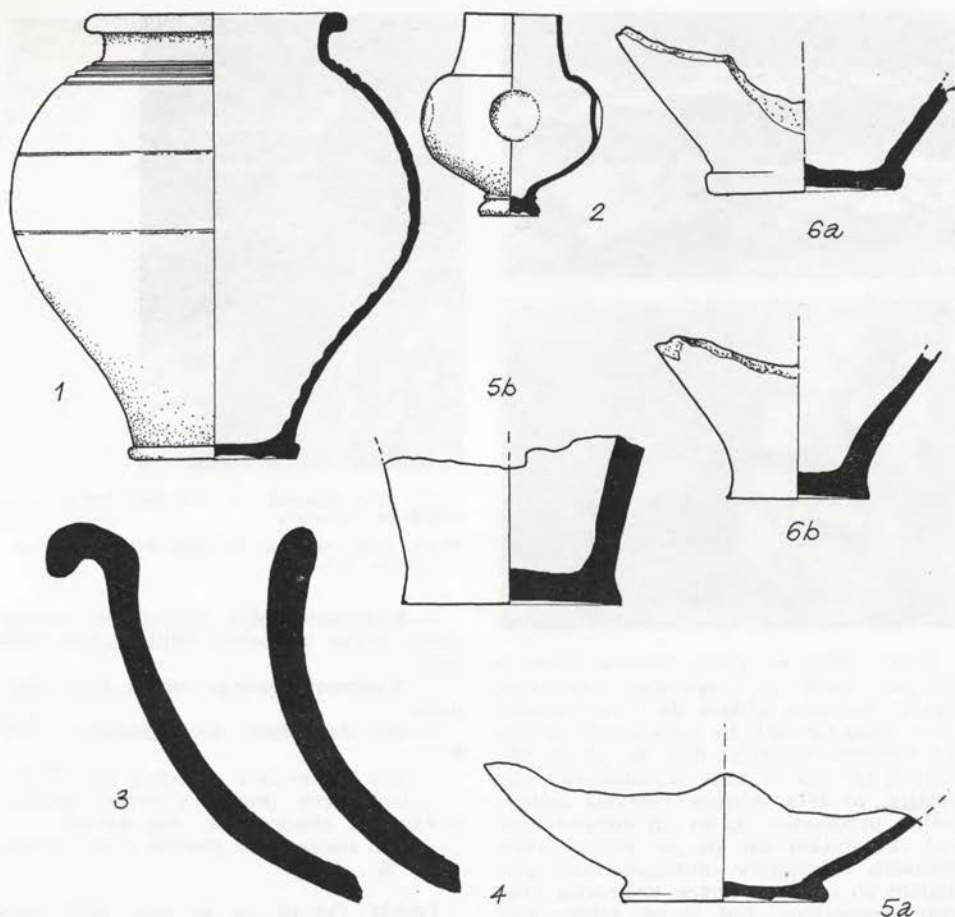
4. Fragment dna posodice in deloma ostenja z višjo prstanasto nogo iz sivo pečene glin (3,1 × 1,4 cm).

5. Fragmenti železa.

6. Bronasta fibula noriško panonskega tipa. Dl. 10,9 cm.

Vse gradivo hrani Dolenjski muzej, Novo mesto.

Za celotno območje, kjer se predvideva razteza grobišče, so bile izdane odločbe o kulturnem spomeniku. — M. S.

Drnovo. Črepi rimske keramike (risbi 1 in 2 1:4; druge 1:2) — Risala S. Knez

Drnovo. Tessons de céramique romaine (dessins 1 et 2 1:4, les autres 1:2). — Dessinés par S. Knez

DRAGONJA PRI SEČOVLJAH. Na platoju hriba, imenovanega Na stenah pri naselju Dragonja je Mahnič Gvido iz Dragonje 57 leta 1969 pri oranju njive Gorela Mihaela našel v gl. pribl. 60 cm več rdeče pečenih glinastih vrčev in kamnit tlak. Po Mahničevem pripovedovanju sklepam, da so našli rimske amfore in jih tudi takoj uničili. Žal o najdbi Pomorski muzej v Piranu niti ZSV Piran nista bila pravočasno obveščena. — E. B. T.

DRNOVO. V letu 1970 so brez dovoljenja spomeniške službe izkopali ca. 1 m š. in do 1,5 m gl. jarek za vodovod

in sicer v smeri JV—SZ in pri tem močno poškodovali antične plasti. Ob tem prekopu je bila najdena tudi zakladna novčna najdba. Večina novcev je bila prodana brez vednosti spomeniških organov neznani osebi. — M. S.

Pri kopanju temeljev za svojo hišo na travniku Zavrte je Vinko Blatnik iz Drnovega našel rimski grob. Skelet in drobne grobne najdbe so uničili, ohranili so le rdeče žgano trebušasto posodo: vi. 22 cm, pr. ustja 13 cm, pr. dna 8 cm, pr. največjega oboda 20 cm. Skelet je bil v gl. 1 m. Brez drugih grobnih podatkov je pokop težko datirati, verjetno je iz 2. stol. n. št. Posodo hrani PM.

Fram, trije pogledi na odkopani kanal
rimskega vodovoda

Fram, trois vues sur le canal déterré de
l'aqueduc romain

Poleti 1970 so skozi naselje Drnovo izkopali jarek za vodovodno napeljavo. Jarek, mestoma globok do 1,5 m, poteka ob j. robu Grubelj in nato desno ob cesti Drnovo—Mrtvice. Ker so izkop napravili strojno in brez predhodnega obvestila, ni bilo mogoče reševati arheoloških predmetov, ki so jih deloma uničili (keramiko) ali pa so postali plen domačih zbirateljev (numizmatika). Domačini so najdene novce večinoma prodali zasebnikom. PM je od Albina Peterčiča pridobil 3 bronaste novce, med njimi je eden IMP GALIENUS. Večje število bronastih novcev je zbrala Založnik Ana, Drnovo 74. Med njimi so bili 3 novci IMP PROBUS in eden IMP CONSTANTIUS. Najlepši bronasti novec (IMP. HADRIANUS) je našel Anžur Janez. Novec s pr. ca. 3 cm ima zelo lepo reliefno podobo Hadrianove glave. Imenovani je našel tudi dobro ohranjeni bronasti auriscalpium.

V izkopanem jarku na Grubljah je bilo mnogo fragmentov tegul, imbreksov in opeke za tlakovanje. Kjer se jarek približa cesti, je bila v njem in v izkopani zemlji na razdalji ok. 15 m velika množina fragmentov posod različne oblike. Za dokumentacijo navajam nekaj večjih fragmentov, ki jih hrani PM:

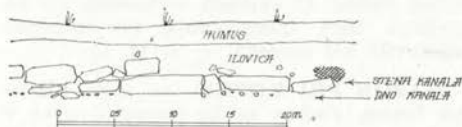
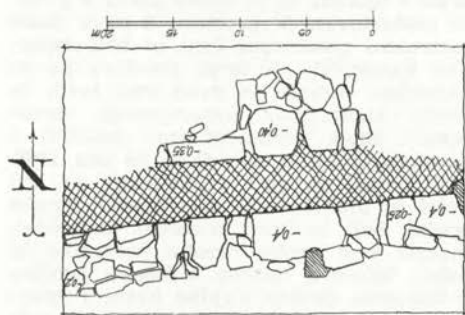
— čaša gubanka, temno sive barve, vi. 10 cm, pr. dna 3 cm, pr. ustja 5 cm,

- fragment večje trebušaste posode rjave barve z močno oblikovanim ustjem,
  - fragment srednje velike črne skodelice,
  - dno trebušaste sive posode s pr. 5 cm,
  - dno temno sive posode s pr. 5,5 cm,
  - dno rjave posode s precej močno nakazanim obodom, pr. dna 4,6 cm,
  - dno temno sive posode s pr. 3,5 cm.
- S. Š.

FRAM. Od 10. do 20. nov. 1970 smo zaščitno izkopavali del velikega rimskega vodovoda Fram—Poetovio, kolikor ga bosta uničila trasa projektirane hitre ceste Hoče—Levec in cestni priključek za Rače oz. Fram. Cestno traso med profiloma 275 in 276 na parc. 850 k. o. Fram seče do 1 m š. sled vodovoda v gl. 0,6—0,7 m, spoznavna v ilovici kot plast proda, kosov lomljenca in ožganih drobcev ilovice. Nad opisanimi sledovi je ilovnata prst, ki priča, da je bil tu gradbeni material vodovoda pozneje odstranjen. Ob obeh straneh vodovoda so nemotene humusne, ilovnate in mivkaste plasti.

Na prostoru z. pentlje cestnega priključka so na parc. 847, 846, 845 in 844 k. o. Fram ruševine vodovoda ohranjene mestoma še skoraj v celoti. Vodovod ima standardno obliko plitvo v zemljo zgrajenega kanala. Njegova konstrukci-

Fram, položaj sondiranega kanala rimskega vodovoda, detajla tlorisa in profila kanala

Fram, situation du canal sondé de l'aqueduc romain, détails du plan horizontal et du profil du canal

ja je bila takale: v ilovnata tla so vkopali jarek in na dno nasuli tenko plast prod, nato pa iz ilomljenca sezidali obodne stene kanala. Pri tem so skrbno pazili na enakomeren in kot je moč soditi, vselej površini terena primeren padec dna kanala, na pravilnost in tesnost stikov kamnov in na to, da je bila tudi notranja stena kanala kar najbolj gladka. Dno kanala so tlakovali z drobnim lomljenecem, pošev zloženim v prod. Vse neravnine in špranje so zamazali z ilovico, ki so jo ožgali. To zadnje je mogel biti že sekundaren poseg. Kanal je bil

po vrhu pokrit s pribl. 5 cm db. kamnitimi ploščami, ki so slonele na obodnem zidovju. Dno kanala je, kjer je ohranjeno, praviloma 0,6 m pod današnjo površino, notranja vi. je, sodeč po ohranjenih krovnih ploščah, 0,4 m, š. pa 0,5 m. Obodno zidovje je bilo 0,4 m db. Lomljenec je zrnat, sivo bel, bolj ali manj preperel, v njem so zrnca sljude. Je v petrografski analizi, domnevamo pa, da je lokalni framski kamen.

Na območju v. pentlje bodočega priključka in deviacije lokalne ceste na parc. 960 in 959, k. o. Fram, ruševine

Golo, zid z rimskimi cevni
Golo, mur avec les tubes romains

spet niso bile ohranjene. Sodeč po sledovih, prodcu, kosih lomljenca in drobirju ožgane gline pa je bil kanal enake strukture, kot tisti dalj proti Z.

Raziskani sektor vodovoda torej priča, da je rimski vodovod vsaj v sledovih še ohranjen na vsej črti med središčem vasi Fram in Sp. Hajdino pri Ptuj. Usmeritev na raziskanem prostoru pa priča, da nikakor ne teče v popolnoma ravni črti, marveč niha več ali manj proti S in J, verjetno, kakor je zahtevala oblikovanost terena, da so dosegli kar najbolj idealen enakomeren, čeprav rahel padeč. O starosti vodovoda pa na podlagi tega izkopavanja ne moremo ugotoviti nič novega. — I. M. C.

GAŽON PRI KOPRU. Na njivi Sladina Ivana, Gažon 94 in sosednji, zdaj v posesti Rojca Viktorja iz Gažona, ki sta obdani s kupi kamenja, so našli pred leti pri kopanju polno mozaičnih kamenčkov. Na kupih kamenja so še raztreseni kosi rimske strešne opeke in ostanki rimskih amfor. — E. B. T.

GOLO. V ruševinah objekta ob cerkvi so v razpadli steni na v. strani vzdani kosi antičnih vodovodnih cevi iz rdeče rjave gline (pr. 6,5 cm, druge mere?).

Z odločbami o kulturnem spomeniku smo zavarovali ves arheološki teren ter s tem preprečili že začeto gradnjo za vikend. — M. S.

GRADIŠČE PRI KRKAVČAH. Reja Viktorja iz Krkavč 105 se spominja, da so na njivi Grižona Jožefa, Krkavče 113, ki leži na vrhu Gradišča, našli bele mozaične kamenčke in ostanke opek. Pri pregledovanju kupov kamenja ob njej smo našli le ostanke rimskih tegul. — E. B. T.

GRUBELCE PRI SEČOVLJAH. Pomorski muzej v Piranu je septembra 1970 nadaljeval s sistematičnimi raziskavami antične stavbe v Grubelcah na parc. št. 15/3 k. o. Korte. Rezultati dosedanjih raziskav so objavljeni v AV 1968, XIX, 129.

Na 120 m² raziskane površine, v. od že odkritih prostorov antične kopalnice, sta bila odkrita še dva (9. in 10.) vzporedna prostora (9,3 × 9,9 m in 9,3 × 2,9 m). Kot kažejo temeljni zidovi, sta segala po vsej širini že raziskanega dela stavbe. Medtem ko smo doslej našli le temeljne zidove, je v teh dveh prostorih ohranjena do 90 cm vi. s. stena. Na posameznih mestih je ohranjen tudi barvan stenski omet. Stena med prostoroma je do 20 cm vi. in 40 cm š. Zidovi, ki omejujejo prostore na s. in j. strani, pa so 60 do 65 cm š. in so verjetno zunanji zidovi stavbe. Najseverneje ohranjeni 1,2 m š. zid, ki poteka rahlo poševno na s. zid stavbe, je gotovo pripadal drugi gradbeni fazi kakor vsi doslej odkriti prostori antične stavbe. Zal je ohranjena le najnižja plast zidu, ki je na več mestih pretrgana, tako da bo njegov namen mogoče ugotoviti šele z nadaljnjim odkrivanjem stavbe. Tla prostorov 9 in 10 so bila pokrita s tlakom, ki je danes zlasti v j. delu poškodovan. V prostoru 9 so v tlaku raztreseni posamezni črni in beli mozaični kamenčki, na sredji prostora pa so ohranjeni ostanki iz dveh vrst belih in črnih kamenčkov sestavljenega ornamenta. Enak ornament smo zasledili v prostoru 8, ki je bil odkrit že leta 1968.

V zemlji in pod ruševinami so bili večji in manjši kosi nasebinske rimske opeke, beli in črni mozaični kamenčki, manjši kosi grobe rimske keramike in nekaj železnih žebeljev s široko glavico.

Skromne drobne najdbe hrani Pomorski muzej v Piranu (kot tudi tehnično in foto dokumentacijo). Nepremične najdbe na terenu so bile po koncu raziskovanj spet prekrte z zemljo. V prihodnjih letih namerava muzej z raziskavami še nadaljevati. — E. B. T.

IG. Pri podiranju hiše Ig št. 48 je lastnik Franc Zeleznik odkopal kos antičnega reliefnega nagrobnika, ki je bil vzdani v to stavbo. Mere: 55 × 51 × 28 cm. Vi. črk 6 cm. Napisno polje 38 × 32 cm. Napis, sp. del odlomljen, je v profiliranem okviru. Nad njim je v polkrožni izdolbini reliefna doprsna upodobitev, ki jo ob strani obkrožata dva uvita razvlečena četverkotnika. Napis:

DM
QUARTAQNL
E ERTI AEQNX V

Spomenik hrani lastnik. — M. S.

IZOLA, SIMONOV ZALIV. Po naročilu Pomorskega muzeja v Piranu je oktobra 1970 ekipa geofizikalnega oddelka Geol. zavoda iz Ljubljane izvedla geofizikalne meritve na arheološkem terenu Simonovega rtiča, na površini pribl. 1 ha na tistem delu rtiča, kjer po dosedanjih najdbah predvidevamo najgostejšo poselitve v antičnem času.

Gradbeni material rimske naselbine je po že znanih podatkih pretežno peščenjak, deloma pa tudi apnenec. Ker imata ti dve kamenini običajno večjo specifično električno upornost, kot je povprečna vrednost specifične električne upornosti preperinske površine plasti, zlasti zemlje, je mogoče s temi raziskavami označiti anomalno območje, tj. območje, kjer so možni tudi arheološki naselbinski ostanki. Geofizikalne raziskave kažejo, da predstavlja severovzhodni del raziskanega terena največje anomalno območje. Tudi sondažne raziskave na tem predelu so dale bogate ostanke antične arhitekture. Razmeroma veliko anomalno območje je tudi na jugu raziskanega območja in se zdi, da se nadaljuje prek poti, ki vodi v zaliv. Ugotovljenih je bilo še nekaj manjših anomalnih območij. Povečani vrednosti navidezne specifične upornosti pa niso nujno vzrok ostanki rimske naselbine, kajti anomalije utegnejo povzročiti tudi druge kamenine. Na osnovi najdb iz že izkopanih sond in iz kratkega poročila geofizikalnih raziskav na Simonovem rtiču lahko sklepamo, da arheološke objekte lahko pričakujemo tudi zunaj strogo zavarovanega arheološkega terena, medtem ko so anomalna območja in po vsej verjetnosti tudi arheološke najdbe redkejša na vzhodni strani Simonovega rtiča. Žal vzhodna stran rtiča ni bila v celoti pregledana.

Rezultati geofizikalnih raziskav bodo pomagali omejiti arheološki teren v Simonovem zalivu, kjer so že zgrajeni posamezni objekti novega turističnega naselja Simonov zaliv, medtem ko je zaidalni načrt še v delu.

Geofizikalne meritve sta financirala Sklad za pospeševanje kulturnih dejavnosti SR Slovenije in Gost. tur. podjetje Simonov zaliv v Izoli. — E. B. T.

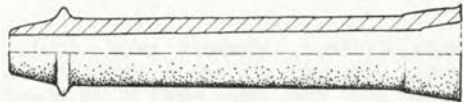
JAVORJE NAD POLJANAMI. Pri gradnji ceste od vasi Javorje do višje le-

Ig, rimski nagrobni kamen
Ig, pierre tombale romaine

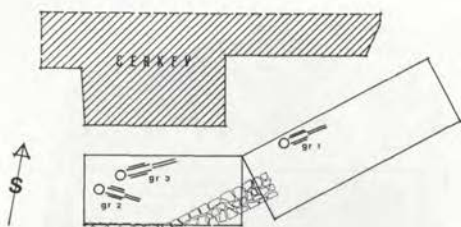
žečih Murav so 1962 domačini ponovno izkopali rimske lončene cevi (VS 8, 1960-61 [1962] 244). Posamezniki še hranijo te cevi (npr. F. Tavčar, Javorje 16), nekaj pa jih je vzdanih v hišo Javorje 15. Ena je v Loškem muzeju, Škofja Loka KDMP 4911; izročil jo je J. Bogataj, Murave 12); cev je dl. 44,2 cm (1 cubitum), pr. vhodne odprtine 6,3 cm, pr. izhodne odprtine 3,3 cm, db. stene 1,4 cm. Podobne cevi so bile najdene na Davči (VS 7, 1958-59 [1960] 301 s, T. 4, 1; P. Petru, AV 9-10, 1958-59, 22, T. 2 3).

— K. T.

Javorje nad Poljanami. Lončena cev
Javorje au-dessus de Poljane. Tuyau en terre cuite

KORITNICA, ZARAKOVEC. Rimski zaporni zid (S. Rutar, IMDK 10, 1900, 59; idem, Zg. Tolminskega, 1882, 11; J. Šašel, Kronika 4, 1956, 90; B. Saria, GMDS 20, 1939, 143; W. Schmid, 15, BRGK, 1925, 189) poteka od p. d. Cepudrove hiše, Koritnica 16 (prej Zarakovec 6), last Frančiške Sorli, parc. št. 53/1 k. o. Koritnica, pa vse do »Mirja« pri Brelihu visoko nad levim bregom Bače. Zid je dolg pribl. 3 km. Prične se že 10-20 m nad Cepudrovo hišo na d. strani ceste Pod-

Koseze, situacija izkopa, pogled na verjetni rimski zid in srednjeveški grob

Koseze, situation de la fouille, vue du mur romain probable et de la tombe médiévale

brdo—Grahovo, gledano proti Orahovemu, gre nato tik ob v. strani hleva, izgine pod hišo, seka cesto in se spusti k Bači. Na drugi strani se vzpne po pobočju in se konča na ledini Mirje, tik pod cesto Grahovo—Bukovo. Kmetija p. d. Pri Brelihu na zg. strani ceste. Ledina Mirje ima parc. št. 229/1 in 229/2 k. o. Koritnica in je last Anice in Stanislava Pajntar, p. d. Pri Mohorju, Grahovo 9. — D. V.

KOSEZE. V okviru petnajstletnega programa raziskav zgodnjega srednjega veka na Slovenskem smo sondirali neposredno okolje cerkve v Kosezah, in sicer ob j. in z. strani cerkve, deloma pa so sonde segale tudi na v. vogal cerkve. Profil plasti, v katerem so bili tudi recentni vkopi, je bil v sondah soroden.

Pod rušo je humusna plast z oblicami, ki so spočetka redkejše, niže, v intenzivnejšem humusu, pa gostejše. Pod to se je v gl. 0,80 cm—1 m pričela sterilna plast, rumena glina. V sondi pred cerkvijo je bilo opaziti pod humusno plastjo recentne ostanke in glino. Kjer so bile oblice zelo redke, smo zasledili tudi čisto plast ometa, morda ostanek uničenega zidu. V humusni plasti z oblicami je bilo precej kosov antične opeke, keramike (konec 1. do 3. oz. 4. stol.), antičnega stekla, rimski bron. novc in bron. stožčast umbo.

V tej plasti pa so ležali tudi poznosrednjeveški skeletji (pridatki: železna veriga s svetinjicami, del železnega noža, železni žebli, s katerimi je bila zbita lesena krsta, itd.) v smeri Z—V z večjimi ali manjšimi odkloni. Lega rok: dva

sta imela roki v komolcih lahko upognjeni in položeni na kolk, eden dlani prekržane, eden je imel eno roko ob boku, drugo upognjeno in položeno na kolk. Zanimiv je primer z rokami, prekržanimi na prsih.

Od stavbnih ostankov lahko navedemo le ostanek zidu iz apnenčastih kamnov, vezanih z apneno malto, vmes je ponekod vzdan tudi kos antične keramike. Zid je ležal skoraj tik pod rušo. Dno leži v humusni plasti z oblicami, ca. 20 cm nad sterilnim slojem (š. na dnu 85 cm, vi. ohranjenega zidu 46 cm). V sp. delu je širši in se proti vrhu zoži, tako da napravi 20 cm od dna 10 do 15 cm širok cokel, nato pa se vertikalno dviga. Zid ni bil odkopan v celoti (le 5,30 m) in ni raven. Na v. koncu, od začetka, kjer je uničen, napravi po treh metrih lahen obrat, tako da se lomi pod odprtim kotom. Po zgradbi in gradivu bi pripadal antičnemu času.

Po podatkih cerkvenega upravitelja je bila cerkev posvečena pred današnjim patronom sv. Marjeti, še prej pa sv. Lovrencu. — M. S.

KREMENIK. Leta 1969 so pri kohanju trase za cesto Poljane—Črni vrh nad Polhovim gradcem presekali antični cevovod. Trasa je danes deloma še vidna in poteka vzporedno z današnjim vodovodom, ki vodi v hišo Kremenik št. 2. Približno 200 m sv. za kapelico je v gozdu 10 m pod današnjo cesto opaziti zaraščen in zasut studenc, od katerega poteka viden zasip do ceste ob koncu gozda. Tu jo preseka in se spusti proti kapelici. Kaj bi vodovod napajal, ni mogoče ugotoviti. Omeniti je treba, da se greben v okolici imenuje Frtica, tam pa naj bi stala antična utrdba. Verjetno bo treba iskati zvezo prav tu. — M. S.

LANCOVA VAS, TRŽEC. V zvezi s podatkom (Blatt Ptuj 71), da so na območju nove avtoceste Macelj—Ptuj ohranjene ostaline villae rusticae, smo sondirali na raznih mestih ob novi trasi. Izkopali smo 5 sond, ki pa niso dale pričakovanih rezultatov in tudi ne stratigrafije. Plast rjavo črne zemlje je bila povsod enotna vse do sterilnega proda, ki se je pojavil na gl. ca. 0,50 m. Zasedili nismo nobenih gradbenih ostalin, od drobnega gradiva pa smo našli le nekaj fragm. domače keramike. Fragmenti so bili najdeni tik pod vrhom v rjavo črni zemlji, sem pa so prispeli pri obdelovanju zemlje in tako niso bili na

Kremenik, lega rimskega vodovoda
Kremenik, position de l'aqueduc romain

svojem prvotnem mestu. Trasa nove avtoceste gre tako mimo lokacije villae rusticae. — Z. Š.

LJUBLJANA. Ponovno je bil korigiran in deloma dopolnjen za **odlok o varstvu nepremičnih kulturnih spomenikov** kot sestavni del generalnega urbanističnega programa SO Ljubljana-Center. Ta obsega poleg označenih arheoloških območij na karti 1:5000 tudi potrebne varstvene režime. — M. S.

Po vodstvom konservatorjev ZSV SRS so utrdili zidove v izkopani insuli za **Solo Majde Vrhovnikove**, del ostalin, ki jih ni bilo moč prezentirati, zasuli ter nadaljevali s konservacijo (gl. članek I. Bogovčiča) mozaikov. Vse delo je teklo po recepturi, ki jo je ista delavnica pripravila za konservacijo ostalin na Jakopičevem vrtu. — I. M. C.

LOKA PRI ČRNOMLJU. Septembra 1970 je Anton Weiss iz Loke pri Črnomlju št. 75 pri kohanju temeljev za novo hišo zadel na rimski skeletni grob. Vrh grobne skrinje, ki je bila sestavljena iz 5 sekundarno uporabljenih rimskih nagrobnikov, je ležal 60 cm pod današnjo površino. Pravokotna skrinja je bila 190 cm dl., 52 cm š. in 58 cm gl. Ker sta čelni stranici konkavno izklesani, je bil grob v sredini 20 cm daljši kot na vogalih. Skelet je ležal na hrbtu in je imel rahlo skrčene noge. V grobu ni bilo dodatkov, ki bi lahko natančneje opredelili starost groba.

Štirje nagrobniki imajo vklesane reliefne upodobitve oziroma okrase, na enem pa je vklesan tudi napis. Prav tako ima napis tudi ena od štirih plošč, ki so pokrivale grobno skrinjo. Nagrobniki so precej veliki, saj največji izmed njih 180 cm dl., 94 cm š. in 25 cm db. Spomeniki so razstavljeni v grajskem parku v Črnomlju in čakajo nadaljnje strokovne obdelave. Ostanke skeleta hrani Belokranjski muzej.

Odkritje v Loki pri Črnomlju potrjuje domnevo, da je na okljuku, ki ga obliva Dobljčica, večje rimsko grobišče. Na tem prostoru namreč kmetje pri oranju večkrat zadevajo na lepo oblikovane kamnite plošče in plug dostikrat izorje na dan fragmente lončevine. — J. D.

MARKOVCI. Na parc. 169, k. o. Nova vas pri Markovcih, so z mehanskim izkopom v gramozni jami odkrili in poškodovali vodnjak, zgrajen v suhi vezavi iz naravno oblikovanih kosov peščenca. Ob intervenciji na terenu smo dobili in očistili še 2,20 m vi. obod vodnjaka z notr. pr. 1 m. Pod zadnjim vencem oboda je bil vodnjak obložen še z vencem iz plošč in z lesom. Dno vodnjaka je bilo 10 m pod površino. V tej globini smo zadeli tudi na talno vodo. V usedlini smo našli fragmente tegul, živalske kosti, fragm. železen ročaj vedra ter fragm. keramike: dele 4 vrčev in 7 loncev.

— Z. Š.

PRISTAVA — TREBNJE. Na zemljišču z antično nekropolo so izkopali gradbeno jamo za gradnjo hiše. Po poznejših izvidih in pripovedi lastnika, najdb tu ni bilo. ZSV Lj. je izdal za vse parcele, kjer predvidevamo grobišče, odločbe o zavarovanju. — M. S.

PTUJ. Na parc. 273 in 277 k. o. Ptuj so pri mehanskem izkopu za prizidek kirurškega oddelka Splošne bolnišnice dr. J. Potrča v Ptuj prerezali v gl. 1,20 m prerezali zidove iz oblic, š. 0,60 m in 0,70 m. Drobni najdb ni bilo.

Pri urejanju tal v kripti **nekd. dominikanske cerkve** so odkrili del zidu iz oblic, š. 0,60 m. Najdba sodi v naselbinsko območje Poetovia pod kompleks Dominikanskega samostana (B. Saria AKJ Blatt Ptuj 38).

Na parc. 519/3 ko Novi Ptuj so na **območju kasarne** ob obnavljanju ograje ob **Cesti Olge Meglič** našli oltar iz pohorskega marmorja, ki je bil sekundarno uporabljen kot gradbeni material za

temelj ograje. Profilirano ovršje in baza sta delno odklesana, napisno polje pa je bilo poškodovano pri izkopu vi. 82 cm, ši. 29 cm (brez profilacije), db. 22 cm. Napisno polje 50 × 29 cm, vi. črk 4—2 cm.

M. GONG
AQVILEI
ENSIS. PRO
SALVTE.
SVA. SVOR
VMQ OM
NIVM. V. S. L. M
DD. VIII. K. IAN.
P. P. P. FLORENTIV/S/

Na vrhu oltarja je moznica 5,5 × 5,5 cm, zalita s svincem.

Na parc. 650 k. o. Krčevina so na prostoru **med cesto Olge Meglič in pobočjem Panorame** z mehanskim izkopom prerežali naselbinske plasti in del grobišča na pobočju Panorame. Našli smo sledove dveh skeletnih pokopov in drobce keramike. Pri nadaljnjem nadzoru so z mehanskim izkopom odkrili sledove zelo slabih zidov oz. kamenja in dele estriha. Poleg fragm. keramike smo našli še podstavek iz poh. marmora, na dveh straneh prisekan: dl. 80 cm; ši. 68—50 cm; vi. 24 cm.

Na parc. 355/4 ko **Krčevina** so pri izkopu za stanovanjsko hišo prerežali naselbinske plasti z gradbenimi ostalinami. Našli smo: 2 bron. novca, fragm. običajne domače keramike, terre sig. (D 24/25), stekla, stenskega ometa ter tegul z žigi: QSP, OC... HER. Poleg smo našli še posvetilni oltar s profiliranim ovršjem in bazo iz poroznega rumenkastega kamna vi. 35 cm; ši. 25—19—21 cm; db. 13—17 cm. Napisno polje 15 × 13,5 cm, vi. črk: 2 cm.

LIBERO PA
TRI ET LIBE
V S L M
R.....
.....

Na parc. 1998 in 2007 k. o. Novi Ptuj so pri izkopu za temelje stanovanjske stavbe v gl. 0,80 m odkrili tegulni grob, ki je segal v notranjost izkopa za 0,50 m. Z dovoljenjem lastnika smo izkop razširili in odkopali tegulni grob s skeletnim pokopom. Skelet, orientiran S—J, z glavo na S, je bil položen na 3 tegule z navzdol obrnjenimi robniki in prekrit s prislonjenimi tegulami, na vsaki strani 3, ki so imele robnike obrnjene navzven. Ob glavi je tako izoblikovano raket zapirala po dolžini pokončno postavljena

tegula, prav tako pri nogah pa je bila pri izkopu uničena. Grob je bil brez prdatkov. Pokop spada v areal kasnoantičnega grobišča na **Zg. Bregu**.

V dneih od 26. 8. do 4. 9. 1970 smo sistematično sondirali na parc. 303/1 k. o. **Zg. Breg**. Izkopali smo 34 sond 2×3 m in $2 \times 1,5$ m. Povprečna gl. sond je bila ca. 2 m. S sondiranjem smo ugotovili, da to področje v antiki ni bilo zazidano in je ostalo prosta obdelovalna površina. Zasledili smo le slabe temelje (ena plast oblic zbitih v glino, ši. 0,60 m) pravokotne stavbe, verjetno manjšega lesenega gospodarskega poslopja. Po vsem sondiranem prostoru pa smo našli fragmente keramike, drobce opeke in stekla.

Na parc. 296/4, 295/17 in 295/16 k. o. **Zg. Breg** so ob pripravi za asfaltiranje cest delno prerezali naselbinske plasti. Našli smo: fragm. oljenko FORTIS, fragm. terre sig., bron. okov in bron. pasno spono. — Z. Š.

SPODNJA HAJDINA. Na parc. 74 k. o. Hajdina so pri izkopu temeljev za novi hlev v gl. 0,80 m našli livarski lonček.

Na parc. 491 k. o. Hajdina so pri poljskih delih našli bron. novce, zelo patiniran in nečitljiv. Na reversu ohranjen orel z razprostrtimi krili.

Na parc. 882 k. o. Hajdina so pri izkopu temeljev za prizidek svinjaka odkrili gradbene ostaline. To je območje t. i. II. mitreja in je bilo že v celoti raziskano. Nadzorovali smo izkop in vrisali v situacijo na novo odkrite dele zidov. V premetanih plasteh smo našli fragm. keramike, fragm. steklene čaše, fragm. terre sig. (D 25) in poškodovan bron. novce Konstantina (?). Poleg še ženski torzo (vi. 12,6 cm) in del plastike — roka ali noga (dl. 8,7 cm), oboje iz poh. marmora.

Na parc. 1976/1 k. o. Hajdina so pri izkopu za ponikalnico presekali 2 m š. zid iz oblic v gl. 0,70 m, vkopan do gl. 3,45 m. V tej globini je bil pod njim drug zid iz oblic, š. 0,70 m.

Na parc. 1076/1 k. o. Hajdina so pri postavljanju nove ograje okrog hiše našli bron. posrebrnen novce Tacita.

Av.: IMP C M CL TACITVS AVG

Rev.: PROVIDEN DEOR

Exerg: K A T

Na parc. 1117/5 k. o. Hajdina so pri nadaljevanju izkopa (iz l. 1969) za temelje stanovanjske hiše in pri čiščenju pro-

filov našli fragm. naselbinske keramike, fragm. terre sig. (D 17, D 25), 3 bron. novce, med njimi Antonin Pij, in stekleno gemo za prstan z vrezanim likom Pana, ki svira na piščal. Gradivo je še v preparaciji.

Na parc. 1117/2, 1117/5 in 1117/6 k. o. Hajdina smo izkopali dve sondi à 7×4 metre. Prostor je bil ogrožen z rigolanjem vrtov. Na tem območju smo v letih 1968 in 1969 dokumentirali ostaline večje stanovanjske stavbe, vendar le do gl. 1,20 m. S tem izkopom smo lahko zasledili celotno stratigrafijo do sterilne plasti, ki je na tem območju v gl. 3,80 m. Gradivo iz sond je še v preparaciji.

— Z. Š.

V času od 10. do 18. 8. 1970 smo vzdolž domnevne trase rimske ceste na parc. št. 425/3, 430/5, 438/1, 446, 453, 480/1, 481, 481/1 in 484/2 k. o. Hajdina izkopali v dolžini 1,5 km trinajst kontrolnih jarkov. Rimske ceste tu nismo zasledili, pač pa ruševinske plasti. Med izkopanim rimskim gradivom je največ keramike, ki jo je najti tik pod ruševinsko plastjo in sega do gl. 2 m. Keramika je različna: domača, imitacija terre sigillate, terra sigillata in nigra. Mnogično je zastopana domača keramika, terra sigillata pa le s fragmenti. Najpogostejše oblike so: vrči, lonci, skodele, skodelice, čaše, čaše gubanke in pladnji. Našli smo tudi 2 oljenki, eno z žigom OCTAVI na sp. strani. Redkejši so bronasti predmeti in rimsko steklo. Med bronastimi predmeti so 3 novci, fragment fibule, del verige in del okrogle ploščice. Koščenih predmetov ni bilo. Našli smo le nekaj živalskih kosti. — V 8. sondi smo našli rimski skelet, orientiran V—Z. Mrlič je bil pokopan v krsti, kar dokazujejo železni kovani žeblički v lesu. Pri nogah je imel črepe čaše gubanke. — B. J.

V času od 22. 7. do 2. 8. 1970 smo opravili del zaščitnega sondiranja na trasi bodoče hitre ceste Macelj—Ptuj, in sicer na prostoru med cestama proti **Pragerskemu in Lovrencu**, tj. na z. obrobju Poetovija. Na prostoru ob pragerski cesti smo na parc. 493, 494 in 499 k. o. Hajdina ugotovili precej zapleteno stratigrafsko in tlorisno situacijo. Pod vrhnjo oranico smo našli od prejšnjih (neobjavljenih, Šmid 1942) izkopavanj načeto plast in v njej mnogo ostankov zgodnje in poznorimske materialne kulture ter dno lonca s plastičnim križem,

ki bi mogel biti staroslovanski. V to plast je sodilo več iz oblic in slabe malte sezidanih opornikov neke vsaj 10 m dl. in v smeri SZ—JV orientirane, skoraj gotovo lesene stavbe (E). Sledovi prejšnje gradbene faze, v katere so bili vkopani oporniki, so bili ruševine slabše zidanega, delno lesenega stavbnega objekta (B, D) ob zelo obsežnem, z oblicami tlakovanim dvorišču (A). Ta stavba je imela najbrž dve gradbeni fazi. Drobne najdbe v pripadajoči ruševinski plasti sodijo v 3. stol. (novci, keramika). Ker je muzejski preparator J. Gojkovič sodeloval že 1942 pri Šmidovih izkopavanjih tega stavbnega kompleksa in je situacijo v izkopišču poznal, smo se mogli zadovoljiti s sondažnim raziskovanjem. Tudi sondiranje je namreč v zadostni meri pokazalo značaj gradbenih ostalin, ki jih bo prekrila cestna trasa, in datiralo gradbene faze. V zemeljski plasti stavbe z velikim dvoriščem smo našli dlje proti J in bolj stran tudi od rimske ceste manjše štirikotne tlorise, zložene iz oblic v ilovnato zemljo, mogoče tlake lesenih gospodarskih stavb (F). Pod ruševinami stavbnega kompleksa z velikim dvoriščem pa smo našli sledove nekoliko drugače orientirane, ne najbolje sezidane, a ometane in kurjene stavbe iz 2. stol. Spodnja arheološka plast vsega raziskanega prostora je bila ilovnata prst s predmeti poznega 1. in vsega 2. stol.

Dalj proti jugu nismo nikjer več našli rimskih ostalin razen na parc. 535 k. o. Hajdina, kjer smo pod staro parcelno mejo, poljsko potjo, v gl. 0,8 m odkopali enako orientirano, z oblicami tlakovano, po posameznih ostalinah v tlaku sodeč, rimsko pot. Ta bi nam mogla pričati, da so bile površine med dravskima terasama na Hajdini že v antiki vredne obdelovalne površine in bi mogla kazati prastare korenine parcelnih meja na že dolgo izkrčenih površinah. — I. M. C.

SP. IN ZG. HAJDINA. V dneh od 22. 9. do 6. 10. 1970 smo v zvezi z gradnjo nove hitre ceste Macelj—Ptuj sistematično sondirali na odseku med Pragersko in Mariborsko cesto, kjer je v času antičnega Ptujja potekala cesta Poetovio—Celeia, ob kateri se je razprostiralo najstarejše grobišče Poetovia. — Izkopali smo 47 sond, večinoma 2 × 2 m, nekatere smo zaradi razjasnitve situacije morali razširiti. Na območju glavne trase smo sondirali na parc. 483, 472, 473, 479, 477/1, 477/3, 476, 475/4 in 475/1 k. o. Haj-

dina. Edinole na parc. 482 smo zadeli na gradbene ostaline (sonda 33 in 36) in skeletni pokop (sonda 34) in samo v teh sondah smo našli tudi keramiko (gradivo je še v preparaciji).

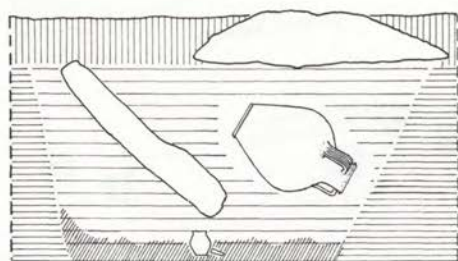
Na območju priključka nove ceste na Pragersko cesto smo na parc. 460/1 in 460/2 k. o. Hajdina s sondami odkrili del rimske ceste (sonde 1—5), del že raziskanega grobiščenega predela (Blatt Ptuj 60 s, Blatt Rogatec 24 sl) in gradbene ostaline, zidove večje stavbe. Ta objekt smo s sondami omejili, njegov obseg je ca. 60 × 26 m (sonde 6—29). Zidovi pa se nadaljujejo še na parc. 453 k. o. Hajdina. S sondažnim izkopom nismo mogli ugotoviti razporeditve posameznih prostorov in namena objekta, ki z načinom gradnje in globino temeljev nikakor ne sodi v areal grobišča. Ker bo gradnja priključka avtoceste ta predel povsem uničila, ga bo treba pred gradnjo ceste v celoti izkopati. — Z. Š.

STARA VAS PRI POSTOJNI (glej tudi *Železna doba*). Pod Staro vasjo preide trasa hitre ceste v bolj ali manj nižinski močvirnat svet, ki sega malodane do glavne ceste Postojna—Reka. Čeprav smo na tem področju vsled močvirja izključevali arheološke najdbe, smo obšli traso, ko so posneli gornje plasti. Trasa preseka z. oz. jz. od vasi več poljskih poti. Zlasti velja to za pot iz Stare vasi na nekdanjo deželno cesto Postojna—Rakitnik—Pivka, kjer je več odceпов (gl. specialko 1—25 000). Za nas je bistven zadnji odcep pred deželno cesto. Tod je svet malo dvignjen, čeprav je pred rakitniško cesto spet močviren. Arheološke najdbe se začno malo vzhodno od j. odcepa te poti pri profilu 55 nove ceste in se končajo malo pred profilom 60. Najprej smo našli črepinje keramike v kupih s trase odstranjene zemlje, potem pa še na sami trasi. Največ keramike je bilo med profili 56 in 59, kjer je bilo na trasi videti tudi sledove temnejše ilovice v lisah, bržkone ostanke oglenine. Skoro gotovo so bili to sledovi grobov in domnevamo, da jih je bilo 10. Kaže, da se grobišče nadaljuje še j. od trase na neprekopano površino. Najdeni drobci črepinj so tipično rimski, in sicer boljše keramike, pa tudi imitacij terre sigilate. — M. U.

STARE NJIVE PRI GAŽONU. Na hribu imenovanem Stare njive, j. od Gažona, so na njivi, ki je obdana s kupi kamenja, lastnik pa ni znan, našli po-

HUMUS
 ŽGANINA
 NEPREKOPANA ILOVICA
 PREKOPANA ILOVICA

Stična, profil rimskega groba
 Stična, profil d'une tombe romaine

smo študentje arheologije 4. in 5. decembra 1970 prekopalni to mesto in izkopal rimski grob, ki po inventarju sodi v 1. stol. n. š.

Rimski grobovi s tega območja so v literaturi že znani (S. Gabrovec, O. H. Frey, K latenski poselitvi Dolenjske, AV 20, 1969, 20). Po pripovedovanju domačinov, ki govore o številnih uničenih grobovih pri razširjanju ceste skozi zaselek »Kafehaus« ter pri oranju pobočij pod njim, smemo sklepati, da je na tem mestu obsežna rimska nekropola.

Opis groba:

Grob je bil pokrit z 2 kamnitima ploščama 80×54 cm in 103×80 cm, dl. 10 do 20 cm. Ena grobna plošča je ležala vodoravno, medtem ko se je druga pogreznila deloma celo pod prvo. Pod vodoravno ležečo ploščo je ležal velik dvoročajen vrč, obrnjen z vratom navzdol. Grobna jama je bila vkopana pribl. 80 cm gl. in je bila skoraj pravokotna, 80×65 cm, sam vkop jame se v profilu ni dal zaslediti, vendar domnevam, da so bile stene jame nekoliko poševne in torej jama na vrhu širša. Dno grobne jame je bilo pokrito z do 10 cm db. plastjo žganine in kalciranih kostnih ostankov. Žganino smo zasledili tudi v višjih plasteh. Na žganini je stal majhen lonček (T 1 : 11), zraven pa ustje posode (T 1 : 4); druge črepinje so bile raztresene po vsej površini groba.

Pridatki groba:

1. dvoročajni vrč, narejen na lončarskem kolesu iz skrbno prečiščene svetlo rdeče žgane glin (T 1 : 1),

2. del noge bronaste fibule s predrti nogo in z ohranjenimi gumbastimi zaključkom (T 1 : 2),

3. prostoročno izdelan lonček z izvihanim ustjem iz temno rjave grobe glin. Na prehodu iz vrata v rame je okrašen z 2 vzporednima kanelurama, na najširšem obodu s poševnimi brazdami. Ohranjenih je 10 fragmentov, dno in trup manjkata (T 1 : 3),

4. prostoročno izdelan lonček iz zunaj rjavo, znotraj črno žgane grobe glin. Vrat lončka je okrašen s 6 vzporednimi kanelurami. Ohranjenih je samo 5 fragm. ustja in vratu (T 1 : 4).

5. 12 fragm. dna posode iz zunaj rjavo, znotraj črno pečene grobe glin (T 1 : 7). Po vsej verjetnosti pripadajo ustju posode (T 1 : 4),

6. 2 fragm.: izvihano ustje (T 1 : 5) in vrat (T 1 : 6) posode iz skrbno prečiščene sivo žgane glin, izdelane na lončarskem kolesu. Fragmenta sta okrašena z vodoravnimi plastičnim rebrom,

7. 5 fragm. trupa posode iz svetlo rjave glin, izdelane na lončarskem kolesu. En fragm. je okrašen z vodoravnimi plastičnim rebrom (T 1 : 8),

8. 4 fragm. krožnika iz terre sigillate (T 1 : 9, 10),

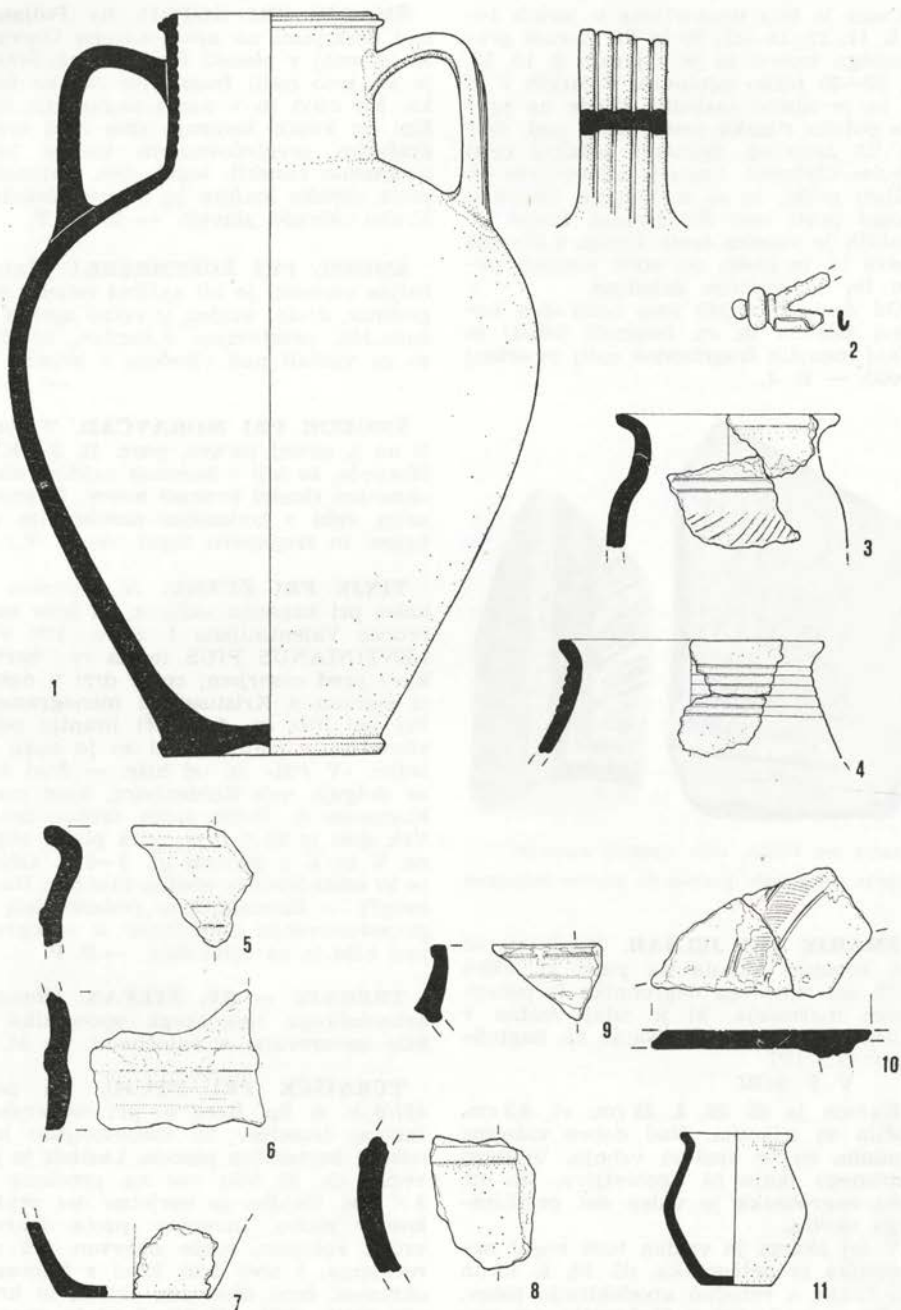
9. prostoročno izdelan lonček iz svetlo rjave grobe, izredno krhke glin. Rekonstrukcija je narejena po obliki zemljenega jedra (T 1 : 11). Grob hrani Narodni muzej v Ljubljani. — M. G.

ŠAPOLE IZ OSN. ŠOLE ZDOLE. Učenka Milka Kink iz osn. šole Zdole je v zaselku Šapole našla koščeno rimsko iglo, dl. 10,5 cm. Hrani jo PM. — S. Š.

ŠAREDI NAD IZOLO. Na hribu Na groblji z. od Šaredov oz. zaselka Sv. Jakob so na danes zapuščeni njivi Antona Božiča iz Šaredov našli pri obdelovanju zemlje glinast tlak. Na velikih kupih kamenja, ki so naloženi ob robu njive smo našli še ostanke rimskih opek, ki so raztreseni tudi po sosednih njivah. Kaže, da gre za najdišče iz antičnega časa.

— E. B. T.

ŠIKOLE — CIRKOVCI PRI PTUJU. Od 28. 9. — 24. 10. 1970 smo sondirali pribl. 4 km rimske ceste od Stražgonjc do Cirkovc. Vsega smo izkopalni 25 kontrolnih jarkov na parc. št.: 150/1 k. o. Stražgonjc; 186, 178/1, 164, na meji med parc. št. 199 in 200, 209, 164, 270/2, 271/2, 162, 269/2, 159, 150/3, 145/2, 142/1 vse k. o. Šikole; 77, 70, 64 vse k. o. Pongerce; 589, 598, 600, 614/3 vse k. o. Spodnje Jablane; 439/1, 2, 454, 461 vse k. o. Cirkovci.

Stična, inventar rimskega groba. — Risala D. Lunder
 Stična, inventaire d'une tombe romaine. — Dessiné par D. Lunder

Cesta je bila ugotovljena v jarkih 1—6, 8, 11, 12, 14—18, 20 in 21. Zaradi gramoznega terena jo je v jarkih 9, 10, 13, 19, 23—35 težko ugotoviti, v jarkih 7 in 22 pa je nismo zasledili. Glede na profile poteka rimska cesta delno pod, delno tik levo ob današnji asfaltni cesti Šikole—Cirkovci. Lepo je ugotovljiva ob poljski potki, ki se malo pred Šikolami odcepi proti vasi Stražgonjci. Sodeč po profilih je rimska cesta široka 6,10—6,50 metra in je imela na obeh straneh padec ter je različne debeline.

Od drobnih najdb smo našli dva kovana železna in en bronasti žebelj in nekaj manjših fragmentov ustij in ostenj posod. — E. J.

Smarje pri Jelšah, dela rimskih kamnov

Smarje pri Jelšah, parties de pierres romaines

ŠMARJE PRI JELŠAH. Pred leti so pri kopanju kanala na parc. št. 979/4 našli del rimskega nagrobnika iz pohorskega marmorja, ki je zdaj vzdian v škarpo ob hiši št. 66. Napis na nagrobniku: O. CIPI

V. F. SIBI

Kamen je dl. 39, š. 25 cm, vi. 6,5 cm. Ločila so trikotna. Nad dobro vidnima vrstama so še sledovi vrhnje. Velikost napisnega polja ni ugotovljiva. Na sp. delu nagrobnika je viden del profilirane okvira.

V tej škarpi je vzdian tudi vogal nagrobnika iz peščenjaka, dl. 34, š. 15 in db. 25 cm, z reliefno upodobitvijo listov. Našel ga je Ladislav Ciglenečki pri cerkvi sv. Barbare. Ornamentirano polje loči od roba globok, polkrožno izsekan žleb. — S. C.

ŠMARJE PRI KOPRU. Na Poljanah nad Šmarjami na njivi Antona Glavina, ki je sedaj v posesti Pavla Sluga, Šmarje 93, smo našli fragmente rimske opeke. Na njivi in v njeni neposredni bližini na kupih kamenja smo med topografskim pregledovanjem terena našli fragmente rimskih tegul, dva fragmenta ustja rimske amfore in železen žebelj s široko okroglo glavico. — E. B. T.

ŠMIHEL PRI ŽUŽEMBERKU. Zaradi boljše varnosti je bil antični reliefni nagrobnik, doslej vzdian v vrtno ograjo ob župnišču, prestavljen v cerkev, in sicer so ga vzdiali nad vhodom v zvonik.

— M. S.

ŠMOHOR PRI MORAVČAH. V sondi B na j. strani cerkve, parc. št. 3/1 k. o. Moravče, so bili v humusu najdeni slabo ohranjeni rimski bronast novc, fragment ustja vrča s trakastim narebrenim ročajem in fragmenti tegul. — D. V.

TINJE PRI ŽUSMU. A. Heruaus je našel pri kopanju sadik z. od hiše malo bronco Valentinijana I. z av.: DN VALENTINIANUS PIUS in na rv.: barbar kleči pred cesarjem; cesar drži v desnici signum s Kristusovim monogramom. Pri isti hiši (p. d. Drač) hranijo polovico žrmlje (catillus), ki so jo našli na ledini »V riži« sz. od hiše. — Nad hišo se dviguje vrh Zaldenburg, kjer sva s kustosom A. Bolto našla drobce malte. Vrh sam je 30 × 10 m velik plato, obdan na V in Z z jarkom gl. 2—3 m. Očitno je to srednjeveška utrdba (donžon, Hausberg?). — Kasnoantično grobišče leži po pripovedovanju domačinov v vinogradu nad hišo in na njivi Slog. — P. P.

TREBNJE — SV. ŠTEFAN. Območje arheološkega terenskega spomenika je bilo zavarovano z odločbami. — M. S.

TURNIŠČE PRI PTUJU. Na parc. 427/6 k. o. Sp. Breg so pri mehanskem izkopu temeljev za stanovanjsko hišo odkrili keramične posode. Lastnik je povedal, da je bilo vse na prostoru ca. 2 × 2 m. Najdba je verjetno del pridatkov v grobu. Inventar: rdeče obarvan vrč z ročajem, rdeče obarvan vrč z 2 ročajema, 3 sivo črni lonci z žigosanim okrasom, črno obarvana skleda in krožnik (imit. oblike D 36), 5 rdeče obarvanih skledic (imit. oblik D 6, D 25, D 35), siva čaša tankih sten, ter fragm. vrčka in sive čaše. — Z. Š.

VELENIK PRI PRAGERSKEM. Po naročilu ZSV SRS in z denarjem Sklada za ceste SRS sem 1970 nadaljeval raziskovanje poteka in strukture rimske ceste Celeia—Poetovio na odseku gozda Velenik med Slov. Bistrico in Pragerskim. Poleg podpisanega so sodelovali še: inž. dr. P. Leber iz Celovca pri izmeri terena, dr. M. Šifer iz SAZU s sodelavci pri geološkem preverjanju terena in sond, geometer iz Zavoda za kataster v Slov. Bistrici pri prenosu višin na poligonsko mrežo in še 5 sodelavcev.

Za raziskavo je bil izbran tisti odsek trase, ki poteka skozi gozd Velenik in sicer 1.799,52 m (poligonske točke 1—46), pričeni ob cesti Slov. Bistrica—Pragersko pred domačijo Ferčesovih, Pokoše 40 oz. ob vojaškega strelišču (tj. 185,5 m v. od km 2) in z zaključkom ob isti cesti na ovinku pred potokom Polskavo (pri km 4). Potek trase na tem odseku sem po zunanjih sledovih ugotovil že poprej, tako da sem jo lahko vnesel na katastrski načrt in izdelal nekaj karakterističnih površinskih profilov. Rimska cesta prečka pri poligonski točki 1 sedanjo cesto, prihajajoč iz jz. smeri prek travnikov v dolini Devine, a vse do pričetka gozda ni zunanjih sledov. Ob vstopu v gozd na v. robu sedaj deformirane dolinice s streliščem se nasloni na j. obronek srednjega veleniškega grebena, kar je vidno po odkopih v pobočje oz. v vseh in za izravnavo cestišča. Po prvih 429,61 m se povzpne za 5,33 m nad raven sedanje ceste pri pol. točki 1. V nadaljnjem poteku se v precej ravni črti po 565,20 m spusti za 12,27 m na dno prečne doline pred v. grebenom Velenika. Po prečkanju te doline se precej naravnost po sedaj močno deformiranem vseku po 387,39 m povzpne za 16,74 m na hrbet grebena, od tam pa naravnost navzdol po prav tako deformiranem, a izrazitejšem vseku na ravnino, ki jo po 306,64 m doseže na robu gozda za 18,82 m niže. Te višinske razlike pa ne pomenijo dejanske nivelete rimske ceste, ki še ni v celoti ugotovljena, temveč le niveleto sedanje površine na tej trasi. Na vsem poteku je trasa rimske ceste približno vzporedna trasi današnje ceste izven gozda, od katere se v z. delu oddalji do pribl. 90 m v v. delu, kjer bolj naravnost prečka greben, pa do pribl. 180 m. Po površinskem videzu so značilni predvsem kar se da premočrten potek, izpepljava po trdnih tleh pobočij nad dolino, skrb za izravnavo nivelete z vkopi v pobočja ter kopanje vsekov tam, kjer ti

bistveno ne izpremenijo vzpona. Ti vzponi oz. spusti se na obravnavanem odseku po višini sedanjih tal na trasi gibljejo med 1,9‰ oz. 2,2‰ v z. ter med 4,3‰ oz. 6,1‰ v v. delu, računajoč v smeri proti V.

Metodično je letošnje raziskovanje potekalo takole: po vsem odseku smo (z lesenimi količki) vzpostavili poligonski vlak s 46 točkami ter po njem izmerili podolžni nivelman. S teh poligonskih točk smo posneli teren v pribl. širini 50 m za izdelavo načrta v merilu 1:1000. V načrt bodo vrisane vse dosedanje in preostale sonde prihodnjega leta, po katerih bo mogoče vrisati os cestišča rimske ceste ter napravili nivelman cestišča, kolikor je seveda še ohranjeno. Poligonske točke bodo lahko rabile še za poznejše podrobnejše posnetke nekaterih zanimivejših terenov, kolikor bo prišlo do natančnejših raziskav. Načrt terena trase in nivelman poligonskega vlaka bo izdelan do prihodnje pomladi, dokončno izpopolnjen pa po predvidenih dopolnilnih sondiranjih v letu 1970.

Na vsem poteku obravnavanega odseka je bilo izbranih prvotno 23, pozneje pa 30 profilnih jarkov, izkopanih pa le 20 profilnih jarkov, in sicer 18 na raznih parolah v gozdu, 2 pa na njivi vzhodno od Velenika. Pri izbiri mest za te sonde sem se ravnal predvsem po dveh potrebah: da bi z jarkom zajel značilno situacijo cestišča na različnih terenih ter da bi zagotovil kontinuirano izmero potrebnih točk za izdelavo načrta. Sondni jarki naj bi hkrati potrdili dejansko obstoj rimske ceste na trasi, ugotovljeni od zunaj, in pokazali sestav cestnega telesa oziroma način gradnje na različnih terenih, kar je za zdaj prva informacija o poteku in obliki rimske ceste na tem odseku: morebitna poznejša širjenja, podaljševanja ter površinski odkopi naj bi jo dopolnili z novimi podatki oziroma omogočili preučevanje tehničnih nadržbnosti rimske gradnje cest.

Za vse sondne jarke smo v merilu 1:20 narisali profile, in sicer pri preprostejših ostankih cestišča eno, pri bolj zapletenih situacijah pa dvostranske. Ker se je zdel pri tem najvažnejši tehnični poudarek, profilov nisem risal v barvah. Zaradi neugodnih razmer v gozdu večine ni bilo mogoče fotografirati. Zaradi pomanjkanja delovne sile ter z njo povezane naglice nisem vztrajal pri zaželeni enometriški širini jarkov, a tudi podaljški na obe strani so zajeli le naj-

bližji okoliš oz. rob cestišča. Medtem ko prvo večinoma ni motilo, je pri nekaterih jarkih nujno podaljšati izkop v obeh smereh, kar je bilo deloma storjeno pozneje že letos, deloma pa bo opravljeno prihodnje leto. Različno ohranjeni ostanke cestnega telesa (prodnega gramoza), deformacije cestišča oz. terena v poantičnem obdobju kot tudi dokaj pestre plasti ob gramozu in nad njim so terjale sodelovanje geologov oz. pedologov, ker teh pojavov z arheološkim znanjem nisem mogel razložiti. V ta namen mi je bil poslan na pomoč geograf dr. M. Šifrer iz SAZU, ki je k ogledu in posvetu pritegnili še pedologa dr. Stritarja z univerze. Zaradi znatnih razlik v mnenjih smo sklenili poslati dva vzorca lesa iz profilnih jarkov št. 18 in 30, kjer je bil gramoz na mokrotni podlagi nasut na podložena debela oz. veje, v analizo po metodi C-14 zaradi preverjanja starosti. Hkrati sta mi svetovala, naj podaljšam nekatere profilne jarke, preverim okolico izkopanih sond ter povečam število izkopov. Po teh napotkih sem že letos izkopal profilna jarka št. 5 in 13, jarke št. 2, 4 in 6 pa sem podaljšal. Druga dopolnilna dela so predvidena za leto 1971.

Iz profilnih jarkov sem redno jemal tudi vzorce gramoza ter drugih plasti pod in nad njim, ki bi utegnili pomagati pri morebitnih poznejših analizah. Kakšne posebne sistematike pri tem ni bilo, kar o potrebi tega dela in vrednosti takih vzorcev še ni prave jasnosti, za morebitne analize pa tudi ne pravih perspektiv.

Letos preiskani profili so potrdili nekatera v Podravju že znana dejstva, prinesli pa so tudi novosti. Tudi tu je bila rimska cesta zgrajena iz nasutega proda na ponekod v ta namen prirejena tla. Ta cestni gramoz je tu sestavljen iz prodnikov različne debeline, zvečine poprečno 3 cm d. in manjših, medtem ko najdebelejši kosi v nasutju dosegajo redkeje 10–15 cm, tisti ob robovih cestišča pa 20–25 cm. Ta prod izvira po oceni dr. Šifterja iz prodnih krp v Veleniku, pri čemer bi bilo treba preveriti, ali je bil pridobljen z enega ali več mest. V samem Veleniku je bilo na pribl. 1,5 km d. črti 6,5 m š. in povpr. 0,2 m db. nasutja, potrebnega pribl. 2.000 m³ gradiva, to pa bi govorilo bolj za kak osrednji vir. V tem pogledu je sumljiv še dobro viden odkop z. pobočja stranske dolinice s streliščem na pričetku obravnavanega odseka, za ka-

terega pri recentnih potrebah ni videti pravih razlogov. V smeri proti Slov. Bistrici bi bili možni viri gradiva iz potoka Devine, ki pa za tak potek najbrž niso zadoščali. Vprašljivo je, če je debelejši nasip gramoza na njivah v. od Velenika (0,5 do 1,8 m) mogel izvirati iz zadostnih lokalnih virov, obilica gramoza pa se pojavlja šele na Dravskem polju pri Šikolah.

Gramoz v cestišču bi moral pregledati tudi kak strokovnjak za gradnje makadamskih cest. To preiskovanje bi moralo preveriti tudi zbitost gramozne plasti, oblike izrabe kamenin, stopnje naravnega preprevanja, pomen v nekaterih profilih ugotovljenih peskov, potrebno debelino gramoznega nasutja glede na podlago, obseg prevoznitva ter dobo trajanja ceste in podobno. Zlasti v tem pogledu je bilo letošnje raziskovanje v Veleniku nepopolno in bo treba v prihodnje v raziskovalno skupino vključiti primerne strokovnjake. Njihova naloga bi bila tudi preučevanje drugih tehniških elementov in problemov pri gradnji in vzdrževanju antičnih gramoznih cest, npr. urejanja vodnega odtoka oz. vzdrževanja odtočnih jarkov ob cestišču, prepuščanja oz. premostitve prečnih vodotokov, oblikovanja bankin pri višjih nasipih, vzdrževanja cestišča na terenih, izpostavljenih eroziji in poplavljanju, ter drugih problemov, o katerih arheolog nima zadostnih predstav oz. znanja.

Antično cestno telo je bilo v Veleniku ohranjeno le v z. predelu obravnavane trase, medtem ko sta vsaka na v. grebenu zaradi poznejših vplivov postala močno deformirana oz. pogobljena, tako da je nivo antičnega cestišča ohranjen le v neznatni meri. Za ohranjene ostanke je bilo značilno, da je bila plast gramoza razmeroma tanka in je merila pri večini profilov 5 do 20 cm. Domnevam, da je ohranjen dandanes le še spodnji del nasutja, vrhnji pa se je po prenehanju vzdrževanja cest izrabil oz. je bil odplavljen glede na lego trase v pobočni ali podolžni smeri. Pri tem je za sedaj že vprašljivo, če je taka razlaga mogoča tudi pri tistih legah, kjer odplavljanje ne pride v poštev. Ta problem ni bil razjasnjen in terja v prihodnje podrobnejših opazovanj z več strani.

Debelejša plast gramoza je bila ugotovljena večinoma le na mestih, kjer je rimska cesta prečkala dna prečnih dolinic. Od teh sta bili doslej delno raziskani le dve. Pri prvi danes suhi dolinici je bilo na trasi ceste v profilnem

jarku št. 11 ugotovljena do 40 cm db. plast precej heterogenega proda na danes 1,1 m gl. ležeči antični površini. Ta profilni jarek je zaradi nenavadno debelih in obsežnih plasti peskov na j. obrobju vzbudil pri prirodoslovcih najodločnejši dvom o tem, da gre za rimsko cesto, zaradi česar bo treba to sondo površinsko razširiti. V glavni prečni dolini pred v. grebenom je profilni jarek št. 18, ki ni bil izkopan do kraja, pokazal 1,6 m gl. ležečo modrikasto ilovico, nanjo položena hrastova bruna ter nanje nasuto 40 cm db. plast gramoza. Podoben pojav je v še izrazitejši obliki pokazal profilni jarek št. 30 na njivi v. od Velenika, kjer ležijo nekdanja tla iz modrikaste ilovice 1,7 m pod sedanjo površino, nanje pa so bila položena hrastova debela in veje ter prek njih nasut gramoz. Prvotna višina nasutja je bila ugotovljena, a zaradi ugrezanja v mehko podlago je gramozna plast polagoma postala 1,5 m debela. Dvobarvnost te plasti kaže na višino talne vode, plasti peskov na obeh straneh pa na sledove poplavljanja. Tu so za proučevanja teh lesenih armatur dani najugodnejši pogoji. — S. P.

VINICA PRI IZOLI. Na njivi Petra Kaligariča na hribu, imenovanem Decima, j. od Vinice, so našli kamnito žaro s pepelom, v kateri je bilo menda tudi nekaj drobnih predmetov. Dno žare hrani Jože Jeličič, Vinica 13. — E. B. T.

VRHNIKA. V aprilu in maju nadaljevanje zaščitnih izkopavanj na prostoru priključka hitre ceste Vrhnika—Poštojna, in sicer na l. bregu Ljubljaniče na parc. 2768/1. Zaščitno izkopavanje v obliki šahovnice skozi ogroženo zemljišče je pokazalo, da je bil tudi na tem bregu Ljubljaniče prostor proti reki obzidan, enako kot na drugem bregu, in da so od obzidja v notranjost stale vsaj 10 m dolge stavbe iz lomljenca z ilovnatimi tlaki. Prostor pred stavbami je bil nasut s peskom. Maloštevilne kulturne ostaline iz pribl. Avgustovega časa v hodni površini pričajo, da je bil ta del Nauportusa enako star kot bolje raziskani na drugem bregu Ljubljaniče. Arheološke ostaline bo pokrtil nasip cestnega priključka. — I. M. C.

SO je bil dan v potrditev predlog o varstvu arheoloških terenov na širšem mestnem območju; poleg valorizacije in zaščitnih režimov vsebuje karto z vrisanimi arheološkimi območji v razmerju

Zabnica pri Kranju, ruševine rimske vile
Zabnica près de Kranj, ruines d'une villa romaine

1:5000 in naj bi predstavljal sestavni del Urb. programa za samo mesto. — M. S.

ZG. HAJDINA. Pri izkopu za centralno kurjavo so ob jv. strani ž. c. sv. Martina našli napisni kamen, uporabljen kot gradbeni material v zidu starejše gradbene faze cerkve. Spomenik je iz poh. marmora, okroglega preseka (pr. ca. 35 cm, dl. 85 cm), na krajeh odbit in obklesan, ploskev z napisom je poškodovana in obrušena. Ohranjena je sled 4 vrst napisa:

...E.....
...MAV...
...NOBLIS...
...ABM....

Na parc. 1117/6 k. o. Hajdina so pri izkopu za ponikalnico našli bron. novc, zelo patiniran in poškodovan. Na av. viden obris ženske glave, na rev. obris ženske postave.

Pri krušenju sten v gramozni jami na parc. 444/2 k. o. Hajdina se je v profilu pokazal žgan grob. Grobni inventar, ki verjetno ni popoln, sestavljajo: fragm. svetlo rjava žara, rdeče rjavo obarvan vrček, fragm. sive čaše in opečno rdečega vrčka ter fragm. siva posodica tankih sten, okrašena z vrezi in barbotinom. Grob sodi v grobišče ob cesti Poetovio—Celeia. — Z. Š.

ŽABNICA. Na v. strani pokopališča so 1969 nameravali zgraditi mrliško vežico. V večji gradbeni jami so našli (ponekod le 20 cm pod rušo) in uničili več ostankov temeljev zidov, ki naj bi pripadali

antični vili rustici. Z odločbami smo za-varovali ves ogrožen teren, izdelali pa tudi krajši elaborat kot osnovo za prih. zaščitne raziskave in morebitno prezen-tacijo. — M. S.

ZGODNJI SREDNJI VEK

BATUJE. Nadaljevanje 1967 začelih izkopavanj zgodnje srednjeveškega grobišča v Batujah (glej Varstvo spomenikov XII, Ljubljana 1969, str. 99) je poleg 28 novih skeletnih grobov odkrilo tudi prostor, kjer je do 1726 stala cerkev sv. Jurija.

Večina novih grobov na tem grobišču ne prinaša bistvenih sprememb, posamezni grobovi pa so po konstrukciji grobne jame vendarle drugačni. Novost je kamnita obloga celotne grobne jame, odkrita v grobovih 62 in 65. V grobu 69 je bil najden večji podolgovat kamen, ki ga glede na njegovo lego štejemo za zunanje nagrobno znamenje. Novost v načinu pokopa je v grobu 65 odkriti pokop na deski.

Gostota grobov je bila največja ob j. steni cerkve, tu so se grobne jame prepletale. Prav v tem delu grobišča je bil odkrit edini pokop v etaži (grob 67).

Pridevki predvsem kvantitativno dopolnjujejo doslej znano gradivo s tega grobišča. Ponovno so bili v grobovih naj-pogostejši predvsem srebrni obsenčni obročki, med njimi sta posebno zanimiva obročka z esasto zanko. Poleg obsenčnikov smo v grobovih našli še nože in sicer v štirih grobovih in prstane v treh.

Osnovna smer pokopa je Z—V, odstopajo le posamezne grobne jame na v. in z. strani cerkvenega prostora, ker so bile prilagojene cerkveni arhitekturi (grobovi 25, 78, 79, 81) in vkopane v smeri S—J.

Grobovi so obkrožali prostor, kjer je nekoč stala cerkev sv. Jurija. Večina grobov je bila j. od cerkve, dokaj pogosti so bili grobovi tudi na v. in z. strani, s. od cerkvi pripisanega prostora pa so bili odkriti le 4 grobovi. Cerkev je bila povsem porušena. Njena velikost je določljiva le na osnovi bornih ostankov temelja j. stene ladje in praznega prostora med grobovi. Dokaj gotova je njena širina (5,80 m), stene so bile db. ok. 70 cm.

Ohranjen je bil le borni ostanek j. temelja. Vkopan je bil v lapornato osnovo do 12 cm gl. in 70 cm š. Vkop je bil iz-

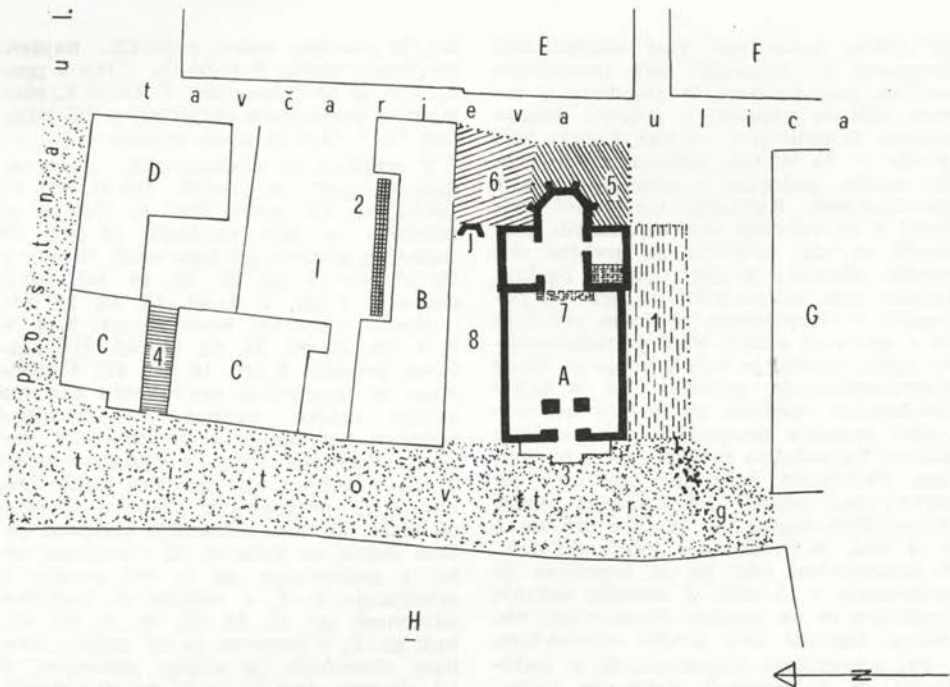
polnjen z malto in s posameznimi kamni. Ohranjen je bil v dl. 4 m.

Na prostoru, kjer ni bilo grobov in ki ga pripisujemo cerkvi, je bilo najdenih mnogo drobcov strešne opeke — korcev, kosov pravokotnih opečnatih tlakovcev, kosov barvanega ometa in drobcov lehnjaka. Vsekakor je gotovo, da je bil zgodnesrednjeveški objekt, iz katerega sta plošči s pleteninasto ornamentiko v poznejših obdobjih prezidavan. Nikoli pa ni cerkev segla iz prvotno zanjo določenega prostora, tako da grobišče tudi pri verjetnih prezidavah ni bilo prizadeto.

Na z. robu izkopanega polja je bilo v zasipu grobov 82, 83, 84 nekaj drobcov rimske opeke. Zaradi bližine cestne trase rimske ceste Aquileia—Emona pojav antičnih ostalin tu ne preseneča, vsekakor pa pomeni nov člen v iskanju dokazov, da so Slovenci za cerkev sv. Jurija in svoje grobišče izbrali mesto z antično tradicijo. — D. S.

KRANJ. Od 25. 5. do 2. 7. 1970 smo nadaljevali zaščitno izkopavanje staroslovanskega grobišča okrog farne cerkve, med prezbiterijem, jv. krilom Petrkove hiše in Študijsko knjižnico. Raziskana je bila površina 180 m² do gl. povpr. 1,30 m. Odkrili smo 241 skeletov iz poznega srednjega veka (od 13. do 16. stoletja) s krščanskimi prdatki, prstani, verižice; več skeletov je imelo na prsnem košu preluknjane morske školjke in železne konice ob nogah. Odkrili smo nekaj primerov, ki so imeli vsa znamenja, ki kažejo na pokop kužnika. Vsi skeleti so imeli smer Z—V, hrbtno iztegnjeno lego s prekrizanimi rokami. Vrhnja vrsta skeletov (15., 16. stoletje) je bila pokopana v lesenih krstah, ki so bile zbite na ogljih z železnimi žebli. Med to in staroslovansko vrsto pa je bila večina skeletov brez prdatkov. Ti so bili prav tako pokopani v smeri Z—V in so pretežno ohranjeni le delno. Osteološko gradivo je v celoti zelo slabo ohranjeno, ker so bili pokopi pogosti in ponovni v stare grobove. V spodnji plasti so bili staroslovanski skeletni grobovi v gl. 1,0

KRANJ, pregledna skica mest in čas arheoloških raziskovanj staroslovanske nekropole v bližnji in neposredni okolici farne cerkve (risal A. Valič)

Kranj, ébauche d'ensemble des lieux et temps des recherches archéologiques de la nécropole vieille-slave aux alentours proches et immédiats de l'église paroissiale. — Dessiné par A. Valič

- 1) Izkopavanja 1953 na prostoru med Prešernovim gledališčem in j. stranjo ž. c.
  - 2) Zaščitna sonda 1959 na prostoru mestne tržnice (Petrčkovo dvorišče)
  - 3) Zaščitna izkopavanja 1964/65 na Titovem trgu
  - 4) Zaščitna izkopavanja 1965 v veži Mestne hiše (sedaj Gorenjski muzej)
  - 5) Zaščitno izkopavanje 1969 na prostoru med prezbiterijem in Studijsko knjižnico (Tavčarjeva ulica)
  - 6) Zaščitno izkopavanje 1970 na prostoru med sv. predelom prezbiterija in jv. krilom Petrčkove hiše (Tavčarjeva ulica)
  - 7) Zaščitne sonde 1970 v notranjosti ž. c. na meji med prezbiterijem in ladjo ter v zakristiji
  - 8) Predvideno za izkopavanje na prehodu med j. krilom Petrčkove hiše in s. stranjo ladje
- 1) Fouilles de 1953 entre le Théâtre Prešeren et le côté sud de l'église paroissiale
  - 2) Sondage de protection de 1959 à l'emplacement du marché de la ville (la cour de Petrček)
  - 3) Fouilles de protection de 1964/65 sur Place Tito
  - 4) Fouilles de protection de 1965 dans le vestibule de l'Hôtel de ville (maintenant Musée de Haute Carniole)
  - 5) Fouilles de protection de 1969 entre le choeur et la Bibliothèque d'études (Rue Tavčar)
  - 6) Fouilles de protection de 1970 entre la partie nord-est du choeur et l'aile sud-est de la maison de Petrček (Rue Tavčar)
  - 7) Sondages de protection de 1970 à l'intérieur de l'église par. à la limite entre le choeur et la nef et dans la sacristie
  - 8) Prévu pour les fouilles au passage entre l'aile sud de la maison de Petrček et le côté nord de la nef

Položaj zgradb:

- A. kranjska farna cerkev
 B. južno krilo Petrčkove hiše (Titov trg 5)
 C. Mestna hiša — Gorenjski muzej (Titov trg 4)
 D. PTT podjetje (Poštna ulica 4)
 E. Studijska knjižnica (Tavčarjeva ulica 41)
 F. Gorenjski muzej (Tavčarjeva ulica 43)
 G. Prešernovo gledališče (Titov trg 6)
 H. Fasada srednjeveških hiš (Titov trg od št. 8 do 18)
 I. Mestna tržnica (dvorišče Petrčkove hiše)
 J. Pokopališka kapela

Situation des bâtiments:

- A. église paroissiale de Kranj
 B. Aile sud de la maison de Petrček (Place Tito 5)
 C. Hôtel de ville — Musée de haute Carniole (Place Tito 4)
 D. Entreprise des PTT (Rue des Postes 4)
 E. Bibliothèque d'études (Rue Tavčar 41)
 F. Musée de Haute Carniole (Rue Tavčar 43)
 G. Théâtre Prešeren (Place Tito 6)
 H. Façade de maisons médiévales (Place Tito des Nos 8 à 18)
 I. Marché de la ville (cour de la maison de Petrček)
 J. Chapelle du cimetière

do 1,30 m; posamično med dolomitnimi škrapami in skupinski med površinsko večjimi poglobitvami in zajedami v labori. Bili so vkopani v prvotni ilovnat humus. Domnevamo — kar kažejo tudi profili — da so bili poznejši srednjeveški skeleti pokopani z nasutjem zemlje (gomilanjem). Kulturno materialni pridatki v 20 odkritih staroslovanskih grobovih so bili: bronasti ali srebrni obsenčni obročki, prstani, fibuli, ogrlica, železni noži, ptičje kosti itd. Bili so pokopani v iztegnjenem hrbtnem položaju in v običajni smeri. Med pomembnejšimi ugotovitvami je tudi v. meja in obseg staroslovanskega grobišča. To je bližje prezbitერიju, medtem ko je bilo srednjeveško grobišče omejeno s pokopališkim zidom. Na začetku prehoda med jv. križom Petrkove hiše in krstilnico ob cerkvi smo odkrili del kripe z menzo pokopališke kapele, ki je bila prezidana v 14. stol. in porušena v jožefinski dobi. S historičnimi viri pa je izpričana že najpoznejše v 13. stol. V temelju sedanje krstilnice so na zunanji strani vidni obdelani kamniti deli gotske arhitekture.

Pri arheoloških raziskovanjih so sodelovali: dr. A. Pogačnik, sodelavec Antropol. inštituta fil. fak. v Ljubljani, N. Osmuk, dipl. arheolog, in 11 študentov arheologije. Raziskovalno akcijo sta finančno podprla Sklad SRS za posp. kult. dejavnosti in SO Kranj. — A. V.

PIVKA PRI NAKLEM. Pri pregledu leta 1968 izkopanega poznoantičnega stolpa je bilo oktobra 1970 ugotovljeno, da je s kamni iz razpadlega zidu stolpa zaznamovani arheološki spomenik močno uničen. Oblice in obdelani poznoantični kamni so bili zbrani na kup in odpeljani. Objekt je bil zavarovan kot kulturni spomenik na terenu pod reg. št. ZSV SRS A. št. 343. — A. V.

ROJE PRI MORAVČAH. Marca 1966 sta bila pri kopanju peska na ledini Na Rojah (ali Ajdov Britof) na parc. št. 146/21 k. o. Moravče, tj. na robu s. peskovnice, uničena dva skeletna grobova A in B brez pridatkov; rešene kosti hrani NM v Ljubljani. Spomladi 1970 je bil pri kopanju peska v j. peskovnici, na parc. št. 146/20, uničen skeletni grob F; delno ohranjene kosti hrani NM v Lj., bronasti obsenčnik pa Dol. muzej v Novem mestu. Pri ogledu terena v aprilu 1970 so bili ugotovljeni na robu s. peskovnice grobovi C (uničen, viden le še v profilu, najden fragment kerami-

ke), D (uničen, viden v profilu, najdeni fragmenti kosti), E (lobanja vidna v profilu) in že prej omenjeni F. Grob E, skeleten in popolnoma ohranjen, je bil izkopen 12. 5. 1970 in nima pridatkov.

V majskih in avgustovskih izkopavanjih na parc. št. 146/21, 146/20, 146/11, 146/14 ter na poteh 2589 in 2590 k. o. Moravče je bilo najdenih skupno 33 skeletnih grobov, od tega celih 10 (gr. 1, 10, 11, 12, 13, 26, 27, 28, 44, 46), delno uničenih 7 (gr. 3, 8, 14, 15, 18, 20, 25), uničenih z ostanki kosti 13 (gr. 2, 4, 5, 9, 7, 22, 23, 30, 31, 32, 39, 40, 41), uničenih praznih 3 (gr. 16, 35, 47). Grobne jame so nepravilne pravokotne oziroma ovalne oblike, vkopane v dolomitni apnenec ter zasute s humusom in peskom. Večinoma ležijo v vrstah v smeri V—Z, z večjim ali manjšim odklonom, kar velja posebno za grobove severno od križa, ki tako oblikujejo strnjeno celoto. Južno od križa in na vzhodnem robu j. peskovnice pa je več grobov z orientacijo S—J, z večjim ali manjšim odklonom (gr. 22, 32, 35, 39, 40, 41, 47); tudi gr. F, v katerem je bil najden bronast obsenčnik, je enako usmerjen. V tej skupini grobov je le gr. 31 orientiran v smeri V—Z. Vsi ti grobovi razen F so bili že uničeni in brez najdb.

Pri gr. 11, 20 in 25 so bili na robu grobne jame postavljeni grobo obdelani kamni iz sivega apnenca. V gr. 12 je bil podoben kos kamna najden v grobnji jami ob zadnji strani lobanje.

Najdbe: v gr. 8 srebrn kragulček; v gr. 11 srebrn prstan in štirje srebrni obsenčniki; v gr. 15 fragment kamnitega brusa; v gr. 13 sled patine na prstnem členku (bronasti prstan se v nedotaknjenem grobu ni ohranil!); v gr. 26 srebrn prstan, bronast prstan, trije srebrni in dva bronasta obsenčnika, bronast luničast uhan z vrezanim cikcakastim ornamentom; v gr. 28 srebrn esast obsenčnik in bronast obsenčnik; v gr. 46 dva bronasta obsenčnika. Fragmenti keramike so bili najdeni v sipu gr. 2, 3, 20, 22, 25 (tu je bil najden tudi fragment latenske železne fibule), 26, 27, 28, 31, 32, 40, 44.

Skeletni grobovi s pridatki pripadajo ketlaški kulturni skupini, enako pa verjetno tudi drugi grobovi z orientacijo V—Z. Od grobov, ki ležijo v smeri S—J, ima le grob F bronast obsenčnik; drugih grobov te skupine za zdaj še ni mogoče zanesljiveje opredeliti.

Najdbe hrani NM v Ljubljani. — D. V.

SVETA GORA NAD SAVO. Na Sveti gori (849 m) je bila pri ž. c. Rojstva D. M. prazgodovinska naselbina, kjer je Schulz s. od cerkve izkopal nekaj prazgodovinskih predmetov (F. Hochstetter, 3. Bericht d. Präh. Comm., Sitzberg. d. K. Akad. d. Wiss. I. Abth., Bd. 80, 1879, 13; J. Pečnik, IMDK 14, 1904, 132). V pozni antiki oziroma v času preseljevanja narodov je bil na tem mestu kastel oziroma refugium (cfr. W. Šmid pri J. Žontar, Zg. mesta Kranja, 1939, 8 n. 3). Hrib ima obliko z gozdom poraslega grebena, ki se vleče v smeri SZ—JV in oblikuje na svoji najvišji točki majhno ravnico, dostopno po kolovozu oziroma cesti iz smeri Vač na SZ in z roviške smeri na JV. Na S in J pobočje hriba strmo pada in se na j. strani končuje s prepadom. Na vrhu bolj ali manj ravne, nekoliko umetno zravnane ravnice stoji žup. cerkev s pokopališčem, ograjena z dobro ohranjenim taborskim obzidjem. Tabor s cerkvijo obsega najbolj nedostopni in za obrambo najbolj pripravi jv. konec hriba. Sz. in j. del ravnice pokrivajo ruševine novjših stavb in poslopje župnišča, vendar so precejšnje površine še nepozidane. Na sz. koncu ravnice je dobro viden vsek poti, ki se nato spušča po s. pobočju hriba in zavije nato v smeri proti Vačam. Ravnica ima naslednje parc. št. k. o. Rovišče (občina Litija): 287 (pokopališče s cerkvijo), 283, 285 (porušeni hiši), 286 (župnišče), 1498 (pot, ki vodi proti cerkvi z JV).

V 2. pol. 19. stol. sta Schulz in Pečnik odkrila na župniških njivah j. pod cerkvijo več zgodnesrednjeveških skeletnih grobov s pridački (F. Hochstetter, o. c., 13; J. Pečnik, o. c., 132). NM v Lj. hrani dve langobardski esasti fibuli, dva koščena glavnika in eno fibulo s čebuličastimi glavicami, ostalo gradivo je izgubljeno. Delno objavljeni predmeti kažejo značilnosti pozne antike in preseljevanja narodov (Langobardi). Avgusta 1941 je Šmid izkopal na Sveti gori 19 skeletnih grobov, neobjavljeno gradivo hrani graški Joanneum (Zapiski W. Šmida v Joanneu; K. Dinklage, Carinthia I 131, 1941, 360 n. 2). Po pripovedovanju M. Garantinja iz Selc 2 je Šmid kopal na ledini Kresen hrib, parc. št. 289 k. o. Rovišče (občina Litija), ki leži na jv. strani ravnice s cerkvijo. Greben iz dolomitnega apnenca, ki se od taborskega obzidja sprva naglo spušča v smeri proti planinski koči, se približno na položici razdalje na j. strani poti nekoliko

dvigne in se nato položno znižuje proti koči. Kresen hrib je najvišja točka na zemljišču, ima kopasto obliko s pretežno ravnim vrhom in leži v smeri V—Z. Na površini griča se še dobro poznajo sledovi kopanja. Na J in SZ meji na prepad, na JV se sprva polagoma spušča v terasah, nato pa se tudi na tej strani konča v prepadu. Terasa so široke približno 3—4 m, celo 5 m, in kažejo na umeten nastanek. Nadaljujejo se proti planinski koči, in sicer tako, da se spuščajo od podolgovatega grebena na j. strani poti v smeri proti prepadu. Teren je porasel s travo in grmičevjem, delno tudi s posameznimi drevesi ali gozdom. Terasa ležijo na parc. št. 289 k. o. Rovišče, vidne pa so prav tako še na s. strani poti cerkev—planinska koča, na parc. št. 281 k. o. Rovišče. Pred vojno so bile na terasah cerkvene njive, zdaj je zemljišče občinska last in neobdelano.

Pri obhodu terena ni bilo ugotovljenih nikakršnih površinskih najdb. — D. V.

TOLMIN. Na tolminskem pokopališču okrog cerkvice sv. Urha je 1952 grobar odkril 3 obsenčne obročke in uhan, ki pripadajo ketlaški kulturi. Tej skupini pripada tudi material, najden pri sondiranju leta 1956 (J. Kastelic, ZČ 6—7, 1952 — 53, 107; S. Gabrovec, AV 6, 1955, 137 sq.; N. Mozetič, VS 7, 1958—59, 287). Pokopališče ima parc. št. 212/2, cerkev 141, mrtvašnica 251 k. o. Tolmin. — D. V.

TURNIŠČE PRI PTUJU. Od 20. VII.—15. VIII. 1970 smo izkopavali na Turnišču pri Ptuj na parc. št.: 3713 in 3643 k. o. Ptuj, na kraju imenovanem Sodinci, kjer sta že 1949 in 1951 dr. J. Korošec in dr. P. Korošec odkrila bronastodobno in staroslovansko grobišče (Razprave III, 1953). Grobišče v Sodincih so odkrili že 1937 pri kopanju gramoza. Vsega skupaj smo skopali 20 sond. Odkrili smo tri grobove, izmed katerih je bil eden uničen, drugi pa brez pridačkov. Grob 1 je imel kot pridelek koščen glavnik z železnimi zakovicami, železen nož in kresilo. Ležal je v iztegnjeni legi v smeri V—Z v gl. 1,10 m. Grob 2 je bil v gl. 0,40 m, brez pridačkov, orientiran V—Z. Na desni klavikuli so bili deli ptičjih kosti. V uničenem grobu smo našli samo nekaj fragmentov slovanske keramike s plastičnim znakom na dnu, ki je bila pomešana z recentno. Pri izkopavanjih je nekaj časa sodelovala tudi dr. Paola Korošec. — M. T. J.

NOVEJŠE DOBE

CERKNO. Na robu gozda na pobočju hriba jv. od Cerkna leži okrogla gomila s prisekanim ravnim vrhom, z ledinskim imenom Sv. Ana. Nedvomno gre za umetno tvorbo, zakaj v dveh recentnih divjih vkopih je moč videti suho vezane velike lomljence amorfnе, bolj zaobljene oblike. Po izročilu naj bi tu stala cerkev sv. Ane. Po pripovedovanju Marka Obida iz Cerkna 185 je bil vhod v gomilo na s. strani in je imel obliko oboka iz suho vezanega kamena. Na objektu ne pomnijo nobenih najdb. Gomila in okolica imata parc. št. 857/1 »Na sv. Ani«, 854 (last Ane Magajna roj. Bevk in Andreja Magajna p. d. Pri Rovtarju, Cerkno 195), 855, 853/14 »Sv. Ana« (last Marka Obida iz Cerkna 185), vse k. o. Cerkno. — D. V.

KORITNICA. Na levi strani rečice Bače se dviga višja ravnica z ledinskim imenom Pri stari cerkvi (ime »stare mesto« pri terenskem obhodu ni bilo ugotovljeno!). Domačini pravijo tudi Brelihova gmajna. Teren leži tik pod cesto Grahovo—Bukovo in se na koritniški strani konča s strmim, v Bačo padajočim pobočjem. Na površini ravnice se sem in tja vidijo drobci zdrobljene malte, mestoma pa je pod zemljo moč slutiti kamnite groblje. Na ravnici lahko domnevamo staro naselbino, ki zaradi bližine »šanc« ali zapornega zidovja utegne soditi v antiko, predvsem v pozno antiko. Limes namreč poteka na v. strani in tako varuje ravnico. Rimska cesta Grahovo—Bukovo—Cerkno gre nad zapornim zidovjem, tako da je to ne seka. Cesto je očitno varovalo zelo strmo pobočje.

Ledina Pri stari cerkvi ima parc. št.: 195/1 (last Terezije Cvek roj. Florjančič, Koritnica 22), 195/2, 232/19 (last Jakoba — Rada Šorlija, Koper, Nazorjev trg 5), 195/9 (last Jožefa Kavčiča, Grahovo 28), 195/7, 194 (last Štefana Šorlija, Grahovo 11), 195/8 (last Neže Kavčič roj. Florjančič, Grahovo 38), 232/23 (last Ivana Žefrana, Koritnica 56), 232/17 (last Marije Velikonja, Koritnica 109), 232/16 (last Marije Brovč, Koritnica 41), vse k. o. Koritnica. — D. V.

KOSEZE PRI LJUBLJANI — glej Rimska doba!

KOZLOV ROB NAD TOLMINOM. Na Kozlovem robu domneva Marchesetti

prazgodovinsko gradišče, ki da ga je uničil srednjeveški grad oglejskih patriarhov (Marchesetti, Castellieri, 1903, 90). Izkopavanja 1964 niso prinesla nobenih prazgodovinskih najdb. Pač pa je bila najdena poznoantična žlica, kar bi moralo kazalo na nekdanjo poznoantično utrdbo na hribu (E. Smole, VS 9, 1962—1964, 225). Kozlov rob ima parc. št. 143, dvorišče gradu pa 407/40 k. o. Tolmin. — D. V.

KRANJ. Jeseni 1970 so kopali jarek za napeljavo centralnega ogrevanja ž. c. Na meji med ladjo in prezbiterijem so izkopali 2 m š. jarek, gl. 1,40 m in dl. 10 m. Pri pregledovanju in spremljanju izkopa smo ugotovili, da je pod kamnitim tlakom iz zelenega groha 1 m db. plast grušča iz lomljencev ter pod njo pribl. 0,30 m db. kompaktna humozno ilovnata plast. Ta prvotna plast na laboriji je bila v celoti kulturno sterilna. Med gruščem ni bilo opaznih zidov starejše arhitekture. Izkop v zakristiji je odkril ostanke srednjeveških skeletnih pokopov. Delno so bili razmetani do gl. ca. 1 m in brez pridakov. Odkriti so bili tudi kompaktni oporni zidovi. Pod prezbiterijem je bila obokana grobnica, v kateri so bili skeletni pokopi v lesenih — A. V.

PLANINA PRI ČEPLEZU. V vasi je p. c. sv. Janeza, ki ima na j. strani zvonika vzdane tri kamnite romanske kipce. Okrog cerkve je umetno nasut manjši plato, na katerem bi lahko domnevali srednjeveško grobišče. Cerkev ima parc. št. 25 k. o. Planina in je last Rimokatoliškega župništva Cerkno. Plato okoli cerkve ima parc. št. 98 k. o. Planina in je last Franca Peternelja iz Planine 11. — D. V.

PRIMSKOVO PRI KRANJU. I. Pri kopanju za odtok kapnice ob j. steni zvonika ž. c. Marijinega Vnebovzvetja (situacija T. I, 1) so nov. 1970 zadeli v gl. 0,30 m na zidovje. Zaščitni odkop po dogovoru s kustosom Gorenjskega muzeja A. Valičem je pokazal, da gre za 1,60 m db. substrukcijo iz prodnikov, povezanih s sivkasto belo malto (deloma s koščki opeke), od gl. 0,80 m navzgor omejeno z do 0,70 × 0,35 × 0,35 m velikimi obdelanimi konglomeratnimi kladami (razen na v. strani, kjer je objekt uničen). Objekt (ugotovljena vel. 2,20

do 2,35 × 5,35 m) (T. I, 3) se nadaljuje pod zvonikom, tako da so konglomeratne klade zvonika položene na prodniško jedro objekta, na z. strani pa za 0,10 m presejajo njegov rob. Objekta funkcionalno ne moremo povezati z obstoječim zvonikom in je starejši od njega. Uničenje objekta v njegovem v. delu je starejše od gradnje z. zidu cerkvene ladje (pokop v. tik ob objektu je bil uničen od gradnje zidu — v malto vezana kost) in tudi starejši od gradnje zvonika (križni obok 15. st.) medtem ko je j. stena zvonika sicer naslonjena na objekt, je v. od njega bil potreben lastni temelj. (Stena ladje je prizidana k zvoniku.) Zelo gosti pokopi (recentni, močno premešano; pokopališče opuščeno 1953) tik ob objektu (med svet. vojnama tudi vkop v sam objekt za pozneje neizvršen pokop) so popolnoma uničili originalne plasti do sterilnega proda (1 m) razen ob skrajnem sz. robu odkritega objekta, kjer imamo v humozni plasti številne fragmente srednjeveške keramike.

II. Da bi omejili objekt proti s., smo 29. in 30. junija 1971 odprli teren ob z. steni zvonika levo od vhoda v cerkev. Objekt ne seže tako daleč proti S., sonda pa je dala naslednjo sliko (T. I, 2):

1. 0 do 0,26 m: premetana humozna plast z recentnimi najdbami. 0,26 do 0,36 m: tlak, »mačje glave«, prodniki so vloženi v mivko; sega tik do zvonika, tako da so skrajni prodniki tlaka vezani z malto na zid zvonika, po višini pa se navezujejo na spodnjo plast ometa zvonika. Na S je tlak omejen z obdelano konglomeratno klado, ki predstavlja verjetno eno od napuščnih polic opornika nekdanjega gotskega prezbitarija cerkve. Benečanska solda, ki sta bila najdena med prodniki na tlaku (Francesco Erizzo 1631—1646) oz. nad robnim kamnom (Giovanni Corner I 1625—1629) — (novce je določil A. Jeločnik, vodja Numizmatičnega kabineta NM) določata s časom svojega obtoka terminus ante quem za nastanek tlaka (pa tudi za porušenje gotskega prezbitarija; baročna prezidava dokumentirana šele 1729).

2. 0,36 do 0,60 m: temno rjava plast (s prodniki), močno mešana z ogljem. Najdbe (T. II, 1—10): gotski ključ, bronasta sponka z železnim trnom, keramika — hišna (čad); prevladuje na vretenu delana masivna črna siva do svetlo rdečkasta žgana kompaktna keramika s temnim prelomom in z močno primesjo kvarcitnega peska (T. II, 3—10); zelo

Primskovo pri Kranju, pogled v sondo

Primskovo près de Kranj, vue d'un sondage

redka je siva keramika tankih sten in zelo čiste gline.

3. 0,60 do 0,80 m: rdečkasto rjava plast (rahlo glinena; sprva precej prodnikov). Najdbe (T. II, 11—16): železni žebliji, nekaj masivnih fragmentov — dna posod (T. II, 15—16), morda izdelanih brez lončarskega vretena.

Plasti 2 in 3 med seboj nista ostro ločeni. Plast 3 je starejša od gradnje zvonika (keramika vlepjana v malto), enako pa verjetno tudi plast 2 (polička v zidu zvonika tik pod tlakom verjetno zaznamuje višino tal, v katera je bil vsekan vkop za zvonik; na okrušenem robu se je malta razlezla).

4. 0,80 do 0,88 m: sivkasto rjava grudasta plast s prazgodovinsko keramiko (T. II, 17.—18) v okolici žganega groba. Keramika je groba, zunaj rdeče, znotraj črno žgana (T. II, 17) in pa fina, zunaj umazano rdeče rumeno, znotraj sivo črno žgana, zunaj glajena (T. II, 18).

5. 0,91 do 1,12 m: žgan grob. Grobno jamo predstavlja blago koničen vkop, pr. 0,40 cm, v sterilni prod (gl. jame 0,21 m). Med ogljem in kalciniranimi kostmi neznatni fragmenti bronca in fragmenta prazgodovinske keramike. Grob je bil na v. strani ob gradnji zvonika uničen.

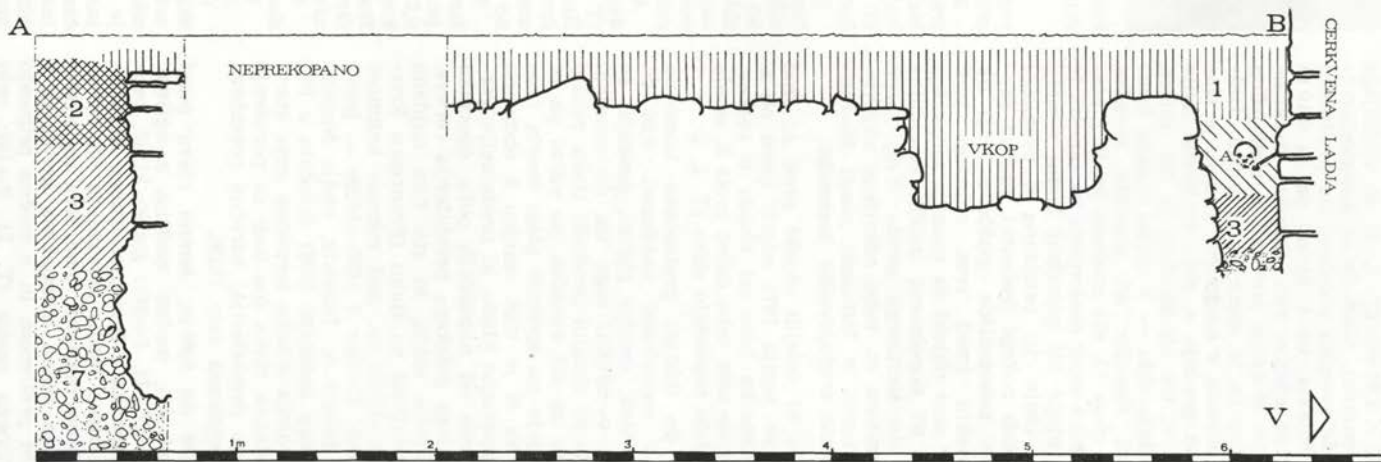
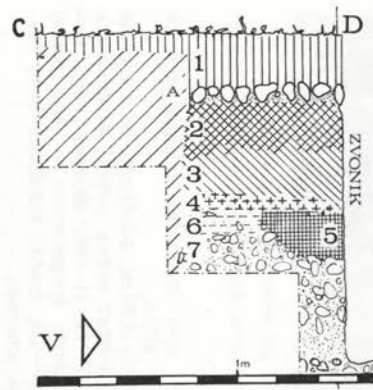
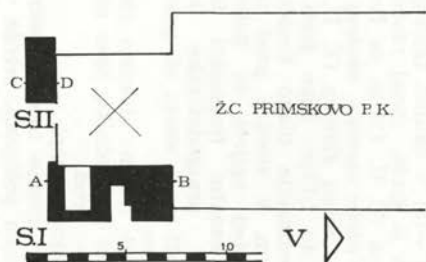
6. 0,88 do 1,00 m: sivkasto rjava grudasta plast (s prodniki) brez najdb.

7. 1,00 — prod.

A. Recentni pokopi.

Opravititi imamo torej s prazgodovinskim žganim pokopom, morda ostankom nekropole, ki sta jo srednjeveška arhitektura in pokopališče uničila; zanimiva je kontinuiteta sakralnega prostora. Nejasen ostaja obseg, namen in točnejša časovna opredelitev objekta v S. I. Razjasniti bi to mogla sonda pred z. cerkvenimi vrati in j. od njih. Ta sonda bi mogla dati tudi nadaljnje zanimive po-

PRIMSKOVO PRI KRANJU

Primskovo pri Kranju: lega sond in profili

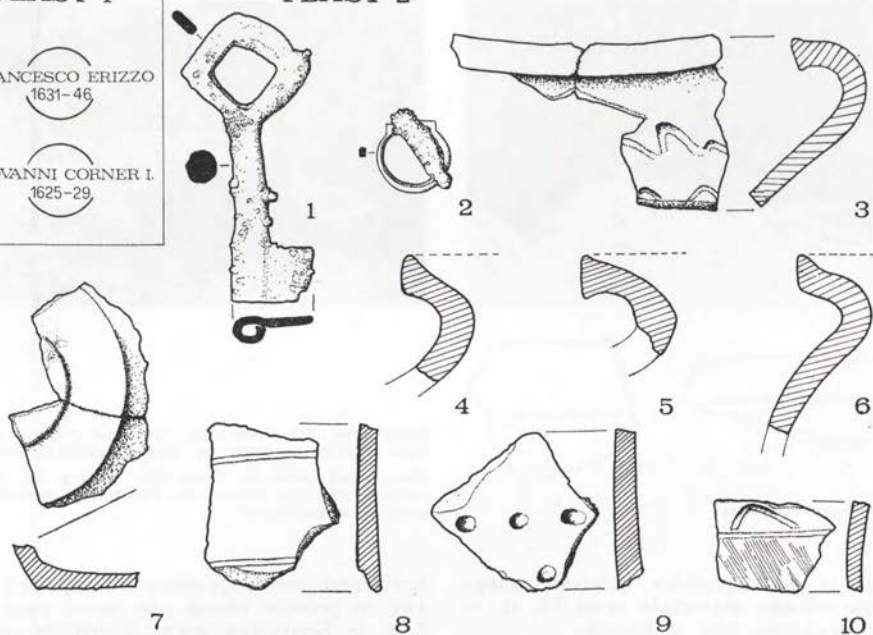
Primskovo près de Kranj, situation des sondages et profils

PLAST 1

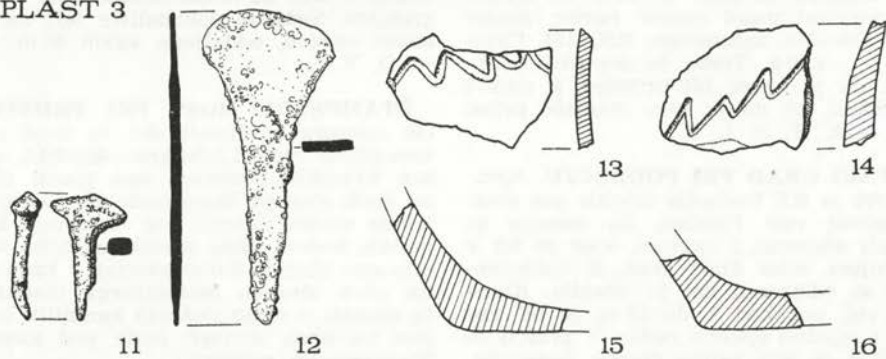
FRANCESCO ERIZZO
1631-46

GIOVANNI CORNER I.
1625-29

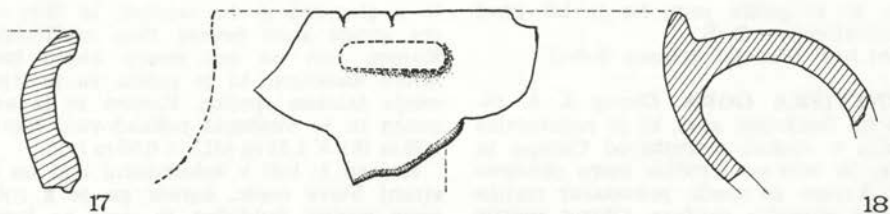
PLAST 2

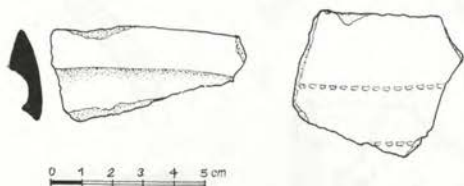
PLAST 3

PLAST 4

Primskovo pri Kranju, izkopano gradivo
Primskovo près de Kranj, matériaux déterrés

Stari grad pri Podbočju, ruševine zidu v nasipu okrog gradišča in dva keramična črepa
Stari grad près de Podbočje, ruines du mur dans le remblai autour de l'habitat et deux tessons de céramique

datke iz stratigrafsko diferenciranega srednjeveškega materiala pred 15. st. — Material hrani GM v Kranju.

III. Župnik na Primskovem pri Kranju Božidar Slapšak je 1969 ob cerkvi na površini našel rimski novc: Aurelian 270—275, antoninian, RIC 344, Cyzicus 4,30 g. Treba je dopustiti možnost, da je novc bil prinešen k cerkvi s peskom ali da je kako drugače prišel tja. — K. T. in L. S.

STARI GRAD PRI PODBOČJU. Aprila 1970 je KS Podbočje urejala pot proti gorjanski vasi Planina. Za nasutje so jemali material z ravnice, kjer je bil v srednjem veku Stari grad. Z buldožerjem so odstranili del jz. obzidja. Kamniti zid, ponekod š. do 10 m, je bil vezan z odlično apneno malto. V grušču za nasutje je bilo veliko črepov keramike, ki pa je ni moč opredeliti. Iz ostankov ustja posode in dvopasovnega luknjičaste ga okrasja (glej risbo) sklepamo, da gre za keramiko iz prvih stoletij novega veka, ki je prišla sem, ko je bil grad že razvaljen. — S. S.

Glej tudi Starejša železna doba!

ŠENTVIŠKA GORA. Okrog ž. c. sv. Vida na Šentviški gori, ki je najstarejša župnija v okolici, starejša od Cerkna in Idrije, je bilo po izročilu staro pokopališče, kamor so nosili pokopavat mrliče z vsega območja prafare. Okrog cerkve lahko poleg srednjeveške domnevamo

tudi zgodnjerednjeveško nekropolo. Cerkev in prostor okrog nje imata parc št. 3 k. o. Šentviška gora. Zemljišče okoli cerkve je umetno zravnano in je precej obsežno, tako da lahko domnevamo večje grobišče. Sedanje pokopališče leži na v. strani cerkve, oddaljeno kakih 50 m. — D. V.

ŠTAMPETOV MOST PRI VRHNIKI.

Ob nadzoru gradbenih del na trasi avtomobilske ceste Ljubljana—Pazdrto, odsek Vrhnika—Postojna, smo jeseni 1970 na obeh straneh Stare ceste pri Štampetovem mostu zapazili več obdelanih kamnitih blokov. Med manjšo zaščitno akcijo smo skupno dokumentirali 5 kamnov na obeh straneh železniškega viadukta in skupini v vrsto zloženih kamnitih blokov na obeh straneh ceste pod samim Štampetovim mostom.

Kamen 1: leži v sekundarni legi na ljubljanski strani Štampetovega mostu med ruševinami bunkerja, približno 70 metrov od viadukta. Ima obliko plošče, je v glavnem grobo izdelan, le žleb na eni strani kaže precej fino profilacijo. Kamen ima na eni strani vidno tudi plitvo kaneluro, ki je rabila za pritrdjevanje železne spojke. Kamen je iz apnenca in je mestoma poškodovan. Mere: 1,38 m (š.) × 1,24 m (dl.) × 0,50 m (vi.).

Kamen 2: leži v sekundarni legi na d. strani Stare ceste, kamor ga je z roba ceste porinil buldožer, in sicer na logaški strani Štampetovega mostu. Je grobo

obdelan in mestoma zelo poškodovan. Zg. ploskev kamna je precej ravna in ima na enem koncu plitvo kaneluro z vdolbinico na koncu, ki je rabila za železno spojko. Kamen je iz apnenca. Mere: 0,62 m (dl.) × 0,92 m × 0,65 m (vi.). Kamen 2 leži 52 m od viadukta.

Kamen 3: leži v sekundarni legi na isti strani ceste kot kamen 2, in sicer 2 m od njega. Kamen je viden le delno, ker ga v glavnem pokriva zemlja. Je grobo obdelan in ima morda obliko kvadra. Kamenina je apnenec. Mere so pribl. enake kot pri kamnu 2.

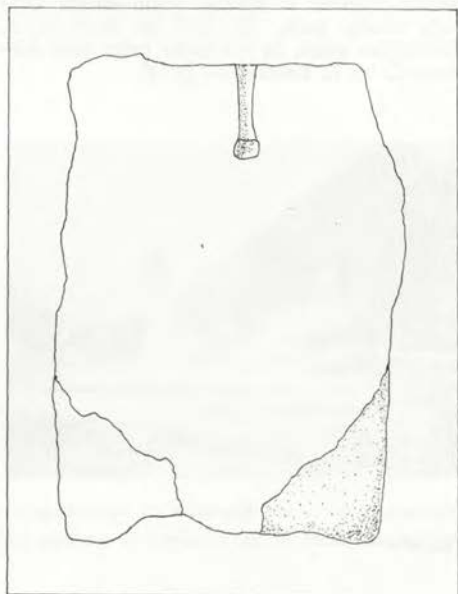
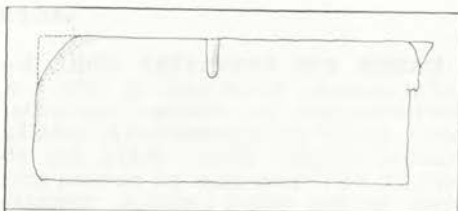
Kamen 4: leži v sekundarni legi na isti strani ceste kot kamna 2 in 3, in sicer 44 m od kamna 3. Kamen je skrbneje obdelan, ima obliko kvadra, gornja površina je gladka, na robovih je nekoliko odbit. Na stranski ploskvi ima žlebiček z vdolbino na koncu, ki je rabil za pritrjevanje železne spojke. Žlebiček je že precej zlizan. Mere 0,74 m (dl.) × 0,68 m (š.) × 0,44 m (vi.).

Kamen 5: leži v sekundarni legi na logaški strani Štampetovega mostu, 44 m od njega. Kamen ima nepravilno kvadrasto obliko, zg. površina je gladka, druge pa neravne in mestoma poškodovane. Je iz apnenca. Mere: 0,70 m (dl.) × 0,55 m (š.) × 0,52 m (vi.).

Na d. strani ceste pod samim Štampetovim mostom, gledano od Vrhnike proti Logatcu, je lepo vidna vrsta kvadrov bolj ali manj pravilne oblike, ki ležijo na samem robu cestišča, vendar ne rabijo kot temelji za konstrukcijo železniškega viadukta. Kamni so iz apnenca, grobo obdelani in le eden od njih ima vdolbino za vstavljanje železne spojke. Ležijo v vrsti, dolgi približno 6 m. Dokumentirali smo le štiri kamne. Mere: kamen a — 0,70 m (dl.) × 0,48 m (vi.), kamen b — 0,34 m (dl.) × 0,29 m (vi.), kamen c — 0,50 m (dl.) × 0,60 m (vi.), kamen d — 0,77 m (dl.) × 0,44 m (vi.).

Tudi na l. strani Stare ceste, gledano od Vrhnike proti Logatcu, je pod samim viaduktom vidna vrsta grobo obdelanih manjših kvadrov iz apnenca, nepravilnih oblik in zloženih drug poleg drugega. Dolžina vrste kamnov znaša okoli 6 m.

Vsi doslej našteti kamni niso ogroženi zaradi gradnje nove avtomobilske ceste, še najmanj ravno kamni pod samim viaduktom. Te kamnite ostaline je težko časovno opredeliti. H konstrukciji Štampetovega mostu prav gotovo niso nikoli sodili, kar dokazuje predvsem njihova lega in razdalje posameznih kamnov od mostu. Vsi so verjetno ležali že stoletja

Štampetov most pri Vrhniki, kamnita obcestna bloka št. 1 in 2

Štampetov most (pont) près de Vrhnika. blocs de pierre du bord de la route nos. 1 et 2

na robu Stare ceste, kot je to lepo vidno pod Štampetovim mostom. Ker pa je Stara cesta v resnici nekdanja trasa rimske itinerarske ceste Emona—Aquileia, bi mogoče lahko povezali kamnite kvadre s to cesto oziroma s kakim objektom na njej sami ali pa v njeni neposredni bližini. Vsekakor kažejo kamni relativno precejšnjo izrabljenost in so morali že dolgo časa ležati ob robu Stare ceste, ki je svojo prometno funkcijo ohranila od antike skozi ves srednji vek in do polpreteklih dni. — D. V.

TINJE PRI ŽUSMU — glej Rimska doba!

TOLMIN — glej KOZLOV ROB!

NEOPREDELJIVO

DABER PRI ŠENTVIŠKI GORI. Na ledini Ajdovski Britof, parc. št. 1118, k. o. Šentviška gora, last Antona Črva iz Dabra 1, so bili po pripovedovanju lastnika najdeni lomljeni kamni. Njiva leži ob poti, jv. od Črvove hiše, na ravnem prostoru, ki ima obliko kotlinice, obkrožene s položnimi travnatimi pobočji. Sosednji parceli v bližini Ajdovskega britofa imata parc. št. 1117 in 1116, k. o. Šentviška gora, in sta prav tako last Antona Črva iz Dabra. — D. V.

grušča (š. do 10,0 m in vi. do 1,0 m). Sondirali smo zaradi nekaterih indicij (patrocinijski, ljudska pripoved z omembo časa nastanka lesene cerkve, absidalni del prezbiterja).

Sonda na s. strani je potekala radialno na domnevno stikališče absidalnega prezbiterja in ladje; dl. 5 m, oddaljena od s. stene ladje 4 m. V oddaljenosti treh metrov od stene smo v gl. 0,50 m našli večjo množino oglja, del sive glinene oljenke in nekaj atipičnih fragmentov

Mojstrana, p. c. sv. Klemena in izkopavanja ob s. steni cerkvene ladje
Mojstrana, succ. de St. Clément et fouilles auprès du mur nord de la nef

LJUBLJANA. Od župnišča do sredine j. stene ž. c. sv. Petra, je bil brez dovoljenja izkopen 1 m š. in 1,2 m gl. jarek za toplovod. Ob tem so prekopali več skeletov (najmanj pet), od katerih pa so se ohranile deloma le posamezne kosti. Opaziti je bilo tudi nekaj fragmentov bronaste pločevine in nekaj kosov keramike, žal pa zaradi slabe ohranjenosti ni bilo mogoče ugotoviti njihovega izvora. — M. S.

MOJSTRANA. Od 14. 10. do 20. 10. 1970 smo poizkusno izkopavali na s., v. in z. strani p. c. sv. Klemena ter (ena sonda) v notranjosti ladje. Cerkev stoji jv. od vasi ob cesti in je usmerjena z zvonikom ob polkrožnem prezbiteriju proti V. Temelj j. stene ladje je vkopan v pobočje pribl. ca. 2 m gl. Nad cesto je močan izvirek vode. Na v. in s. strani cerkve je nasuta polkrožna terasa iz

srednjeveške keramike. Pod samim fundamentom iz večjih oblic in lomljencev, nevezanih z malto, na domnevnem stikališču ladje in prezbiterja je bil odkrit žgan tram ali ploč 0,30 m, dl. 0,19 m, db. 0,05 m), ki je potekal poševno navzgor v notranjost prezbiterja. V sipu, ob sondi na sz. strani ladje, je bil slučajno odkrit uhan iz srebrne žice z zavoji, ki časovno in tipološko ni opredeljen. V sondi pred vhodno lopo je bila v gl. 2 m odkrita apnena jama. Raziskovalno akcijo je preko ZSV Kranj finansiral SO Jesenice. — A. V.

STARE NJIVE PRI GAŽONU — glej Rimska doba!

UNEC. Ob vznožju griča Kozarje smo ob zemeljskih delih na trasi hitre ceste večkrat zasledili keramiko, ki bi mogla biti antična. — D. V. in D. Va.

UMETNOSTNI IN URBANISTIČNI SPOMENIKI

AVTORJI:

A. V. — Andreja Volavšek, Maribor,
Zavod za spomeniško varstvo
E. S. — Emil Smole, Nova Gorica,
Zavod za spomeniško varstvo
F. K. — France Kokalj, Ljubljana,
Zavod za spomeniško varstvo SRS
I. K. — Ivan Komelj, Ljubljana,
Zavod za spomeniško varstvo SRS
I. P. — Ivo Prodan, Celje,
Zavod za spomeniško varstvo

I. S. — Ivan Stopar, Celje,
Zavod za spomeniško varstvo
M. T. — Marijan Teržan, Maribor,
Zavod za spomeniško varstvo
M. Z. — Marijan Zadnikar, Ljubljana,
Zavod za spomeniško varstvo SRS
P. F. — Peter Fister, Kranj,
Zavod za spomeniško varstvo
S. H. — Sonja Hojer, Piran,
Zavod za spomeniško varstvo

AJDOVŠČINA. Zavod za spomeniško varstvo Gorica je izdal soglasje za gradnjo balkona na zahodni steni izstopajočega dela stavbe v **Šibeniški ulici 27**.

ZSV je dal soglasje za garažna vrata v gospodarskem poslopju v **Šibeniški ulici 12** s pogojem, da bodo izvedena z lesenimi polnili in se ohrani današnji videz objekta.

ZSV je izdal soglasje za adaptacijo stanovanjske hiše v **Slomškovi ulici 28** s pogojem, da mora objekt ostati v istih višinskih in širinskih dimenzijah, da ostane korčna kritina, da se okenke odprtine lahko povečajo le za ok. 5 cm v diagonalni smeri, da se ohrani kamniti okvir vhodnih vrat in da pred izdajo gradbenega dovoljenja predloži ZSV projekt v potrditev.

ZSV Gorica je prav tako izdal soglasje za adaptacijo hiše v **Šibeniški ulici 19**, stare mestne stavbe. Soglasje je bilo dano s pogojem, da predvidena garažna vrata v južni steni opustijo, namesto tega pa garažna vrata odprejo s s. strani, z dvorišča Šibeniška 19 a.

ZSV je izdal soglasje za zidavo ograje na betonski terasi s pogojem, da bo zaradi bližine rimskega obzidja in pogledov s trga pred kinodvorano ta ograja bodisi iz kamna, bodisi iz opeke, mora pa biti ometana.

ZSV je izdal soglasje za zamenjavo dotrajanega starega balkona na fasadi stavbe **Prekomorska 15** s pogojem, da novi balkon posnema obliko starega.

ZSV je ugotovil, da se je adaptacija stanovanjske hiše v **Prekomorski 9** začela brez predhodnega soglasja spomeniške službe. ZSV je v tej fazi korigiral nastale spremembe na fasadi, kolikor je bilo to brez zelo velikih stroškov za investitorja sploh še mogoče in izdal soglasje s pogojem, da zaključke novih špirovcev profilirajo ter da celotno fa-

sado gladko omečejo ter obarvajo v svetlem tonu.

ZSV je po smrti slikarja **Vena Pilon**a dal pobudo, da se na kar najbolj primeren način ohrani pokojnikova **kulturna dediščina**. O tem je obvestil Skupščino občine Ajdovščina in sorodnike umrlega umetnika.

ZSV je ob adaptaciji hiše na **Cankarjevem trgu št. 7** ugotovil gotoko konzolo, ki jo je začasno prevzel zaradi odlivanja in identifikacije.

ZSV je podal mnenje glede adaptacije hiše na **Cankarjevem trgu 20**. Fasada tega objekta je del podobe trga, zato je bilo treba ohraniti originalne dimenzije kamnito uokvirjenih oken. Prav tako bi bila docela neumestna gradnja garažnih vrat v tem objektu.

ZSV je izdal soglasje za gradnjo **skladišča tovarne poljedelskega orodja** v Batujah.

ZSV je dal soglasje za adaptacijo stanovanjske hiše na **Goriški cesti 35**.

ZSV je izdal soglasje za prizidek k hiši **Gregorčičeva 12** s pogojem, da je novi omet treba prilagoditi ometu na stari stavbi in da je teraso opremiti z leseno ograjo s pokončno potekajočimi letvami.

ZSV je podal mnenje v zvezi s projektirano teraso vzdolž prednje fasade hiše v **Slomškovi 19**. Spomeniška služba načelno ne podpira predlagane rešitve, ki je ambientu tuja v zamisli, in zahteva posnetek sedanjega stanja ter izdelavo izvršilnih načrtov pred izdajo soglasja.

ZSV je izdal soglasje, da v obcestnem zidu hiše na **Cankarjevem trgu 8** odprejo nov vhod za delavnico, s pogojem, da iz zidu izluščijo nepoškodovan reliefni kos. Z reliefno glavo okrašen del ognjišča je vzdal v dvoriščno steno v bližini rimskega obzidja ob poti iz Šturij v Ajdovščino.

ZSV je izdal soglasje za odstranitev dotrajanega balkona na fasadi hiše **Cankarjev drevored 10** (Lokarjev drevored) s pogojem, da bo novi balkon posnemal oblike starega.

ZSV je dal soglasje na dopolnilno odločbo občinske skupščine v zvezi z adaptacijo stanovanjske hiše v **Šibeniški ulici 16** v duhu pogojev, ki jih je že popre postavila spomeniška služba.

ZSV je izdal soglasje za gradnjo balkona na fasadi hiše v **Slomškovi 17**, predpisal mere in izvedbo ter dal pogoj, da ohranijo okenske odprtine v enakih dimenzijah, kot so sedanje.

ZSV je izdal soglasje za adaptacijo nekdanje kovačije v stanovanjsko zgradbo v **Gregorčičevi ulici 45** s pogojem, da adaptirana hiša, ne sme biti višja od sosednje hiše št. 36 ter s priporočilom, da ohranijo kamnite okenske in vratne okvire in da bodo nova okna dvokrilna in opremljena s polkni. Strešna kritina morajo biti korci, ohraniti pa morajo kamnita pilastra portona ob hiši št. 34.

ZSV je izdal soglasje za adaptacijo stanovanjske hiše na **Cankarjevem trgu 7** s pogojem, da nekoliko zvečajo nekatere okenske odprtine, vendar ne več kot 80 × 120 cm. Vsa okna se opremijo s polkni, ki so obarvana v rjavem. Namesto starega balkona lahko zgradijo nov balkon z vhodom, ki je bil nekoč zazidan.

ZSV je izdal soglasje za adaptacijo stanovanjske hiše na **Prešernovi 8** s pogojem, da okenske odprtine povečajo za širino sedanjega kamnitega okvira, da ostanejo okna dvokrilna s polkni, strešna kritina pa korčana.

ZSV soglaša z nadzidavo stanovanjske hiše v **Vilharjevi 28** s pogojem, da ostane strešna kritina korčasta.

ZSV je dal soglasje k pogojem, ki jih je postavila komisija skupščine občine Ajdovščina za gradnjo garaže v **Šibeniški 11**.

ZSV je izdal načelno soglasje za nameravano adaptacijo v **Stritarjevi ul. 1** s pogojem, da predložijo ZSV načrt adaptacije in prikaz sedanjega stanja.

ZSV je odobril načrte za rekonstrukcijo in prezentacijo **rimskega stolpa in zidu** castre na delu parcele št. 480 k. o. Ajdovščina (pri kinodvorani). V stolpu bo hotel Planika uredil gostinski lokal. — E. S.

ARNAČE. ZSV Celje je dal navodila glede razpok v ž. c. sv. Ilja, ki so vidne

v notranjosti objekta in na fasadi; posebno široke so v stenah prezbiterija. Predlagali smo, da vgt. Jože Požauko iz Maribora pripravi načrte za sanacijo, ZSV pa je župniku in krajevni skupnosti poslal dopis, s katerim prepoveduje vožnjo tovornjakov okoli cerkve. — I. P.

BARBANA. ZSV Gorica je pregledal p. c. sv. Marije v Barbani v Goriških Brdih, ki je bila po 1. svet. vojni močno prenovljena. Izgubila je velik del opravne; danes je korčna streha močno poškodovana. — E. S.

BETNAVA PRI MARIBORU. Glej MARIBOR — Bakhova plastika!

BEŽIGRAD PRI CELJU. ZSV Celje je izdal soglasje za rušenje popolnoma porušene graščine, ki je sicer iz 17. stol., vendar so jo pred nekaj desetletji tako predelali, da je že povsem izgubila nek. zgodovinsko pričevalnost. — I. S.

BLED-OTOK. Glej poročilo str. 214 in 218!

BODEŠČE. Ker bi bila popolna obnova zvonikovega ostrešja na p. c. sv. Lenarta predraga in ker je treba zamenjati le 3 špirovce in osrednji steber, je bil predlagan način obnove, ki vse, kar je še dobro, ohranja. Zaradi nekoliko bolj zamotane rešitve in zaradi finančnih ovir delo še ni bilo izvršeno, predvsem ker je težko najti tesarja, ki bi bil temu kos. — P. F.

BOHINJSKA BISTRICA. Za nameravano obnovo strešne kritine na Zoisovi graščini (fužinarski dvorec iz konca 18. stoletja) je Zavod za spomeniško varstvo v Kranju predlagal tri variante: obnovo skodel, bobrovec in sivo barvane salonitne ploščice, ki posnemajo skril. Priporočil je le prvo izvedbo, ker sta drugi dve sicer možni po analogiji na podobnih stavbah drugje, nista pa dokumentirani za to graščino. — P. F.

BOLFENK NA POHORJU. S sredstvi sklada za posp. turizma pri OS Maribor smo posneli ruševine gotske podružnice in izdelali načrt za asanacijo sten in ureditev strehe. Kupljen je tudi les za ostrešje. Objekt, ki je družbena last, naj bi, kot je že pred vojno, znova služil turizmu. Z rekonstrukcijo bomo pričeli prihodnje leto. — A. V.

BRASLOVČE. ZSV Celje je dovolil gradnjo prizidka in postavitev ograje pri dvoru Legant iz 16. stol.; za predvidene posege je predpisal natančne pogoje. — I. S.

BRDO PRI LUKOVICI. V letu 1968 so se pričela konsolidacijska dela na razvalinah gradu Brdo (VS XI, str. 138). Iz jv. stolpa so bile odstranjene sesutine, ki so ga razrivale, pozidan pa je bil tudi žel. bet. venec vrh ohranjenega zidovja (začeto že v letu 1959), ki je povezal ves jv. vogalni stolp. Obenem so bile utrjene in delno pozidane tudi stolpove vhodne stene. V naslednjih letih so se dela nadaljevala predvsem na vhodni (Z) fasadi, kjer je še ohranjen zelo kvaliteten renesančni grajski portal. Največjo nevarnost so predstavljale sesutine, ki so razrivale stene, težko pa je utrjevati tudi samo zidovje, ki je grajeno iz nekvalitetnega skriljastega lomljenca in z zelo slabim vezivom, ki je v sorazmerno kratkem času od leta 1945 sprnelo in se spremenilo v zemlji podoben material. Zato je treba to vezivo čim globlje odstraniti in ga nadomestiti z novim. Najnevarnejše dele (J od portala) je bilo treba porušiti, zid sam pa vsaj za zimski čas utrditi z oporami. Tako je bila rešena malo manj kot polovica zunanjšega obodnega zidovja.

Grad Brdo je ena redkih enotno zasnovanih renesančnih arhitektur iz 16. stol. na Gorenjskem (ohranjen Krumperk, predelano Brdo pri Kranju) in je kot dom pisatelja Kersnika z delno še obstoječim parkom kompleksen spomenik. Požgan je bil v zadnjem letu vojne, vendar je bilo zidovje še toliko ohranjeno, da vsaj v začetku ni bilo nevarnosti propadanja, ki pa se je iz leta v leto povečevala in je zdaj, po 25 letih, že tolikšna, da je sploh vprašanje, koliko je mogoče še ohranjevati. Če bi takoj začeli z večjo akcijo konsolidacijskih del, bi bilo možno ohraniti grad v zunanji lupini, znotraj, kjer je (bilo) kvadratno arkadno dvorišče, pa vsaj delno. Tako bi lahko poleg pomembnega arhitektonskega spomenika ohranili tudi memorialnega, kasneje pa bi lahko rabil kot izreden ambient za razne kulturne prireditve na prostem.

Če se bo akcija nadaljevala v tako počasnem tempu, kot ga narekujejo minimalna sredstva, ki omogočajo letno le nekaj tednov operativnega dela manjše zidarske ekipe, bo mogoče ohraniti le

Brdo pri Lukovici, vhodna fasada, utrjena 1969 in 1970. — Foto P. Fister

Brdo près de Lukovica, façade orientale, fortifiée en 1969 et 1970. — Photo P. Fister

del zunanjšega oboda. S tem pa se odpira tudi vprašanje končnega rezultata in namembnosti. — P. F.

BRJE PRI BRANIKU. Zavod za spomeniško varstvo Gorica podpira akcijo vaščanov iz Brji, ki nameravajo začeti z nabiralno akcijo za obnovo **podružne cerkve sv. Martina** na Brjah. To akcijo podpirajo tudi nekateri zamejski Slovenci. — E. S.

BRUNK NAD RADEČAMI. V p. c., kjer so bile s sondami v prezbitერიju ugotovljene gotske freske, je že dolgo zamakalo. Ves prezbitერიj smo zato na novo prekrili s skriljem, nad ladjo pa je bila obnovljena opečna streha. Zamenjani so bili tudi dotrajani leseni deli ostrešja. V prihodnjih letih se bo akcija nadaljevala. — I. S.

CELJE. ZSV je predpisal pogoje za postavitev objekta ob drugi križevpotni kapelici na **Aljaževem hribu**, obenem pa je izdelal tudi analizo celotnega zavarovanega območja ter predpisal režim njegovega varovanja

ZSV je izdal soglasje za gradnjo objekta v **Aškerčevi ul.**, vendar je zahteval prvotno arheološke raziskave na terenu in uskladitev fasad z ambientom.

ZSV Celje je izdal soglasje za kompleksno obnovo **Doma OF**, vendar je zahteval, da pri tem ohranijo historično pričevalne dele.

Simon iz Cirene pomaga Kristusu nositi križ; prizor iz pasijonskega cikla v p. c. sv. Trojice v Cimernem

Simon de Cyrène aide le Christ à porter sa croix; scène du cycle de la Passion à la succ. de la Ste. Trinité à Cimerno

Zavod je izdal soglasje za ureditev krsne kapele v **opatijski cerkvi** po načrtih ing. C. Zazule.

Zavod je predpisal pogoje za gradnjo samopostrežne restavracije v **Savinovi ulici**. Zahteval je predhodne arheološke raziskave in prilagoditev novega objekta ambientu.

Zavod je predpisal pogoje za adaptacijo stavbe na **Tomšičevem trgu 5**. Zahteval je ohranitev starega portala ter predpisal podrobne pogoje za oblikovanje fasade. — I. S.

V letu 1971 namerava župnik začeti z obnovo zunanjsčine ž. c. sv. Jožefa. Sedanji omet je bil napravljen v letu 1923, in sicer kot brizgan omet. Prvotni kamnit talni zid je bil ometan s cementnim ometom. Kamniti okviri okoli oken in vrat so v slabem stanju. Dogovorjeno je bilo, da se pripravi predračun za obnovo fasade v zaglajenem ometu, podrobnejša navodila pa bo ZSV Celje dal pred začetkom del. — I. P.

ČIMERNO PRI RADEČAH. Obnovljena je bila notranjščina ž. c. V j. steni ladje je bilo odkrito romansko okno, na s. steni pa je akad. restavrator V. Povše odkril fragmente fresk iz pasijonskega cikla. Ostanke fresk tečejo nekako

od sredine stene in se nato nadaljujejo na slavočni steni, kjer na ostenju slavloloka naletimo na njihove zadnje ostanke. Sorazmerno dobro ohranjen je samo Kristus, ki nese križ, fragmentarno pa so ohranjeni še prizori Križanja in Snemanja s križa. Nadaljevanje fresk na ostenju barokiziranega slavloloka dokazuje obstoj prvotne romanske apsida. Nad pasionskimi prizori sta na slavočni steni ohranjena še fragmenta freske sv. Doroteje in Matere Božje z Detetom. Na z. steni ladje je na pevskem koru že od prej ohranjeno pravokotno uokvirjeno polje s posvetilnim križem, monogramom AP in letnico 1548. V ta čas lahko datiramo freske. Restavrator Tone Podkrižnik je obnovil cerkveno opremo. — I. S.

DOBRNA. Ker je kamenje, padajoče z razvalin gradu, ogrozilo prebivalce hiš v obližju, je zavod na zahtevo občine pričel s sanacijo razvalin. Pokazalo se je, da predstavlja največjo nevarnost grajsko jedro, kjer so bile stene tako razpokane, da bi se lahko vsak hip razrušile. V prvi fazi je delovna ekipa zavoda razvaline najprej očistila in pričela pozidavati najbolj ogrožene stene grajskega jedra. V prihodnjih letih se bo akcija razširila tudi na sanacijo obodnega zidovja. — I. S.

DOLENJA VAS PRI SENOŽEČAH. Glej str. 216!

DOMANJŠEVCI. S sredstvi OS M. Sobota in Sklada za posp. kulturnih dejavnosti SRS smo v letu 1970 nadaljevali pred leti prekinjena restavratorska dela na pokopališki kapeli sv. Martina. Odstranjena sta bila mlajša ometa v notranjosti in delno na j. in z. steni zunanjsčine, zazidana novejša okna in odprte prvotne okenske odprtine na j. in z. steni ter v apsidi, odprta visoka polkrožna odprtina, ki vodi v zvonico, skozi katero se je prišlo na prvotno z. emporo, odprt prvotni vhod skozi romanski portal na j. steni in zazidan vhod z z. strani. V notranjščini je odstranjen mlajši opečni tlak in ca. 50 cm db. nasutje, pri čemer so se pokazali podzidek prvotne z. emfore, zidana oltarna menza in profil prvotnega slavloloka. Odprte in deloma rekonstruirane so bile tudi stenske niše v notranjščini. Ing. Šumijeva je posnela romanski portal in napravila načrt za rekonstrukcijo ter nadstrešek. — A. V.

Pokopališka kapela sv. Martina v Domanjševcih pred konservatorskimi deli in po njih. — Foto A. Volavšek in M. Teržan

Chapelle du cimetière de St. Martin à Domanjševci avant les travaux de conservation et après. — Photos A. Volavšek et M. Teržan

DREVENIK NAD KOSTRIVNICO. P.

c. sv. Lenarta je zaradi nerednega vzdrževanja v zadnjih letih čedalje bolj propadala. Kritina je v slabem stanju, to pa povzroča vlago v stenah objekta. ZSV Celje je pripravil v letu 1970 načrte za popolnoma novo ostrešje, ker starega ni možno popraviti. — I. S. in I. P.

DRTIJA PRI MORAVČAH. P. c. D.

M. je bila obnovljena po sondah v polihromaciji iz konca 17. ali začetka 18. stoletja. Stene so bile vse tonirano bele, na ladji, prezbiteriju in kapelah belo obarvani vogali, napušči in niše; le na glavni fasadi z zvonikom je bil uporabljen renesančno občuten motiv sivih šivanih robov s slikanimi delitvami na zvoniku. Izvedba sicer delno odstopa od predloga, ker je osnovni ton sten preveč zelen, biti pa bi moral bolj rumenkast (prvotno uporabljen krajevno značilni pesek), vendar v glavnem zadene bistvo. Ob obnovi je bila na južni steni odkrita vrezana risba cerkve s še stoječim zvonikom (?) prejšnje, ki je stala nekaj južneje. — P. F.

DUTOVLJE. ZSV Gorica je izdal soglasje za adaptacijo notranjščine župne

cerkve sv. Jurija. Zajela je zlasti prostor prezbiterija, kjer so pred stari glavni oltar postavili novega. Zavod je dal tudi soglasje, da odstranijo recentno ohajilno mizo in zamenjajo sedanji tlak iz keramičnih ploščic s tlakom iz marmornih plošč. — E. S.

FOJANA. ZSV Gorica je skupaj z občinsko inšpekcijo pregledal stanje podružne cerkve sv. Duha. Občinska inšpekcija je izdala župnijskemu uradu v Medani odločbo, da del te cerkve, ki je izredno poškodovan zaradi plazenja terena, poruši. ZSV Gorica pa je dal ob tem pogoj, da je pred rušenjem treba strokovno sneti fresko na severni in zahodni steni cerkve. — E. S.

Glej tudi str. 214—215!

GLUHO VRHOVLJE. ZSV Gorica je izdal soglasje Narodni galeriji v Ljubljani, da kopira fresko angela z bobnom na Gluhem Vrhovlju. — E. S.

GODOVIČ. ZSV Gorica je opravil ogled lesene plastike sv. Florijana, ki je bila ukradena iz kapelice v Godoviču. Plastika je polihromirano, dobro ohranjeno poznobaročno delo, ki je pri zavodu registrirano kot kult. spomenik 3. kategorije. Uprava javne varnosti v Novi Gorici je izsledila krivca in ukradena plastika je bila vrnjena na svoje mesto — E. S.

GORENJE POLJE PRI ANHOVEM. ZSV Gorica je izdal soglasje za popravilo oken župnijske cerkve sv. Mihaela, ki je kulturni spomenik II. kategorije. Pri obnavljanju se okna ne bodo v ničemer spreminjala. — E. S.

GORNJA RADGONA. Z denarjem SO G. Radgona in Sklada za posp. kult. dej. SRS je ZSV Maribor osušil in izoliral stavbo kletne prostore špitala. Pri tem so bili izenačeni dotlej različni nivoji tal. Načrte za drenažo in odvod vode je izdelal zavodov zunanji sodelavec višji gradb. tehnik J. Požauko. V asaniranih kletih namerava SO G. Radgona urediti etnografsko zbirko. — A. V.

GORNJI GRAD. Z j. strani katedrale so bili sneti vsi poznogotski in renesančni nagrobniki, med njimi tudi malo znan nagrobnik, ki je bil doslej skrit v živilski shrambi župnišča. Epitafi so bili po načrtih ZSV Celje prezentirani na ustreznih mestih vhodnega hodnika v katedrali. Snet je bil tudi znani Andrejev oltar. Raziskave so pokazale, da je iz raznorodnih sestavin. Gre za delo vsaj dveh oltarjev, katerih eden je verjetno imel obliko ciborija. Na hrbtni strani ene izmed reliefnih plošč je bil ugotovljen napis:

ANNO DNI MDXXVII
hat dise tafell lassen machen
her Christoff bischove zu laibach
Administrator des stifts Seckau
und Commentator zu Admondnt
durch mich maister osbalten
kitell pildschnitzer.

Pri gornjih ugotovitvah in razrešitvi napisa je sodeloval dr. Emilijan Cevc. ZSV Celje pripravlja program prezentacije tega oltarja v j. kapeli katedrale, ki bo v prihodnje rabila za reprezentativne namene.

Dokončana je obnova vhodnega obrambnega stolpa vlg. imenovanega **Štekl**. V pritličju je bila urejena prodajalna, oba prehoda pa so na zahtevo zavoda pustili odprta in so ju samo zastekli. Stopnišnega prizidka na z. strani stavbe žal niso odstranili. — I. S.

GRADIŠČE NAD PRVAČINO. ZSV Gorica je izdal dovoljenje Goriškemu muzeju, da si izposodi v cerkvi v Gradišču pri Prvačini sliko Josipa Tominca »Sv. Boštjan«. Ves čas izposoje mora Goriški muzej sliko ustrezno hraniti in vzdrževati. Dovoljenje za izposajo velja za eno leto. — E. S.

GRIŽE PRI ŽALCU. Brez zavodovega soglasja je bil odstranjen kamnitni portal na župnišču. Na predlog zavoda so bile dane v restavracijo 4 plastike iz 17. st., ki izvirajo deloma iz porušene p. c. Griže in deloma iz zasebne posesti. Dve kažeta še izrazite gotske reminescence. Plastike obnavlja Tone Podkrižnik. Prvotna polihromacija je praktično uničena. — I. S.

GROBLJE. SO Domžale je cerkev v Grobljah (VS IX, str. 220; VS X, str. 222; VS XI, str. 145; VS XIII-XIV, str. 214—215) razglasila za Muzej Jelovškovih fresk. ZVS v Kranju je pripravil idejne rešitve za ureditev notranjosti, strokovno gradivo o slikarju Jelovšku naj bi preskrbela Narodna galerija. Predvsem pa bi bilo treba spomenik dokončno sanirati (strehal), da bo lahko sprejel pod streho pomembno zbirko Jelovškovega delovanja, ki jo bo financirala Kulturna skupnost občine Domžale. Objekt bo upravljalo (odločba št. 41-6/69 z dne 16. 10. 1969) Turist. društvo Domžale. — P. F.

HAJDINA. Potem ko je bila ladja v 19. stol. pozidane cerkve spomeniško zadovoljivo urejena, so se lotili prezentacije starega prezbiterija, sedanje stranske kapele. Poskusno sondiranje je pokazalo, da so stene ometane in zravnane z debelo plastjo ometa in da so na s. steni ostanki stenskih slik. To je dalo tudi pobudo za odbijanje ometa do prvotne plasti, odkrivanje slik in prestavitve oltarja.

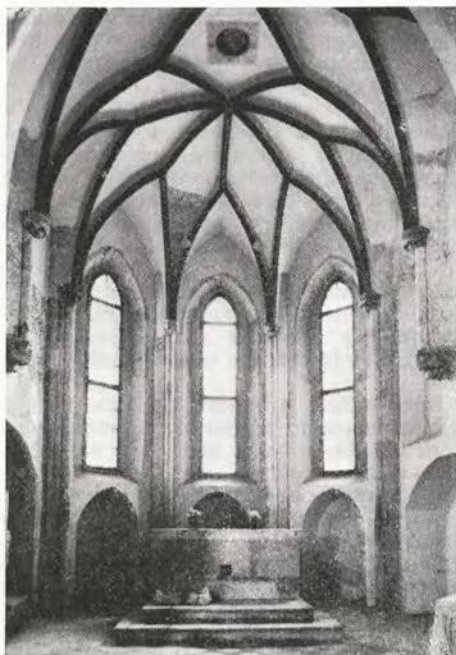
Odkrivanje slik ni dalo zadovoljivih rezultatov; skrajno slabo ohranjene in naključne slike ne bodo starejše od 16. stol. in danes niti ne bogatijo prostora, ki je dragocen predvsem kot bogata in tudi v kamnoseškem in kiparskem po-

gledu kvalitetno oblikovana arhitektura. Med polstebri in konzolnimi služniki je v pritličju potekal motiv šilastoločnih plitvih niš v zaključni in niš s potlačenimi loki v obeh vzdolžnih stenah. Tako je še bolj poudarjeno gotško »rahljanje« stene, ki ga v taki obliki srečujemo predvsem v arhitekturi kapel (primerjaj kapelo Zalostne Matere božje ob opatijski cerkvi v Celju). Za menzo je bil uporabljen rimski sarkofag. Že v poznogotski dobi so niše zazidali in v s. celo vstavili stenski zakramentarij. Ni izključeno, da v ta čas datiramo tudi nastanek stenskih slik.

Po odstranitvi kasnejših preslikav so rebra kot tudi druge kamnoseške člene očistili, polihromacijo reber pa rekonstruirali v odtenku železovega oksida. Ker pa niso poslikani tudi vertikalni obočni nosilci, je sedanja polihromacija reber videti kot provizorična rešitev. Na kapitelnih in konzolnih maskah ni bilo ohranjenih nobenih sledov polihromacije, edini zanesljivi sledovi so bili na kasnejšem zakramentariju, ki pa je dosti mlajši od arhitekture prezbiterija.

Stari prezbiterij je ostanek prvotne cerkve, ki je bila usmerjena V—Z. Ok. 1400 so k ladji prizidali nov prezbiterij, kasneje pa so ob z. stran ladje postavili še zvonik. Višina in naklon strehe prvotne ladje sta pustila sledove na v. zvonikovi steni. Prvotna ladja je bila dolga za širino sedanje cerkve. Slavolok, ki zdaj vodi v stari prezbiterij, je rezultat prilagoditve prezbiterija novi arhitekturi. Pri čiščenju reber je prišlo na dan nekaj zanimivih tehničnih podrobnosti. Linije rebrnega razcveta nad kapiteli se niso ujemale z linijami poteka ali krivine reber. Videti je bilo, kot da bi bil obok prelomljen. Te nepravilnosti smo si razlagali tako, da je bila bržčas prvotna shema reber drugačna od sedanje zvezdaste in da so morali kasnejšo zvezdo prilagajati dani zasnovi obočnih nosilcev. Ta razlaga ne bo držala. Stene so zidane iz opeke, vsi kamnoseški detajli pa so rezani iz peščenca. Verjetno so bili izdelani nekje drugje, v kamnolomu ali pa na gradbišču Ptujске gore, in so jih na Hajdino pripeljali. Predvsem plastični kiparski izdelki niso bili usklajeni s sistemom obočne gradnje in zato so morali že v prvi fazi, pri sestavljanju reber, prilagajati stike z rebrnim nastavkom, tako da so razlike zglajevali z dodajanjem apnenega ometa, ki so ga tudi na zunaj popolnoma zgladili in prilagodili izrazu kamnite

Stari prezbiterij hajdinske cerkve po restavraciji. — Foto J. Gorjup

Hajdina, le presbytère ancien après la restauration. — Photo J. Gorjup

strukture. Zato se je tudi našim restavradorjem, ki so čistili kamnoseške člene, primerila nezgoda, ko so odstranili tudi ta omet iz prve stavbne faze. Razlika je bila po odstranitvi ometa še bolj opazna, čeprav je bilo med kamnom in imitacijo kamna manj kot 1 cm razpona. Tudi na tem glajenem ometu ni bilo opaziti nobenih sledov polihromacije. Enotnost stavbnega koncepta pa v prvi vrsti dokazuje profil reber v obliki rahlega žleba s palico, ki je tipičen za praški Parlerjev krog in v našem spomeniškem gradivu nastopa še na Ptujski gori in v prezbiteriju župne cerkve v Šentrupertu na Dolenjskem. Spomeniška prezentacija starega prezbiterija v Hajdini je bil dolgoleten deziderat spomeniške službe, vendar so potrebne še nekatere manjše korekture. Namera, da položijo nov tlak v cerkveni ladji, bo omogočila tudi raziskavo v območju prvotne cerkve. Spomeniška dela je vodil ZSV Maribor, restavratorska dela pa je deloma opravila Restavratorska delavnica ZSV SRS. — I. K.

HMELJNIK. Konservacija razvalin hmeljniškega gradu, ki je bil požgan med drugo vojno, po vojni obstreljevan in celo miniran, je ves čas na seznamu prioritarnih spomeniškovarstvenih del v Sloveniji. Prva zavarovalna dela so bila opravljena z denarjem nekđ. novomeškega okraja (čiščenje razvalin, delna pozidava jv. ogla grajskega palacija), naslednja dela, po skoraj desetletnem premoru 1970. leta, pa s finančno podporo SO Novo mesto. Lokalni forumi upravičeno računajo, da bo za nadaljnja dela tudi denar, ki je namenjen za najpomembnejše ogrožene spomenike, saj je ZSV SRS v ta seznam uvrstil tudi Hmeljnik.

Spomeniška vrednost grajskih razvalin je še vedno nesporna: stavbno jedro izvira iz 13. stoletja in je ena največjih romanskih profanih stavb na Slovenskem, gotske prezidave so v prvi vrsti razširile obseg gradu z dvojnimi pasom obzidja, renesančna faza pa je ustvarila eno najbogatejših, z balustradno ograjo opremljenih arkadnih dvorišč pri nas (več o tem glej VS, 1958-59. VII, str. 153).

Obodno zidovje prvotnega romanskega gradu je še ohranjeno, prav tako dvojni pas obzidja, po opravljenih prvih zavarovalnih delih pa se je zrušil še jz. ogel romanskega palacija in grozila je resna nevarnost, da se okvir prvotne grajske lupine razklene. S pravočasno akcijo je uspelo rekonstruirati ogel in tako preprečiti nadaljnje propadanje. Kolikor bo na voljo denar, bi bila vsa nadaljnja dela usmerjena v popolno rekonstrukcijo grajske stavbe, saj je za to dana bogata dokumentacija. Zidarska dela je opravil zasebni podjetnik ing. Zešlin, načrte je pripravila ing. Š. Valentinčičeva v Reg. ZSV Ljubljana. — I. K.

HOTEMEŽ PRI RADEČAH. ZSV Celje je sodeloval v komisiji, ki je določila pogoje za adaptacijo gradu oz. lokacijo novih objektov v njegovi bližini. Izdelal je tudi valorizacijo grajskega parka. — I. S.

IDRIJA ZSV Gorica je soglašal z lokacijsko dokumentacijo za gradnjo **mostu čez Nikovo na Trgu svobode** v Idriji s pogojem, da vidno površino fasad mostu obložijo s kamnom.

ZSV je soglašal z lokacijo za gradnjo osemstanovanjskega bloka s triinpolstanovanjskimi etažami v Idriji v **Triglav-**

ski ulici, na parcelah št. 1186/2, 1186/2, 1186/3, 1187 (del) in 1188/1 (del).

ZSV je izdal soglasje za gradnjo dvajsetstanovanjskega stolpča s samopostrežno trgovino v pritličju s petimi stanovanjskimi etažami v **Triglavski ulici**, na parc. št. 1189 in 1190, in za gradnjo dveh desetstanovanjskih blokov s triinpolstanovanjskimi etažami v **Gregorčičevi ulici** na parcelni številki 1188/1.

ZSV je izdal soglasje za gradnjo pritrilnega stanovanjskega provizorija za delavce v **Gregorčičevi ulici**, na parc. št. 1156/1 k. o. Mesta Idrija.

ZSV je sodeloval pri izvajanju adaptacijskih del na **starem rudniškem magazinu**, kjer je dela sofinansiral s participacijo Sklada za posp. kult. dejavnosti SRS z 20.000 din.

ZSV je izdal soglasje za gradnjo samopostrežne trgovine na parceli številki 318/1 k. o. Idrija.

ZSV je predpisal pogoje za adaptacijo stanovanjske hiše v **Tomšičevi ulici 13** ter predlagal, da bi ob adaptaciji upoštevali le manjše spremembe, da pa bi SO Idrija delno sofinansirala dela pri obnovi tega spomeniškega objekta. V eni izmed sob idrijskega muzeja na **idrijskem gradu** so ob obnovitvenih delih ter ob urejanju čipkarske zbirke zadeli na dekorativno opleskane stene, kjer izhaja poslikava iz 19. stol. ZSV Gorica je imenoval komisijo, v kateri je sodeloval tudi restavrator ZSV SRS, da je določila način odkrivanja in prezentacije slikarije.

ZSV je izdal soglasje za preureditev prizidka k stanovanjski hiši na **Trgu M. Tita 11** s pogojem, da bo segal do vi. hiše; zaradi enotnega videza naj ima enako kritino kot stanovanjska hiša (pločevino), okna v. fasade prizidka morajo biti dvodelna in enako vi. in š. kot na stanovanjski hiši, le da je lahko vmesni zidec ožji. Garažna vrata na z. fasadi prizidka naj bodo obdelana z lesenimi polnili. Omet in barva fasad prizidka se prilagode ometu in barvi fasad stanovanjske hiše.

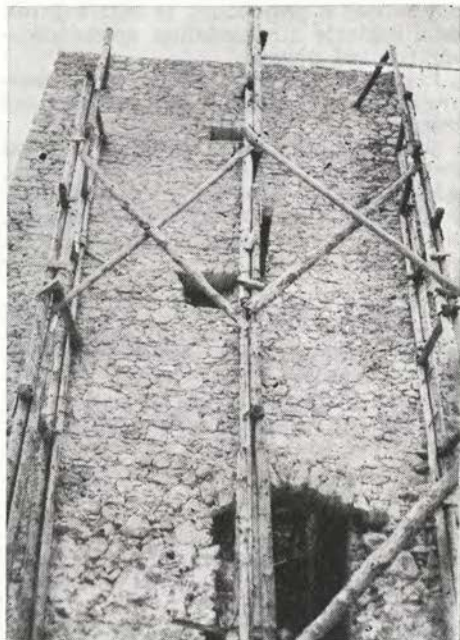
ZSV Gorica je izdelal dokumentacijo za »špirek« v okviru rudnika živega srebra v Idriji ter izdal soglasje za rušenje tega objekta. Pri rušenju tega objekta je spomeniška služba določila elemente, ki jih je pri rušenju obvezno izločiti in deponirati v Idrijskem muzeju.

ZSV Gorica je izdal soglasje za zamenjavo in večanje oken v stanovanjski hiši v **Študentovski ulici št. 15**, k načrtu

Kamen pri Begunjah, porušena v. stena z stolpa pred obnovo in po pozidavi 1970 — Foto P. Fister

Kamen près de Begunje, mur oriental démoli de la tour occidentale avant la restauration et après la reconstruction en 1970. — Photo P. Fister

za izdelavo garažnih vrat na **trgu M. Tita 13** in za gradnjo garaže v **Tomšičevi št. 15** s pogojem, da bo streha garaže eno ali dvokapna ter krita z zarezniki. — E. S.

IHAN. Glej str. 214!

ILIRSKA BISTRICA. ZSV Gorica je izdal soglasje za povišanje stavbe v **Levstikovi ulici 47** s pogoji, ki jih je zapisniško ugotovila tudi komisija odd. za gospodarstvo in finance SO Ilirska Bistrica, in stanovanjske hiše v **Adamičevi ulici 6** s pogojem, da ostanejo okna na cestni fasadi dvodelna.

Ž. u. Ilirska Bistrica je zaprosil mnenje za postavitev nove oltarne menze v ž. c. sv. Jurija, za katere sprednji del bi uporabili sprednji del stare oltarne menze, novi oltar pa bi bil od sedanjega oddaljen za pribl. 120 cm. ZSV Gorica ni mogel soglašati s predlagano delno demontažo historično pomembnega oltarja. Predlagal je načrt za oltarno menzo, ki ne bi kvarila kompozicije stare oltarne arhitekture. Pred izdajo soglasja za novo menzo je zahteval zavod predložitev ustreznega načrta. — E. S.

IZOLA. Na odprtem trgu pri pristanišču (nekdanja Piazza Grande), stoji **občinska palača**, ki kaže v glavnem pročelju baročno lice, vendar je še gotoka stavba z ohranjenimi gotskimi stavbnimi členi v Verdijevi ulici. Plitvo razčlenjena baročna fasada s timpanonom zgoraj je bila po navodilih ZSV Piran obnovljena v letu 1970. Tonirana je po odkriti barvni plasti ometa. Dela so bila zadovoljivo izvršena in tako urejena fasada lahko velja za zgledno v pomembnem ambientu, kjer obdelava fasad ni bila najboljša.

ZSV Piran je dobil v obravnavo osnutek zazidave gostinskih objektov na **Punti** v Izoli, ki ga je pripravil ST Studio Izola. Čeprav Izola še nima izdelanega asanacijskega načrta, je bila predvidena zazidava jz. zaključka mesta sprejeta, saj predstavlja s plastično razgibanostjo stavbnih gmot logičen zaključek mestnega organizma, pri čemer mora ostati še vedno dovolj izrazit zeleni zaključek Izole, ki daje mestni veduti za razliko od Kopra in Pirana poseben pečat.

Po predloženem idejnem načrtu, ki ga je obravnaval strokovni svet MZSV Pi-

ran skupaj s projektanti je MZSV Piran izdal soglasje z naslednjimi spomeniško-varstvenimi pogoji:

1. predlog zazidave pomeni prvo stopnjo sanacije obrobne starega mestnega jedra,

2. vzporedno z novo zazidavo je treba obdelati jz. zaključek mestnega jedra, izdelati študijo ureditve in vključitve v predvideni turistično gostinski kompleks,

3. sestavni del arhitektonskega načrta mora biti načrt hortikulture ureditve (1970).

V marcu 1970 se je ponovno sestala komisija za prezentacijo arheoloških ostalin v **Simonovem zalivu**. Po sklepu tega sestanka je ZSV Piran izdelal arheološko podlogo z grafično prikazanimi varstvenimi režimi in tekstualno razlago varovanja, ki bo rabila za osnovo zazidalnega načrta za Simonov zaliv.

— S. H.

JELŠINGRAD. Izdelana je bila kompletna tehnična dokumentacija grajskega objekta z vsemi tlorisi in prerezi, izdana pa so bila tudi navodila za vzdrževalne posege na objektu. — I. S.

KAL PRI ŠENTJANŽU NA DOL. ZSV Celje je izdal podrobna navodila za obnovo zvonikove kape na p. c. sv. Martina. — I. S.

KAMEN PRI BEGUNJAH. V letih 1968—1970 je bila v okviru konservatorskih del na gradu Kamen, ki sta jih financirala SO Radovljica in Sklad za pospeševanje kulturnih dejavnosti SRS, skoraj dokončana konsolidacija renesančnega dela gradu. Zgrajeno je bilo vezno stopnišče, ki je povežalo ogroženi zid (VS XII, 117), vendar le srednja rama. Statik je menil, da je dovolj, če se vezi, ki naj bi jih vstavljali z vrtnjem stene, le dobro usidrajo v obe strani, zato je bila izvedba v tem smislu spremenjena. Zahtevno delo je bila konsolidacija z kvadratnega stolpa, saj so zidovi debeli do 2 m in so bili deloma že močno načeti (v. in s. stena). Da bi prihranili tako čas kot tudi stroške, je bila v. stena sezidana v 2 lupinah, povezanih vsaka 2 m z železobetonsko ploščo. Tako je statična trdnost popolnoma zagotovljena, prihranili pa smo za 2/5 stroškov. Ob čiščenju stolpovih sesutin na vrhnji terasi se je pokazalo, da je bil to prvotno samostojen objekt, ki je branil grad (»izpostavljeni stolp«, kot jih imenuje O. PIPER in ki se po njegovem

Kamnica — glej desno stran!
Kamnica — voir page droite!

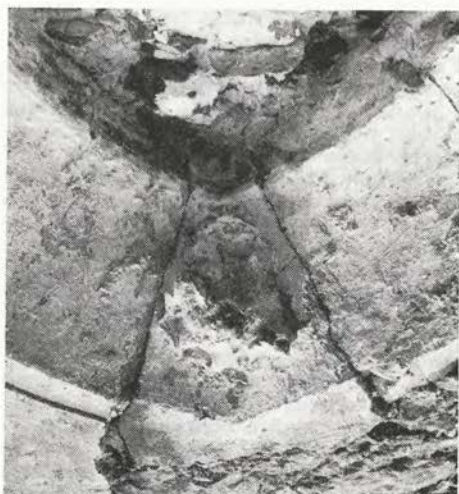
pojavi v 16. stoletju) ali pa celo prvotni grad v obliki stolpa, za kar bi bolj govorile časovne opredelitve tipa, in pa spodnji del zidovja z dokaj jasno nakazanim platenjem v gradnji. To bo mogoče ugotoviti šele po arheoloških raziskavah, ki jih namerava ZSV Kranj izvesti v naslednjih letih. V pripravi je tudi rekonstrukcija manjkajočega vrha stolpa po ohranjenih detajlih in skicah. — P. F.

KAMNICA PRI MARIBORU. Ž. u. je obnovil vso zunanjščino ž. c. sv. Martina. Pod dvema (baročnim in mlajšim obrižgom) je bil v fragmentih ohranjen prvotni gotski omet na ladji in prezbiteriju. Pokazala so se tudi prvotna okna, ki so bila ob barokizaciji delno (v j. steni ladje in prezbiterija) ali povsem zazidana (zaradi baročnega oltarja). V enem od gotških oken s kamnitim ostnjenjem so se ohranili ostanki krogovičja, v dveh pa poškodovanani kamniti maski. Gotški del stavbe je ometan z glajenim apnenim ometom, baročne dozidave pa z zaribanim. — A. V.

KAMNIK. Pošno poslopje je z razgibano fasado iz 19. stol. na izpostavljenem delu spomeniško zavarovanega starega mestnega jedra. Sedanji sivo zeleni odtenek je bil povsem neprimeren, zdaj so obnovili sondirani rdečkasto okraški odtenek, ki je bil prvotno izveden v

Odpiranje gotskega okna v prezbiteriju ž. c. sv. Martina v Kamnici pri Mariboru. — Foto A. Volavšek

Ouverture d'une fenêtre gothique dans le chœur de l'église p. de St. Martin à Kamnica près de Maribor. — Photo A. Volavšek

barvnem ometu. Predlog za obnovitev ometa ni bil osvojen, vendar novi oplesk popolnoma posnema prvotno barvno sliko.

Nadstropna stanovanjska stavba na **Trgu svobode 5** je ena najkvalitetnejših klasicističnih arhitektur v Kamniku. Na prošnjo za vgraditev garažnih vrat na mestu 1. okna v pritličju glavne fasade je ZSV Kranj pojasnil, da bi s tem uničili simetrično oblikovanje fasade, ter predlagal, da naj odpro vrata na severni fasadi na dvorišče, ki ga ima v rabi Avto-moto društvo; to je zavrnilo predlagano rešitev s sicer neutemeljenimi razlogi, ki pa so bili zadostni, da so garažna vrata vzdali na mestu 1. okna. Kljub težnji k historističnemu oblikovanju portala so razbili ravnotežje glavne fasade.

Ob obletnici **generala Maistra** je bila obnovljena zunanost **rojstne hiše** sprva precej svojevoljno in šele na zahtevo ZSV Kranj vsaj približno po predhodno sondiranih barvah.

Tovarna usnja leži v neposrednem **ambientu Malega gradu** in je njena lokacija iz urbanistično-spomeniških vzrokov popolnoma nepravilna; ker pa je po sprejetem urbanističnem načrtu to že industrijski pas in povsem izločen iz spomeniškega obravnavanja, je lahko ZSV Kranj za gradnjo dvigala (nova verti-

kala!) in skladišče kož samo svetoval, naj ju projektirajo v kar najbolj omejenih dimenzijah; to so upoštevali seveda le do določene meje.

Pod gradom Zaprice, vendar že v okviru novejšega dela naselja, je bila v zelo slabem stanju lesena stanovanjska stavba, značilna za skromno **predmestno arhitekturo** prejšnjega stoletja. Ker je že skoraj popolnoma razpadla, je ZSV Kranj predlagal, naj jo odkupi ali restavrira Muzej Kamnik, kar ni bilo mogoče, ali pa naj jo podrejo in na njenem mestu zgradijo novo stanovanjsko stavbo, ki bi upoštevala dimenzije prvotne, kar je bilo tudi osvojeno.

Prostor **drevesnice** pod gradom Zaprice je izločen iz spomeniško zavarovanega območja mesta in gradu in namenjen skladiščnim površinam, zato je ZSV Kranj lahko izrazil samo svoje mnenje o dimenzioniranju in oblikovanju skladiščnih objektov trg. podjetja »Kočna« Kamnik, česar pa pri projektiranju niso dovolj upoštevali. — P. F.

Glej tudi članka Petra Fistra in Mihe Pirnata!

KANAL. ZSV Gorica je izdal soglasje za adaptacijo stanovanjske hiše na parceli št. 169/1-171, in dela hiše na parceli št. 181/1, 4 in 5 k. o. Kanal, s pogojem,

da bo strešna kritina na stanovanjski hiši še naprej korčna, okna pa dvodelna. Tudi pri adaptaciji stanovanjske hiše na parc. št. 172/3 k. o. Kanal je pogoj, da oblikujejo nekoliko večja dvodelna okna, kritina pa bo korec ali (v skrajnem primeru) rdeča salonitka. Pri stanov. hiši na parceli št. 175/1 k. o. Kanal lahko okna proporcionalno nekoliko povečajo, vendar morajo ostati dvodelna in opremljena s polkni. Leseni križi v oknih lahko odpadejo, plošča balkona je lahko betonska, vendar mora biti balkonska ograja oblikovana z vertikalnimi lesenimi letvami. Strešna kritina mora biti korčasta. Nova stanov. hiša na parc. št. 38 k. o. Kanal mora imeti štirikapno korčasto streho, dvodelna okna s polkni in primerno okolju obarvane fasade.

ZSV je izdal ž. u. soglasje za vkop cisterne in ureditev ogrevanja cerkve s pogojem, da v notranjščini cerkve ne bo bistvenih sprememb.

ZSV Gorica je izdal soglasje za adaptacijo srednjega dela l. **gospodarskega trakta** nekdanje **graščine** na parceli 147/2 k. o. Kanal. Objekt je del prvotnega srednjeveškega kompleksa, ki je bil spremenjen v baročno graščino. Med l. svet. vojno je bil močno poškodovan, po obnovi pa je obdržal precej prvotnih stavbnih elementov. Karakteristični so zlasti portali, balkon, razporeditev okenskih odprtin ter kapela. Zavod je na srednjem delu nek. gospodarskega poslopja dovolil naslednje spremembe: v. portal v j. steni mora ostati na svojem mestu, se pa zastekli tako, da je tu dvoje oken (eno za klet, drugo za dnevno sobo). Na j. steni se odpre drugo levo, zdaj zazidano okno. V s. fasadi se odstrani kamnit ločni portal, ki zdaj gleda v notranjščino centralne veže. V s. fasadi se zapre sedanji vhod in odpre na desni nov manjši vhod, za katerega je treba izdelati detajlno skico in mora biti oblikovan v stilu arhitekture. Levo pa se odpre novo okno enakih dimenzij, kot so druga okna. Sedanji portal v s. steni veže se premesti kot novi portal v j. steno namesto okna pod obokom kapele. Del lope, ki rabi danes za garažo, bo urejen po posebnem načrtu skladno s spomeniškim režimom. Druga stranka, ki želi adaptirati notranjščino v. dela tega objekta, pa še nima izdelanega programa, je prejela pogoje za tako adaptacijo; načelno lahko odpre na s., v. in j. fasadi nove okenske odprtine, ki pa morajo biti enakih dimenzij, kot so vsa druga okna v posloplju. Vhod v garažo

je mogoče napraviti samo v s. delu fasade. Centralni portal je izločiti in na novo namestiti pod obokom kapele na mestu sedanjega kletnega okna, ki ga lahko zapro. Tretja stranka želi adaptirati z. tretjino grajskega gospodarskega objekta in v notranjščini odstraniti sedanje novejšo stopnišče ter ga nadomestiti z novim po predloženem načrtu, kakor tudi ponovno odpreti zazidano d. okno v z. fasadi. ZSV je soglašal s temi predlogi, ker ne spreminjajo sedanjega videza. Del lope, ki rabi stranki za garažo, pa se bo urejal s posebnim načrtom, ki bo enotno rešil videz sedanjega prizidka.

V Kanalu je ZSV Gorica organiziral sestanek s predstavniki Krajevne skupnosti in Turističnega društva, da bi se skupno pogovorili o problemih spomeniških prezentacij v kraju, zlasti pa o prezentaciji Neptunovega vodnjaka, trga, obzidja, obzidnih vrat, obzidnih ureditev fasad ter razsvetljave v historičnem jedru Kanala. Sklenjeno je bilo, da pripravi načrte ZSV Gorica, ki je to delo do konca leta tudi opravil.

ZSV Gorica je dovolil, da popravijo streho in prepleskajo fasado hiše na **Trgu svobode 11**, s tem da ohranijo kamnito stopnišče in železno ograjo na s. fasadi, da ostane streha korčna, fasada pa obarvana v svetlem okru, po vzorcu, ki ga bo dal zavod, prav tako oknice in drugi leseni deli. — Preurejanje prostorov hiše na **Gradnikovem trgu 2** ne sme spremeniti cestne fasade. — Podaljšani balkon hiše v **Gregorčičevi 8** mora biti oblikovno enak dosedanjemu. Pri stanov. hiši št. 4 ostanejo vsa okna dvokrilna in brez rolet, lahko pa so opremljena s polkni. Streha pa mora potekati v enaki smeri kot danes in mora biti pokrita prav tako s korci. Tudi pri hiši v **Staničevi ulici 19** ostanejo vse okenske odprtine kot tudi nova vrata na balkon uokvirjene s kamnitimi okvirji. Za izvedbo železne balkonske ograje pa je zavod od investitorja zahteval predložitev arhitekturi primernega načrta. Nismo pa soglašali s salonitnim prekritjem strehe v **Vojkovi ulici 12**.

ZSV Gorica je izdal soglasje za ureditev garažnih vrat v hiši v **Gregorčičevi ulici 9** s pogojem, da bodo garažna vrata imela lesena polnila. — E. S.

KOJSKO. Glej str. 218!

KOPER. V oktobru leta 1970 smo na **Pretorski palači** namestili steklene plom-

be v razpoke na stenah, da bi ugotovili spremembe poškodb in točke pogrezanja, ki jih je slutiti v prostorih Ribje restavracije.

V istem mesecu je bil sklican sestanek s predstavniki Soprintendenze ai Monumenti iz Benetk, predstavniki SO Koper, projektanti sanacijskega projekta, predstavniki ZVS SRS in MZSV Piran. Strokovnjaki iz Benetk so pregledali sanacijske projekte, se strinjali s predlagano rešitvijo sanacije in predlagali pri njih preizkušeno hidravlično metodo utrditve temeljev.

MZSV Piran je sodeloval pri adaptaciji baročne **palace Gravis Buttora**, ki jo uporablja Italijanski kulturni krožek v Kopru in ki se s poudarjeno osjo in nedokončanim delom stavbe loči od drugih baročnih palač v Kopru. — Po navodilih ZSV Piran so obnovili fasado in kamniti vrtni portal z letnico 1664.

Na fasadi stavbe **Verdijeva ulica št. 4** so v 1. nastr. kvalitetna renesančna okna, v pritličju pa so bile neugledne odprtine iz novejših dobe. Pritličje je bilo adaptirano pod nadzorstvom ZSV Piran za ljubljansko banko in kinematografsko podjetje Globus-film Koper. Z obnovljeno fasado, očiščenimi renesančnimi okni in predelanim pritličjem ustvarja stavba zgleden videz, zlasti pomemben zaradi bližine Titovega trga. — S. H.

Glej tudi članek N. Štupar-Šumi!

KOSTANJEVICA NA DOLENJSKEM.

Potem ko so bile v poletnih sezonah 1946 in 1947 iz samostanske cerkve odpeljane sesutine, 1948 napravljen železobetonski venec vrh še stoječih zidov cerkve, prekriti ohranjeni, vendar razkriti samostanski trakti in napravljeni načrti za spomeniško prezentacijo cerkvenih razvalin, so se 1956. leta ponovno pričela spomeniškovarstvena dela. Rezultati teh prizadevanj do leta 1970 so: rekonstruirana in z novim ostrejšem prekrita cerkvena notranjščina, rekonstruiran, 1955. leta porušeni zvonik z novo baročno streho, obnovljena baročna kulisna fasada, odkriti domala vsi za stavbno zgodovino pomembni arhitekturni členi, zapolnjena vrzel med v. in j. samostanskim traktom, rekonstruiran del z. trakta z malim križnim hodnikom in obnovljena vhodna stolpiča z Jelovškovimi slikami. Načrte je izdelala ing. arh. Milka Čanakova iz Jugoslov. instituta za varstvo spomenikov ob sodelovanju konservatorja Ivana Komelja ter statikov ing. Hrabrovskega in ing. Ribnikarja. Zi-

darska dela je v začetku izvrševalo podjetje »Remont« iz Žužemberka, od leta 1962 pa posebna zidarska ekipa pri Skladu za ureditev in restavriranje Kostanjevice, ki jo vodi France Dermaž. Spomeniškovarstvena dela so v prvih letih podpirali republiški zavod za spomeniško varstvo, Zvezni institut in Zvezni sklad za pospeševanje kulturnih dejavnosti, pozneje je dela financiral izključno republiški sklad za pospeševanje kulturnih dejavnosti, zadnji dve leti pa na ponovno ZSV SRS iz republiških namenskih sredstev za najpomembnejše ogrožene spomenike v Sloveniji. Ves čas so prihajala tudi znatna lokalna sredstva, predvsem iz OS Krško, ki je tudi ustanovila poseben Sklad za ureditev in restavriranje Kostanjevice (vodi ga nekd. predsednik OS Stane Nunčič in direktor Agrokombinata). Strokovno je dela še naprej vodil ZSV SRS, sklad za ureditev in restavriranje pa je dela usmerjal glede celotne obnove in novih namembnosti stavbnega kompleksa. Vendar je skladu uspelo aktivirati edinole celotno pritličje v. trakta, in sicer za razširitev vinske kleti in polnilnice cvička Agrokombinata Krško. Nesporno tudi ta gospodarska dejavnost podobno kot vrsta drugih kulturnih manifestacij (Forma Viva, Dolenjski kulturni festival) pomaga popularizirati stavbni spomenik, ki bo pa moral prej ko slej dobiti primerno funkcijo.

Prvotni načrt (VS VII, 1958/59, str. 37 sl.) je predvideval, da se cerkev ohrani v razvalinah, vendar se je med samimi deli izkristalizirala misel, da jo v celoti rekonstruiramo. Na voljo nam je bil ves gradbeni material in vsi pomembni arhitekturni členi. Vendar anastilozo v pravem pomenu besede ni bila več mogoča, ker je po letu 1947, ko je bila cerkev očiščena in ves gradbeni material sortiran (glej VS I, 1948, str. 14, VS VII, 1958, str. 21), veliko tega materiala, posebej obdelanih kamnoseških kosov, propadlo. Za popolno rekonstrukcijo je govoril tudi neuspehi poizkus prezentacije zidnih ostankov brez nakritja. Porozni in neodporni peščenc, iz katerega so zidani tudi zidovi, ni mogel kljubovati vplivom atmosferske vlage in spremembam temperatur. In končno je bilo treba spričo kompletiranja samostanskih traktov dopolniti tudi razvalino cerkve. Zato je zmagala odločitev, da cerkveno arhitekturo rekonstruiramo. Pri tem naj bi v čimvečji meri upoštevali rezultate prve načrtne restavracije, ki jo je v letih 1929 in 1930 vodil nekd.

spomeniški urad pod vodstvom prof. Steleta: spoštovati je vse kvalitetne stavbne faze, ki ponazarjajo neprekinjeni stavbni razvoj od trinajstega pa do druge polovice 18. stoletja. Tudi načrte za kompletno rekonstrukcijo je napravila ing. arh. Milka Čanakova, vendar je med izvajanjem prišlo do manjših sprememb, ki so bile predvsem rezultat novih dognanj.

V naslednjem se bomo omejili samo na nekaj vprašanj, ki skušajo pojasniti, zakaj smo se odločili za takšno in ne drugačno obravnavo spomenika. Obravnavna cerkvene notranjščine je dokumentarčno-muzejska, s tem da so nakazane vse stavbne faze, prezentirani vsi členi, ki te faze dokumentirajo; kljub ohranjenim sondam v stenah se oba sloga, zgodnjegotski in baročni, ujemata v enotnosti prostornine. Prvotna odločitev je sicer bila, da s. stransko ladjo pustimo v baročni preobleki, vendar smo se odločili, da prvotne snope tudi z notranje strani oprostimo baročne prevleke, čeprav je moral ta, do neke mere nasilni poseg v stranski ladji pretrgati organsko strukturo in povezavo oboka z nosilnim pilastrom. Ta izrazito »arheološki« princip pa je odkril vrsto dragocenih podrobnosti, ki jih ni kazalo ponovno zakrivati. Prav tako smo rekonstruirali v prvotni obliki le deloma ohranjeno okno v j. transeptu in obe okni v s. paru stranskih kapel. Polkrožni lok je bil podan z ostankom loka, shranjenem v lapidariju, in z ostanki, ki smo jih našli v zazidanem delu prvotnih oken v stranskih kapelah pod kasnejšo baročno luneto. Nadalje smo rekonstruirali prečni zid med kapelama s. transepta in odkrili tričetrtinske stebre s kapiteli v oglih, ki smo jih tudi prezentirali, podobno kot snope severne stranske ladje. Ohranili smo vse kamnite okvire obstenskih lokov pod oboki in spodnje dele okenskih odprtín v transeptu in s. arkadni steni, kar je zahtevalo le manjša, ne bistvena dopolnila, ki ne vplivajo na izvirnost najdbe. Oken v j. arkadni steni, ki so sicer dokumentirana v Steletovih zapiskih, pa nismo rekonstruirali, niti jih nakazovali.

Cerkev smo tlakovali z opeko kvadratne oblike, le v baročnem podaljškú kora smo uporabili osmerokotno, ki je bila v prvotnem predlogu predvidena za ves cerkveni tlak. To zamisel smo morali opustiti iz finančnih razlogov, pa tudi zaradi stališča, naj bi bila tla čimbolj nevtralna.

Leta 1955 se je zrušil zvonik. Od tedaj ni bilo nobene dileme, ali ga rekonstruiramo ali ne. Ovirja je bilo le pomanjkanje denarja, vprašanje pa je bilo, v kakšni obliki naj rekonstruiramo streho. Če smo se že odločili za popolno rekonstrukcijo zvonika in prezentacijo tistih sestavin, ki jih je deloma zakril že barok, prevsem pa kasnejši statično-konsolidacijski poizkusi, da se ogroženi zvonik le reši, se nam ni bilo težko odločiti za rekonstrukcijo baročne oblike zvonika. S tako »dvignjenim« zvonikom smo stavbnemu kompleksu povrnilo izgubljeni višinski poudarek, hkrati pa se je stavbni kompleks dejansko in ne samo navidezno strnil tako za zunanje poglede kot za poglede z dvoriščne strani. Konica zvonikove strehe je v vseh vizurah prisotna. Metodološko smo obliko zvonikove strehe preizkušali s fotomontažo, za katero smo izbrali časovno in slogovno adekvaten vzorec cerkve sv. Roka v Stranski vasi pri Žužemberku. Tudi tu je zvonik v spodnjem delu kvader, ki preide v oktagon, časovno pa sega sicer že v drugo polovico 17. stoletja. Načrte za zvonikovo streho je izdelala ing. Nataša Šumijeva, statiko ing. Stojan Ribnikar, tesarska dela pa je izvršila ekipa sklada, ki se je prvič lotila take naloge. Pri rekonstrukciji zvonikovega plašča in čebule se je pripetila optična napaka. Tloris osmerokotnega zvonikovega dela ni pravilen osmerokotnik, je nekoliko sploščen in tudi iz osi premaknjen. Tej obliki se je skušala prilagoditi tudi oblika zvonikove strehe, vendar brez potrebe. Čebula je sedaj na eni strani nekoliko potlačena, konstruktivno sicer popolnoma logična in pravilna, vendar za pogled neskladna oblika.

Eno največjih pridobitev pomeni rekonstrukcija z. dela cerkvene notranjščine. Nadstropja empore, ki je v 15. stol. v širini srednje ladje zaprla cerkev, se je v pritličju odpirala s potlačenim lokom, v nadstropju pa verjetno s šilastim, ki se je moral več ali manj prilagoditi prerezu rebrastega oboka. Že v 16. stoletju nadzidani, v tlorisu petostrani del se je verjetno porušil, saj govori napis na stranskih vratih o rekonstrukciji zvonika in portala, kar se je zgodilo že 1632. V času barokizacije (ok. 1744) so verjetno novemu baročnemu oboku prilagodili le odprtino, pritlično, verjetno tedaj zoženo, pa zastavili s pevskim korom. Pozneje so notranjščino pritličnega dela podorli še z novim podpornim zidom. Šele z rekonstrukcijo

zvonika je bilo mogoče rekonstruirati predbaročno stavbno fazo, in sicer preprosto tako, da smo opustili nekatere starejše konsolidacijske posege, ki so pomagali reševati zvonik. Tako se je srednja ladja v obeh nivojih optično in tudi dejansko podaljšala in hkrati še obogatila z motivom, ki ga spričo trhosti starega zvonika ne bi mogli prezentirati, četudi je bil ves čas podan.

Stavbnorazvojno je cerkev razkrila domala vse skrivnosti, po možnosti smo jih tudi pokazali. Videti je, da so že med samo gradnjo imeli težave. Severni transept naj bi osvetljevalo veliko, prvotno (zamišljeno) verjetno dvodelno okno, pa so načrt spremenili, steno oprli z opornikom in namesto dvojnega velikega okna pustili eno samo zoženo, ki so ga pa morali obnavljati.

Odkritje snopov s. arkadne stene je opozorilo tudi na enega prvih zavestnih restavratorskih posegov pri nas. Iz še neznanih razlogov — domnevamo lahko potres, slabe temelje ali pa nedomišljeno statiko — se je cerkev v zgornji tretjini z. dela prelomila, trpeli pa so tudi spodnji deli snopov. Narejeni so bili iz rezanega kamna, ki je popokal ali pa se preprosto razdrobil. Takrat so tudi zamenjali dva verjetno poškodovana kapitela z novima, ki pa nista obnavljala starih oblik niti nista uvajala novih, ampak sta preproste geometrične oblike in se samo po višini, formatu in osnovni krivini ujemata s prvotnima. — Verjetno so v času, ko so rekonstruirali zahodno emporo, popravili tudi naklon strehe nad s. stransko ladjo (spodnji del svetlobne odprtine so zazidali) in notranjščino s kamnoseškimi členi vred tonirali prvič v gotskem duhu. Pred tem so bile stene pobeljene, vsi arhitektonski členi pa so netonirani ohranjali in kazali kamnoseško strukturo površinske obdelave. Zdaj so vse člene prepletkali z barvo v odtenku žganega železovega oksida. Pri tem niso nič pazili na stene in barvo kar zlivali. Na prvotno pobeljenem ometu je mogoče namreč vseovsod najti ostanke barve, ponekod pa je bila stena kar pobrizgana.

Program nadaljnjih del obsega ureditev zunanjščine, rekonstrukcijo kasnejših opornikov na zunanjščini s. stranske ladje in povezavo med križnim hodnikom, veznim mostovžem in prostorom nekdanje kašče nad vinsko kletjo. Mogoče bomo prestavili j. portal v stransko ladjo, da bi prezentirali ostanek snopa, ki je vgrajen v zvonikovo steno.

Tako bi tudi dejansko pokazali nadaljevanje cerkve mimo sedanje dolžine. Barvna študija fasad na podlagi ohranjenih detajlov je pokazala različno obravnavo fasad. Z. trakt je imel poudarjene šivane ogle, pasovi niso dokazani. Prvotni, danes vhodni trakt, ki temelji sicer na 16. stoletju, je ohranil nekaj prvotne poslikave na erkerju in dvo-riščni fasadi. Osnova je bela z bogato rastlinsko ornamentiko, ki podpira konstruktivne in dekorativne stavbne dele zunanjščine. Sicer pa je bil ta trakt v baroku enotno obravnavan z naslikanimi pilastri na rdečem ozadju. Začelje vzhodnega trakta pa spet kaže enotno poslikavo z vrsto bogato razčlenjenih pilastrov. — I. K.

Glej tudi str. 214!

KOSTANJEVICA PRI NOVI GORICI.

ZSV Gorica je imenoval strokovno komisijo, ki naj bi določila pogoje za preureditev cerkve na Kostanjevici pri Novi Gorici. Od investitorja je zahtevala izdelavo ustreznih načrtov. — E. S.

KOŠTABONA. V tlorisni zasnovi gotški prezbiterij pokopališke cerkve sv. Andreja ima profilirana gotska rebra s kamnoseškimi znamenji. Rebra se zaključujejo z zašiljenimi zaključki in eno konzolno masko (VS VIII, 59). Na oboku so bile odkrite freske: krilati angeli z napisnimi trakovi. Bogata draperija in primitivno oblikovanje obrazov kažeta na stilno dvojnost, kar priča o provincialnem viru slikarjev. — Freske so odkrivali restavratorji Restavratorske delavnice ZSV SRS. Z odkrivanjem in restavriranjem srednjeveških fresk v slovenski Istri bomo nadaljevali. — S. H.

KRANJ. Tlakovanje trga okrog ž. c. je bilo ustavljeno zaradi neizvršenih arheoloških izkopavanj na s. strani. Izvedba močno odstopa od načrta (glej VS XIII—XIV, str. 225). Tako npr. niso upoštevali razmejitve z vozno površino in prepovedi parkiranja in je prav to, da so delali za večje obtežbe (avtobusi — do 12 t/m²!), podražilo izvedbo tlaka za 40%. Zaradi pomanjkanja sredstev potem ni bilo mogoče upoštevati zelenja, ni bila izvedena razsvetljava itd. Slaba je izvedba plošč iz pranege betona, ki naj bi bile v dveh barvah, vendar so le v eni, in sploh ne ponazarjajo več zarašljene modularne mreže, ki naj bi izhajala iz cerkvene arhitekture. Namesto da bi Kranj dobil kompleksno ob-

delan spomeniški ambient, bo to le na novo tlakovana parkirna površina, kar je morda še slabše kot prej...

V prejšnjih letih nepravilno adaptiranemu lokalu v gotski stavbi na **Titovem trgu 12** (VS XIII—XIV, str. 226) se je pridružila še nedovoljena rušitev zidane-ga gotskega portala iz 16. stol. Kljub zahtevi, da občinski organi kaznujejo prekršek, spomeniška služba ni dobila podpore, temveč nerazumevanje, ker je novi portal kljub drugim dimenzijam in oblikam po izjavah inšpekcijskih služb »še lepši od prejšnjega«, kar kaže na popolno nerazumevanje za varstvo spomeniško pomembnih objektov.

KG Škofja Loka je na **Maistrovem trgu 3** adaptiralo prodajalno. Značilna klasicistična fasada je bila prej pokvarjena z neprimernimi odprtiniami v prtiličju. Po navodilih ZSV Kranj so nove odprtine usklajene s celotno fasado.

Stavba v **Tomšičevi ulici 17** je v neposredni bližini Layerjeve rojstne hiše, ki je primer dobre klasicistične arhitekture ter skladna z ambientom ulice. Čeprav ne predstavlja arhitektonske kvalitete, je ZSV Kranj izdelal idejno rešitev za adaptacijo fasade, da ne bi bila razvrednotena urbana celota.

ZSV Kranj je pripravil **razstavo Kranjski portali**, na kateri je skušal z izbiro kvalitetnih mestnih portalov kronološko pokazati njihov razvoj, predvsem pa poudariti njihove kvalitete samostojnih arhitektonskih členov. Značilno za gorenjska mesta je, da v času nove ekonomske prosperitete v 1. polovici 19. stoletja vzcvete bogata kamnoseška dejavnost, ki z oblikovno izvirnostjo in plodovitostjo doseže in celo preseže srednjeevropsko povprečje klasicističnega oblikovanja portalov. Ob razstavljenih kvalitetah pa tudi adaptacijah, ki so največkrat ali neustrezne ali pa ta bistveni element fasade sploh uničijo, smo želeli opozoriti na nepravilen odnos, ki ga imajo tako lastniki kot projektanti do posameznih členov arhitekture in s tem tudi do celote. (VS XIII—XIV, str. 226). — P. F.

Glej tudi članek Petra Fistra!

KRIŽEVCI PRI STRANICAH. ZSV Celje je sodeloval pri lokacijskem ogledu za razširitev stanovanjskih površin. Za to območje v urb. programu občine ni predvidena stanovanjska izgradnja, vendar želi KS Stranice, da bi se stanovanjske površine povečale. ZSV Celje se je strinjal z zazidavo stanovanjskih

objektov samo v ozkem pasu ob cesti Stranice—Vitanje, ni pa dovolil gradnje na pobočju s. od te ceste, ker bi pokvarila krajino. — I. P.

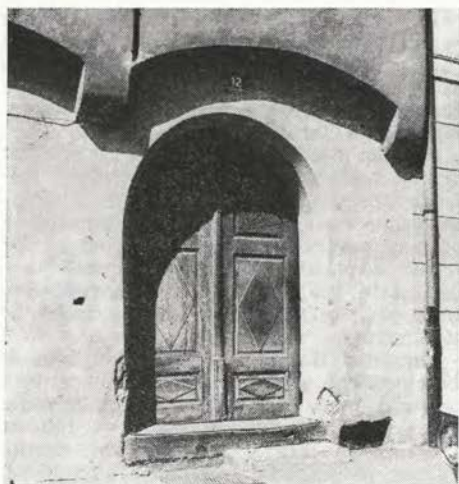
KROMBERK. Zaradi ureditve okolice gradu in lokacije parkirnega prostora je komisija, ki so jo sestavljali predstavniki ZSV Gorica, Komunalnega podjetja iz Nove Gorice, SO Nova Gorica in Goriškega muzeja, ugotovila, da je v kompleksu gradu Kromberk nujno treba urediti parkirni prostor in okolico. Prva možnost bi bila tista, ki jo je predlagal ureditveni načrt ZSV Gorica, druga projektira parkirni prostor v delu parka, tretja pa projektira parkirni prostor na z. jasi ob gradu. Komisija je izključila možnost ureditev parkirišča na sz. jasi in v sv. delu parka, ker je sodila, da sta površini sestavni del grajskega kompleksa in bi morali ostati parkovno urejeni. Pač pa je primerna rešitev v že predlaganem idejnem načrtu, ki ga je treba dopolniti s tem, da se parkirni prostor poveže z najkrajšo pešpotjo v gostišče oziroma muzej. Prednost te lokacije vidi komisija tudi v tem, da omogoča postopno povečevanje parkirnih površin. Komisija je predlagala, da za ureditev parkirišča poiščejo investitorja ter zavrača vsako zasilno rešitev. ZSV Gorica je Goriškemu muzeju predlagal sklic posebne spomeniške komisije, v kateri bi sodeloval tudi predstavnik ZSV SRS, da bi določila pogoje za obnovo gradu v zvezi s spremembami, ki jih je v zvezi s sprejetim načrtom predlagal Goriški muzej. — E. S.

KUBED. V 3/8 zaključenem prezbiteriju z zvezdasto rebrastim obokom **ž. c. sv. Florijana** so bile odkrite freske, ki po ikonografski tematiki predstavljajo tip »kranjskega prezbiterija.« — Simboli evangelistov na stropu so slabše ohranjeni, medtem ko je prizor na j. steni z zaščitnikom cerkve v krajini najboljše ohranjen in stilno najkvalitetnejši.

Pri odbujanju ometa se je pokazal slabolok, ki je vodil v gotsko ladjo, prezidano v baroku.

V okviru praznovanja stolnice tabora pri Kubedu je ZSV Piran začel z obnovitvenimi deli na kompleksu **taborske arhitekture** v Kubedu.

Trdnjava je nastala na strateško pomembnem terenu, ki se dviga nad dolino in jo sestavlja obzidje s cerkvenim in obrambnim stolpom, cerkvijo z ohranjenim srednjeveškim prezbiterijem, ne-

Poznogotski portal pred rušenjem in med nedovoljeno adaptacijo (Kranj, Titov trg 12) — Foto P. Fister

Portail du gothique tardif avant la démolition et pendant l'adaptation non permise (Kranj, Place Tito 12). — Photo P. Fister

kaj hišami in ruševinami stavbe iz 16. stol. — Izdelan je bil sanacijski projekt cerkvenega stolpa, ki predstavlja motiv cerkvenega zvonika, vključenega v obzidje. Zaradi pomanjkanja finančnih sredstev so bila izvedena le najnujnejša utrditvena in zaščitna dela; fugiranje zunanjsčine, postavitve nove strešine in vrat. Z dokončno prezentacijo cerkvenega stolpa in s sanacijo celotnega obzidja z obrambnim stolpom bomo nadaljevali.

Sredstva sta prispevala Sklad za pospeševanje kulturnih dejavnosti SRS in SO Koper. — S. H.

Glej tudi str. 214!

LJUBNO OB SAVINJI. ZSV Celje ni izdal soglasja za gradnjo učilnice j. od ž. c., ker bi bila s tem prizadeta veduta naselja pri pogledu s trase novo projektilirane ceste. — I. S.

LOGJE NAD NADIŽO. ZSV Gorica je na prošnjo ž. u. v Breginju poslal pisмено mnenje o ureditvenih posegih v cerkvi v Logjeh. — E. S.

LOKOVEC. ZSV Gorica je izdal soglasje za ureditvena dela, ki so bila opravljena v ž. c. sv. Petra in Pavla v Lokovcu. — E. S.

LOPATA. P. c. sv. Neže na Lopati v Suhi krajini je v osnovi srednjeveška

stavba z ravnim lesenim kasetiranim stropom z letnico 1743 in oltarjem iz leta 1885, izdelkom podobarja Stefana(?) Šubica. Župni upravitelj iz Hinj je samoiniciativno sondiral stene v notranjsčini in pri tem odkril, da sta s. in j. stena v celoti poslikani. Na j. steni so Križanje, Poslednja sodba(?), sv. Mihael s tehtnico in še nedoločljiv prizor. Na s. steni je Pohod treh kraljev. Stene so le deloma sondirane, zato ni mogoče zanesljivo podati vsebine posameznih prizorov, zanesljiva pa je slogovna značilnost in še posebej rozetna vitica, uporabljena kot ornament v okviru, kar opredeljuje slike za izdelek mojstra Tomaža iz Senja.

Slike, ki so k sreči le deloma odkrite, so v slabem stanju, saj odstopa omet, na katerem so slikane. Potrebna bi bila takojšnja intervencija. Kakor tiste v Prevolah, prav tako naključno odkrite, lepo dopolnjujejo seznam naših srednjeveških stenskih slik, poleg tega pa v razmerju do arhitekture nakazujejo vrsto zanimivih umetnostnozgodovinskih problemov. Odkritje ponovno opozarja, da bi morali nadaljevati z akcijo sistematičnega sondiranja in odkrivanja srednjeveških stenskih slik in se pri tem ne bi smeli omejevati več na ohranjene gotske prezbiterije, temveč bi morali akcije usmeriti tudi na sondiranje sten v ladji. Pra-

Prestavitev gotskega svetilnika pred mariborsko stolnico. — Foto M. Teržan

Déplacement d'un phare gothique devant la cathédrale de Maribor. — Photo M. Teržan

vočasna ugotovitev še neodkritih slik bi tudi opozarjala na previdno obravnavo notranjščin in posredno preprečila posege, ki utegnejo povzročiti nepopravljivo škodo (Sv. Andrej pri Moravčah!). — I. K.

LOŽE. ZSV Gorica je dal soglasje KS Vipava na njen predlog, da z dotalnim herbecidom uniči bršljan, ki je obrasel zunanjščino graščine in garaž na Ložah. — E. S.

MANČE PRI VIPAVI. ZSV Gorica je dobil obvestilo, da je izginilo kamnito znamenje iz leta 1684, postavljeno ob zavoju ceste v Mančah pri Vipavi. ZSV je poskušal dognati kaj več o neznanem storilcu, vendar niti njemu niti organom javne varnosti doslej ni uspelo zaslediti storilca. — E. S.

MARIBOR. Gotski svetilnik iz 1517 (kamen) je bil prenesen z jv. strani stolne cerkve na SZ urejene ploščadi. Svetilnik je bil umazan in okrušen. Iz kamna smo napravili vse manjkajoče dele in jih pritrdili s štifti in lepilom za kamen. Zelo uničene line so domodelirane in zasteklene z okroglimi stekli, zalitimi s svincem. Skozi svetilnik smo napejlali električno žico in namestili svetilko. Vse je očiščeno in skraćeno s sirko vo krtačo. Restavriral in fotografsko dokumentiral M. Teržan.

Iz j. stene stopnišča stolničnega stolpa je bil prenesen v bližino svetilnika na zato pripravljene prostor tudi rimski lev, ki je bil s cementom zalit na podstavek. Razpoke so zalite s prozornim dvokomp. lepilom za kamen.

Na hiši **Slomškov trg 3** je bil očiščen grb nad glavnim vhodnim portalom. Železna vrata, okrašena z rastlinskim ornamentom, smo po varjenju premazali s »šupenpancer« črno barvo. Z vrat in železnih okenskih loputnic smo sneli medeninaste levje glave in napravili odlitke za manjkajoče, ki jih je treba še cizilirati.

Kamnita **Bakhova plastika** je bila iz betnavskega gradu prepeljana v muzej, od tam pa v delavnico našega zavoda. Kamen je aflenški peščenec, vi. 100 cm. Plastika je bila v zelo slabem stanju, kamen je razpadal, odbita je bila glava, odlomljena l. roka od ramena do zapetja, ki je naslonjeno v bok, odlomljena d. roka z vrčem, ki počiva na kolenu d. noge, ki pa je tudi odlomljena, l. nogi manjka sp. del, robovi soda, na kateri sedi figura, okrušeni, sprednji del podstavka zelo poškodovan. — Vse manjkajoče dele smo na novo izklesali iz kamna. Figura je prepojena s fluatom in decembra montirana v vogalno nišo na hotelu Orel v Mariboru. — Restavriral in dokumentiral M. Teržan.

S sodelovanjem ing. arh. Branka Kocmuta smo ponovno postavili stebasto **Florijanovo znamenje**. Po dokumentih, ohranjenih v muzeju, je bil napravljen idejni projekt. Peščenec smo našli za Ptujsko goro v Narapljah, kjer smo ga lomili iz žive skale. Grobo obdelane komade smo z voli privlekli do gozdne ceste, kjer smo jih naložili na kamion in prepeljali v Maribor. Na Grajskem trgu smo ogradili prometni otok, postavili delovno streho in pričeli s fino obdelavo kamnitih kvadrov. Za pomoč smo imeli tri kamnoseke iz Josipdola. Obdelani kamniti bloki so montirani na železobetonske temelje. Postavljene smo imeli lesene odre, na katerih je bil pritrdjen škripec, s katerim smo dvigovali kamnite bloke.

Kapitel je pri sondiranju pokazal zlato podlago, zato smo ga na novo pozlatili. Florijan je bil brez leve roke in zastave, draperija okrušena. Iz kamna smo napravili vse manjkajoče dele in vse premazali s fluatom. Restavriral in fotodokumentiral M. Teržan.

Marija iz Vetrinjske ulice (kamen, vi. 90 cm) je bila pripeljana v delavnico.

Pri sondiranju smo našli fragmente pozlate, prek katere je bil oljni barvni premaz. S skalpelom je posneta druga plast barve do prve pozlate. Ker je bila zelo slabo ohranjena, smo vso kamnito figuro pozlatili na mixtion. Odlomljeni venec z zvezdami je popravljen, manjkajoče zvezde novo izrezane iz pločevine, nalotane na žični venec in vse pozlačeno. Plastika je bila oktobra postavljena na svoje mesto v nišo na Vetrinjski 14. Restavriral in dokumentiral Teržan.

Baročni kip **Marije s Koroške c. šte. 24** je bil v zelo slabem stanju prinesen v delavnico. Material kamen, vi. 80 cm. Nalomljene: krona, otrokova d. roka od komolca, zmajeva glava, perut, rep in zadnja desna noga.

Pri sondiranju sem našel prvotno pozlato. S skalpeli so snete površinske plasti oljne barve. Ker je bila pozlata zelo slabo ohranjena, je bilo treba po restavriranju (iz kamna napravljene: nova krona, roka, zmajeva glava, perut, rep, zadnja desna noga) ves kip znova pozlatiti. — Restavriral, montiral in dokumentiral M. Teržan. — M. T.

MARIJA DOBJE PRI DRAMLJAH. V kamnitno znamenje iz leta 1641 je udarila strela in ga poškodovala. — I. S.

NAKLO V BELI KRAJINI. Pri evidentiranju umetnostnih spomenikov v Beli krajini so bile v podružni cerkvi v Naklem ugotovljene v prvotno gotškem in kasneje barokiziranem prezbiteriju gotske stenske slike, ki utegnejo biti, sodeč po ostrolomljenih gubah na angelovem oblačilu, iz druge polovice 15. stol. Prezbiterij je sicer kratek, obočna shema križnega oboka je še ohranjena, vendar so rebra pri kasnejši barokizaciji odbili. Ohranjen je še talni podzidek in zašiljeno gotško okno v v. stranici.

Ugotovljene, vendar še ne odkrite slike v Naklem so danes, poleg neizrazitih sledov Križanja na s. zunanjsčini južne cerkve pri Treh farah edini izpričani spomenik srednjeveškega stenskega slikarstva v Beli krajini. Številnejši pa so primeri gotško obokanih prezbiterijev, kjer nastopa praviloma križni obok, ne glede na starost stavbe.

Slike v Naklem so — če izvzamemo Tri fare — najbolj proti JV pomaknjeni spomenik srednjeveškega slikarstva na Slovenskem in hkrati tudi najbolj izpostavljeni in odmaknjeni primer. Zato bi

Florijanovo znamenje, postavljeno na Grajskem trgu v Mariboru l. 1970 — Foto M. Teržan

Oratoire-pilier de Florian, érigé sur la Place du château à Maribor en 1970. — Photo M. Teržan

bilo odkrivanje toliko bolj dragoceno, saj bi verjetno pokazalo na vpliv iz že znanih izhodišč ali popolnoma od sosedstva izolirano postojanko; ni izključena tudi možnost vpliva Kočevske, saj je »kočevsko slikarstvo« prodrlo, kot kažejo slike v cerkvi v Vidmu pri Knežji njivi ob cesti Kočevje—Črnomelj, na sam rob Bele krajine. — I. K.

NOVI KLOŠTER PRI ŠEMPETRU V SAV. DOLINI. KS je nameravala graščino preurediti v turistične namene. ZSV Celje je pričel pripravljati program prezentacije spomeniških sestavin, vendar do izvedbe zaradi pomanjkanja sredstev ni prišlo. — I. S.

OSTROŽNO BRDO. ZSV Gorica je dal lokalnim faktorjem in Župnijskemu uradu pobudo, da obnovijo cerkev sv. Kancijana, kjer se je zaradi dolgega zanemarjanja vzdrževalnih del zrušila streha. — E. S.

OTLICA. ZSV Gorica je izdal soglasje za preureditev strehe na ž. c. sv. angela varuha na Otlici. Sedanjo strešno kritino ter leseno konstrukcijo bodo zamenjali z betonskimi nosilci in planetami.

Pri zamenjavi te konstrukcije pa bo streha znova prekrita s korci.

ZSV je izdal soglasje za preureditev notranjščine župnišča na Otlici. — E. S.

OZELJAN. ZSV Gorica je opozoril Stanovanjsko podjetje, da je treba ponovno prekriti dotrajano streho graščine in obnoviti močno poškodovani štukaturni strop dvorane v tej graščini. Opozoril je tudi na statični problem prizidanega kamina z visokim dimnikom. — E. S.

PALJEVO. ZSV Gorica je izdal navodila in soglasje za ureditev p. c. sv. Kvirina nad Paljevim, ki je bila med drugo svetovno vojno močno poškodovana in kasneje opuščena, ker so ji neznani storilci pokvarili vrata in ključavnico. Razbite so bile vse šipe, streha v zakristijo na južni strani je bila razdrta, deloma pa je bila poškodovana tudi streha nad glavno ladjo. Sedanja ureditvena dela so zajela popravilo strehe, vrat in ključavnic ter namestitev šip v oknih. — E. S.

PAMEČE. Ž. u. je zaprosil ZSV Maribor za navodila za nameravano obnovo ž. c. sv. Jakoba. Pri stavbi naj ločijo starejši gotski del in novejšega iz 1896! Gradbeni fazi bosta ločeni s izvedbo ometa, za kar so vzorci dani, saj je na starejšem delu zgradbe pod novejšim ohranjen še prvotni omet. — A. V.

PIRAN. Na s. strani piranske **Punte** so v letu 1970 zgradili **nov hotel**, ki se je v nekaterih elementih skušal vključiti v drobni strukturi starega mestnega jedra na Puntii.

Zaradi ilustrativnosti podajamo kratek potek dogodkov. ZSV Piran je bil v maju 1969 obveščen o nameravani gradnji hotela na s. strani piranske Punte z vlogo Invest-biroja, z mapno kopijo in prošnjo za izdajo soglasja. S pojasnilom, da na osnovi mapne kopije ne moremo izdati soglasja, in s predlogom, naj naročijo spomeniškovarstveno valorizacijo objektov in ambienta, saj mesto še vedno nima asanacijskega načrta, smo vlogo zavrnili.

Kmalu zatem smo prejeli vlogo od investitorja za soglasje za gradnjo hotela na piranski Puntii po načrtu prof. Eda Mihevca.

Po negativni spomeniškovarstveni oceni načrta in sestanku predstavnikov SO Piran, investitorja, ZSV SRS in ZSV Piran na sedežu ZVS SRS, kjer se je zastopnik ZSV SRS strinjal z našim strokovnim stališčem, je bil sprejet

sklep, naj spomeniškovarstvene pogoje opredelimo dovolj natančno, da bodo tehnično razumljivi. ZSV Piran je izdal odločbo, ki jo je sestavila pravna služba ZSV SRS.

O spomeniškovarstvenih pogojih v odločbi je tekla razprava na FAAG, ki jo je organiziral investitor z zastopniki SO Piran. ZSV SRS in projektantom z namenom, da bi odpravili vse načelno različne poglede na projekt in njegovo vključevanje v staro mestno jedro.

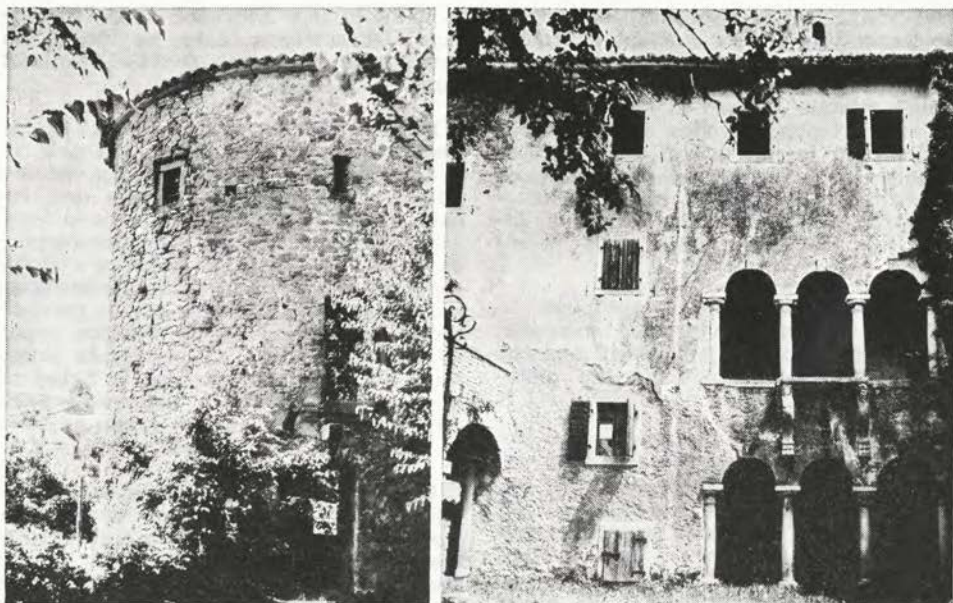
Po zapisniku tega sestanka, o katerem nismo bili obveščeni, zapisnik pa smo prejeli od investitorja in ZSV SRS, naj bi spremenili odločbo oziroma dali pristanelek, ki je neogibno potreben pred izdajo lokacijskega dovoljenja. ZSV SRS nam je še sporočil, naj se razgovorimo z vsemi prizadetimi, da bi razčistili še preostala sporna vprašanja.

Odločbo smo spremenili v dveh točkah ter ZSV SRS opozorili na nesprejemljivost dogovarjanja o spremembah pogojev v naši odločbi brez naše vednosti.

Po izdani lokacijski odločbi, ki ni vključila spomeniškovarstvenih pogojev, smo prejeli predelan glavni projekt hotela Punte, ki ga je glede na odločbo in spremembe odločbe obravnaval strokovni svet MZSV na sestanku, kjer so bili prisotni: člani sveta za urbanizem SO Piran, predstavniki SO Piran, investitorja, projektanta, medobčinski urbanistični inšpektor, prdstavniki republ. sekretariata za urbanizem in ZSV SRS.

Na tem sestanku je predstavnik republiškega sekretariata za urbanizem pojasnil, da je s pravnega stališča projekt zadosten zato, ker ZSV Piran ni zavrnil predlagane lokacije takrat, ko je dobil mapno kopijo, temveč je samo postavil spomeniškovarstvena določila, ki so temeljni pogoj za postavitev hotela v tem delu mesta, kar se ujema z urb. načrtom, ki ga je potrdila SO Piran.

Člani strokovnega sveta ZSV Piran in predstavniki spomeniškovarstvene službe so bili mnenja, da je tako gledanje prezozko, ker so bile v odločbi ZSV Piran natančno definirane meje objekta, ki nikakor ne pomenijo zarisane pravokotnika v mapni kopiji. Svet je še ugotovil, da je nujno v prihodnjih podobnih situacijah, ko gre za piranske ambiente, v katere se vključuje nov program, omogočiti konfrontacijo več strokovnih stališč, izraženih v variantnih projektih različnih avtorjev, ker je edino na ta način mogoče kvalificirano presoditi

Premški grad: obzidni stolp in notranje dvorišče
Château de Prem: tour d'enceinte et cour intérieure

prednost posameznih rešitev. To zahteva je po mnenju sveta treba uveljaviti že v lokacijskih pogojih.

ZSV Piran je na osnovi predloženega projekta izdal odločbo, kjer dovoljuje poseg v mesto Piran s preostalimi spomeniškovarstvenimi pogoji.

Ker so nekateri, ki so v razpravah sodelovali, nepravilno obveščali javnost itd. (npr., da je lokacija hotela v skladu z urb. načrtom mesta Piran), smo objavili ves potek dogodkov v Naših razgledih (NR 6. 3. 1970, 132, 133).

Iz navedenega sledi, da takšno dvostrano sodelovanje med ZSV SRS in ZSV Piran ni v prid spomeniškovarstveni službi in meče na njeno delo tudi v širšem okviru kaj slabo luč.

ZSV Piran je v letu 1970 nadaljeval s sanacijo spodnjega dela **mestnega obzidja** od v. stolpa do Rašporskih vrat. Statistično konsolidiran je bil stolp pri Rašporskih vratih, ki bo ustrezno prezentiran v okviru utrditvenih del celotnega pasu spodnjega dela obzidja, s katerimi bomo nadaljevali v letu 1971.

Dela sta omogočila Sklad za pospeševanje kulturnih dejavnosti SRS in SO Piran. — S. H.

PLANINA PRI SEVNICI. Zaradi luščenja kamnitne osnove, na kateri stoji grad, je bil izdelan geodetski posnetek objekta, Zavod za raziskavo materiala in konstrukcij iz Ljubljane pa je izdelal oceno o stopnji ogroženosti objekta. Sanacijskih ukrepov zaradi pomanjkanja sredstev ni bilo mogoče izvesti. — I. S.

PODBELA. ZSV Gorica je pri ogledu p. c. sv. Ane ugotovil, da so iz zakristije odnesene lesene plastike, ki jih ima zavod registrirane. O tem je pisмено obvestil ž. u. v Breginju.

Ž. u. je s pomočjo vaščanov obnovil streho lope p. c. sv. Ane. — E. S.

PODSTENJE PRI ILIRSKI BISTRICI. ZSV Gorica je predlagal pogoje za prebarvanje notranjščine p. c. sv. Antona v Podstenju. Po končanih delih je zavod izvršil tudi pregled ter ugotovil, da so dela izvajali po sugestijah zavoda. — E. S.

POLENSŠAK. Ž. u. je obnovil vso zunanjščino ž. c. sv. Marije. Stavba iz 1. pol. 17. stol. je zidana iz opeke, oporniki prezbiterja in vogali zvonika pa po

vsej višini iz rezanega ptujskogorskega peščenca. Vsa je bila ometana s tankim apnenim ometom in pobeljena. Zaradi mehkega terena pod prezbitერიem so v stenah nastale razpoke in oba v. opornika sta odstopila. Zavodov zun. sodelavec J. Požauko je dal naredila za utrditev temeljev, vendar je izvajalec napravil po svoje. Prav tako ni upošteval navodil glede ometavanja. Vse kamnite vogale je pustil neometane in jih nepriremno fugiral. — A. V.

POLZELA. ZSV Celje je predpisal pogoje za namestitev vetrolova v zvonici stare ž. c. Predlagal je povsem moderno izvedbo, ob kateri bi historična pričevalnost objekta ostala neokrnjena. — I. S.

POMJAN. V p. c. Matere Božje v Pomjanu je na s. strani ladje v dveh pasovih ohranjen cikel fresk (VS VIII, 151, VS XIII-XIV, 235) V letu 1969 so bile freske utrjene in, čeprav so prizori težko spoznavni (Poklon sv. Treh kraljev, sv. Katarina z atributom), kažejo na vpliv italijanskega slikarstva 15. st. — S. H.

PONIKVA PRI GROBELNEM. V stenah ž. c. sv. Martina so se pojavile razpoke, ki tečejo od strehe do tal, in sicer na več mestih. Cerkev je bila pred nekaj leti zunaj ometana, vendar se že v ometu kažejo razpoke, ki so na istem mestu kot razpoke v notranjosti. ZSV Celje je predlagal, naj postavijo plombe. Če bi se pokazale nove razpoke, bo ZSV Celje sklical komisijo, ki bo pregledala stabilnost terena ter stabilnost samega objekta. — I. P.

POSTOJNA. ZSV Gorica je izdal soglasje za sanacijo fasade hiše na Tržaški cesti št. 2; fasado s plastičnim ometom, vse lesene dele oken in vrat v prtiličju zamenjati z železnimi, pri čemer pa ostanejo sedanje dimenzije nespremenjene, kamniti detajli v fasadi morajo ostati neobarvani, obarvanje fasade pa mora biti izvedeno v svetlih originalnih tonih.

ZSV Gorica je izdal soglasje za adaptacijo gostilne »Lovec« v Postojni. Pri tem je zahteval ohranitev notranjih obokanih prostorov ter ohranitev zunanjih fasad. Po izvedeni sondaži ometov je predpisal tudi vrsto in barvo novega ometa. — E. S.

PREDJAMA. ZSV Gorica je izdal program za obnovo zunanjsčine prezbiteri-

ja, ladje in lope podružne cerkve v Predjambi. Obnovitvena dela na fasadi in ostrešju je finansiral Zavod Postojnske jame. — E. S.

PREM. ZSV Gorica je vodil obnovitvena dela na gradu Prem. Ta dela so v letošnjem letu zajela prekritje celotne strehe z zamenjavo pretežnega dela lesene konstrukcije, dalje zamenjavo lesenih okenskih polken, utrditev venca okroglega obrambnega stolpa v obzidju ter namestitev nove strešne konstrukcije na tem stolpu. Gradbena dela je izvajalo Obrtno podjetje iz Ilirske Bistrice. Sredstva za ta dela pa sta prispevala skupščina občine Ilirska Bistrica in Sklad za pospeševanje kulturnih dejavnosti SRS. Obnovitvena dela na tem gradu se bodo v naslednjem letu še nadaljevala. — E. S.

PREPOLJE. Ž. u. sv. Janeza na Dravskem polju je zaprosil za navodila za novi oplesk notranjsčine p. c. sv. Uršule. Cerkev je iz l. 1610. Sondaže sten v spodnjem delu so pokazale le ubito beli oplesk, kar verjetno velja tudi za oboke in štukaturno stensko okrasje, ki bo sondirano, ko bodo postavljeni odri. — A. V.

PREVOLE V SUHI KRAJINI, P. c. sv. Križa v Prevolah je bila doslej znana po ostankih lesenega poslikanega stropa, ki je bil z letnico 1436 najstarejši datirani slikani strop te vrste pri nas. Ostanek stropa so verjetno 1657 leta uporabili za ograjo pevskega kora, ko so gotski strop nadomestili z novim baročnim kasetiranim. Pred leti so ostanek gotskega stropa prepleskali z oljnato barvo in pri tem zakrili tudi napis, ki datira strop. Župni upravitelj je podobno kot na Lopati sondiral stene v notranjsčini in samoiniciativno odkril stenske slike na slavoločni steni ter s. steni ladje. Na slavoloku sta dokumentirani dve plasti, starejša pribl. iz sredine 14. stol. s cikcakasto razporejenimi stiliziranimi palmetnimi listi v široki borduri. Na j. strani je bil prizor Križanja. Viden je le del lesenega križa z nimbom na vrhu, na s. strani pa je bil naslikan sv. Jurij ali sv. Marjeta, kar domnevamo po ostanku zmajevega repa. Nad to prvo poslikavo je bila druga, od katere se je ohranil le del patroniranega okvira.

S. stena je vsa poslikana, vendar so slikarji uničila nova baročna okna. V zg. delu je slike obrobil širok pas z mesnato vitico, ki je sicer značilna za

t. i. furlanske slikarje. Vidni so trije prizori: Poklon treh kraljev, sv. Kümernis in sv. Katarina. Stenske slike datiramo v začetek 15. stoletja.

Ugotovitev stenskih slik iz 14. stol. na slavoločni steni in »furlanske« smeri na s. steni nas navaja na misel, da imamo opravka s starejšo romansko arhitekturo, kar bi dokazoval tudi iz rezanega kamna sestavljen polkrožni portal v z. steni in sled dveh majhnih okenc v j. steni ladje. Leta 1657 so napravili nov strop v ladji, 1686 nov portal v j. steni ladje, pri čemer so verjetno odprli tudi nova baročna okna, 1688 pa so pod župnikom Jernejem Crashino postavili nov oltar, tedaj pa so verjetno barokizirali ali pa tudi na novo postavili sedanji prezbiterij, ki je nadomestil starejši romanski oltarni prostor. — I. K.

PRIMSKOVO PRI KRANJU. Obnovljena je bila zunanost ž. c. Vnebovzjetja D. M. Sonde v osnovi gotske, pozneje pa nekajkrat predelane cerkve (zadnja obdelava fasad iz zač. 19. stol.) so pokazale na zvoniku sive šivane robove in cofaste horizontalne delitve s krogovič-

S sondiranjem ugotovljena in obnovljena polihromacija ž. c. na Primskovem pri Kranju — Foto P. Fister

Polychromie de l'église par. de Primskovo près de Kranj établie et rénovée par sondage. — Photo P. Fister

Varstvo spomenikov XV/1970

Kužno znamenje iz Radelj ob Dravi pred restavriranjem in potem. — Foto M. Teržan

Monument de la peste de Radlje près de la Drave, avant la restauration et après. — Photo M. Teržan

jem ter rjavo okraste šivane robove okrog lin, na ostali stavbi pa poznobaročno rdečkasto oker poslikavo z belimi arh. poudarki. Prav tako je zdaj zunanjščina tudi obnovljena. Ob podiranju gošpod. poslopja, kjer bo stalo novo župnišče, so našli precej kamnitih detajlov iz gotske cerkve. V notranjosti so po načrtih arh. Pengova in po sugestijah ZSV Kranj preuredili kor ter prestavili baročne orgle. — P. F.

PTUJSKA GORA. Ž. u. Ptujška gora namerava namestiti k ljudstvu obrnjen oltar. Načrte je izdelal ing. arh. C. Zazula, ZSV Maribor je soglašal. — A. V.

RADLJE OB DRAVI. Kamion s hlodi je podrli d. figuro iz skupine kužnega znamenja. Kamnita plastika se je razbila na 8 kosov, ki smo jih spravili v suh prostor, da se je kamen odtalil in posušil. Kose smo nato sestavili z bakrenimi zatici in jih zlepili s cementno mešanico, izgubljene dele pa na novo izklesali iz enakega aflenškega peščenca. Plastika je v prostorih Gozd. gospodarstva Radlje, kjer je za l. 1972 v načrtu premestitev kužnega znamenja na trg pred cerkvijo. Restavriral in dokumentiral M. Teržan. — M. T.

RADOVLJICA je v celoti ena najbolje ohranjenih urbanih srednjeveških enot, ki imajo še vedno nedotaknjeno tudi ambientalno kvaliteto: staro jedro je obkroženo na JV in SV z **zelenim pasom**, ki je bil vedno obravnavan kot naravni obrambni jarek. Zato ni bilo nikdar gradenj v tem delu, kar je prispevalo k ohranitvi edinstvene silhuetne slike med gorenjskimi mesti. Iz teh razlogov je bila odklonjena lokacija na parc. št. 6 kakor tudi kakršnakoli lokacija v sedanjem zelenem pasu, sestavnem delu spomeniškega jedra mesta.

Na **graščini** v mestu so bili dotrajani strešniki (bobrovec) zamenjani z betonskimi enake oblike in barve (zaradi večje trajnosti) na tistih delih strehe, ki niso neposredno vidni ne s trga ne v silhueti mesta. Obenem so bila izvedena manjša kleparska dela (lovilci snega, žlebovi ipd.). — P. F.

REČICA OB SAVINJI. ZSV Celje je zavrnil prošnjo, da bi povečal zakristijo, ker bi bila s tem preveč prizadeta karakteristična zunanja podoba ž. c. — I. S.

RENKE. P. c. sv. Miklavža v Renkah se omenja že 1526. Od sedanje arhitekture je zagotovo srednjeveška še ladja,

ki je ohranila na j. zunanji strani fragment sv. Krištofa. Svetnik stoji v strogem en faceu, z levico v bogato prešitem rokavu se opira na palico. Slika bo iz ok. 1530. Tudi ta slika sv. Krištofa na zunanjščini, ki je danes ohranjena le še delno, opozarja, da bi morali sistematično konservirati stenske slike na zunanjščini ali vsaj preučiti najprimernejši način zavarovanja. Po fotodokumentaciji v ZSV SRS lahko spremljamo propad nekaterih stenskih slik v zadnjih šestdesetih letih (Visoko nad Kureščkom, Vitanje, Verd pri Borovnici). — I. K.

RESNIK. Zavod za napredek gospodarstva je izdelal lokacijsko dokumentacijo za območje 14 vikendov na Resniku. ZSV Celje je dal soglasje k lokaciji s pogojem, da objekti ne presežejo dimenzij, ki so določene v lokacijski dokumentaciji in da pri izvedbi uporabljajo naravne materiale. Kot pogoj za gradbeno dovoljenje je ZSV Celje zahteval, da investitorji dobijo tudi k načrtu soglasje spomeniške službe. — I. P.

RETJE. P. c. sv. Križa sodi med najstarejše sakralne objekte na trboveljskem območju. Stoji nad Trbovljami in ima izredno lepo lego. Zaradi del v rudniku pa se v okolici že pojavljajo deformacije terena. Uprava Zasavskih premogovnikov je z geologi pregledala teren ter predlagala, naj postavijo plombe v stenah cerkve, s čimer se je strinjal tudi ZSV Celje. Dogovorili smo se, da počakamo na rezultate teh plomb. Če se bodo pokazale nove razpoke, bo treba sklicati komisijo, ki bo odločila o usodi cerkve. — I. P.

RIHENBERK. Obnovitvena dela na gradu Rihenberg so se v letu 1970 intenzivno nadaljevala. Gradbena dela izvaja po načrtih ing. arh. Nataše Šumi in ZSV SRS še nadalje Splošno obrtno podjetje Sežana. V letošnjem letu je bila formirana tudi komisija, ki je dobila nalogo, da spremlja restavratorska dela na gradu Rihenberg ter skrbi za njegovo turistično in gostinsko namembnost in funkcionalnost. Ta komisija ima tudi nalogo, da dobi primerne investitorja oziroma najemnika bodočih lokalov gradu Rihenberg. Nadaljna njena naloga je, da skrbi za povezavo med strokovno službo, investitorjem, najemniki in SO Nova Gorica. Komisija je že stopila v stik z nekaterimi potencialnimi investitorji. — E. S.

Radovljica — mestna silhueta z vzhoda, ki bi jo nameravane nove gradnje (na levi) zakrile. — Foto P. Flster

Radovljica: silhouette urbaine vue de l'est, que les nouvelles constructions projectées (à gauche) cacheraient. — Photo P. Flster

ROČE. ZSV Gorica je izdal župnijskemu uradu v Podmelcu soglasje za postavitev konice na cerkvenem zvoniku p. c. v Ročah. — E. S.

ROGAŠKA SLATINA. ZSV Celje je predpisal pogoje za gradnjo recepcije ob hotelu »Pošta«. — I. S.

ROGATEC. Zaradi rekonstrukcije ceste št. II/344 je ZSV Celje dovolil odstranitev novejšje kapele, last Martina Križanca iz Rogatca, vendar jo je poprej natančno dokumentiral. — I. S.

SEDLO. ZSV Gorica je dal soglasje za obnovo ž. c. v Sedlu s pogojem, da se zunanjščina obarva v belo sivi barvi, vsi kamniti deli arhitekture pa morajo ostati neobarvani. Iz notranjščine lahko odstranijo kamnite plošče v tlaku. — E. S.

SELNICA OB DRAVI. S sredstvi SO Maribor in Doma oskrbovancev v Viltušu je ZSV Maribor po načrtih Komuna projekta napravil drenažo ob s. grajski steni. Pri tem je bilo treba znižati teren, ki se za gradom močno vzpenja.

Grad Viltuš je zgrajen na skali. Ker bo grajska kapela rabila za mrtvašnico, bodo okna v s. steni spremenili v enako široka vrata zaradi ločenega dohoda. Obnovitvena dela se bodo nadaljevala v prihodnjem letu. — A. V.

SEVNICA. Glej poročilo Konservatorskega ateljeja pri ZSV SRS!

SLAP PRI VIPAVI. V letu 1970 so po navodilih ZSV Gorica in na stroške ž. u. na Slapu pri Vipavi izvajali obsežnejša obnovitvena dela na zunanjščini ž. c. sv. Matija. Potem ko je bil že leta 1966 restavriran zvonik te cerkve, so v letu 1970 odstranili popolnoma dotrajani omet cerkvene zunanjščine ter ga nadomestili z novim. Pri tem so bili očiščeni kamniti šivani robovi, vsi kamniti kosi oken in vhodov, obarvana okna ter železni križ na cerkveni zunanjščini. Nanovo je bila urejena streha, napravljena nova ožlebitev in speljani odtoki meteorne vode. Istočasno je bila konsolidirana tudi zidana ograda, ki poteka okoli cerkve. K doslej znanim peterim Strojčevim slikam v cerkvi je priseti tudi šesto, ki predstavlja sv. Ano. — E. S.

SLOVENSKA BISTRICA. V 1. nadstropju gradu je bil l. 1969 v sobi z raven okroglega stolpa strop delno odprt zaradi poplave v zg. prostorih. Zamenjali smo stropne deske in trstiko, stari les, kolikor ga je ostalo, zastrupili proti hišni gobi in utrdili, nato pa strop ometali in zaribali. Ker je bila uničena pribl. tretjina štukatur, smo jih obnovili, druge dele pa očistili, ostrgali, zakitali in prebelili. Fresko na sredi stropa je predelna stena prerezala, zato smo steno odstranili, fresko očistili, utrdili, uničeni del pa restavrirali. Stene so ostrugane.

V grajski kapelici so narejeni novi podboji, okna pa zastekljena. — M. T.

Glej tudi poročilo Konservatorskega ateljeja pri ZSV SRS!

V jv. okroglem stolpu je nastala precejšnja navpična razpoka. Sondirali smo tla ob stolpu na dveh mestih in ugotovili, da so temelji globoki le 60—80 cm. Zato smo se odločili za podbetoniranje. Pri delih se je izkazalo, da so temelji ravno na sondiranih mestih najbolj plitvi, drugod pa globlji. Ob tem smo uredili še kanalizacijo, odvodnjavanje je speljano v potok Bistrico. Razpoko v steni bo treba še zaliti pod pritiskom. — A. V.

SLOV. KONJICE. V sklopu sistematičnega prizadevanja za ohranitev in prezentacijo grajskih razvalin je ZSV Celje očistil notranje dvorišče gradu. Pri tem so prišli na dan temelji stavb iz 16. in morda 17. stol. Zidovi segajo ponekod tudi po 2—3 m nad nivo. Posebno pomembno je bilo odkritje dveh peči, fragmentov glaziranih pečnic iz zgodnjega 16. stol. ter večja množina neglaziranih, dekorativnih pečnic iz 17. stol. V prihodnjem letu je na programu sanacija tega dela kompleksa. — I. S.

SMLEDNIK. Pobuda Turističnega društva Smlednik, da uredi grajski hrib z razvalinami Starega gradu, je sprožila živahno spomeniškovarstveno akcijo, ki se je, žal, po skoraj desetletnem nepretrganem delu zataknila. Geodetski izmeri zemljišča in prvim arheološkim sondam, ki jih je vodil arheolog Mestnega muzeja v Kranju Andrej Valič, je sledilo čiščenje zazidanega grajskega zemljišča in dela j. pobočja, kasneje pa še konserviranje zunanjega obzidnega oboda in začetek rekonstrukcije zidnega plašča osrednjega stolpa. Dela je vodila ing. arh. Špelka Valentinčičeva iz Reg. ZSV Ljubljana, ki je bil tudi nosilec akcije.

Z ohranjenimi ali z izkopom ugotovljenimi sestavinami, kot so npr. lega gradu z dvema jarkoma, osrednji stolp, notranji obzidni okvir s kasneje vključenim palacijem in zunanji obzidni obod, je odlično predstavljen skromen koncept srednjeveškega gradu, ki ni doživel kasnejših, baročnih prezidav. Zato je njegova spomeniška pričevalnost, ki se omejuje v prvi vrsti na srednjeveško stavbno izročilo, toliko dragocenejša: razvalina smledniškega gradu nam v najčistejši obliki ponazarja zasnovano srednjeveškega gradu, ki se opira na izbran, po naravi utrjen in umetno zavarovan položaj z osrednjim stolpom, obzidjem in na obzidje navezujočimi se prostori. Prav zaradi te prepričljive samozornosti presegajo razvaline Starega gradu lokalni pomen in se uvrščajo med pomembnejše v Sloveniji.

Nastanek prvega smledniškega gradu, ki je stal verjetno že na sedanjem grajskem hribu ob nekdanji cesti Kamnik—Smlednik—Škofja Loka—Poljanska dolina in dalje proti Čedadu, bi lahko postavili že na začetek 12. stoletja. Vendar se zanesljivo pojavi grad Smlednik (castrum) šele ob koncu 13. stol. in od prve omembe 1299 naprej se vse bolj množijo podatki o smledniškem gradu in njegovih lastnikih. Leta 1511 naj bi ga razrušil potres, vendar so ga še obnavljali, hkrati pa pričeli zidati novega v dolini. Po letu 1628 je bil stari grad že popolnoma opuščen, Valvasor pa pravi zanj, da je »že mnogo let razpadlo zidovje«. (Podatke o zgodovini gradu je zbral Božo Otorepec.)

Potem ko je bilo grajsko zemljišče očiščeno sesutin do hodnega nivoja, je bila naloga spomeniške službe prezentirati že prej vidne in s čiščenjem odkrite grajske dele, v prvi vrsti pa ohraniti najizrazitejše in spomeniško najbolj pričevalne sestavine gradu, in sicer položaj z obrambnimi jarki, osrednji stolp z notranjim obzidjem ter zunanji obzidni pas, hkrati pa v obsegu ohranjenih zidov nakazati stavbno rast prostorov v notranjem obzidju.

Prezentacija grajskega položaja ni zahtevala nobenih posebnih tehnično-konservatorskih ukrepov, ampak samo čiščenje in odvoz sesutin, odstranitev odvečnega zelenja in ponovno ozelenitev. Težji problem je *konservacija* osrednjega stolpa. Zaradi slabo odpornega in na zraku krušljivega kamna se je stolp v stoletjih spremenil v brezoblično gmoto. Ker tudi z najbolj sodobnimi injektir-

nimi postopki ni bilo mogoče zidov konservirati, smo se odločili, kot že prej na razvalini gradu Kamen (VS VII, 1958—59, str. 160 sl.), za rekonstrukcijo zunanjega zidnega plašča v načinu in tehniki, ki je ohranjena in dokumentirana v zasutih in zdaj odkopanih delih stolpa. Tak način je bil uporabljen tudi pri prezentaciji rimskega obzidja na Mirju v Ljubljani. S »plombiranjem« bo gmota stolpa pridobila na obsegu, razvalini pa bomo povrnili tudi prvotno razmerje med stavbnimi masami. Notranje obzidje bo treba konservirati, na manjkajočih mestih pa tudi rekonstruirati do višine ohranjenih delov, kar bi z dvoriščne strani delovalo kot parapetni zid, z zunanje strani pa dajalo vtis obzidja. Zunanje obzidje pa se konservira z obema stolpičema vred v dani obliki.

Spremljanje očiščevalnih in obnovitvenih del na razvalinah je omogočilo, da smo dolgoletna opazovanja strnili v naslednji oris stavbne zgodovine Starega gradu:

Prva stavbna faza bo bržčas ostala sporna. Med jv. oglom notranjega zidnega okvira in osrednjim stolpom je pod nivojem pohodne ploskve in pod temelji zidnega okvira tekel diagonalni zid, ki ni imel nobene zveze s sedanjim tlorisom; mogel bi biti ostanek prvotnega, po terenu uravnane obzidja, ki je spremljalo osrednji stolp in se je umaknilo poznejšemu pravilnemu obzidanemu okviru, lahko pa bi bil tudi ostanek tistega gradu, ki naj bi stal že v začetku 12. stol. Zanesljivo pa sodi v čas prve omembe gradu osrednji stolp s poudarjenimi ogelniki iz peščenca v načinu »šivanja« in zidnim plaščem iz drugega materiala. Tloris stolpa je kvadrat, prvotni vhod polkrožne oblike je pomaknjen v 1. nadstr. (od portala se je ohranil prag, ki hkrati določa odprtino vхода in del polkrožnega loka z živim robom), poleg dveh lin, kakršne poznamo iz starejše grajske arhitekture, je dokazana ena večja odprtina v bivalnem prostoru, kamor je vodil portal. Prvotno je bil stolp zavarovan le z jarki, kolikor ne bi fragment omenjenega obzidja pripisali fazi tega stolpa.

Drugo stavbno fazo je grad doživel s pozidavo notranjega obzidnega okvira v obliki potegnjenega trapeza, ki je premostil višinske razlike, obzidal grajsko ploščad in zajel še stolp, kateremu se je na v. strani še najbolj približal. Bolj kot na osrednjem stolpu je tu poudarjeno šivanje oglov, tudi diferenciacija

gradbenega materiala je podana podobno kot na osrednjem stolpu. Obzidje je izrazito gotsko.

Tretja stavbna faza se je omejila le na kompletiranje prostorov v območju tega obzidnega okvira, medtem ko pomeni naslednja, četrta faza temeljito rekonstrukcijo gradu in jo smemo šteti med velika restavracijska dela po potrebu 1511. Ob zahodni del na okvirno obzidje v tretji stavbni fazi prislonjenega trakta so prizidali novo, v pritličju z arkadno lopo odprto, vsaj v eno nadstropje dvignjeno poslopje. Sem so verjetno prestavili tudi bivalne prostore, kar dokazujejo prav v območju tega poslopja najdeni številni ostanki poznorenesančnih pečnic.

V peto in najmlajšo stavbno fazo pa sodi pozidava zunanjega obzidja, ki zajame grajsko območje z j. in v. strani. Obzidje se na v. strani na črti starejšega grajskega jarka uravna in utrdi z dvema stolpičema. Načelo izpeljave obzidnega okvira je v bistvu tu še gotsko, nad robom jarka diagonalno postavljena stolpiča pa izdajata izrazit renesančni princip, ki pa je tu le še dekorativna sestavina obrambnih naprav.

Po letu 1628 je bil grad že popolnoma opuščen, nadomestili so ga z novim, v dolini postavljenim baročnim dvorcem, ki ga je ob koncu 18. stol. predelal arhitekt Candido Zulliani. Tedanji lastnik Franc Smledniški pa je zasadi še francoski park, postavil lipov drevored in na pobočju Starega gradu zgradil »Kalvarijo«. — I. K.

SOLKAN. ZSV Gorica je izdal soglasje za adaptacijo in povišanje dela porušene graščine na parcelni št. 6/4 k. o. Solkan. — E. S.

SOTESKA. S podporami Sklada za posp. kult. dejavnosti SRS in SO Novo mesto in z zbranim lesom je navsezadnje vendarle uspelo obnoviti in pokriti (s škodlami) vrtni paviljon v Soteski. Obenem je prezentirana tudi zunanjščina: podstrešni venec je rekonstruiran, omet in prvotna polihromacija obnovljena, slikani navpični pasovi in okenski okviri pa restavrirani. V notranjščini smo odkrili poslikavo stopnišča in zgornje etaže, ki so jo po 1925, ko so poslikave prebelili, razdelili v več prostorov.

Vrtni paviljon je ostanek široko zasnovane arhitekturne kompozicije; vrsta portalnih motivov in razporeditev iste

ga motiva v osi je ustvarjala umikanje ali približevanje resnične arhitekture, kar kot naslikano iluzijo srečujemo tudi v slikarstvu. Prtličje paviljona je bilo obokano, zavite stopnice pa so držale v gornjo, enotno etažo z ravnim stropom. Notranjščina je bila s stopniščem vred poslikana v iluzionističnem duhu; v prtličju je kompozicija zasnovana na motivu vodnjakov in portalov, v nadstropju pa na stebriščni arhitekturi z naslikanimi plastikami, ki se umika v prostor. Slikarijo, izdelano v secco tehniki, pripisujemo po motivih školjčnih obezkov in drugih detajlov slikarju Almannachu, ki je v soteškem gradu poslikal v sv. stolpu t. i. salo terreno, naslikal sončno uro na pročelju in bržčas tudi dekoracijo nekaterih drugih prostorov v j. traktu.

Prekritje paviljona je bilo opravljeno po načrtih in pod vodstvom ing. arh. Š. Valentinčičeve iz Reg. ZSV Ljubljana, odkrivanje slik pa je organiziral ZSV SRS. — I. K.

STARA FUŽINA. Ambient Zoisove graščne predstavlja eno najstarejših fužinarskih območij v Bohinju (Alter Hammer že po Valvasorju) ter je v celoti zelo dobro ohranjeno, obenem pa se razprostira tik pred vhodom v najstrože zaščiteno območje kanjona Mostnice. Lastnik gospodarskega poslopja ob graščini Klemen Rabič je hotel tega podreti in zidati stanovanjsko stavbo, parcelo št. 1449/2 k. o. Studor, na kateri ta leži, pa je že pričel ograjevati z betonsko ograjo. ZSV Kranj je zahteval odstranitev betonske ograje, za ves predel pa predlagal povsem drug program brez vikendov in drugih novih zasebnih gradenj, ker bo le na ta način omogočeno pravilno izkoriščanje ambientalnih in kulturnozgodovinskih kvalitet. — P. F.

STARI GRAD PRI NOVEM MESTU. Kot večina dolenskih gradov je v drugi svet. vojni. 1943 tudi Stari grad postal žrtev strateškega požiga. Razen na osrednjem stolpu in delu v. trakta je pogorelo vse ostrežje. Po osvoboditvi je skupina študentov po naročilu ZSV SRS l. 1947 med drugimi dolenskimi gradovi posnela tudi tloris Starega gradu in dokumentirala njegovo stavbno stanje. Doseženi raziskovalni rezultati in načrti naj bi bili prva osnova za kasnejše zavarovanje in restavriranje (VS I, 1948, str. 19). Tri leta kasneje je ZSV

SRS, da bi zadržal razpadanje stavbe, s provizoričnimi enokapnimi strešicami prekril ohranjeno obodno zidovje, 1954 pa grad v celoti prekril in s tem tudi dokončno preprečil njegov razpad. Šele po več kot deset let trajajočem brezuspešnem iskanju interesentov je grad prevzela tovarna Krka iz Novega mesta, da ga obnovi za svoje potrebe. Izdelavo projektov za obnovo gradu je poverila ing. arh. Š. Valentinčičevi iz Reg. ZSV Ljubljana, ki je prevzel tudi organizacijo del in strokovno vodstvo. Smernice za obnovo gradu upoštevajo tako spomeniške interese kot zahteve investitorja. Osrednja grajska stavba, ki je rezultat postopnega stavbnega razvoja (v glavnem od 13. do 17. stoletja) naj po možnosti ostane v vseh poglavitnih sestavinah nedotaknjena, s tem da dobi pretežno muzejsko funkcijo, pri čemer naj bi se realizirale nekatere zahteve spomeniške službe, da se poveča spomeniška pričevalnost gradu in po možnosti v čim večji meri prezentira stavbna rast posameznih grajskih sestavin (prezentacija stene z romanskim portalom v osrednjem stolpu, gotsko okvirno zidovje z interpolirano steno z gotskimi okni itd.). Gostinsko-hotelske in podobne dejavnosti naj se razvijajo zunaj ožjega grajskega jedra. Zato je spomeniška služba priporočala rekonstrukcijo južnega, 1846 porušenega in z Valvasorjevo ter Breckerfeldovo risbo dokumentiranega trakta žitnice. Ta naj se rekonstruira na ohranjenih temeljih, ki podajajo njegovo dolžino in stavbno črto. Glede višine pa se je spomeniška služba strinjala s tem, da se ta trakt zniža za eno etažo in se njegova vi. zravna s teraso pred j. grajskim krilom. Na ta način bi pridobili neposredno pred grajskim vhodom razmeroma široko ploščad, ki bi omogočala gostinsko dejavnost na tem prostoru. Da bi pridobili večjo tlorisno površino oziroma kubaturo, se je spomeniška služba strinjala s tem, da se novi trakt (na mestu nekdanje žitnice) vkoplje v teren, kar ne bi vplivalo na zunanji videz grajskega zemljišča. Prav tako se opusti pri Valvasorju in Breckerfeldu dokumentirana streha. Gospodarska poslopja na s. strani gradu se lahko porušijo in v enakem obsegu in tlorisu rekonstruirajo za potrebe kuhinje in drugih podobnih dejavnosti.

Obnovitvena dela na gradu so dala možnosti poglobljenega študija stavbnega razvoja. V glavnem je bila potrjena teza, ki je bila podana že 1947, prišle

pa so na dan nekatere podrobnosti, ki v detajlih še podrobneje ponazarjajo stavbno rast gradu od osrednjega stolpastega jedra preko gotskega obzidnega okvira s kapelo na v. strani, s poznejšo vključitvijo gotskega palacija v zgodnjo-gotski obzidni okvir, razširitvijo gradu prek prvotne stavbne črte in do organizacije arkadnega dvorišča. — I. K.

SVEČINA. ZSV Maribor je izdal Kmetijski šoli v Svečini soglasje k nadzidavi vinske kleti severno od sz. grajskega stolpa s pogojem, da bo prizidek pritličen s strmo štirikapnico, pokrit z bobrovcem. Zavrnil je investitorjev načrt hodnika, ki naj bi prizidek povezoval z gradom. — A V.

SVETE GORE. Obnovljeni sta bili zunanjščina in notranjščina Lurške kapele. V notranjščini je bil najprej odstranjen lažni plitki leseni obok, nato pa še leseni pevski kor — oboje iz poznega 19. stol. Nad lažnim obokom so se pri tem pokazali ostanki fresk, zato smo v vsej notranjščini odstranili omet. Pokazalo se je, da so bile nekdanje poslikane vse ladijske stene, ko pa so ladjo ob koncu 19. stol. na novo ometali, so freske tako naključvali, da jih ni bilo mogoče več rešiti. Ohraniti in restavrirati je bilo mogoče samo vrhnji pas fresk, visok približno 1/2 m, in del fresk na z. steni. Pas obsega naslednje pasionske prizore: J. stena: neopredeljiv prizor z dvema angeloma v krogu, Jezusov prihod v Jeruzalem, Zadnja večerja in Oljska gora. Z. stena: Jezus pred velikim duhovnom, Bičanje, Kronanje ter v skupni kompoziciji Jezus nese križ in Pilat si umiva roke. S. stena: Križanje, nerazločen prizor — morda Snemanje s križa, Vstajenje od mrtvih in vrhnji del Poslednje sodbe. Na z. steni je odkrita še doprsna figura plemiča v izraziti renesančni noši, na s. steni pa fragment Rojstva. Gre za izrazito ljudsko smer slikarstva druge polovice 16. stol. Restavratorska dela je opravila delavnica ZSV SRS. V prezbitერიju ni bilo mogoče ugotoviti ostankov fresk. Tudi tu je zdaj obnovljen gladki apneni omet, rebra pa so rahlo tonirana. Na zunanjščini je bil obnovljen omet na z. fasadi, kjer smo neogotsko odprtino nad portalom nadomestili s preprosto okroglo kamnitno nišo. Strešni stolpič je bil opažen z lesom, pozneje bo obnovljena tudi kapa, ki bo po obliki prilagojena kapam na drugih svetogorskih strešnih stolpičih. V delavnici ZSV SRS

Podoba plemiča v Lurški kapeli na Svetih gorah

Portrait d'un noble dans la Chapelle de Lourdes sur les Svete gore

Relief iz 10. ali 11. stol. v ž. c. sv. Vida pri Grobelnem

Relief du 10e ou 11e s. dans l'église par. de Sv. Vid près de Grobelno

je bil restavriran tudi poznogotski kip Marije, ki bo nadomestil nekvalitetni neogotski oltar. — I. S.

Postavljanje porušenega kamnitega znamenja iz 1602 na Studi. — Foto P. Fister

Mise en place de l'oratoire de pierre détruit de 1602 à Studa. — Photo P. Fister

SVINO. ZSV Gorica je v p. c. sv. Andreja ugotovil, da so delavci pri obnovi notranjščine nestrokovno opravljali delo ter pri tem na več mestih z beležem onesnažili napol odkrite freske na slavočno steni in odstranili slikani baročni in renesančni posvetilni križ. Po skupnem ogledu z župnijskim upraviteljem je bila ugotovljena škoda, ki je nastala z izvajanjem del v notranjščini in je bilo sklenjeno, da zavod pošlje navodila za nadaljevanje del. — E. S.

ŠAVNA PEČ PRI HRASTNIKU. Na znamenju iz 17. stol. je bila po načrtu ZSV Celje obnovljena skodlasta streha. — I. S.

ŠEMPETER V SAV. DOLINI. V zvezi s pariško razstavo je bil obnovljen gotski kip MB iz ž. c. Od stare polihromacije so bili ugotovljeni samo manjši fragmenti na draperiji, ohranjen pa je bil skoraj ves inkarnat na Marijinem in deloma na Jezuščkovem obrazu. Delo je opravil restavrador Viktor Povše. — I. S.

ŠENTVID PRI GROBELNEM. Na ž. c. sv. Vida so obnovili zunanjščino. Na zahtevo ZSV je ostal odprt šivani rob v jz. delu ladje, ki kaže na zgodnejšo romaniko. Obenem je ostal odprt tudi kvadratni meter velik del j. zidu, v kate-

rem je upodobljena gola figura. Kaže, da izvira ta relief še iz 10. ali 11. stoletja. — I. S.

ŠMARJE PRI JELŠAH. Neznanci so 4/4-1970 v zgodnjih jutranjih urah pometali iz križevpotnih kapel 6 kipov. Kipa dveh vojščakov iz 7. kapele sta bila tako skoraj popolnoma uničena. Baročne plastike vojakov so pometali tudi iz drugih kapel in pri tem štiri močno poškodovali. Kristusu iz 10. kapele so potrgali iz rok okove, kip sam pa so pustili nepoškodovan. Kipi so več dni ležali na planem, ne da bi jih kdo spravil na varno. — I. S.

ŠMARJE PRI SEŽANI. ZSV Gorica je izdal soglasje za odstranitev lipe ob cesti v Šmarjah pri Sežani.

ZSV Gorica je po požaru v p. c. Matere božje, ki je kulturni spomenik I. kategorije, opozoril ž. u. Sežana, da je treba restavrirati vse poškodovane dele stropa prezbiterija in stropnih slikarj na oboku prezbiterija in popraviti škodo na delih glavnega oltarja. — E. S.

ŠMIHEL NAD LAŠKIM. Na zvonikih sta bili obnovljeni baročni kapi. Strešina je iz pocinkane pločevine. — I. S.

ŠMOHOR. Zaradi poškodovanih vrat na kapeli sv. Mohorja in Fortunata je ostal oltar iz 17. stol. nezavarovan, zato je dal ZSV Celje prenesti kipe z oltarja (Mohorja, Fortunata in angela) v p. c. na Šmohorju. — I. S.

ŠTANJEL. ZSV Gorica je opozoril lastnika hiše števil. 6, da ne more dovoliti rušenja gotskega šilastega portala niti obnavljati stavbe brez poprejšnjega soglasja ZSV. ZSV Gorica je skupaj z ZSV SRS pričel zbirati gradivo in dokumentacijo o graščini in naselju Štanjel zaradi priprave načrtov za obnovo graščine in naselja. ZSV Gorica in ZSV SRS sta imela več razgovorov s predstavniki SO Sežana zaradi obnovitvenih del v graščini in vasi. — E. S.

Glej tudi članek ing. arh. N. Šumijeve!

ŠTUDA PRI DOMŽALAH. Neznani voznik kamiona je prevrnil kamnito kužno stebarno znamenje iz leta 1602. Ker se je to zgodilo že nekajkrat, ga je ZSV Kranj prestavil za ca. 1,5 m od roba cestišča ter tako preprečil morebitno večjo škodo, ki bi lahko nastala ob ponovni zrušitvi. — P. F.

Stolp na Taboru pri Vojniku se je sesul...

La tour à Tabor près de Vojnik s'est écroulée...

ŠTURJE. ZSV Gorica je izdal soglasje in predpisal pogoje za adaptacijo župnišča. Pogoji predpisujejo, da je treba ohraniti vse stilne detajle zunanjsčine, kakor tudi primerne barve za posamezne detajle, fasade, lesene okenske okvire in vrata.

ZSV Gorica je soglašal z načrtom za popravilo zvonika cerkve v Šturjah pri Ajdovščini. — E. S.

TABOR PRI VOJNIKU. Na graščini, ki so jo pred leti želeli »podariti« zavodu, se je sesul eden izmed stolpov. ZSV Celje je zahteval, naj ga obnovijo, vendar je ostalo le pri tem, da so iz graščine preselili najbolj ogrožene stranke. — I. S.

TEHARJE PRI CELJU. ZSV Celje ni dovolil odstraniti spomeniški zvonik stare teharske cerkve, dokler investitor ne naroči dokumentacije objekta. — I. S.

TINSKO. ZSV Celje je priskrbel ž. u. bakreno pločevino za obnovo baročne zvonikove kape na romarski cerkvi MB. Obnovo je financiral ž. u. — I. S.

TOLMIN. ZSV Gorica je dal soglasje za gradnjo centralne kurjave v ž. c. s pogojem, da zakristijo lahko podaljšajo proti Z za največ 2,30 m in pozidajo do sedanje vi. z enokapno streho in korčno kritine. Okna prizidka — zakristije lahko prenesejo na s. fasado prizidka. Prizidek mora imeti tudi kamnit zidec. Dimnik centralne kurjave naj bo estetsko oblikovan. Projekt prizidka mora biti poslan v potrditev ZSV Gorica. — E. S.

TOMAJ. ZSV Gorica je ugotovil, da se ž. u. ne drži načrta pri gradnji zvonikove konice na župni cerkvi. Spomeniška služba je zahtevala, da investitor korigira izvedbo del in jo uskladi z odobrenim načrtom. — E. S.

TRŽIČ. Zidana nadstropna stavba na Virju 28 predstavlja sorazmerno dobro ohranjeno, čeprav skromnejšo polmeščansko arhitekturo, v osnovi baročno in z delno klasicistično prezidavo. Po navodilih ZSV Kranj je bil izdelan načrt obnove, ki ohranja vse značilnosti prvotne arhitekture in le delno dopolnjuje poznejše prezidave.

Stanovanjska stavba na **Partizanski cesti 20**, ki je predstavljala le ambientalno pomembno arhitekturo, je bila že precej časa zapuščena in je propadala. Lastnik jo je moral podreti in bo na osnovi arh. posnetkov prvotnega stanja in z malenkostnimi spremembami obnovil stavbo v prejšnji velikosti.

ZSV Kranj je s svojimi delavci po naročilu SO Tržič obnovil del poškodovane fasade **Malijeve hiše** v Tržiču. (VS XII, str. 131). — P. F.

Glej tudi članek Petra Fistra.

TURJAK. Prvotni načrt obnove turjaškega gradu je predvideval nekatere poenostavitve, ki naj bi predvsem dokumentirale posamezne stavbene faze in ločevale starejše faze od utrbenega renesančnega sistema. To je veljalo v prvi vrsti za s. trakt, ki je poleg grajske kapele najstarejši ohranjeni stavbni del gradu. Med »palacijem« in renesančnim obzidjem je bil nezazidan prostor, ki so ga postopoma premostili in vključevali v steno, ki je rasla v isti ravnini kot zunanja stena utrbenega sistema.

Priliv denarja iz republ. sredstev za ogrožene spomeniške objekte in občinske skupščine Vič-Rudnik in nenazadnje nesebično prizadevanje ranjkega domačina up. majorja Kožarja za ohranitev gradu — vse to je omogočilo načrtno rekonstrukcijo celotnega grajskega kompleksa. Tako so odpadli tudi vsakršni dvomi o upravičenosti takega ali drugega delnega posega in obsega rekonstrukcije, pa čeprav so temeljili na strogi dokumentarnosti. Grajski kompleks naj se rekonstruira v celotnem obsegu v obliki, ki jo je imel pred letom 1943. Zato je potegnjena streha s. trakta vse do veznega mostovža med bastijo in s. grajskim traktom. Vse odprtine so rekonstruirane v prvotni obliki. Edinole v notranjščini so bili odstranjeni nekateri zidovi, ki pa niso imeli posebnega pomena v razvoju stavbnega kompleksa.

Z obnovitvenimi deli v letu 1970 je bil grad v celoti prekrit, manjkala je le streha nad veznim mostovžem, ki ga bo treba v celoti rekonstruirati. Obnovitvena dela so bila financirana iz sredstev za najpomembnejše med ogroženimi spomeniki in SO Vič-Rudnik. Dela je opravljala Reg. ZSV Ljubljana s projekti ing. arh. Valentinčičeve ob konsultaciji še drugih strokovnjakov. — I. K.

VEDRIJAN. ZSV Gorica je izdal soglasje k prekritju strehe gospodarskega poslopja ob novem gradu v Vipolžah s

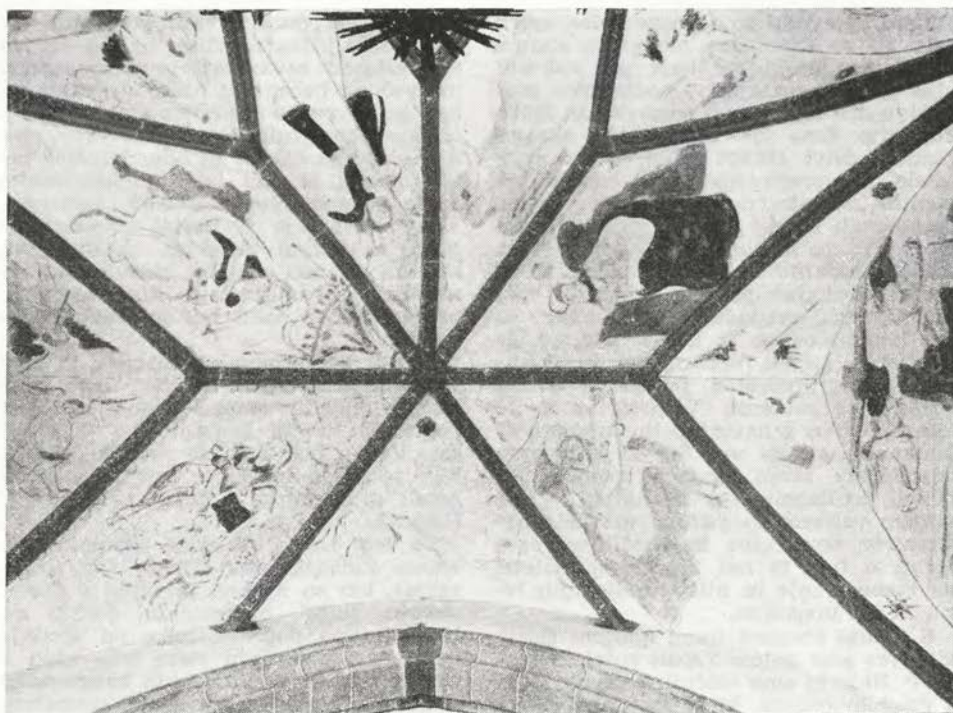
pogojem, da bo nova streha obdržala sedanjí naklon in da bo strešna kritina korčna ali pa v skrajnem primeru temno rjava salonitka 655 × 410 mm. — E. S.

VIDEM PRI PTUJU. V l. 1970 je lastnik končal restavriranje **p. c. sv. Janeza**. Zunanjščina in notranjščina sta prezentirani po navodilih in pod nadzorom Dr. M. Zadnikarja iz ZSV SRS.

Ob manjšem popravilu ometov na zunanjščini ž. c. sv. Vida je bilo na s. steni ladje odkrito romansko okno, na j. steni pa se je pokazala prvotna dolžina cerkve. — A. V.

VINE NAD ZAGORJEM. P. c. sv. Janeza Krstnika je enotna poznogotska stavba z rebrasto obokanim prezbiterijem in gotskim, usločnim portalom v z. steni ladje, ki jo sklepnik v obliki okrogle plošče z napisano letnico datira v leto 1506. V notranjščini prezbiterija in na s. steni ladje so bile ugotovljene in 1970 tudi deloma odkrite stenske slike. V spodnjem pasu so v prezbiteriju naslikani v polkrožnih nišah apostoli, v podločjih pa svetniki (sv. škof s križem., Agata, Katarina, Apolonija, Doroteja, Barbara) s Kristusom v podločju v. stranice. Na slavočelni zunanji steni je na s. strani v zgornjem pasu naslikano Rojstvo, ki v ladji preide v Pohod treh kraljev, pod Rojstvom sta 2 svetniški postavi (Barbara ? in Miklavž), na j. strani pa sta naslikana Kajn in Abel s hudičem, pod njima prav tako dve svetniški postavi (Andrej in Katarina?). Odkrivanje slik se bo v prihodnjem letu nadaljevalo. Po sedaj odkritih detajlih jih lahko datiramo v prva desetletja 16. stoletja. Zanimiv je motiv stiliziranih oblakov v obliki vodoravnih črt, ki ga poznamo s slik Tomaza iz Senja, restavradorja slik v cerkvi sv. Pavla v Podpeči, in s sondiranih slik v prezbiteriju cerkve na Grački gori nad Sevnico. Ker gre za različne, med seboj nepovezane primere, lahko domnevamo splošen ali vsaj pogost pojav tako stiliziranih oblakov ali slikanja ozadja v našem slikarstvu. — I. K.

VINSKI VRH PRI ŠMARJU PRI JELŠAH. Odkrite in restavrirane so bile zgodnjebaročne freske v prezbiteriju p. c. sv. Barbare. Dela je opravil akad. restavrador Viktor Povše. Streha je popravljena, obnovo dragocene opreme pa je bilo treba kljub ogroženosti opustiti. Prihodnje leto bo stavba v celoti prekrita. — I. S.

Zgodnjebaročna slikarija na oboku prezbiterija v p. c. sv. Barbare pri Smarju pri Jelšah
 Peinture du baroque primaire sur la voûte du chœur dans l'église succ. de Ste. Barbe près de
 Smarje pri Jelšah

VITOVLJE. ZSV Gorica je po dokončani drugi fazi gradbene konservacije opravil pri p. c. še očiščevalna dela.
 — E. S.

VRABČE. ZSV Gorica je izdal soglasje k beljenju cerkve na Vrabčah.
 — E. S.

UZENICA. Ž. u. je zaprosil ZSV Maribor, da mu dovoli postaviti k ljudstvu obrnjeni oltar in odstraniti prižnico, ki je bila v preozkem prostoru na levi ob prehodu pod zvonik. ZSV je oboje dovolil. Ker prižnica ne dosega umetnostne vrednosti druge cerkvene opreme, jo lahko demontirajo in spravijo v zakristijo ali v kako podružnico. Na njeno mesto so postavili oltar sv. Štefana, ki je doslej stal v stranski ladji. Restavriral ga je A. Blatnik. — A. V.

ŽIČKA KARTUZIJA. Poročali smo o usodi ruševin »zgornje hiše« nekdanje Žičke kartuzije za leto 1966, VS XI, 1967, 30—33). O l. 1967 moramo zapisati, da se

zavarovalna dela na njej zaradi preskromnih in od Sklada SR Slovenije za pospeševanje kulturnih dejavnosti prepoznano prejetih sredstev niso nadaljevala. Vsega razpoložljivega denarja je bilo namreč komaj 30.000 N din, od česar bi kar dobra šestina odpadla na postavitev gradbenih odrov, ki pa bi jih bilo treba v jeseni zopet odstraniti, če bi hoteli nadaljevati pozidavo zrušene severne cerkvene stene. Da bi bilo tako ravnanje negospodarno, pove podatek, da bi z denarjem za postavitev odrov lahko pozidali že skoraj 25 m³ novega kamnitega zidu. Čeprav bi bila seveda rekonstrukcija porušene s. cerkvene stene, ki smo jo imeli v načrtu, potrebna in zaželena, smo nadaljevanje del preložili na prihodnjo gradbeno sezono in smo tudi skromna namenska sredstva prihranili za drugo leto.

Leta 1968 smo pravočasno zaprosili za finančna sredstva v višini skoraj 300.000 dinarjev pri Republiškem skladu in za ustrezno občinsko participacijo. Nekateri

lokalni dejavniki so se prav tačas začeli ogrevati za vzporedno akcijo na starem konjiškem gradu ter baje pri volivcih niso upali zagovarjati v občinskem proračunu niti simbolične postavke za Žičko kartuzijo. Zato smo se morali s skromnimi sredstvi (30.000 Ndin), ki so nam ostala od prejšnjega leta, omejiti na manjša zidarska dela, za katera nismo potrebovali skoraj nobenih odrov in domala nobene mehanizacije. Šlo je le za manjše krpanje rušečih se zidov in za skoraj brezupne poskuse, kako bi vsaj malo zavrlj propadanje spomenika, ki mu lahko sledimo iz leta v leto, pa ga kvečjemu lahko registriramo in dokumentiramo, preprečiti pa ga z golimi rokami ne moremo. V poročilu za to leto bi lahko z natančnostjo kronista še lahko zapisali, da smo SO, ki je povsem odpovedala svojo finančno pomoč, ponovno predlagali vsaj to, naj bi v tem svojem velikem spomeniku oskrbela odstranitev neustrezne in škodljive vegetacije, a tudi ta naš predlog ni naletel na razumevanje in niti v naslednjih letih ni bil uresničen.

S tistimi ubogimi tremi milijoni starih dinarjev smo potem krpali rušeče se zidove. Najprej smo zaščitili ostanek stene z gotskim oknom, ki se pne nad lokom pred z. fasado cerkve in sicer z delno rekonstrukcijo ter z nakritjem, zlasti pa s pozidavo novega opornika, ki sicer ni najbolj ustrezen, a je bila ta rešitev spričo razpoložljivih sredstev edina mogoča, ker je bila stena že močno nagnjena proti jugu. Zazidali smo dve večji amorfni odprtini v cerkveni steni, kjer je bil nekdanj vhod na baročni kor in jo s tem spet konsolidirali. Na podoben način smo zavarovali pred nadaljnjim rušenjem del obzidja pred cerkvenim prezbiterijem, v katerem je zijala že velika luknja in grozila, da se zid v dolžini več metrov poruši. Odkopali smo tudi zasute spodnje dele gotskega tristranega zaključka »stare zakristije« (Stegenšek) ali pravilneje kapiteljske dvorane, ki ima na ogljih opornike. Le-te smo deloma rekonstruirali in jih skupaj z zidovi za poskus prekrili z opečnimi dvokapnimi strešicami, kar pa se je izkazalo za povsem neprimerno. Ne le zato, ker so novi brobovci tonsko silno kričeči, temveč zlasti še, ker so horizontalno povsem izravnane nizke strešice, ki jih tu človek izjemoma lahko gleda z vrha, v dani višini nenaravne in povsem tuj, preveč urejen element v mnogoličnih in razgibanah razvalinah. S

takim prekrivanjem vseh porušenih zidov ne bi ustvarili vtisa, da jih želimo s strešicami zavarovati pred propadom, marveč da hočemo z njimi pričarati to, kar je za vedno izgubljeno, v dokončni obliki rekonstruirati neko prvotno stanje, ki pa ga nikdar ni bilo. Množica takih strešic bi nad tako kompliciranim in tako zgnetenim florisnim sestavom, kakor ga kažejo že doslej izkopani zidovi, s svojimi eksaktno zaključenimi slemenimi in nad nizkimi zidovi delovala smešno in bi obiskovalca samo zavajala, namesto da bi dobil vtis pričevalne razvaline.

Zaradi preskromnih denarjev, ki smo jih leta 1968 imeli na razpolago, smo morali opustiti mnoga nujno potrebna popravila in jih preložiti na kasnejši čas. Vedno bolj smo se zavedali, da bi bila potrebna močnejša injekcija, če bi hoteli dragocenega bolnika ohraniti pri življenju.

To leto so v bližnjem Šklednju pri kmetu Zidanšku, po domače »pri Šrangarju«, ker so njegovi predniki v samostanski službi nadzorovali dostop do kartuzije po dolini Žičnice od spodnje strani, pri podiranju stare hiše našli v njenih zidovih vrsto gotskih kamnoseško obdelanih kosov iz porušenih samostanskih poslopij, bodisi iz »zgornje« ali celo iz »spodnje« hiše, to je iz današnjega Špitaliča. Šlo je za dele delilnih stebričev večdelnih oken, za kose polzastih stopnic, portalnih ostenij s posnetim robom, obočnih reber različnih profilov, za del portala z žlebasto-paličastim prerezom itd. Ti kosi so sicer dopolnili zbirko posameznih arhitekturnih elementov, za stavbno zgodovino pa niso kdove kako pomembni, ker ni znano njihovo prvotno nahajališče. Pomembnejše kose smo shranili v začasnem lapidariju v Špitaliču.

V letu 1969 se zavarovalna dela v kartuziji niso nadaljevala, ker je SO Slovenske Konjice povsem odpovedala svojo finančno pomoč. Poskušali smo doseči vsaj to, da bi z njenim posredovanjem brez večjih stroškov znotraj obzidja odstranili vso nepotrebno vegetacijo, ki se tu nenavadno bohotno razvija, pa nam tudi to kljub raznim obljubam ni uspelo.

Leta 1970 smo svoja prizadevanja za nadaljevanje zavarovalnih del že zgodaj zastavili. Ker smo računali na nekaj večja denarna sredstva in sicer iz republiškega proračuna v postavki »14 spomenikov«, smo nameravali nadaljevati pozidavo severne cerkvene stene in

jo zaključiti z vencem, poleg tega pa sanirati zaskrbljujoče nagnjeno trikotno čelo nad zahodno cerkveno fasado. Naš zunanji sodelavec inž. S. Ribnikar je medtem pripravil načrte za statično konsolidacijo tega čela, ki je bilo na sredini še razmeroma dobro ohranjeno, oba strma robova pa sta bila popolnoma preperela in so posamezni kamni brez slehernega veziva sloneli drug na drugem. Na tem čelu se je ohranilo še nekaj skrilastih strešnikov kot dokaz, da je bila cerkvena streha nazadnje prekrita s skrilom. Še hužše pa je bilo to, ker je celotno čelo toliko nagnjeno iz vertikalne proti cerkvi, da se to opazi celo s prostim očesom. Ker je bilo treba za ta dela celotno zahodno fasado cerkve obojestransko poodrati prav do vrha, to je v višini dobrih 22 m in razpoložljivih montažnih odrov ni bilo takoj na razpolago, smo medtem nadaljevali s pozidavo severne cerkvene stene. Gradbeni material — kamenje smo pridobivali s priložnostnim izkopavanjem ruševin, da bi tako zmanjšali stroške, deloma tudi iz podrte baročne kapele, ki je bila na južni strani prislonjena k »Otokarjevi kapeli« in smo jo v celoti odstranili, vhod vanjo iz stare zakristije pa zadržali. S tem smo zmanjšali obseg ruševin, najdragocenejše še ohranjene in estetsko učinkujoče arhitekturne sestavine srednjeveške kartuzije pa osvobodili kasnejših dodatkov. Na ta način je vsa južna fasada cerkve in »Otokarjeve kapele«, to je stare zakristije, ki sta bili doslej že temeljito konsolidirani in restavrirani, vsaj do neke stopnje urejena. Kakor pred leti na južni strani bodo tudi na novo iz kamna pozidani del severne stene, v katero so vgradili horizontalne železobetonske vezi, zaključili na vrhu s podstrešnim vencem, ki ga bodo oblikovno posneli po še ohranjenem kamnitem in ga po kosih odlili v betonu, saj spričo skromnih sredstev niti pomisliti ni mogoče na to, da bi ga klesali v kamnu.

Kakor vsako leto, bodisi zaradi prepozno nakazanega denarja, ki je to pot prvič prišel naravnost iz republiškega proračuna v okviru namenskih sredstev za najpomembnejše in najbolj ogrožene republiško pomembne spomenike, pa tudi zaradi tehničnih zadržkov, so se tudi to leto dela zavlekla v pozno jesen. Zahodna fasada je bila poodrana komaj v drugi polovici oktobra 1970. Ker je bilo vreme naklonjeno, so dela po načrtu hitro napredovala. Nagnjeno trikotno čelo so povezali po vseh treh stranicah z že-

lezobetonsko vezjo in ga kot utrjeno celoto konzolno zasidrili v obeh vzdolžnih cerkvenih stenah. Zgornje ploskve tako konsolidiranega čela so zalili z bitumenom in jih pokrili s strešno lepenko, nanjo pa so položili še deske, ki so prilepane na steno, da bi bilo asanirano čelo vsaj za nekaj časa tudi površinsko zavarovano. Ko je bil ta del cerkve po vsej višini poodran in izjemoma dostopen, je bilo mogoče ugotoviti, da je vse trikotno čelo zidano iz lehnjaka, oba gotska oculusa v njem pa sta iz peščenca.

Ker smo za te zahtevne posege porabili vsa za tisto leto odobrena sredstva in so se dela zavlekla globoko v november, ni bilo mogoče nadaljevati pozidave severne cerkvene stene. Zato so jo začasno prekrili s strešno lepenko. — M. Z.

ZUŽEMBERK. S finančno podporo SO Novo mesto in KS Žužemberk je končno uspelo nadaljevati restavracijska dela, ki so bila praktično prekinjena 1960. leta (VS VII, 1958—59, str. 266, VS VIII, 1960, str. 181) po že sprejeti odločitvi, naj bi se vsi stolpi dokončno prekrili, obodno zidovje pa nakrilo le s strešico. V letu 1970 so, potem ko je bilo izvršenih nekaj neodložljivih preventivnih zavarovalnih posegov zaradi zavarovanja statike grajskega kompleksa, pričeli dokončno obnavljati sv. ogelni stolp, sestavni del proti trgu obrnjenega grajskega lica. Ta del gradu je v 16. stoletju sledil z zunanjim ozidnim obročem terenu, kar dokazuje poševna smer renesančnega venčnega zidca. V 17. stoletju so obzidje nadzidali, poravnali, dvignili stolpe, sv. stolp pa opremili z odprto galerijo na dotedanjem konzolnem nadzidku, ki so ga tudi prilagodili obodu galerije. S štukaturno dekoracijo so omilili še trdnjavski videz gradu in ga približali vtisu baročnega dvorca.

Na delno iz umetnega kamna dopolnjenem vencu konzol je bil po fotodokumentaciji iz ZSV SRS in projektih ing. arh. Valentinčičeve rekonstruiran v opeki zidani obod z galerijo in pokrit s streho, ki se po obliki in naklonu popolnoma ujema s prvotno. Pokriti stolp je treba še primerno obdelati, opozarja pa na prekritje še drugih stolpov in ureditev primernih notranjih komunikacij.

Obnovitvena dela vodi Regionalni zavod za spomeniško varstvo Ljubljana, opravila pa jih je lokalna režijska grupa pod neposrednim vodstvom projektantke in gradbenega tehnika Lojzeta Mirtiča. — I. K.

DELO KONSERVATORSKEGA ATELJEJA PRI ZSV SRS

Poleg raziskovalnega dela, tj. preskušanja in ugotavljanja najboljših načinov in materialov za konservacijo in prezentacijo likovnih spomenikov, smo v l. 1970 opravili še vrsto pomembnejših del na terenu, bodisi po naročilu medobčinskih ZSV ali v okviru akcij ZSV SRS. Med več ko dvajsetimi omenjamo tu samo naslednja *terenska dela*:

Ob obnavljanju cerkve na **blejskem Otoku** smo sodelovali pri konservaciji in prezentaciji arheoloških najdb pod tlakom sedanje cerkve. Ohranjeni so temeljni več zgodovinskih gradb. faz; kolikor je bilo treba zid dopolniti, smo to naredili v enaki tehniki in materialih, kot so bili dani. Več dela smo imeli s prezentacijo delno že odkritih srednjeveških stenskih slik v prezbiteriju, ki so bile ob baročni prezidavi močno poškodovane. Poleg tega so bile naključvane in zasigane, tako da so ostali samo fragmenti na l. in d. strani. Ostanke smo povezali, tako da dobi obiskovalec vendarle občutek nekdanjega lepega gotskega prostora. Na korni ograji smo odstranili preslikavo baročne stenske slikarije in tej vrnili prvotni videz in svežino. S sondami na zunanjščini cerkve smo ugotovili in prezentirali starejše, delno ohranjene gotske odprtine in ostanek Krištofove upodobitve. Obnova šivanih robov in naslikane ure je zahtevala dolgočasno delo visoko na zvoniku v svežem ometu. Na novo smo naslikali grb nekdanjih lastnikov na steni proštije — po sledih močno uničenega originala.

Druga večja akcija je bila obnova baročne fasade v **Kostanjevici**. Zidarsko je bila fasada v še kar dobrem stanju, dekorativna poslikava v fresco tehniki pa je bila skoraj popolnoma uničena. Zato smo se odločili, da fiksiramo figuralne kompozicije ter z manjšimi retušami in okrepitvami obnovimo močno propadle freske, dekorativne vitice in vence pa naslikamo na novo. Stari omet smo morali izsekati, da smo lahko delali na svežega. Pri delu sta nas ovirala slabo vreme in mraz pozne jeseni. Stranske kompozicije s putti smo sneli in jih na novo naslikali.

O restavraciji in prezentaciji stenske poslikave v zgornji kapeli Malega gradu v **Kamniku** govori članek Mihe Pirnata!

V **Sevnici** smo v Lutrovski kleti po uspešnem injektiranju ometa in utrditvi barvne plasti začeli z retuširanjem. Ker

smo utrjevali z umetnimi masami, smo se odločili, da retuširamo z vezivom Calatonom in suhimi zemeljskimi barvami. Tehnika retuširanja je precej težka, ker se odtenki, potem ko je vezivo suho, spremene. Čeprav so stene poslikane v temperi, jih ne retuširamo docela kot oljnate slike, ampak bližje fresco poslikavi, tj. da barvne partije družimo samo v svetlejšem odtenku. Po končani akciji bomo Lutrovski kleti posvetili poseben članek.

O obnovi baročnih stenskih slikarjev v ž. c. sv. Jurija v **Ihanu** je govoril članek Tomaža Kvasa v VS XIII—XIV, str. 119—124.

Restavracija baročne poslikave na grajskem hodniku v **Slovenski Bistrici** ni dala najboljših rezultatov. Hodnik je prehodni in stranke v gradu ne pazijo na stensko poslikavo. Ko smo očistili slike vse umazanije in napisov (do višine dosega roke!), smo poškodbe zakitali in retuširali. Po enem letu so vse retuše potemnele. Glavni krivec je bila zagotovo vlaga. — Tudi restavracija stropa v kapeli ni več zadovoljiva. Še tako dobra restavracija se ne obnese, če ne odstranimo vzroka okvar. Kapela je do polovice pod nivojem in brez sleherne izolacije. Drenažo na zunanji strani so zasuli! S ponovnim izkopom drenažnega jarka smo vlago delno odvedli, vendar se zid izsuši šele po nekaj letih. Ob pregledu smo ugotovili še zmerom visoko vlago v zidu in žraku, zato ni čudno, da poslikave znova odstopajo.

Odkrivanje stenske slikarije na **Ku-
bedu** nad Hrastovljami ni dalo pričakovanih rezultatov. V gotskem prezbiteriju, ki zdaj rabi za zakristijo, so bila poslikana rebra, medrebrna polja in delno tudi stene. Odkrivanje slikarij v medrebrnih poljih je bilo zaradi zamakanja močno otežkočeno, saj se je na zamakane slike nanesele poznejši belež trdno spojil s secco poslikavo in ni bilo mogoče rešiti vse barvne plasti. Lažje je bilo delo na stenah, delno tudi zaradi drugačne slikarske tehnike (fresco).

Ostanke stenske poslikave v stari cerkvi v **Fojani** smo rešili v zadnjem trenutku. Intonaco omet je skoraj v celoti odstopil, zato je bilo injektiranje in lepljenje fresco ometa na platno in gazo zelo težavno. Slikarije so samo delno ohranjene, zato smo kompozicijo povežali samo z obarvanim ometom, tako da odpadla mesta ne motijo celote. Seveda

Almanach: Veselo omizje s pivci in kvartopirci. O. pl. — Slika pred restavriranjem z nekaj sondami snetega laka (foto J. Gorjup) in detajl po snetju preslikav (foto D. Prelovšek)

Almanach: Tablee joyeuse avec des buveurs et des joueurs de cartes. Peinture à l'huile sur toile avant la restauration, avec quelques sondages du vernis enlevé (photo J. Gorjup) et un détail après l'enlèvement des repeints (photo D. Prelovšek)

bo treba notranjščino v celoti obnoviti, med drugim tudi kvalitetni leseni oltar.

V *samem ateljeju* smo v letu 1970 konservirali in restavrirali 117 slik in plastik. Če jih razvrstimo po naročnikih, moramo najprej omeniti zbirko več ko 50 slik iz **depoja Narodnega muzeja** v Lj., ki smo jih konservirali in delno restavrirali kot začasno opremo Starega gradu na Dolenjskem, ki ga obnavlja Krka, tovarna zdravil iz Novega mesta. Oljnate slike so bile vse v zelo slabem stanju, tako da smo jih morali vse dublirati, več kot polovica pa jih je bila tudi preslikanih. Posebej moram v tej

skupini omeniti štiri platna slikarja Flurerja, ki predstavljajo posavske gradove in jih je pozneje pridobil za svojo zbirko Posavski muzej v Brežicah. Slike so bile že večkrat restavrirane oz. jih je poznejši slikar preprosto preslikal. Vzrok preslikav je bil tudi bolus, ki ga je Flurer uporabljal in ki je močno uničil barvno plast, posebno še lazure in temnejše dele. Slike smo precej retuširali, da smo spojili odpadle barvne dele.

Posebno zahtevna pa je bila restavracija slik za razstavo Umetnost na tleh Jugoslavije, ki je bila 1971 v Parizu. Med temi moramo posebej omeniti **Met-**

V. Metzinger: Poveličanje sv. Frančiška Saleškega. O. pl. 1753. Detajl po poskusnem snemanju laka in starih retuš, spodnja polovica slike po restavriranju. — Foto J. Gorjup

V. Metzinger: Glorification de St. François de Sales. Huile toile 1753. Détail après l'écartement d'essai du vernis et des anciennes retouches; la moitié inférieure de la peinture après restauration. — Photo J. Gorjup

zingerjevo Apoteozo sv. Frančiška (3,72 × 3,14 m), stropno dekoracijo z gradu Goričane pri Medvodah, zdaj v Narodni galeriji. Zaradi izredne velikosti smo jo morali ročno dublirati. Bila je v celoti preslikana. Po snetju preslikav smo ji vrnili iluzionistično globino. Transportirali smo jo na velikem bobnu, katerega

premer je bil skoraj en meter. — Druga večja slika je bila **Almanachova Vesela družba**, prav tako last Narodne galerije. Kvartopirci okrog mize z natakarico v ozadju so bili precej uničeni in močno preslikani, nekateri deli so bili doslikani in spremenjeni. Retuše so zelo pometnele, prav tako lak, tako da je bilo

F. Jelovšek: Sv. družina. O. pl. 1734. Slika pred restavriranjem in potem. — Foto J. Gorjup

F. Jelovšek: La Ste. Famille. Huile toille 1734. La peinture avant la restauration et après. — Photo J. Gorjup

pred restavriranjem videti, kot da sedijo vse figure v prvem planu in ni bilo nobene perspektive. Po restavriranju je slika dobila zrak in prostor, obrazi so postali svetlejši, posebno roke so se spremenile spet v roke igralcev. Retuše smo popolnoma prilagodili sliki in jo povezali v celoto. — **Jelovškova Sveta družina** je bila zdaj že četrtič restavrirana. Prvič jo je v zelo slabem stanju restavriral Josef Kastner, vendar o tej restavraciji vemo le malo. O naslednjih dveh, 1938 in 1953, pa imamo izčrpno poročilo (VS V, 1953/54, str. 123—134). Leta 1970 smo ugotovili, da je slika še zmerom zelo preslikana, zato smo se odločili, da popolnoma odstranimo preslikave in retuše. Pač pa slike nismo na novo dublirali, ker je slikovno platno zelo slabotno, zadnje podlepljenje pa še v redu. Zato

smo sliko samo impregnirali s hrbtni strani s posebej zanjo narejeno voščeno maso ter na vakuumski mizi platni zlepili. Šele nato smo se lotili snemanja preslikav. Pod Sternenovimi retušami smo dobili še veliko prvotne barve; čeprav so bile te retuše sorazmerno dobre, so pokrivalo vendarle preveč originalne poslikave, zato smo jih morali sneti. Angelov obraz nad Marijo je bil po Sternnovi preslikavi obrnjen drugam. Spodnji del slike smo rentgenizirali in tako ugotovili stanje prvotne poslikave. Z odstranitvijo preslikav in retuš je slika znova pridobila barvnost in globino (vsi svetlejši deli ozadja so bili temneje preslikani). Tudi desna Marijina roka je zdaj boljša, posebno komolec. Zaradi časovne stiske nismo sneli Sternenove preslikave klečečega angela v levem

Pietà iz 15. stol. (iz Dolenje vasi pri Senožečah). Leseni kip pred restavracijo. — Foto J. Gorjup

Pietà du 15e s. (de Dolenja vas près de Senožeče). Statue en bois avant la restauration. — Photo J. Gorjup

spodnjem kotu. Originalni sicer ni dobro ohranjen, vseeno mislimo, da ga bo treba odkriti, ker zdaj zelo moti razlika med čvrsto slikano Marijo z otrokom in nekam mehko, neplastično angelovo draperijo. Tudi slikarjev podpis v d. spodnjem kotu ni originalen ampak ga je napisal eden od restavradorjev, saj ga rentgenski posnetek ni registriral.

Tretja večja skupina slik je iz cerkve na **blejskem otoku**. To so dobre slike s stranskih oltarjev, delo še neugotovljenega slikarja (stranska 2 oltarja) in Layerjeve (iz kapel) oz. iz njegovega kroga. Slika Marije z otrokom z glavnega oltarja je starejše delo in jo je umetnik delal verjetno po vzoru nekega gotskega lesenega kipa sedeče Marije. Slika je bila v zelo slabem stanju, do polovice popolnoma popisana in vgravirana s podpisi obiskovalcev, kar je bilo zelo težko odstraniti. Potem ko smo jo nalepili na novo platno in retuširali, se je uvrstila med boljše slike Marij z otrokom.

Kiparski oddelek je začel z delom na velikem krilnem oltarju iz cerkve sv. Križa nad **Kojskim**. Ker je bil že večkrat obnovljen, je ostalo le malo prvotne poslikave, posebno po restavraciji v času po 1. svet. vojni, ko so v Italiji zaradi pomanjkanja denarja in materiala zlato nadomestili z bronzo ter s kredo skoraj popolnoma zakrili posebnosti gotskega sloga. S tonsko povezavo ostankov originalne poslikave bomo vsaj delno obnovili vtis prvotne poslikave.

Lesena Pietà iz **Dolenje vasi pri Senožečah** je bila večkrat preslikana, tako da je od originala ostalo bore malo. Zato smo plastiko popolnoma obnovili po ostankih prvotne poslikave.

Tudi leseni kip baročne Marije iz kapele v cerkvi na **Blejskem otoku** smo reševali na podoben način. Slabo ohranjene originalne barve smo osvežili, inkarnat pa retuširali. Enako smo naredili s kamnitima angeloma iz iste kapele. — F. K.

ETNOGRAFSKI SPOMENIKI

AVTORJI:

A. V. — Andreja Volavšek, Maribor, Zavod za spomeniško varstvo
E. S. — Emil Smole, Nova Gorica, Zavod za spomeniško varstvo

I. S. — Ivan Stopar, Celje, Zavod za spomeniško varstvo
P. F. — Peter Fister, Kranj, Zavod za spomeniško varstvo

AVČE. ZSV Gorica je izdal soglasje k adaptaciji hleva na parc. št. 6/2, k. o. Avče, s pogojem, da bo streha pokrita s korci ali, izjemoma, z rdečo salonitko. — E. S.

BAČ. ZSV Gorica je izdal soglasje k adaptaciji stanov. hiše št. 117 s pogojem, da zvišajo stavbo le do ok. 40 cm, da bodo okna vel. največ 80 × 120 cm, dvodelna in brez rulet. Pri vseh okenskih odprtinah, ki bodo zazidane, morajo okviri ostati vidni.

ZSV je soglašal s prekritjem doslej s slamo kritega gospodarskega poslopja pri hiši št. 39. — E. S.

BAČA PRI MODREJU. ZSV Gorica je izdal soglasje k adaptacijam hiš št. 38 in 52. — E. S.

BILJE. ZSV Gorica je izdal soglasje za adaptacijo in popravilo oken v hiši št. 166, pri čemer je dovolil odstraniti opečne stebre v oknih 1. nadstr. Nova okenska odprtina mora biti enaka stari. — Prav tako je dovolil odpreti okna in preurediti notranjščino v hiši št. 61. — E. S.

BLED. Kvalitetni nadstropni klasicistični stanov. stavbi (na Griču 3) priključeno gospodarsko poslopje je lastnik želel predelati za stanovanje. ZSV Kranj je to dovolil s pogojem, da ostane novi del v mejah sedanjega. Lastnik mora predložiti načrte ZSV Kranj v pregled in potrditev. — P. F.

BORJANA. ZSV Gorica je izdal soglasja za gradnjo garaž pri hišah št. 19, 32, 35. — E. S.

BOVEC. ZSV Gorica je dal soglasja k adaptacijam stanov. hiš št. 269, 157, 280 in 92, za gradnjo prizidkov pri hišah št. 234, 284, 378 in pri Alp-hotelu, za ureditev cestne fasade pri št. 284 in 291, za ureditev gostinskih lokalov v št. 266 in 18 s pogojem, da upoštevajo posebnosti bovške arhitekture, za ureditev avtopralnice v hiši št. 172 b, za gradnjo

garaže in zidu pri št. 290 in za adaptacijo stanov. hiše št. 102 s pogojem, da bodo okna dvodelna, balkonska in stopniščna ograja pa leseni.

Zahtevali smo lokacijsko dokumentacijo za gradnjo garaže pri št. 31, postavljene brez soglasja ZSV Gorica. Nismo soglašali z gradnjo drvarnice in garaže pri stanov. hiši št. 222, ker je zemljišče »javno dobro«. Nismo dovolili poseka dveh kostažev pred stanov. hišo št. 128, ker je bilo komisijsko ugotovljeno, da korenine ne povzročajo škode hiši.

ZSV Gorica je sodeloval v komisiji za izdajo soglasja k gradnji stanov. hiše z gostinskim lokalom z. od **bencinske črpalke**; hiša bo morala biti oblikovana skladno z bovško arhitekturo. V komisiji za izdajo soglasja h gradnji stanov. hiše na mestu svinjaka ob stanov. hiši št. 7 smo zahtevali, da bo streha tipična za bovško arhitekturo, okna pa dvodelna.

ZSV Gorica je izdal soglasje k prezidavi gospodarskega poslopja ob hiši št. 397 v počitn. hišico s tem, da ostane naklon strehe nespremenjen, da bodo okna dvodelna s polkni (vi. največ 100 cm), da bodo vse fasade grobo ometane in belo obarvane, vsi oporni zidovi in tisti, ki rabijo za ograjo, pa nespremenjeni (suhi zid). — E. S.

BRANIK. ZSV Gorica je dovolil adaptacijo hiše št. 200 s pogojem, da bo imela korčno kritino, dvodelna okna in da ne bo višja od sosednjega poslopja. — Dovolil je gradnjo prizidka za garažo na parc. št. 2098/1 k. o. Branik. — Gradnjo na parc. 293—296 je investitor opustil, ker je bilo zemljišče neprimerno za stanov. hišo. — E. S.

BRESTJE PRI KOJSKEM. ZSV Gorica je dovolil adaptacijo stanov. hiše št. 19 s pogojem, da bo krita s korci, da ostanejo okna dvodelna in da bodo fasade svetlo pobarvane. Pripočili smo, da odstranijo neestetsko betonsko ograjo na terasi in jo zamenjajo z leseno ali kovinsko. — E. S.

BRJE PRI BRANIKU. ZSV Gorica je dal soglasje k preureditvi porušene stanovan. hiše jz. od hiše št. 93 za novo gospodarsko poslopje. — E. S.

BRJE PRI VOGRSKEM. ZSV Gorica je izdal soglasje k gradnji stanovan. hiše na parc. št. 2815/3 k. o. Brje s pogojem, da bo krita s korci ali, izjemoma, z rdečo salonitko in da bodo okna dvodelna. — E. S.

BUDANJE PRI VIPAVI. ZSV Gorica je izdal soglasje k adaptaciji gospodarskega poslopja pri hiši št. 80 s pogojem, da nad postavljeno monta ploščo dvignejo dvokapno korčno streho. — Dovolil je tudi preureditev lope pri hiši št. 82 s tem, da dobi dvodelna okna in da bo krita s korci. — Dovolili smo gradnjo novega hleva na parc. št. 6 s pogojem, da bo krit s korci. — E. S.

CEGLJARI PRI VIPOLŽAH. ZSV Gorica je vezal soglasje k adaptaciji stanovan. hiše št. 13 na nekoliko strožje pogoje, ker se neposredno naslanja na baročno grajsko kapelo, kult. spomenik 2. kategorije. Adaptacija mora upoštevati gabarit okolnih stavb in se sme hiša povišati za največ 50 cm. Streha ostane dvokapna, krita s korci, strešna napuša pa morata biti izvedena s špirovci, ne pa z betonsko ploščo. Okenske odprtine so lahko le dvodelne in opremljene s polkni. Omet fasad mora biti gladek in belo obarvan. — E. S.

CERKNO. ZSV Gorica je izdal soglasje k lokaciji za gradnjo stanovanjske hiše v Cerknem št. 91 in zahteval od investitorja, da predloži v potrditev tudi načrt za novo stavbo na tej lokaciji.

ZSV je izdal soglasje k lokacijskemu dovoljenju za gradnjo šole — spomenika NOB v Cerknem — na parcelah št. 568/1, 576/4, 576/1 in 586 k. o. Cerkno.

ZSV je izdal soglasje za adaptacijo hiše št. 148, kjer bodo sredi strehe odprli mansardno okno. — Izdal je tudi soglasje za gradnjo treh stanovanjskih blokov na parc. št. 70/5 in 68/1 k. o. Cerkno. — E. S.

COL. ZSV Gorica soglašja z dozidavo stanovanjske hiše na Colu št. 26. ZSV je izdal soglasje za adaptacijo hiše št. 14 in za prizidek k tej stavbi. — E. S.

ČEHOVINI PRI ŠTANJELU. ZSV Gorica je izdal soglasje za odstranitev

kamnitega portona ob vstopu na dvorišče domačije Zvokelj, ki je okrašen z rastlinsko dekoracijo, letnico 1868 in napisom: FRANC ZVOKELJ — IHS. Odstranitev portala je bila nujna zaradi razširitve ceste. Pred demontiranjem je treba vse kamnite dele oštevilčiti in jih nepoškodovane spraviti na dvorišču. — E. S.

ČEŠNJEVEK PRI CERKLJAH. Priljučna stanovanjska stavba št. 6 je kvalitetna ljudska arhitektura iz 18. stoletja z ohranjenimi kamnitimi okni z mrežami in kamnitimi polkrožnimi portali, vendar je bila že predelana na z. strani in v zgornji etaži. Zato je ZSV Kranj predlagal način adaptacije, ki po funkcionalnosti ustreza investitorjevim zahtevam, obenem pa ohranja vse kvalitete. — P. F.

ČEZSOČA. ZSV Gorica je dal soglasje za adaptacijo stanovanjske hiše št. 16 s pogojem, da bodo okna dvokrilna in ograja balkona lesena.

ZSV je dal soglasje za razširitev prizidka k počitniškemu domu trgovskega podjetja VEMA Maribor in soglasje za gradnjo garaže ob stanovanjski hiši št. 64 v Čezsoči. — E. S.

ČIGINJ. ZSV Gorica je dal soglasje za prekritje strehe in preslikanje fasade hiše št. 49 s pogojem da ostane strešna kritina korčna in da opremijo dvodelna okna s polkni. Fasado naj obarvajo v svetlem okru. — E. S.

ČRNIČE. ZSV Gorica iz spomeniških razlogov ni nasprotovala novogradnji v Črničah s pogojem, da se bo oblikovno skladala z okoljem. — E. S.

ČRNIVEC PRI PODVINU. Zaradi arhitektonske kvalitete zidane pritlične stanovan. stavbe št. 10 (baročni kamniti portali in okna, črna kuhinja itd.), ki ima tudi izredno lego na vzpetini v sadovnjaku, je ZSV Kranj predlagal, naj poiščejo novo lokacijo (predlog: zahodno za kozolcem), staro stavbo pa ohranijo nespremenjeno. Načrte za novo stavbo naj bi kontrolirala spomeniška služba. — P. F.

DIVAČA. Po hudem neurju 15. 7. 1970 je bilo opaziti na ostrejšo etnografske hiše v Divači močnejše nove poškodbe. ZSV Gorica je o tem obvestil SO Sežana s prošnjo, da čimprej zagotovi denar za obnovo tega kult. spomenika. — E. S.

Skrateljnova hiša v Divači
Maison de Skratelj à Divača

DOLENJA TREBUŠA. ZSV Gorica je izdal soglasje k adaptaciji hiše št. 79 s pogojem, da ostane naklon strehe tipičen za to arhitekturo in da bodo okna dvodelna, lahko pa proporcionalno večja od sedanjih. — Dovolil je, da prekrijejo in povišajo gospodarsko poslopje hiše št. 12 in zamenjajo okna, kot tudi, da na stanov. hiši št. 66 zamenjajo strešno konstrukcijo in kritino. — E. S.

DOLJE PRI TOLMINU. ZSV Gorica je izdal soglasja: k adaptaciji stanov. hiše št. 3 s pogojem, da bodo okna enaka sedanjim in opremljena s polkni, k gradnji garaže in drvarnice ob stanov. hiši št. 20 in k adaptaciji stanov. hiše za gostinski lokal, k zamenjavi oken in prekritju stanov. hiše št. 26 s pogojem,

da bodo okna dvodelna (proporcionalno lahko večja) in točno drugo nad drugim, streha gosp. poslopja mora ostati enaka sedanji (oblika, velikost, zarezniki).

Sodelovali smo v komisiji za izdajo soglasja k gradnji stanov. dvojčka, ki bo stal **levo od ceste Dolje—Gabrje**, s pogojem, da bosta sestavni hiši zamaknjeni med seboj, upoštevajoč gradbeno črto stanov. hiše št. 13, da bo streha dvo-kapna in krita s korci ali rdečo salo-nitko, okna dvokrilna. Priporočili smo, da na cestni fasadi naredijo balkon z leseno ograjo.

ZSV je dovolil gradnjo prizidka k stanov. hiši s pogojem, da bo segal do sedanje strehe, da bo krit s korci in da bodo okna dvodelna, enaka tem na stanov. hiši. — E. S.

DOLNJA KOŠANA PRI PIVKI. ZSV Gorica je izdal soglasje k adaptaciji hiše št. 11 s pogojem, da ostanejo okna dvodelna, streha pa krita s korci ali, v skrajnem primeru, z rdečo salonitko. — E. S.

DORNBERK. ZSV Gorica je izdal soglasje za gradnjo garaže za avto in kobilnico na **parc. št. 264—265**, k. o. Dornberk, s pogojem, da bo estetsko in funkcionalno povezana z drugimi objekti. — Soglasje za gradnjo prizidka na **parc. št. 6027** je dal s pogojem, da bo stal ob s. fasadi stanov. hiše, ne pa na JZ, kot je predlagal investitor. — Prav tako je dovolil adaptacijo prizidka na z. strani stanov. hiše **Stritarjeva ul. 7** in garažo. Hiša stoji d. od klasicistične stavbe št. 3, ki ima še ohranjen portal iz 1870, tako da sestavljata zaključen niz, spomeniško ovrednoten kot ambient 3. kategorije. Zato nismo nasprotovali nadzidavi gospodarskega dela posloplja za eno nadstr., ki bi rabilo za stanov. namene, mora pa imeti dvodelna okna. Garažo bi lahko vključili v pritl. del adaptiranega objekta, le da vhod ne sme biti v sz. fasadi z neposrednim vstopom s ceste. Streha stavbe mora ostati nespremenjena in krita s korci. — ZSV je dovolil gradnjo garaže na **parc. št. 396/6**, gradnjo stanov. hiše na **parc. št. 237** pa s pogojem, da bo krita s korci in da bodo okna dvodelna. — Adaptacijo stanov. hiše na **parc. št. 65** je dovolil s pogojem, da bo krita s korci, da bodo okna večja, dvodelna s polkni, fasada pa svetlo obarvana. — Tudi gradnja stanov. hiše na **parc. št. 144** je dovoljena s tem, da bo kritina korčna, okna malo večja in dvodelna, fasada barvno skladna s soslednimi, da bo enako visoka kot hiša št. 13. na Prešernovi in da bo imel balkon leseno ali kovinsko ograjo, ki posnema lokalne vzorce. — E. S.

DOSLOVČE. V letu 1970 je bila dokončno prezentirana notranjost in zunanost Finžgarjeve rojstne hiše (VS XIII-XIV, str. 254). ZSV Kranj je dajal predvsem strokovno pomoč, pa tudi dejansko. Tako je sodeloval z Gorenjskim muzejem v Kranju, ki je pripravil in posredoval ureditev notranjosti, s Slov. etnogr. muzejem (ureditev kletnih prostorov s prikazom pisateljevega dela) in Odborom za ureditev Finžgarjeve rojstne hiše. Urejen in odprt je javnosti pomemben objekt naše kulturne zgodovine. — P. F.

DRAGA PRI DORNBERKU. ZSV Gorica je izdal soglasje za adaptacijo stanovanjske hiše št. 10 s pogojem, da bo nova streha pokrita s korci in da bo njen naklon enak sedanjim naklonom. Okna adaptirane hiše morajo biti dvodelna. V vsem tem je treba popraviti prvotni projekt. — E. S.

DREŽNICA. ZSV Gorica je izdal soglasje za gradnjo garaže, drvarnice in sanitarije ob **župnišču**.

ZSV je opozoril ž. u. Drežnico, ki je obnavljal znamenje ob cesti Drežnica—Kobarid, da dela niso izvedena v skladu z načeli spomeniške službe, nakar je investitor te pomanjkljivosti odpravil.

ZSV je dal soglasje za preureditev gostinskega lokala in stanovanjske hiše št. 3. — E. S.

DUTOVLJE. ZSV Gorica je izdal soglasje za adaptacijo hiše št. 25 v Dutovljah. Zaradi popolne dotrajanosti strehe, ki je bila pokrita s škrljiami, je spomeniška služba pristala na to, da streho pokrijejo s korci. — E. S.

FOJANA V BRDIH. ZSV Gorica je izdal soglasje za prizidek k stanovanjski hiši št. 21 s pogojem, da bo prizidek enako širok in visok kot stanovanjska hiša. Prizidek mora imeti korčno kritino in okna enakih dimenzij kot stanovanjska hiša. Garažna vrata morajo biti oblikovana z lesenimi polnili.

ZSV je izdal soglasje za adaptacijo stanovanjske hiše št. 30. Od prvotne hiše je ostal le v. porezani vogal stavbe, v katerem je okoli 50 cm š. in 1 m vi. niša, ki je bila zgrajena pred nekaj desetletji. Slika Matere božje, ki je bila naslikana v tej hiši, je bila zelo povprečno obrtniško delo in močno poškodovana. ZSV zato ni zahteval, da pri adaptaciji stanovanjske hiše za vsako ceno ohranijo tudi to recentno nišo. — E. S.

GABRJE NA KAMBREŠKEM. ZSV Gorica je ponovno odklonil soglasje k že izvršeni adaptaciji fasade št. 39. Opozoril je tudi drugega lastnika te hiše, da mora dobiti za vsakršno adaptacijo na svojem delu stavbe predhodno soglasje ZSV Gorica. — E. S.

GOJAČE. ZSV Gorica je izdal soglasje k adaptaciji gospodarskega objekta št. 25 s tem, da bo krit s korci. — E. S.

GORENJA VAS PRI KANALU. ZSV Gorica je izdal soglasje za prizidek pri hiši št. 55, ki ga je investitor že dogradil do prve plošče kot provizorij. ZSV v svojem soglasju vztraja na tem, da je ta gradnja izključno le začasna, ker je v bližini podružne cerkve sv. Miklavža, ki je kulturni spomenik. Provizorij mora investitor pokriti z enokapno korčno streho, zunanjščino obvezno ometati z grobim ometom in potem obvestiti ZSV zaradi kolavdacije. — E. S.

GORNJE CEROVO PRI KOJSKEM. ZSV Gorica je izdal soglasje za adaptacijo hiše št. 54 s pogojem, da ostane strešna kritina korčna in da bo objekt imel dvodelna okna.

ZSV je izdal soglasje za gradnjo lope pri hiši v Gornjem Cerovem št. 20 s tem, da je predlagal investitorju, naj oblikuje novo nastalo lopo tako, da se bo formalno spojila z že stoječo lopo, ter mu priporočil, da obarva sivi salonit z rdečo rjavo barvo. — E. S.

GRADIŠČE PRI VIPAVI. ZSV Gorica je izdal soglasje k pogojem, ki jih je formulirala že občinska komisija za adaptacijo stanovanjske hiše in gospodarskega poslopja št. 35 z dodatnim pogojem, da ograjo na terasi oblikujejo z zidanim in ometanim parapetom. — E. S.

GRAHOVO. ZSV Gorica je dal soglasje za adaptacijo in nadzidavo stanov. hiši št. 43 in 65. — E. S.

GRGAR. ZSV Gorica je izdal soglasje za gradnjo stanovanjske hiše na parceli št. 2483/1 k. o. Grgar in za adaptacijo stanovanjske hiše št. 27 k.o. Grgar, ki stoji v ambientu II. kategorije. Pogoj za adaptacijo je, da se prilagodi omenjenemu okolju. — E. S.

HRAŠČE PRI HRUŠEVJU. ZSV Gorica je izdal soglasje za zamenjavo strešne kritine na hiši št. 3. — E. S.

HRENOVICE PRI HRUŠEVJU. ZSV Gorica je izdal soglasje za dvig stavbe št. 9 za približno 75 cm s pogojem, da streho pokrijejo z bobrovci. — E. S.

HRUŠEVJE. ZSV Gorica je izdal soglasje za adaptacijo stanovanjske hiše št. 6. — E. S.

IDRIJA OB BAČI. ZSV Gorica je dovolil adaptacijo stanovanjske hiše št. 5.

ZSV je dal soglasje za postavitev spominske plošče Bedenku Jožetu na hiši št. 41, obenem pa meni, da bi bilo nujno potrebno fasado urediti (omet, barvanje).

ZSV je dal soglasje za gradnjo armirano-betonskih stopnic na hiši št. 10. — E. S.

IDRSKO. ZSV Gorica je dal soglasje za razširitev gospodarskega poslopja (stoga) in za gradnjo balkona in terase na hiši št. 2.

ZSV ne soglaša s sivo salonitno kritino, ki jo je investitor namestil na hišo št. 51, ker ni v skladu z načeli spomeniške službe in z gradbenim dovoljenjem, ki izrecno predpisuje korčno kritino.

ZSV je sodeloval v komisiji za izdajo soglasja za gradnjo stanovanjske hiše na parceli št. 422/2 k. o. Idrsko. Strešna kritina mora biti korčna, okna pa dvodelna. Višina objekta naj ne presega sosednjih hiš.

ZSV je sodeloval v komisiji za izdajo soglasja za gradnjo stanovanjske hiše na parceli št. 261/1 k. o. Idrsko. Hiša mora biti enako visoka kot bližnje, streha naj bo dvokapna in krita s korci, okna dvodelna.

ZSV je dal soglasje za adaptacijo stanovanjske hiše št. 41 s pogojem, da ostane strešna kritina korčna in da bodo okna dvodelna s polkni. — E. S.

JASEN PRI ILIRSKI BISTRICI. ZSV Gorica je odklonil predloženo adaptacijo hiše št. 28, ker gre za objekt I. kategorije. Soglašal je, da sedanjo slamnato streho zamenjajo z bobrovci, vendar le z naklonom, kakršnega ima streha sedaj. Vse odprtine vrat in oken morajo ostati nespremenjene, prav tako fasade. Notranjščino lahko investitor spremeni po želji, s tem, da bo izboljšal stanje stropov in predelnih sten ter dosegel večjo funkcionalnost prostora. Zavod je investitorju svetoval, naj namesto nameravane adaptacije postavi novo stanovanjsko hišo na mestu, kjer stoji zdaj leseno gospodarsko poslopje. — E. S.

KAL PRI PIVKI. ZSV Gorica je izdal soglasje za rekonstrukcijo zgradbe na Kalu št. 40 in predpisal posebne pogoje, po katerih je bil narejen tudi novi načrt za rekonstrukcijo. — E. S.

KAL-KORITNICA PRI BOVCU. ZSV Gorica je izdal soglasje za obnovev prizidka ob stanov. hiši št. 19. — E. S.

KAMNJE PRI AJDOVŠČINI. ZSV Gorica soglaša, da vzhodni trakt hiše št. 17 adaptirajo in obnovijo porušeni del s tem, da ga povišajo za ok. 50 cm, da dobi korčno kritino z lesenim napuščem in da morajo ostati okna dvodelna ter opremljena s polkni. Morebitni balkon naj ima leseno ograjo po lokalnem vzoru.

ZSV Gorica je izdal mnenje k adaptaciji stanovanjske hiše št. 80 a s tem, da je predlagal, naj na novo zazidane okenske odprtine oblikujejo kot niše, ter odklonil proporc novih oken, ki ne ustreza lokalni tradiciji. — E. S.

KAMNO PRI KOBARIDU. ZSV Gorica je izdal soglasje za nadzidavo in prekritje strehe stanovanjske hiše št. 69, za gradnjo drvarnice in garaže ob stanovanjski hiši št. 37 s pogojem, da bo prizidek segal do strehe in da bo streha podaljšana čez prizidek, za ureditev sanitarij pri stanovanjski hiši št. 52 in za prekritje hiše št. 78. — E. S.

KNEŽA PRI PODMELCU. ZSV Gorica je sodeloval v komisiji za izdajo soglasja za gradnjo stanovanjske hiše na parceli št. 686 k. o. Kneža. Predlagana lokacija ni primerna za gradnjo stanovanjske hiše, ker je odmaknjena od naselja in v neposredni bližini župne cerkve, ki je kulturni spomenik. Vsekakor pa mora imeti dvokapno korčno streho in dvodelna okna s polkni. — E. S.

KOBARID. ZSV Gorica je izdal soglasje za adaptacijo stanovanjske hiše v **Gregorčičevi ulici 1.** Ker gre za kulturni spomenik I. kategorije, ni mogoče dovoliti nikakršne spremembe fasade. Adaptacija mora upoštevati naslednje:

— zunanji videz fasade mora ostati neizpremenjen,

— vidni morajo biti vsi kamniti deli,

— ohraniti je treba železne okenske in vratne mreže,

— okna so lahko opremljena le s polkni,

— barvo fasade bomo določili pozneje,

— izvesek z imenom gostilne mora biti kovan iz železa.

ZSV je izdal soglasje za adaptacijo stanovanjske hiše **Gregorčičeva 20** s pogoji:

— vse fasade morajo ostati oblikovno neizpremenjene,

— pred pričetkom pleskanja je treba obvestiti ZSV, ki bo določil odtenek barve,

— izvesek z imenom gostilne mora biti iz kovanega železa.

ZSV Gorica je dal soglasja: za gradnjo prizidka ob gospodarskem posloplju **Šarfova 6**, za preureditev kletnih prostorov v garažo v **Ul. Franca Volariča 3**, za garažna vrata v **Stresovi 12**; za prekritje hiše **Pot na grič 2**, s tem da ostane naklon strehe nespremenjen, kritina pa korčna; za adaptacijo hiše **Goriška 2** (nekd. Dijaški dom), s tem, da ostanejo strešni naklon in korčna kritina enaka, okna pa dvodelna; za popravilo strehe **Volaričeva 11**, s tem, da ostane strešna kritina korčna in da je na cestni strani lesen napušč; za preureditev cestne fasade **Markova 6** s pogojem, da ostanejo malo povečana okna dvodelna s polkni, balkon lesen, fasadni omet pa gladek v svetlem okru; za preureditev vhodnih vrat **Markova 12** s tem, da ne spremene dimenzij in da očistijo kamnite okvire beleža; za gradnjo stanovanjske hiše in mizarske delavnice v **Mučeniški ul.**; za adaptacijo hiše v **Markovi 2** s pogojem, da so okna v prizidku enakih dimenzij kot v hiši, ograji stopnišča in balkona pa sestavljeni iz navpičnih lesenih letev; za preureditev gostilne **Goriška 5** s tem, da ostanejo okna dvodelna, strešna kritina pa korčna; za prezidavo hleva v stanov. hišo **Janka Uršiča 8**, s tem, da bo strešna kritina korčna, okna pa dvodelna s polkni; za adaptacijo stanov. hiše **J. Uršiča 1** s pogojem, da ohranijo dvodelna okna, korčno kritino in lesen balkon; za adaptacijo stanov. hiše **Volaričeva 22** s pogojem, da ostanejo malo večja okna dvodelna s polkni, ograja balkona lesena, sivo salonitno kritino, katere ZSV ni dovolil, pa prebarvajo rdeče; za adaptacijo stanov. hiše **Volaričeva 16** s pogojem, da ostane vsa cestna fasada nespremenjena, strešna kritina korčna, okenske odprtine s kamnitimi okviri nespremenjene, garažna vrata lesena s polnili in da predložijo načrt ZSV v potrditev; za adaptacijo stavbe **Trg svobode 1** s pogojem, da ostane cestna fasada nespremenjena (le delno zvišanje oken v pritličju), obarvana pa po predlogu ZSV, izvesek mesnice iz kovanega železa; za gradnjo prizidka za avtopralnico v **Goriški 4** s pogojem, da bo izveden kot podaljšek delavnice, oba krita s korci, okna enaka kot druga; za gradnjo garaž za **bencinsko črpalko.**

ZSV Gorica ni dal soglasja k postavitvi nadstreška iz evalnih plošč na **Trgu svobode 14**, ker je v neposredni bližini Gregorčičevega spomenika. Prav tako ni

soglašal za adaptacijo žage (nekdanje) v **Stresovi 20**, ki stoji med stanov. bloki, ker je tu predvidena še nadaljnja gradnja blokov. V zvezi z obvestilom med-občinskega urb. inšpektorata, da sta lastnika na delu sz. strehe **Trg svobode 12** odstranila korce in jih nadomestila z valovito pločevino, je bil opravljen ogled. Zahtevali smo, da ponovno nameste korce.

Soglašali smo s preureditvijo **župn. hleva** v garažo, drvarnico in sobo s pogojem, da obdrži korčno kritino ali pa jo nadomestijo z rdečo salonitko. — E. S.

KOBDILJ PRI ŠTANJELU. ZSV Gorica ni izdal soglasja za rušenje kamina pri hiši **št. 9** pri Kobdilju. Stavba je kulturno etnografski spomenik I. kategorije ter z drugimi zavarovanimi stavbami sestavlja izredno slikovit ambient trga v Kobdilju.

ZSV ni izdal soglasja za rušenje kamina — »spahnjence« pri hiši **št. 41**. Lastnik je dal spahnjenco porušiti, ZSV pa je vložil pritožbo pri skupščini občine Nova Gorica, ker je bilo rušenje opravljeno brez dovoljenja. — E. S.

KOČE PRI PRESTRANKU. ZVS Gorica je izdal soglasje za adaptacijo stanovanjske hiše **št. 32**. Pri urejanju strehe je služba priporočila korčno kritino. — ZSV je izdal soglasji za spremembo strehe in obnovo fasad hiše **št. 41** in za zamenjavo strešne kritine pri hiši **št. 35**. — E. S.

KOJSKO. Lastnik stanovanjske hiše na parceli 1805 k. o. Kojško je 1969 brez gradbenega dovoljenja začel hišo adaptirati. Zamenjal je vse lesene okvire oken, ne da bi jih povečal, odstranil pa je polkne in jih nadomestil z roletami. Ker so bila dela že končana in ker ne gre za pomembnejši etnografski objekt, saj je bila prva adaptacija opravljena že leta 1962, je ZSV Gorica naknadno izdal soglasje za opravljena dela. Pri tem pa je zahteval, da hiša obdrži korčno kritino.

ZSV je izdal soglasje za gradnjo gospodarskega poslopja pri hiši **št. 23** s pogojem, da ima objekt enokapno streho, ki naj bo krita z rdečo salonitko. — E. S.

KORITNICA NAD BAČO. ZSV Gorica je izdal soglasje za adaptacijo gospodarskega poslopja hiše **št. 16**.

ZSV je dal soglasje za gradnjo drvarnice in kokošnjaka pri hiši **št. 15**.

ZSV je dal soglasje za adaptacijo hiše **št. 35** s pogojem, da bodo okna dvodelna, in hiše **št. 48** s pogojem, da bo strešna kritina korčna, okna pa dvokrilna (lahko jih opremijo z roletami).

ZSV je dal soglasje za gradnjo prizidka k hiši **št. 45**. — E. S.

KOSTANJEVICA NAD GORICO. ZSV Gorica je izdal stanovanjskemu podjetju iz Nove Gorice soglasje za adaptacijo stanovanjske hiše v Kostanjevici pri št. 61 s pogojem, da bo strešna kritina ostala korčna in da bodo dela izvajali po predloženem projektu. — E. S.

KOSTANJEVICA NA KRASU. ZSV Gorica je izdal soglasje za nadzidavo lope pri hiši št. 44 s pogojem, da mora biti nadzidek pokrit s korčasto streho, nova okna pa dvodelna. — E. S.

KOZARŠČE PRI VOLČAH. ZSV Gorica je izdal soglasje za zamenjavo oken na stanovanjski hiši št. 22 s pogojem, da bodo okna dvokrilna s polkni in da bodo tridelna okna na južni fasadi zamenjali z enakimi dvokrilnimi. — E. S.

KOZMERICE NAD MOSTOM NA SOČI. ZSV Gorica je sodeloval v komisiji za izdajo soglasja h gradnji montažne hiše na parceli št. 556 k. o. Volčanska sela. — E. S.

KRANJSKA GORA. Na mestu opuščene, v pritličju zidane in lesene, zgoraj lesene domačije št. 179 v obliki stegenega doma, v kateri je bilo sicer ohranjenih še nekaj kvalitetnih detajlov (vrata z rezljanim okvirom, kamnita léva, lesen strop, črna kuhinja), je SGP Grosuplje zaprosilo za adaptacijo v počitniški dom. Zaradi slabe ohranjenosti konstrukcijskih delov je bila adaptacija sicer izvedena v mejah sedanje stavbe, vendar v celoti kot novogradnja. Tako je bil ohranjen vsaj volumen, značilen predvsem za oblikovanje naselja, ki je v tem delu do cerkve še ohranjeno.

Obenem je ZSV Kranj delno korigiral fasade novih stavb v nekdanjem sadovnjaku zahodno od obnovljene. Predlagana je bila predvsem uporaba lesene kritine v naravni barvi in apnenega beleža za stene, dveh prvin krajevno značilnega kolorita. — P. F.

KRED PRI KOBARIDU. ZSV Gorica je ugotovil, da je lastnik hiše **št. 10** brez gradbenega dovoljenja adaptiral hišo in

zgradil prizidek. Ker so vsa dela izvedena v nasprotju z načeli spomeniške službe, je zavod zahteval lokacijski ogled, na katerem so bili dani pogoji za legalizacijo gradnje.

ZSV je ugotovil, da je lastnik hiše št. 12 neustrezno adaptiral hišo št. 13. Zavod je zahteval lokacijski ogled, na katerem smo določili pogoje za legalizacijo in nadaljno adaptacijo.

ZSV je izdal soglasje za adaptacijo stanovanjske hiše št. 22 s pogojem, da ohrani korčno kritino, naklon strehe in dvodelna okna.

ZSV je izdal soglasje za adaptacijo gospodarskega poslopja pri hiši št. 19 s temi pogoji: objekt ni dovoljeno povišati, ohraniti mora korčno kritino, okna morajo biti dvodelna, lesena balkonska ograja naj bo izdelana po lokalnem vzorcu.

ZSV je dal soglasje za gradnjo zidu in nadstreška pri hiši št. 17.

Med adaptacijskimi deli na hiši št. 50 je zavod pod beležem odkril stensko slikarijo iz leta 1771. Ker gre za etnografsko pomembno slikarijo, jo je zavod na svoje stroške restavriral.

ZSV ni izdal soglasja za adaptacijo stanovanjske hiše št. 49. Investitor je hišo adaptiral tako, da je vgradil nova tridelna okna, garažna vrata, betonski balkon, odstranil korčno kritino in jo zamenjal s sivim salonitom.

ZSV Gorica ni izdal soglasja za adaptacijo in gradnjo prizidka pri hiši št. 25. Investitor je hišo adaptiral tako, da je nad novim prizidkom zgradil betonsko ploščo z naklonom 25°. Ker gre za neustrezno izvedbo, je zavod zahteval, da na streho položi korce. — E. S.

KROPA. Že 1968 je ZSV Kranj izdal soglasje s potrebnimi pogoji za gradnjo delavnice na koncu arhitektonsko pomembne ulice ob stavbi št. 87. Navodila niso bila upoštevana predvsem v dimenzijah, kar bi še stopnjeval nameravani novi prizidek. Ker je neposredno okolje že razvrednoteno in je stavba št. 87 le vedutni akcent, je spomeniška služba predpisala, da investitor popravi videz s postavitvijo neke vrste vrtnega portala, kot so že v podobnih primerih v Kropi. Za izdelavo načrtov je pripravil ZSV Kranj tudi idejno rešitev.

ZSV Kranj je izdelal idejne rešitve za zunanost dveh garaž na sicer umaknjem prostoru v vrtu za stanovanjsko stavbo št. 74, tako jih bo mogoče vključiti v značilni ambient Kroke, ki je na

tem delu nekoliko trpel zaradi požara v začetku tega stoletja.

Počitniška hišica, ki jo je na temeljih podrté gospodarske (?) stavbe zgradil T. Šolar v Kropi, je na izredno izpostavljenem mestu tik **nad trgovom**, zato takih gradenj ne bi smeli dovoljevati. Ker pa je šlo v tem primeru za obnovev objekta, je ZSV Kranj uspel le toliko, da bo morala biti zunanost obdelana tako, kot je predvideno na idejnih rešitvah, izdelanih v ZSV. Po teh dopolnitvah stavba ne bo tako močno izstopala kot dominantna nad trgovom, česar prvotni načrt ni upošteval.

Prostor nekdanjega **Zgornjega bajerja**, zajetja vode za skupino vigecev na parc. št. 101/1 in 661/1 k. o. Kropa, je prostorsko definiran kot osrednji del zgornjega naselja z ambientalno kvalitetno arhitekturo, neposredno nad ednim še delujočim vigezom, danes muzejskim ekspanatom. Z. Stalc, F. Kordež, E. Jeraša in J. Gartner so pričeli graditi garaže na tem mestu in so že zaprli še obstoječi vodni jarek. ZSV je odklonil vsako možnost nove gradnje na tem prostoru, ker bi dominantno prevladovala nad okoljem, predlagal pa je, da se spet usposobi »bajer« kot značilen element naselja in se okolje uredi kot javni prostor. Za garaže je predlagal dve drugi lokaciji, kjer nove stavbe ne bi uničile za Kropo tako značilne podobe naselja. — P. F.

LIVEK. ZSV Gorica je dal soglasje za gradnjo garaže pri hiši št. 8.

ZSV je dal soglasje za preureditev gospodarskega poslopja v gostilno s pogojem, da bodo okna dvokrilna s polkni, strešna kritina pa korčna.

ZSV je dal soglasje za adaptacijo gostilne Matajur št. 13. — E. S.

LJUBINJ PRI TOLMINU. ZSV Gorica je dal soglasje za adaptacijo stanovanjske hiše št. 72. — E. S.

LOG ČEZSOŠKI. ZSV Gorica je dal soglasje za adaptacijo gospodarskega poslopja v stanovanjsko hišo (št. 15). — E. S.

LOGARŠČE NAD BAČO. ZSV Gorica je dal soglasje za adaptacijo stanovanjske hiše št. 19 s pogojem, da bo strešna kritina korčna, okna pa dvokrilna. — E. S.

LOHKE NA BANJSKI PLANOTI. ZSV Gorica soglašja z adaptacijo stanovanjske hiše št. 13. — E. S.

LOKAVEC. ZSV Gorica je soglašal z adaptacijo hiše št. 40.

ZSV soglašja z gradnjo stanovanjske hiše na parceli št. 2410 in 2612 s pogojem, da bo strešna kritina korčna, okna pa dvokrilna.

ZSV je dal soglasje h gradnji prizidka pri hiši št. 39 s pogojem, da bo ta zgrajen po vsej širini hiše, da bo sotreha enokapna in krita s korci.

ZSV je izdal soglasje za gradnjo stanovanjske hiše v Lokavcu št. 183 s pogojem, da bo kritina korčna in da bo imela hiša dvodelna okna. — E. S.

LOZICE PRI PODNANOSU. ZSV Gorica je izdal soglasje za adaptacijo in nadzidavo stanovanjske hiše št. 26 s pogojem, da se le-ta lahko nadzida za 1 m, da pa mora ostati kritina korčna, okna pa dvodelna.

ZSV je predpisal pogoje za adaptacijo stanovanjske hiše in gospodarskega poslopja št. 11. Portal »kolone« v jv. steni gospodarskega poslopja mora ostati na svojem mestu, lahko se zapre z zidom, ki mora biti ometan, okvir portala pa naj bo viden v vsej svoji globinski razsežnosti. Novi objekt je treba urediti skladno z jz. fasado. Pokončno pravokotno okno v sv. steni naj zazidajo in vzdajajo v to steno kamnito uokvirjena stara okna, ki so danes v jz. in jv. fasadi. Novi prizidek kot tudi stari del poslopja morata biti krita s korci. Pri adaptaciji je treba v največji meri težiti za tem, da se ohranijo polločne arhitekturne pritličja. Vse kamnite okvire oken, ki ne bodo vključeni v adaptirani objekt, je treba nepoškodovane ohraniti in spraviti. Adaptirana fasada mora imeti grob omet sivkasto bele barve brez fasadnih »zoklov«. — E. S.

MALE ŽABLJE. ZSV Gorica je dal soglasje za gradnjo garaže in drvarnice pri hiši 195 a s pogojem, da bo strešna kritina korčna. — E. S.

MANČE PRI VIPAVI. ZSV Gorica je dal soglasje za povečanje in zvišanje hleva pri stanovanjski hiši št. 1 v Mančah. — E. S.

MARTULJEK. Zavod za spomeniško varstvo v Kranju je soglašal z možnostjo predelave gospodarskega poslopja v

Martuljku št. 83 v stanovanjsko stavbo. Čeprav nepomembna kot arhitektura pa lahko neprimerno predelana stavba razvrednoti ambient naselja, zato smo predpisali, do katere mere smejo poslopje prezidati in katere materiale smejo uporabljati. — P. F.

MEDANA. ZSV Gorica je izdal soglasje za adaptacijo hiše št. 52 s pogojem, da ima stavba tudi po adaptaciji dvodelna okna in da bo pokrita s korci. ZSV je izdal soglasje za adaptacijo hiše št. 29. — E. S.

MIREN. ZSV Gorica je izdal soglasje za adaptacijo hiše št. 121 v Mirnu, za adaptacijo gospodarskega poslopja hiše št. 61 s pogojem, da bo strešna kritina korčna in da bo objekt imel dvodelna okna, in za adaptacijo hiše št. 124 brez posebnih spomeniških pogojev, ker je bila stavba doslej docela porušena. — E. S.

MLINSKO PRI KOBARIDU. ZSV Gorica je dal soglasje za adaptiranje stanovanjske hiše in gradnjo garaže pri hiši št. 8. — E. S.

MODREJ. ZSV Gorica je izdal soglasje za gradnjo betonske plošče na vrtu pred gostilno hiše št. 24.

ZSV je izdal soglasje za gradnjo garaže v bližini hiše št. 29. — E. S.

MOST NA SOČI. ZSV Gorica je dal soglasje za razširitev in ureditev drvarnice pri osemletki s pogoji: objekt lahko povišajo in razširijo, streha naj bo dvokapna in krita s korci.

ZSV je dal soglasje k prekritju strehe in obnovi fasade hiše št. 61 s pogojem, da bo strešna kritina korčna, napušč pa lesen. Da se prepreči drsenje korcev, se naklon strehe lahko nekoliko ublaži. Fasado naj obarvajo v enakem okrašenem odtenku, kot je sedaj.

ZSV je sodeloval v komisiji za izdajo soglasja za gradnjo stanovanjske hiše na parceli 40/1 k. o. Sveta Lucija; pogoj je, da bo streha dvokapna in krita s korci, okna dvokrilna. Pred začetkom gradnje (izkopa) je treba teren sondirati, ker je arheološko zaščiteno.

ZSV je dal soglasje k adaptaciji poslopja železniške postaje Most na Soči in h gradnji garaže ob stanovanjski hiši št. 1. — E. S.

MOŠNJE PRI PODVINU. Ker je pritična stanovanjska stavba št. 9 najkvalitetnejša še ohranjena ljudska arhitektura naselja in je v neposredni bližini gotske, a v osnovi še ohranjene romanske župne cerkve, je bil ZSV Kranj mnenja, da mora ostati stavba nespremenjena, čeprav je dobil vlogo za rušenje in novo gradnjo na tem mestu. Novo lokacijo je treba poiskati kje drugje v okviru naselja, pri obdelavi načrtov pa naj bi sodelovala tudi spomeniška služba. — P. F.

MOZIRJE. ZSV Celje je izdal soglasje za adaptacijo pritličja hiše št. 20, vendar je zahteval, da ostane členitev fasade neizpremenjena. Odsvetoval je uporabo sodobnih umetnih materialov. — I. S.

NAKLO. Osrednji del naselja s kvalitno baročno župno cerkvijo je bil v urbanističnem načrtu zaznamovan kot spomeniškovarstveno področje z režimom II. stopnje, medtem ko je novejša stavba št. 44 sodila v IV. kategorijo (odstranitev), ker bi bila le tako ustvarjena prostorska enota. Ob zaprošeni adaptaciji te stavbe je ZSV Kranj zahteval, da se dovoli le začasna gradnja, ki bo pozneje odstranjena. — P. F.

NEBLO V BRDIH. ZSV Gorica je izdal soglasje za gradnjo stanovanjske hiše št. 8 s pogojem, da mora imeti dvodelna okna, da mora biti krita s korci ali z rdečo salonitko, zunanjščina pa mora biti obarvana v svetlih tonih. — E. S.

NOVA SUŠICA PRI PIVKI. ZSV Gorica je izdal soglasje za odstranitev sedanje slamnate strehe na gospodarskem posloppu pri hiši št. 36.

ZSV je izdelal dokumentacijo stanovanjskih, gospodarskih in drugih objektov spomeniškega kompleksa v Novi Sušici št. 37 in predlagal ukrepe za sanacijo objekta ter prekritje strehe. — E. S.

OREHOVLJE PRI MIRNU. ZSV Gorica je izdal soglasje za nadzidavo stanovanjske hiše na parceli št. 76 k. o. Orehovlje. — E. S.

OREŠJE. ZSV Gorica je izdelal soglasje za preureditev stanov. hiše št. 13, ki bo temeljiteje spremenila zunanjščino in notranjščino, ker je bila stavba že 1960 močneje adaptirana in etnografsko okrnjena. — Soglašali smo tudi z adaptacijo gospodarskega posloppa pri hiši št. 56, ki ga bodo podaljšali za stanovanjsko

uporabo, in predpisali višino in dvodelna okna. — Dovoljena je gradnja vodnjaka pred hišo št. 24 s priporočilom, naj bi bil vidni del vodnjaka kamnit. — E. S.

OSEK. ZSV Gorica je dovolil gradnjo stanov. hiše na parc. št. 1706/1 k. o. Osek s pogojem, da ne sme preseči vi. sosednjega gospodarskega posloppa, da bo sleme vzporedno z vaško potjo in sosednjo vrsto hiš, da bo krita s korci in bo streha dvokapna, da bodo fasade pobarvane v svetlih odtenkih. — Tudi gradnja stanov. hiše na parc. št. 1914 je dovoljena s pogojem, da bo krita s korci, da bodo okna dvodelna in da bodo fasade pobarvane v okru, sivi ali beli barvi. — Stavbo na parc. št. 291 smejo povišati za največ 50 cm, streha ostane dvokapna in pokrita s korci. — E. S.

OTLICA. ZSV Gorica je dovolil povišanje stanov. hiše za pribl. 2 m. — E. S.

OZELJAN. ZSV Gorica je izdal soglasje za adaptacijo stanov. hiše št. 91 z naslednjimi pogoji: naklon strehe in kritina morata ostati enaka, del današnje pločevinaste kritine je zamenjati s korci, glavna fasada ostane nespremenjena, okna lahko povečajo za največ 10 cm š. in 20 cm vi., okviri oken morajo ostati enaki, križi lahko odpadejo, okna morajo imeti polkna. Na cestni fasadi lahko okna prestavijo, vendar morajo biti enaka tistim na glavni fasadi in v ravnotežju s fasado. Drugi dve fasadi lahko oblikujejo bolj svobodno, vendar le z dvodelnimi okni in brez rulet. Kalona v dvoriščnem zidu mora ostati, dvoriščni zid je lahko samo kamnit, fasada mora imeti zglajen in belo pobarvan omet. Pred začetkom del je treba predložiti načrt, ki bo vse to upošteval, da ga odobrimo.

Soglasje za dozidavo in nadzidavo stanovanjske hiše na parc. št. 457/5 k. o. Ozeljan je vezano na to, da ostane strešno sleme v sedanji smeri, da bo streha krita s korci, da so nova okna pokončno pravokotna, dvodelna in s polkni, da so fasade ometane in pobarvane v svetlih odtenkih. — Adaptacija stanov. hiše na parc. št. 472/16 je vezana na višino sosedove hiše št. 16, dvodelna okna in korčno kritino. — Gradnja prizidka za garažo na parc. št. 614 je prav tako dovoljena s tem, da bo prizidek zavzema vso širino hiše, da bo streha podaljšek sedanje in krita s korci.

Gradnjo stanov. hiše št. 132 smo dovolili s pogojem, da jo sezidajo na mestu sedanjega gospod. poslopja, prostor med novo in staro hišo je treba očistiti ruševin in ostane prazen, nova stavba mora biti skladna z okoljem in naj ima korčno kritino in dvodelna okna. — Gradnja hiše in provizorija na **parc. št. 517/2** je dovoljena s tem, da bo skladna z okoljem in da bodo provizorij odstranili, ko bo hiša vseljiva.

Izdali smo soglasje za gradnjo montažne hiše v. od naselja, dovolj daleč od starega dela vasi, kritina morajo biti korci ali rdeča salonitka. — E. S.

PLAČE. ZSV Gorica je dovolil, da povišajo stanovanjsko hišo št. 143. — E. S.

PLANINA PRI RAKEKU. ZSV Gorica je izdal soglasje za adaptacijo stanovanjske hiše št. 23 in gospodarskega poslopja s pogojem, da se naklon strehe ne sme bistveno spremeniti in da bo streha še nadalje pokrita z bobrovci.

ZSV je izdal soglasje za adaptacijo stanovanjske hiše št. 72, ki naj bi se povišala za 1 m, s pogojem, da ostane cestna fasada z dvodelnimi okni, kritina pa še vedno bobrovci.

ZSV je izdal soglasje za adaptacijo stanovanjske hiše št. 62 s pogojem, da je kritina strehe zareznik. Kamnit polkrožno zaključeni portal v glavni fasadi mora ostati nespremenjen.

ZSV je izdal soglasje za adaptacijo stanovanjske hiše, in sicer zahodne fasade, medtem ko mora ostati docela nedotaknjena v. fasada hiše. — E. S.

PLAVE. ZSV Gorica je izdal soglasje za gradnjo objekta za rejo piščancev na parceli št. 62/2 in 89/1 k. o. Plave. Pogoji za gradnjo je, da bo objekt pokrit z dvokapno streho, korčasto kritino ali kritino z rdečo salonitko. Objekt mora biti ometan in preslikan v svetli barvi. Ker predvidevamo, da bo okolica objekta ograjena, smo investitorju priporočili živo mejo. — E. S.

PLEŠIVO. ZSV Gorica je izdal soglasje za gradnjo stanovanjske hiše na parceli št. 898 k. o. Plešivo. — E. S.

PLUŽNA. ZSV Gorica je dal soglasje za gradnjo sanitarij in novega balkona na hiši št. 45. — E. S.

PODBRDO. ZSV Gorica je izdal naslednja soglasja: za razširitev vhodnih

vrat hiše št. 59, za razširitev pekarnice (št. 75), za gradnjo prizidka ob stanov. hiši št. 89, za prezidavo stanov. hiš št. 51 in 98 (strehe bodo imele enak naklon kot sedanje, okna bodo dvodelna) in za gradnjo trafo postaje TVI Bača—Podbrdo. — E. S.

PODBRDO PRI ANHOVEM. ZSV Gorica je sodeloval v komisiji za izdajo soglasja za gradnjo stanovanjske hiše na parceli št. 512 k. o. Podbrdo. Pogoji je, da bo imela hiša streho z naklonom, ki je tipičen za sosednje stavbe, in dvo-krilna okna. — E. S.

PODBREG PRI PODNANOSU. ZSV Gorica soglaša z adaptacijo in dozidavo gospodarskega poslopja pri stanovanjski hiši št. 18 s tem, da izločijo iz sedanjega gospodarskega poslopja dele kamnitih portalov in oken, ki naj jih bodisi vgradijo v nanovo pozidani objekt ali pa jih nepoškodovane spravijo. Okna morajo biti dvodelna, strešna kritina pa korčna.

ZSV je izdal soglasje za adaptacijo hiše št. 45. Spremenili bomo razporeditev notranjih prostorov in preмести vhod za pribl. 1,5 m d. od sedanjega, sedanji vhod pa se bo spremenil v okno.

ZSV je izdal soglasje za odpiranje novega okna v hiši št. 26. Okno bo v dimenzijah drugih oken v tej stavbi.

ZSV je izdal soglasje k spremembi vhoda v cestni fasadi hiše št. 17.

ZSV je izdal soglasje za adaptacijo hiše št. 103 s pogojem, da bodo stavbo znova prekrili z zarezniki. — E. S.

PODGORJE PRI KAMNIKU. Na parc. št. 49 k. o. Podgorje je bilo lociranih 6 atrijskih enostanovanjskih stavb. Podgorje je ena najdaljših raztegnjenih vasi na Gorenjskem, zazidava je bila povsem prilagojena terenu ob vznožju dolgega hrbta, prav ob novi lokaciji pa je arhitektonsko najkvalitetnejša skupina stavb št. 36 in 31 pod vznožjem griča s cerkvijo. Nove stavbe predstavljajo popolnoma neustrezen vertikalni poudarek naselju. Mnenje spomeniškega varstva ni bilo upoštevano! — P. F.

POLJUBINJ. ZSV Gorica je dal soglasje za adaptacijo in prizidavo stanovanjske hiše št. 41 s pogojem, da ostane strešna kritina korčna in da bo prizidani del hiše imel dvodelna okna.

ZSV je dal soglasje za gradnjo garažnih boksov ob skladišču podjetja **Elektro Gorica**, enote Tolmin.

ZSV je dal soglasje za gradnjo pro- vizorija za obdelavo betonskih elemen- tov na parcelni št. 209/1 k. o. Poljubinj.

ZSV je dal soglasje za adaptacijo sta- novanjske hiše št. 2.

ZSV je sodeloval v komisiji za izdajo soglasja za gradnjo stanovanjske hiše, ki bo ob seniku hiše št. 3, s pogojem, da bo hiša imela korčno streho (ali rdeče salonitke) in dvokrilna okna.

ZSV je izdal soglasje za adaptacijo stanovanjske hiše št. 46 s pogojem, da streha ostane korčna. Dvodelna okna lahko proporcionalno nekoliko povečajo.

ZSV je dal soglasje za preureditev stopnic stanovanjske hiše št. 7. — E. S.

PODRAGA. ZSV Gorica je izdal so- glasje za gradnjo stanovanjske hiše na Gradišču pri Vipavi na parc št. 478/10, k. o. Gradišče, s pogojem, da bo stavba odmaknjena od bližnje kapelice najmanj 10 m in da bo kritina korčna. — E. S.

PONIKVE NA ŠENTVIŠKI PLANO- TI. ZSV Gorica je dal soglasje za adap- tacijo stanovanjske hiše št. 40. — E. S.

POTOK PRI KREDU. ZSV Gorica je dal soglasje za gradnjo garaže in balko- na na hiši št. 30 in za adaptacijo stano- vanjske hiše št. 16. — E. S.

POŽENIK. Pritlična, zidana, delno le- sena stanovanjska stavba št. 1 s še ohran- jeno črno kuhinjo, je ena redkih, ki je še prekrita z nekaj tako značilno kri- tino: slamo. Zato je ZSV Kranj preskr- bel z Dolenjskega krovca, da je nanovo prekril streho, ki je bila že v zelo sla- bem stanju. — P. F.

PRAPETNO. ZSV Gorica je sodeloval v komisiji za izdajo soglasja za gradnjo stanovanjske hiše, ki bo stala z. od sta- novanjske hiše št. 1, s pogojem, da bo streha objekta dvokapna, krita s korci ali rdečo salonitko, okna pa bodo dvo- krilna s polkni. — E. S.

PRAŠE. Področje severno od p. c. Ma- rije Magdalene je po urb. programu za- zidljivo, vendar je bil ob predlaganih gradnjah ZSV Kranj mnenja, da se mo- ra spremeniti namembnost zemljišča, ker bi vsaka novogradnja zaprla značilne po- glade na naselje z arhitektonsko domi- nanto cerkve in poseg v že sedaj ozko cezuro med naseljema Jama in Praše. Lokacija ni bila odobrena. — P. F.

PREDJAMA. ZVS Gorica je pristojne faktorje opozoril na poslabšano stanje Modrijanovega mlina, ki se je poslab- šalo ob zadnjih miniranjih zaradi gra- denj v zvezi s Postojnsko jamo. — E. S.

PREM. ZSV Gorica je soglašal z adaptacijo hiše št. 79 s pogojem, da bo fasadna stena ohranila dvodelna okna in da bo kritina strehe ponovno korčasta, ker gre za zelo občutljiv ambient v bli- žini Kettejeve rojstne hiše.

ZSV je soglašal z zamenjavo strešne kritine na gospodarskem posloppju pri hiši št. 77 s pogojem, da bodo krili s korci ali rdečimi zareznički. — E. S.

PRESERJE PRI BRANIKU. ZSV Go- rica je izdal soglasji za gradnjo lope na parcelni št. 4284 k. o. Branik s pogojem, da bo pokrita s korci ali rdečimi salo- nitkami, in za gradnjo prizidka k sta- novanjski hiši št. 15. Prizidek se lahko nasloni na vzhodno fasado in je dolg 4 do 5 metrov. — E. S.

PRISTAVA. ZSV Gorica ni dal so- glasja k adaptaciji stanov. hiše št. 4, ki je zelo lep primer lokalne arhitekture z lepo oblikovano zunanjo izpahnjenco in ohranjenim dvoriščem. Okenski in vrati- ni okviri so kamniti, nad vhodnimi vrati je na prekladi letnica 1855. Dvoriščna fasada ima pod napuščem slikarjvo. Sta- nje hiše je zadovoljivo. Lastnik je stav- bo delno že adaptiral: zamenjal je lese- ne stope v treh prostorih, ker so bili do- trajani, zamenjal nekaj dotrajanih oken- skih okvirov, razširil dve okenski odpr- tini, a ohranil kamnite okvire, zamenjal okna na dvoriščni fasadi za vrata. ZSV Gorica je zahteval, da dela takoj usta- vijo, dokler ne dobe gradb. dovoljenja SO Nova Gorica, načrt adaptacije in naše soglasje. — E. S.

PRVAČINA. ZSV Gorica je izdal so- glasja k: nadzidavi gospod. posloppja na parc. št. 91/3 k. o. Prvačina, gradnjam prizidkov k stanov. hiši na parc. št. 1141/2, v retrofasadi hiše št. 214 in na parc. št. 1110/2 s pogojem, da bo prizi- dek enako vi. kot hiša in krit s korci. Dovolil je tudi naslednje gradnje: go- spodarsko posloppje na parc. št. 538/9, stanov. hiša na parc. št. 346/1 in 346/16, na parc. št. 1100/7 in 1100/3, ter stanov. hiše na parc. št. 46/1, parc. št. 19/3 (jz. od hleva, s tem da predložijo še načrt, ki predvideva korčno streho in dvodel- na okna s polkni) in št. 126, s tem, da

so vse tri krite s korci. Izdali smo tudi načelno soglasje k lokaciji stanov. hiše na **parc. št. 3/5 in 5/4**, soglasje k adaptaciji stanov. hiše št. 36 in hiše na parc. 44/9 s pogojem, da ostane krita s korci, da okna diagonalno nekoliko povečajo, a jih puste dvodelna s polkni, k adaptaciji gospod. poslopja pri hiši št. 182, s tem da ostanejo vrata na skedenj lesena, in k začasni postavitvi montažne garaže j. od stanov. bloka št. 119.

Pregledali smo gradnjo garaže in delavnice ob hiši št. 153, ki sta bili zgrajeni 1962—1963 brez gradb. dovoljenja. SZV Gorica je zdaj izdal soglasje s tem, da zunanje fasade omečejo in prepletkajo s svetlo barvo.

ZSV je dovolil adaptacijo stanov. hiše št. 126 s pogojem, da bo balkonska ograja na jv. fasadi iz navpičnih lesenih letov, da sedanjo okensko odprtino na sv. fasadi zamenja pokončno pravokotno okno, l. okno v nadstropju te fasade lahko zazidajo, vendar mora ostati vidna okenska vdolbina (gl. najmanj 6 cm), na jz. fasadi se načrtovani ozki okni spoji v dvodelno okensko odprtino, ki mora biti v osi dvodelnega okna v nadstropju, d. okno lahko zazidajo, vendar spet z ohranjeno nišo! — E. S.

PTUJSKA GORA. Trg. podjetje **Pannonija** iz Ptuja je želelo preurediti **trg. lokal**, kar je ZSV Maribor dovolil s pogojem, da projekt upošteva fasadni material in okenske osi, v katerih morajo biti tudi izložbe.

Tov. Rodošek, **Ptujska gora 32**, je zaprosil, da dovolimo postaviti na mestu sedanje nove hiše. Ker stara hiša spomeniško ni zanimiva, smo izdali soglasje, s tem, da bo nova hiša prilagojena okolju. — A. V.

RAVNE NAD ČRNIČAMI. ZSV Gorica je izdal soglasja za gradnjo stanovanjske hiše na **parc. št. 1712** k. o. Črniče po načrtu, ki ga je izdelal Projekt-biro Nova Gorica, za gradnjo dveh stanovanjskih hiš na **parc. 575** k. o. Selo, in za gradnjo stanovanjske hiše v **vasi Selo** s pogojem, da se novi objekt prilagodi osnovnim značilnostim hiš v tej vasi. — E. S.

RAVNICA. ZSV Gorica je izdal soglasje za gradnjo hiše, na parceli **št. 1154/28** k. o. Grgar, ker lokacija ni v naravovarstvenem spomeniškem območju ali v neposredni bližini kakega naravnega spomenika. — E. S.

RAZDRTO. ZSV Gorica je izdal soglasje za adaptacijo hišo št. 27 ter za zamenjavo strešne kritine, ni pa izdal soglasja za zamenjavo dotrajane strešne konstrukcije na stanovanjski hiši št. 39. Zahteval je, da streho znova prekrijejo s korci. — E. S.

RENČE. ZSV Gorica je izdal soglasje za obarvanje fasade hiše št. 51, (pri tem je predlagal, da ostane cestna fasada še nadalje obarvana v rumenem okru, kot je bila doslej) in za gradnjo stanovanjske hiše na parceli št. 1923/1, k. o. Renče, s pogojem, da bo krita s korci. — E. S.

ROBIČ. ZSV Gorica je dal soglasje za adaptacijo stanovanjske hiše št. 19 s pogojem, da bo strešna kritina korčna, okna dvokrila s polkni, balkon pa z leseno ograjo. — E. S.

ROČE. ZSV Gorica je dal soglasje za gradnjo drvarnice in vodnjaka za deževnico pri hiši št. 15. — E. S.

ROŽNA DOLINA. ZSV Gorica je izdal soglasje za ureditev gostinskega lokala v Rožni dolini št. 184 s pogojem, da ohranijo sedanji videz notranjščine, in z zahtevo, da ohranijo tudi nekatere dele notranjščine. — E. S.

SAKSID. ZSV Gorica je izdal soglasje za adaptacijo stanovanjske hiše na parceli št. 1190/3 k. o. Dornberk. Podaljšani del hiše mora imeti korčno kritino. — E. S.

SELA PRI VOLČAH. ZSV Gorica je izdal soglasje za gradnjo prizidka k gospodarskem poslopju hiše št. 16.

ZSV je dal soglasje za prekritje strehe hiše št. 24 s pogojem, da bo strešna kritina ostala korčna. — E. S.

SELCE PRI PIVKLI. ZSV Gorica je izdal soglasje za odstranitev slamnate strešne kritine pri hiši št. 26 ter kot pogoj za soglasje zahteval, da ostrešje prekrijejo z bobrovci. Naklon strehe mora pri tem ostati isti, cestna fasada pa mora imeti »čop«. — E. S.

SKOPO. ZSV Gorica je izdal soglasje, da stensko slikarijo, ki predstavlja prizor sv. Antona s hudičem, premestijo s fasade hiše »pri Kovačevih« v Koprivo na št. 60 »pri Matičetovih«. — E. S.

SLAP OB IDRIJCI. ZSV Gorica je izdal soglasje za prekritje strehe gospo-

darskega poslopja hiše št. 43 s pogojem, da je sleme lahko nekoliko nižje, kritina pa enaka kot na sosednjih strehah. Okna naj ostanejo enakih dimenzij.

ZSV je dal soglasje za preureditev gospodarskega poslopja v stanovanje (ob cesti Most na Soči—Kalce v neposredni bližini mlina) s pogojem, da bo strešna kritina iz rdečih zareznikov, okna pa dvokrilna.

ZSV je dal soglasje za obnovo znamenja iz 18. stoletja, ki je v lasti družine Vončina iz hiše št. 52 s pogojem, da znamenje obdrži korčno kritino, odpadle dele ometa lahko nadomestijo le z enakim, za varnost plastike Križanega pa je priporočil kovinsko ali leseno ograjo. — E. S.

SMAST. ZSV Gorica je obvestil medobčinski urbanistični inšpektorat, da je lastnik hiše št. 16 brez dovoljenja odstranil korčnato kritino in jo nadomestil s salonitom. V zvezi s tem je urbanistični inšpektorat poslal lastniku odločbo z zahtevo, da obnovi prvotno stanje.

ZSV je dal soglasje za gradnjo drvarnic ob hiši št. 36 in hiši št. 17 ter za adaptacijo stanov. hiše št. 9. — E. S.

SNEŽEČE. ZSV Gorica je izdal soglasje za gradnjo gospodarskega poslopja pri hiši št. 2 s pogojem, da mora imeti objekt dvokapno streho pokrito s korci ali rdečo salonitko ter da je že zgrajeno garažo treba odstraniti in jo vključiti v omenjeni objekt. Garažna vrata naj bodo oblikovana z lesenimi polnili. Višina poslopja bo lahko enaka višini stanovanjske hiše. — E. S.

SOČA. ZSV Gorica je dal soglasje za preureditev hiše št. 22. — E. S.

SOLKAN. ZSV Gorica je izdal soglasje za popravilo fasade stanovanjske hiše na Trgu Srebrniča 3.

ZSV je opozoril, da pri hiši na Cesti IX. korpusa 18 ni mogoče odstraniti kamnite »kalone«. Lastnika je ponovno opozoril, da je spomeniško zavarovana tudi stavba iz 18. stoletja na dvorišču.

ZSV je izdal soglasje za adaptacijo hiše na Soški ulici 26 s pogojem, da ostanejo vse okenske odprtine na tej fasadi neizpremenjene in opremljene s polkni.

ZSV je izdal soglasje za obnovo fasade na Srebrničevem trgu 2. Priporočil je, da omet obarvajo v zelo svetlem okru.

ZSV Gorica je izdal soglasje za rušenje kamnitega zidu ob cesti na parceli 931/2

k. o. Solkan s pogojem, da se širina vhoda ustrezno poveča, da se pilastrji vhoda omečejo z malto, da ostane dvoriščni zid zidan in ometan, da se dvoriščna vrata izdelajo v železu in ohranijo sedanjo obliko.

ZSV Gorica je izdal soglasje k predloženim načrtom za adaptacijo in razširitev hotela Sabotin v Solkanu. — E. S.

SPODNJA IDRİJA. ZSV Gorica je izdal soglasje k lokacijskemu dovoljenju za gradnjo prizidka k stanovanjski hiši na delu parc. št. 161 k. o. Spodnja Idrija.

ZSV je prepisal za zamenjavo strešne kritine pri stanovanjski hiši št. 17 zareznik, pločevino ali eternitno kvadratno ploščo. — E. S.

SRPENICA. ZSV Gorica je dal soglasje za gradnjo provizornega skladišča za podjetje KREDA Srpenica.

ZSV je ugotovil, da je investitor hiše št. 121 kršil gradbeno dovoljenje in zamenjal korčasto kritino s sivim salonitom, ter o tem obvestil medobčinski inšpektorat.

ZSV je ugotovil, da je lastnik hiše št. 4 brez gradbenega dovoljenja odstranil korčasto streho in jo nadomestil s sivim salonitom. O tem smo obvestili medobčinski inšpektorat. — E. S.

STANOVIŠČE. ZSV Gorica je dal soglasje za adaptacijo stanovanjske hiše št. 30 s pogojem, da obdrži hiša korčno kritino in so okna dvodelna brez rolet.

ZSV je dal soglasje za adaptacijo stanovanjske hiše št. 14 in za gradnjo garaž na parc. št. 884—885 k. o. Sedlo ter pri odcepu ceste v Stanovišče.

ZSV ni soglašal z gradnjo prizidka pri stanovanjski hiši št. 10, ker bi gradnja zaprla svetlobo sosedu. — E. S.

STARA FUŽINA. Brez vednosti spomeniške službe je bila porušena hiša št. 9, ki je bila značilna ljudska arhitektura (črna kuhinja)! Investitor L. Kuštrin je na tem mestu postavil počitniško hišico neprimernih dimenzij. Ko je bila zadeva prijavljena inšpekcijski službi Skupščine občine Radovljica, je bilo ugotovljeno, da ima investitor občinsko dovoljenje za izvedena dela, čeprav je bil objekt v urbanističnem načrtu sprejet v varstvo pod režimom III. stopnje, kar zahteva vsaj spomeniško kontrolo! — P. F.

Stanov, hišo v Stari fužini št. 9, ki je imela ohranjeno črno kuhinjo, so nadomestili z »vikendom«. — Foto P. Fister

Maison d'habitation à Stara fužina No 9, avec la cuisine «noire» conservée, remplacée par un bungalow. — Photo P. Fister

STARO SELO. ZSV Gorica je dal soglasje za gradnjo balkona pri hiši št. 9. večajo), ograja balkona naj bo lesena in oblikovana po lokalnem vzorcu. — E. S.

ZSV je dal soglasje za adaptacijo stanovanjske hiše št. 17 s pogojem, da ostane strešna kritina korčna, okna objekta dvodelna (lahko se proporcionalno po-

STOPNIK. ZSV Gorica je dal soglasje za obnovo fasade, zamenjavo oken in izvedbo terase na hiši št. 14. — E. S.

STUDOR V BOHINJU je eno najkvalitetnejše ohranjenih ruralnih naselij na področju Gorenjske. Zato je ZSV Kranj točno predpisal in tudi idejno pomagal oblikovati zunanost sicer novejšega gospodarskega poslopja ob robu vasi (št. 15), posebej še, ker je blizu ene arhitektonsko najkvalitetnejših stavb v vasi (št. 16). — P. F.

SVINO. ZSV Gorica je sodeloval v komisiji za izdajo soglasja za gradnjo stanovanjske hiše in gospodarskega poslopja na parcelni št. 1731 k. o. Svino; pogoj: streha dvokapna, krita s korci ali rdečo salonitko, okna pa dvokrilna.

ZSV daje soglasje k nadzidavi gospodarskega poslopja za stanovanjske namene pri hiši št. 7 s pogojem, da bo streha imela korčno kritino, okna pa bodo dvodelna. — E. S.

ŠEMPAS. ZSV Gorica je izdal soglasje za gradnjo stanovanjske hiše na parceli št. 81/1, 82/1, k. o. Šempas, s pogojem, da bo streha pokrita s korci.

ZSV je odobril adaptacijo stanovanjske hiše št. 77 s pogojem, da ostane strešna kritina korčna in da bo objekt imel dvodelna okna s polkni.

ZSV je izdal soglasje za gradnjo garaže na parceli št. 540, k. o. Šempas, s pogojem, da bo streha korčna.

ZSV je izdal soglasje za obnovitev »kalone« pri hiši št. 146 s pogojem, da vse fuge med kamni očistijo in na novo fugirajo z apneno malto, da cestne fasade »kalone« ne omečejo in da uredijo korčasto kritino nad »kalono« (eventualno s škrijastimi ploščami). — E. S.

ŠEMPETER. ZSV Gorica je izdal soglasje za gradnjo stanovanjske hiše na parceli št. 38 — Pristava in na parc. št. 560 k. o. Šempeter ter za prizidek garaže k stavbi na parceli 316.

ZSV je izdal soglasje za adaptacijo stanovanjske hiše na parceli 3082 k. o. Šempeter s pogojem, da morajo vse odprtine na cestni fasadi stavbe prilagoditi oknom v pritličju oziroma v nadstropju višjega dela. Okna morajo biti pokončno pravokotna in dvodelna, napušč ob cestni fasadi povišanega dela naj bo enak napušču že povišane stavbe. Kritina na povišanem delu poslopja mora biti korčna, vhod v cestni fasadi se eventualno lahko zazida. — E. S.

ŠENTVIŠKA GORA. ZSV Gorica je dovolil ureditev pritličnih prostorov v

hiši št. 42 in gradnjo hleva pri hiši št. 67. — E. S.

ŠMIHEL. ZSV Gorica je soglašal z adaptacijo stanov. hiše št. 28. — E. S.

TABOR NAD ČRNIČAMI. ZSV Gorica je izdal soglasje za adaptacijo močno poškodovane hiše št. 18. — E. S.

TABOR NAD DORNBERKOM. ZSV Gorica je izdal soglasje za adaptacijo stanovanjske hiše št. 6. — E. S.

TEVČE. ZSV Gorica je izdal soglasje za gradnjo stanovanjske hiše, ki bo stala j. od hiše št. 18. — E. S.

TOLMIN. ZSV Gorica je izdal soglasje k preureditvi senika v počit. hišico na parc. št. 1185/5 k. o. Volče s pogojem, da ohrani sedanja tlorisna merila, streho in kritino, da so nova okna vel. 70 × 87 cm in opremljena s polkni, da ne postavljajo nobenih ograj, možna je le ozelenitev z rastlinjem, ki raste v okolici. Adaptacija stanov. hiše Brežič 2 je dovoljena s pogojem, da bo streha prizidka podaljšek hišne, krita s korci ali rjavo salonitko, okna pa dvokrilna s polkni. Na enake pogoje so vezane adaptacije hiš na Klancu 1, na Klancu 7 (kjer mora biti ograja balkona lesena), v ulici Petra Skalarja 2 in v Rutarjevi 25. ZSV je dovolil gradnjo garaž oz. prizidkov k stanov. hišam Tumov drevored 3, 4, 14, 19, 25 in 29, Brunov drevored 4 (kjer je dovolil tudi obnoviti vrtni zid) in 7, Granikova ul. 28, Dijaška 1 (korčna kritina!) in dveh proviz. garaž ob stavbi SO. Prav tako smo dovolili gradnjo stanov. hiše na parc. št. 388/2 k. o. Tolmin, centralne kurjave v stavbi Elektro-Gorica, stopnic na z. fasadi hiše Gradnikova 20 in balkona na hiši Ul. padlih borcev 11 ter betonske plošče nad kovačnico in drvarnico na dvorišču hiše Breg 4.

ZSV je dovolil adaptacijo stanov. hiš Gregorčičeva 1 in Na Rojah 2. Sodelovali smo v komisiji za izdajo soglasja h gradnji stanov. hiše na parc. št. 388/2. — E. S.

TOLMINSKI LOG. ZSV Gorica je dovolil prekritje strehe št. 11. — E. S.

TOMINJE. ZSV Gorica je izdal soglasje k nadzidavi gospod. poslopja pri hiši št. 29 s pogojem, da ne bo višje kot hiša, da bo dvokapna streha enakega

naklona kot pri hiši, kritina pa korčna ali rdeča salonitka. Okna morajo biti dvodelna. — E. S.

TRBOVLJE. ZSV Celje je izdal drobna navodila za obnovo etnografsko zanimive kmečke hiše na Trgu F. Fakina 38. — I. S.

TRENTA. ZSV Gorica je izdal soglasja k preureditvam: hleva v počitn. hišico na **parc. št. 11 k. o. Leva Trenta** (s pogoji, ki jih je izdal ZSV SRS), senika v počitn. hišico v **dolini Zadnjice 50 m od ceste** (ohraniti morajo florisne mere, dvokapno streho z naklonom 50°, skodlasto kritino, odpreti smejo 2 manjši okni) in še enega senika v počit. hišico na **parc. št. 383/4 k. o. Trenta desno** (izkopi ne smejo biti vidni, okolico balinišča je ozeleneti, nobenih ograj!). ZSV je dovolil prekriti **p. c.** s skodlami, kot je bila doslej.

ZSV ni soglašal z gradnjo počitn. hišice na **parc. št. 57/8 k. o. Trenta levo**, ker stoji v zavarovanem naravnem okolju. — E. S.

TRNJE PRI PIVKI. ZSV Gorica je izdal soglasje k adaptaciji stanov. hiše **št. 54** s pogojem, da ostane streha nespremenjena, da obarvajo fasado v beli barvi in da nekoliko povečajo sedanja okna, ki pa ostanejo dvodelna.

Dovolili smo, da stavbo **št. 53** prekrijejo s temno rjavo salonitko. — E. S.

TRNOVO. ZSV Gorica je izdal soglasje za gradnjo stanovanjske hiše na **parc. št. 163/16 k. o. Trnovo**. — E. S.

TRNOVO OB SOČI. ZSV Gorica je ugotovil, da je lastnik hiše **št. 42** brez gradbenega dovoljenja odstranil korčno kritino in jo nadomestil s sivim salonitom. O tem je bil obveščen medobčinski inšpektorat.

ZSV je dal soglasje za prekritje strehe in gradnjo garaže ob hiši **št. 2**.

ZSV je sodeloval v komisiji za izdajo soglasja za gradnjo stanovanjske hiše in gospodarskega poslopja v neposredni bližini župnijske cerkve; pogoj: streha korčna ali rdeča salonitka, hiša pa opremljena s polkni. — E. S.

USTJE. ZSV Gorica je predpisal pogoje za adaptacijo hiše **št. 17**, pri čemer je posebej zahteval, da ohranijo arkadne loke zunanjega stopnišča. — E. S.

VEDRIJAN. ZSV Gorica je izdal soglasje za adaptacijo stanovanjske hiše na **parc. št. 489, k. o. Vedrijan**, s pogojem, da strešna kritina ostane korčna, da so okna dvodelna, opremljena s polkni, da je omet zalikan, kot je na fasadah sosednjih hiš, in pobarvan v svetlem tonu, da se na kovinsko konstrukcijo balkonske ograje montirajo vertikalne lesene letve, ki naj bodo oblikovane po lokalnem vzoru.

ZSV je izdal soglasje za adaptacijo stanovanjske hiše in njeno nadzidavo na **parc. št. 654 k. o. Vedrijan**. Pogoji so, da mora biti nadzidani objekt pokrit s korci, fasade izvedene v zalikanem ometu in v svetlih tonih. Nove okenske odprtine imajo lahko največ 145 × 130 cm.

ZSV je izdal soglasje za adaptacijo stavbe **št. 36**, pri čemer je dovolil odstraniti tudi docela dotrajano spahnjenico, in za adaptacijo stanovanjske hiše **št. 19**. — E. S.

VELIKA PRISTAVA. ZSV Gorica je dovolil adaptirati stanov. hišo **št. 13** s pogojem, da kritino zamenjajo z rdečo salonitko in da nekoliko povečana okna ostanejo dvodelna. — E. S.

VELIKE ŽABLJE. ZSV Gorica je soglašal s pogoji, ki jih je dala komisija SO Ajdovščina za adaptacijo hiše **št. 8**, opozorila pa na to, da odklanja salonitno kritino, ki hišo kot tudi izrazito spomeniško okolje razvrednoti, ter predlagala zamenjavo s korčno kritino. — E. S.

VELIKO POLJE. ZSV Gorica je dovolila prezidavo stanov. hiše **št. 25** s pogojem, da ohranijo korčno kritino, kamnite portale vrat, dvodelna okna, opremljena s polkni, in predlagala investitorju, da ohrani s skrljami krito spahnjenico. — E. S.

VIPAVA. ZSV Gorica je predlagal Elektru-Gorica, naj za razsvetljavo trga uporabijo svetila v obliki lantern, za kar bo naredil načrt ZSV.

Izdali smo soglasja za: prizidavo drvarnice pri hiši **št. 241**, gradnjo nove stanov. hiše na **parc. št. 509/3 k. o. Vipava** in gospodarskega poslopja na **parc. št. 2451/30**, adaptacijo hiš **št. 249** in **št. 232** (s tem, da oken ne opremijo z role-tami, ampak s polkni), gradnjo balkona na dvorišni strani stanov. hiše **št. 163**, gradnjo garaž v **Malem semenišču** (načrt ing. arh. P. Seljaka) in spremembo

fasade št. 63 (s tem, da korigirajo okna, kot predvideva načrt, in imajo vsa okna polkne). Garažna vrata v hiši št. 217 morajo biti izdelana po načrtu, lesena, okvir kamnit ali pa naj posnema sedanjega in izveden v ometu).

ZSV je dovolil, da odstranijo dotrajani balkon na hiši št. 51 in ga zamenjajo z novim ob dvoriščni fasadi.

ZSV Gorica je sprejel predlog KS Vipava, naj se globina vodnjaka zniža zaradi varnosti otrok, s pogojem, da ostane globina vode vsaj 30 cm, in sicer tako, da se gladina vode formira pod kamnitim okvirom, ob pasu betonskega oboda, in s pogojem, da betonirajo dno in uredijo odtok. — E. S.

VIPAVSKI KRIŽ. ZSV Gorica je izdal soglasje h gradnji stanov. hiše s pogojem, da bo krita s korci, in k adaptaciji stanov. hiše št. 19 z enakim pogojem in s tem, da bodo okna v nadzidanem delu enaka kot v pritličju. Tudi prizidek na z. strani stanov. hiše št. 97 mora imeti streho in kritino enako hišni, vi. prav tako enako hiši, okna se morajo v merah ujemati s hišnimi, garažna vrata so lahko le v zaprtem dvorišču. Investitor mora predložiti zavodu popravljen načrt. — E. S.

VITOVLJE. ZSV Gorica je izdal soglasje k adaptaciji gospod. poslopja pri hiši št. 37, in k adaptaciji stanov. hiše št. 26 (korčna kritina, dvodelna okna, ohraniti je treba kamniti portal vhodnih vrat), kakor tudi za adaptacijo in prizidek stanov. hiše št. 48 (prizidek brez balkona na z. strani, enako visok in krit kot hiša, dvodelna okna enakih mer kot na starem delu, mali leseni gank naj ostane na fasadi gospod. poslopja). — E. S.

VIŠNJEVIK. ZSV Gorica je dovolil gradnjo stanov. hiše v Drnovku s pogojem, da bo krita s korci ali rdečo salonitko. Izdali smo tudi načelno soglasje za prezidavo stanov. hiše na parc. št. 958/2 k. o. Višnjevnik s pogojem, da ostane višina slemena enaka, lahko pa nekoliko spremenene naklon strehe, da dobijo še eno etažo. Kamnite okvire in mreže je treba ohraniti, enako kamniti portal. Strešna kritina ostane korčna. Izvedbeni projekt je treba predložiti v potrditev ZSV Gorica. — E. S.

VOGRSKO. ZSV Gorica je izdal soglasji za adaptaciji gostilne in hiše št.

76 s pogojem, da obdrže korčno kritino in dvodelna okna. — E. S.

VOLARJE PRI TOLMINU. ZSV Gorica je izdal soglasji za adaptaciji stanov. hiš št. 28 in št. 30 s pogojem, da bodo vsa okna dvokrilna s polkni, balkona pa opremljena z leseno ograjo.

ZSV je sodeloval v komisiji za izdajo soglasja za gradnjo stanov. hiše na l. strani ceste ob kapelici na križišču s cesto k porušenemu mostu čez Sočo, ki bo krita s korci in bo imela dvodelna okna. — E. S.

VOLČE. ZSV Gorica je izdal soglasja k vzdavi dvokrilnega okna v hišo št. 99, k gradnji prizidka hiše št. 102 in k gradnji stanov. hiše ob hiši št. 73, ki bo imela enak strešni naklon kot sosednja, korčno kritino in dvodelna okna. Sodelovali smo tudi v komisiji za izdajo soglasja za gradnjo stanov. hiše in mehanične delavnice in postavili enake pogoje (korčna kritina, dvodelna okna). — E. S.

VOLČJA DRAGA. ZSV Gorica je izdal soglasji za gradnjo stanov. hiš na parc. št. 2480-2449 k. o. Šempeter in na parc. št. 542/1 k. o. Bukovica s pogojem, da bosta kriti s korci in bodo okna dvodelna. Soglašali smo tudi s preureditvijo gospod. poslopja na parc. št. 2480 k. o. Šempeter v stanovanje. — E. S.

VRBA. Na Prešernovi rojstni hiši v Vrbi so bila izvedena nujna vzdrževalna dela: urejena je bila drenaža vzdolž zadnje strani stavbe, v »kamri« je bil zid osušen in nanovo ometan, v »hiši« in »kamri« so bila zamenjana dotrajana lesena tla in obenem izolirana pred vlago, v veži je bil nadomeščen kasnejši lesen pod s tlakovcem, zamenjan pa je bil tudi v črni kuhinji. Naslednje vzdrževalno delo bo moralo biti ostrganje neustreznega obrizga s fasad in beljenje ter čiščenje in barvanje okenskih mrež, vrat, lesenih opažev. Očistiti bi bilo treba tudi kamnite okenske in vratne okvire. — P. F.

VRHPOLJE PRI VIPAVI. ZSV Gorica soglašala z adaptacijo gospodarskega poslopja pri hiši št. 7. Pogoj je, da ohranijo portal iz leta 1856 in levo od tega portala stoječi kamniti vodnjak iz leta 1881. Okna v adaptiranem delu morajo biti dvodelna in opremljena s polkni, kritina pa korčna.

ZSV je soglašal z gradnjo gospodarskega poslopja na parceli št. 62/1 k. o. Vrhpolje.

ZSV je opozoril Etnografski muzej Slovenije, naj očistijo znamenje »**Petrov pil**« pri Vrhpolju pri Vipavi, ker so ga zamazali z oljnimi madeži, medtem ko so ga odlivali v mavec.

ZSV je dal soglasje za adaptacijo in delno rušitev skednja pri stanovanjski hiši št. 7. — E. S.

VRRSNIK. ZSV Gorica je dal soglasje za preureditev senika v počitniško hišico na parceli št. 207/1, k. o. Soča — leva, s pogojem, da ostane objekt na zunaj nespremenjen, strešna kritina mora biti iz skodel, okna dvokrilna s polkni, okolica objekta mora prav tako ostati nespremenjena. — E. S.

VRTOJBA. ZSV Gorica je izdal soglasje za adaptacijo gospodarskega poslopja v stanovanje pri hiši št. 327.

ZSV je izdal soglasje za adaptacijo stanovanjske hiše na **parc. št. 403 Sp.** Vrtojbe, s pogojem, da osrednje okno zazidajo, levo in desno od njega pa vgradijo po eno novo enakih dimenzij. Vsa okna morajo imeti polkna.

ZSV je izdal soglasje za adaptacijo hiše št. 274 in za dozidavo v retrofasadi te hiše, za nadzidavo v retrofasadi hiše št. 98 in za adaptacijo stanov. hiše na **parc. št. 130 k. o. Sp. Vrtojba.** — E. S.

VRTOVIN. ZSV Gorica je izdal soglasje za adaptacijo lope v stanovanje pri hiši št. 38. Na gospodarskem poslopiju omenjene hiše je uokvirjena niša s sledovi slikarije, ki predstavlja Mater božjo. Spomeniška služba je mnenja, da se adaptacija načelno lahko izvrši, še prej pa je treba predložiti zavodu ustrezni načrt, vsekakor pa je treba ohraniti nišo s sliko Matere božje na fasadi gospodarskega poslopja. — E. S.

ZAGORJE PRI PIVKI. ZSV Gorica se ni strinjal s strešno kritino iz salonnitnih plošč. Hišo št. 14 morajo znova prekriti s korci ali pa kar s salonitkami rjave barve. — E. S.

ZALOŠČE. ZSV Gorica je izdal soglasje za gradnjo stanovanjske hiše na **parceli št. 724/1 k. o. Dornberk,** adaptacijo hleva in lope na **parceli št. 742-747/3** (s pogojem, da bo prizidani del imel korčno kritino ali rdečo salonitko) ter za gradnjo gospodarskega objekta pri hiši št. 37. — E. S.

ZATOLMIN. ZSV Gorica je dal soglasje za gradnjo prizidka k stanovanjski hiši št. 10. — E. S.

ŽABČE. ZSV Gorica je dal soglasje za adaptacijo gospodarskega poslopja v stanovanje v hiši št. 11 s pogojem, da bodo okna objekta dvokrilna.

ZSV je izdal soglasje za prizidek k stanovanjski hiši Žabče št. 3 in soglašal s spremembo lokacije za gradnjo stanovanjske hiše ob hiši št. 33. — E. S.

ŽAGA. ZSV Gorica je izdal soglasje za gradnjo prizidka k satnovanjski hiši št. 89 s pogojem, da bo streha objekta neizpremenjena, okna pa dvokrilna, in za adaptacijo stanovanjske hiše 68 in 69 z enakimi pogoji.

ZSV je izdal soglasja za gradnjo prizidka k gostilni št. 133 in k hiši št. 12 a ter za gradnjo hleva in garaže ob hiši št. 15 in za adaptaciji gospodarskega poslopja hiše št. 24 (streha bo dvokapna z naklonom, ki je tipičen za te strehe, in sivo kritino) in stanov. hiše 134 s pogojem, da bo streha objekta dvokapna s čopom, okna pa dvodelna in opremljena s polkni (lahko tudi rolete). — E. S.

ŽALEC. ZSV Celje je predpisal pogoje za adaptacijo stavbe Savinjska c. št. 6. — I. S.

ŽUPANJE NJIVE. ZSV Kranj je izdal dovoljenje za gradnjo vikenda na **parc. št. 55-56 k. o. Županje njive** s pogojem, da stavbo odmaknejo za greben in oblikovno približajo značilnim lesenim poslopijem sicer spomeniško pomembnega naselja. Načrtov nismo dobili na ZSV, lokacija je na samem grebenu in oblikovno zelo slaba kvadratna stavba močno kviri naselbinsko sliko. — P. F.

RAZNI KULTURNI IN NARAVNI SPOMENIKI

AVTORJI:

E. S. — Emil Smole, Nova Gorica, Zavod za spomeniško varstvo
I. P. — Ivo Prodan, Celje, Zavod za spomeniško varstvo

P. F. — Peter Fister, Kranj, Zavod za spomeniško varstvo
S. H. — Sonja Hojer, Piran, Zavod za spomeniško varstvo.

BISTRICA PRI NAKLEM. Na pobočju rečne terase nad Bistrico je trg. podj. Autocommerce pričelo koncem leta 1969 postavljati ca. 10 m visoke reklamne panoje za gume Michelin. Enak pano je bil že postavljen tik pred gozdom ob cesti Kranj—Ljubljana med naseljema Meja in Jeprca. Reklama nad Bistrico bi zaprla pogled na taborsko cerkev v Podtaboru ter na naselje Podbrezje. Na zahtevo Republiškega sekretariata za urbanizem in ZSV Kranj je SO Kranj dela ustavila z navedbo, da investitor nima še pridobljenega lokacijskega dovoljenja. Drugi reklamni pano se je k sreči podrl zaradi snega... — P. F.

BOHINJ. Hotel »Lev« Ljubljana namerava zgraditi sistem žičnic na Rudnico v Bohinju. Čeprav bo del sistema viden iz Stare fužine, je ZSV Kranj dal soglasje za gradnjo s posebnimi pogoji. Ohraniti je treba vse značilne lesene senike, ki jih ne bi smeli predelovati v vikende, obenem pa ne bi bila dovoljena gradnja novih vikendov, ki bi preveč zgostili sedanjo pozidavo. Nekatere vlečnice bi morale biti montažne, pri drugih naj bi bila konstrukcija stebrov čim lahkotnejša. Vsi stalni objekti, potrebni ob žičnicah, naj bi bili leseni, posebna skrb naj se posveti izpostavljenim zgradbam na razglednih točkah. Parkirišča naj uredi s čim več travnatimi površinami, zemeljska dela naj takoj zazelene z rušo. Opozorili smo tudi na morebitne arheološke najdbe. — P. F.

BOVEC—KOBARID. ZSV je dovolil prenos treh italijanskih vojaških nagrobnikov iz Bovca in zanje določil novo lokacijo vzhodno od cerkve sv. Antona v Kobaridu v kompleksu italijanske kostnice iz prve svetovne vojne. — E. S.

BRDA. ZSV Gorica je organiziral posvet o problematiki zavarovanja briške krajine. Posveta so se udeležili predstavniki Zavoda za urbanizem Nova Gorica in predstavniki Komunalnega podjetja iz Nove Gorice. Na posvetu je bilo sklenjeno, da se priporoči svetu za ur-

banizem, SO Nova Gorica izdelavo študije, ki bi morala vsebovati gospodarsko valorizacijo vseh zemljišč v Brdih, napotke za vplivanje na krajinsko podobo in zlasti obdelavo za razvoj turizma. Ta študija naj bi dopolnila že izdelano krajinsko valorizacijo, ki jo je napravil za urbanistični program novogoriške občine ZSV Gorica. — E. S.

BREGINJ. ZSV Gorica je izdal soglasje za izvedbo nagrobnika pokojnemu župniku Francetu Droletu, po načrtu ing. arh. Valentinčiča. — E. S.

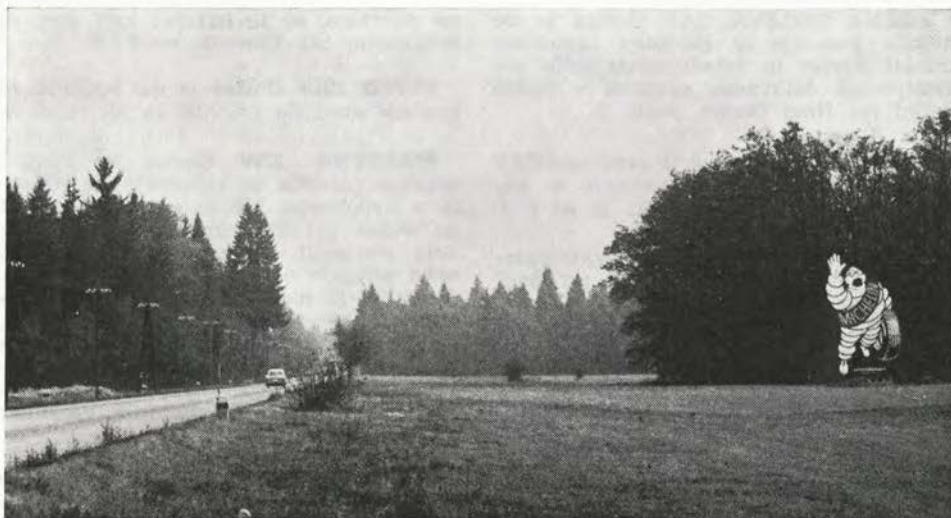
CELJE. ZSV Celje je zahteval ustavitve del v Vrtni ul. ker so gradbeniki naleteli na temelje antičnih stavb. Dela so bila ustavljena, pokrajinski muzej v Celju pa je nato opravil potrebna arheološka izkopavanja. — I. S.

GORENJSKA AVTOCESTA. Na območju ZSV Kranj je predlagana trasa za gorenjsko avtocesto v splošnem dovolj vstran od spomeniško pomembnih objektov ali ambientov, razen v Malem Naklem, kjer prereže spomeniški kompleks in odstrani baročno stavbo št. 3, ki je zaščitena z režimom II. stopnje. Zato smo predlagali prestavitev trase za 50 m proti severu. Obenem smo opozorili na pretirano reguliranje Save Dolinke od Mojstrane do Hrušice, kjer razen na km 21 to ni potrebno. Ker je območje pomembno zaradi svoje pokrajinske slike, bi bil tak poseg nepravilen, vsekakor pa najbrž tudi ekonomsko neupravičen. — P. F.

GORIŠKA OBČINA. ZSV Gorica je izdal za območje SO ONova Gorica 425 spomeniških soglasij za gradnjo ali adaptacijo stanovanjskih hiš ali gospodarskih poslopij, za katere nismo predpisali posebnih spomeniških pogojev. — E. S.

KOMEN. ZSV Gorica je izdal soglasje za napeljavo trase in 30 kV daljnovoda Gradišče—Komen.

ZSV Gorica je izdal soglasje za gradnjo novega župnišča na lokaciji, ki jo je

Michelinova reklama ob cesti Kranj—Medvode, zdaj že odstranjena. — Foto P. Fister
 Réclame de Michelin auprès de la route de Kranj—Medvode, maintenant déjà écartée — Photo P. Fister

predvidel z lokacijsko dokumentacijo Invest-biro Koper. — E. S.

KOPER. Za urbanistični red občine Koper, ki ga je sestavil Invest-biro Koper, je bil izdelan etnografski, naravovarstveni in arheološki elaborat zaščitnih območij v zaledju Kopra.

Naselja, ki spadajo pod varstveni režim I. stopnje, oziroma se urejajo s posebnim urban. redom so: Krkavče, Koštaboma, Hrastovlje, Črni kal, Črnotiči, Podpeč, Osp, Tinjan in Kastelec. — S. H.

KNEŽCA PRI ROGAŠKI SLATINI. ZSV Celje je dokumentiral rojstno hišo Borisa Kidriča in izdal podrobna navodila za njeno obnovo. S pomočjo muzeja NOB Celja so v hiši uredili Kidričev spominski muzej. — I. S.

LIPICA. ZSV Gorica je izdelal elaborat o etnografskih, kulturnih in naravnih spomenikih področja Lipica. V zvezi s tem elaboratom in predloženimi načrti za gradnjo gostinskega centra je ZSV Gorica izdal soglasje s pogojem, da po končani gradnji ustrezno uredijo okolico. — E. S.

NEBLO V BRDIH. ZSV Gorica je obvestil Goriški muzej, da je pri nekem

zasebniku stilni kanapé, ki ga je muzej nato odkupil za svojo zbirko. — E. S.

PIVKA PRI NAKLEM. Z Gradišča nad vasjo Pivka, izkopanega 1967 (VS XII, str. 100) je neznanec, verjetno domačin, odnesel obdelane kamnite klade, ki so ostale in situ, ter jih verjetno uporabil za gradnjo. Kljub poizvedovanju storilca ni bilo moč odkriti. — P. F.

POSTOJNA. ZSV Gorica je izdelal elaborat o etnografskih in arheoloških spomenikih na območju SO Postojna in pripravil osnutek odloka o zavarovanju. Pripravili smo tudi elaborat o naravnih spomenikih na tem ozemlju in predlog osnutka o zavarovanju naravnih znamenitosti tega območja. — V okviru dokumentacije za urb. program smo **razstavili** gradivo elaborata o umetnostnih, etnografskih, arheoloških in naravnih spomenikih postojnske občine.

Izdali smo soglasje za lokacijo **vodovoda** Postojna—Malni—Planina. — E. S.

ROGAŠKA SLATINA. ZSV Celje je soglašal z odstranitvijo starega hrasta pred Zagrebškim domom, ker so ga insekti že tako načeli, da ga ni bilo več moč rešiti. Obenem je zahteval, da na tem mestu takoj zasadijo nov hrast. — I. S.

ROŽNA DOLINA. ZSV Gorica je po nalogu komisije za Bevkovo zapuščino izdelal teorije in fotodokumentacijo pisateljevega delovnega prostora v Rožni dolini pri Novi Gorici. — E. S.

SEŽANA. ZSV Gorica je predlagal ZSV SRS, da izda izvozno dovoljenje za neokrašeno **kmečko skrinjo**, ki je ni šteti za kult. spomenik.

ZSV Gorica ni mogel prispevati **botaničnemu vrtu** v Sežani denarja za adaptiranje fasade rastlinjaka.

ZSV je dal SO Sežana **elaborate** o varovanju, valorizaciji in varstvenih režimih za etnografske, umetnostne in naravne spomenike na območju SO Sežana. Sodelovali smo z **upravo carin** v Sežani v primerih, ko so posamezniki poskušali izvoziti premične kult. spomenike, ne da bi imeli izvozno dovoljenje. Dali smo soglasje k lokaciji bencinske črpalke v Fernetičih pri Sežani. — E. S.

SKOMARJE. ZSV Celje je izdal več lokacijskih soglasij za gradnjo počitniških hišic. — I. S.

SOLKAN. ZSV Gorica je skupaj z ZSV SRS izdal soglasje k predvideni gradnji HE Solkan z naslednjimi pogoji: investitor skrbi na svoje stroške dokumentacijo potopljenega ali drugače prizadetega ozemlja po programu, ki ga predloži spomeniška služba; po končani gradnji je dolžan odstraniti vse posledice gradnje in obnoviti prvotno stanje okolja; pri vključevanju novih objektov v okolje mora upoštevati pogoje, ki jih sporazumno z njim predpiše ZSV Gorica; dolžan je predložiti spomeniški službi načrt arhitektonske ureditve HE kompleksa; dolžan je omogočiti sodelavcem spomeniške službe, da spremljajo gradnjo in njene posledice za naravo, in dati spomeniški službi tudi potrebno dokumentacijo. — E. S.

STRANJE. ZSV Kranj je nasprotoval lokaciji skladišč, delavnic in garaž podjetja »Graditelj« z. od ceste št. 927 med Kamnikom in Stranjami ter predlagal lokacijo na levem bregu Bistrice, kjer bi bilo mogoče na parc. št. 358, 359, 360, 291—296 in 298, odpreti gramoznico, ki naj bi jih proti Z in J zakrili z zgostitvijo že obstoječe zelene zavese. Proti V in S ne bi bilo vidno zaradi konfiguracije terena. S takim predlogom, ki je sicer občutno zmanjšal prvotno predlaga-

no površino, se je strinjal tudi svet za urbanizem SO Kamnik. — P. F.

SUŽID. ZSV Gorica je dal soglasje za gradnjo gnojišča pri hiši št. 21. — E. S.

ŠMARTNO. ZSV Gorica ni dovolil gradnje plesišča in zabavišnega objekta v neposredni bližini **spomenika NOB na Balah** pri Šmartnem. — Prav tako smo odklonili soglasje za predvideno novo gradnjo na parc. št. 234, 235 k. o. Šmartno, ki sicer ne leži v ožjem varstvenem pasu etnografskega kompleksa, pač pa na pobočju nad cestno škarpo in pokopališčem. Sv. od predvidene gradnje stoji spomenik NOB, katerega vizuelni okvir bi nova gradnja vsekakor motila. — E. S.

ŠTANJEL. ZSV Gorica je skupaj s predstavnikmi SO Sežana organiziral drugo kiparsko kolonijo na Štanjelu. — E. S.

ŠTJAK. ZSV Gorica je posredoval Javnemu pravobranilstvu v Kopru dokumentacijo za korpus, ki je bil v tukajšnjem župnišču. — E. S.

ŠTOMAŽ PRI ŠTJAKU. ZSV Gorica je dovolil Narodni galeriji v Ljubljani, da kopira fresko Neverni Tomaž. — E. S.

TOMAJ. ZSV Gorica je izdal nekaj dovoljenj za izposojanje knjig iz zavarovane knjižice v tomajskem župnišču. Imenoval je komisijo, ki bo ugotovila sedanje stanje knjižnice in predlagala ukrepe za njeno ureditev in status. — E. S.

TRBOVLJE. ZSV Celje je v letu 1970 pripravil osnutek odloka v sestavi urbanističnega programa za občino Trbovlje. Osnutek odloka o spomeniškem redu za območje občine Trbovlje določa arheološka območja, naselbinska območja, spomeniške objekte ter režime varovanja. Za arheološka območja velja režim III. stopnje za sledeča območja:

- arheološko območje na Dobovcu
- arheološko območje na Ključevici
- arheološko območje na Kumu
- arheološko območje na Matici
- arheološko območje na Bukovi gori
- arheološko območje na Lakonci
- arheološko območje v Čečah
- arheološko območje v Lokah
- arheološko območje v Trbovljah — hrib Dunaj

— arheološko območje Široko nad Dobro

— arheološko območje v Retjah

Splošni varovalni režim za arheološka območja pa velja za celotno območje občine Trbovlje.

Spomeniškovarstveni režim I. stopnje za naselbinska območja velja za okolje ž. c. sv. Martina v Trbovljah.

Spomeniškovarstveni režim II. stopnje za naselbinska območja velja za:

— Knezdol

— Trbovlje, delavsko naselje »Njiva«

— Trbovlje, kolonija v Keršičevi ulici

— Trbovlje, delavsko naselje »Kolonija ob cesti«

— Čeče, območje p. c. sv. Katarine

— Kum, območje p. c. sv. Neže

— Partizanski vrh, območje ž. c.

— Trbovlje, območje p. c. sv. Nikolaja

— Vrhe, območje p. c. sv. Mihaela

Spomeniškovarstveni red III. stopnje za naselbinska območja velja za:

— Bukovje, območje p. c. sv. Neže

— Čebine, območje p. c. in okoli Berličeve hiše

— Dobovec, območje ž. c. sv. Ane

— Ključevica, območje p. c.

— Ostenk, območje p. c. sv. Marka

— Završje, območje p. c. sv. Mihaela

— Retje, območje p. c. sv. Križa.

Spomeniškovarstveni režim I. stopnje za spomeniške objekte velja za:

— Kum, p. c. sv. Neže

— Vrhe, p. c. sv. Lenarta

— Trbovlje, lovski gradič (»Arzenškova hiša«)

— Trbovlje, Rudarski dom, Rudarska cesta 6

— Čebine, Berličeva hiša

Spomeniškovarstveni red II. stopnje za spomeniške objekte velja za:

— Bukovje, p. c. sv. Neže

— Čebine, p. c. sv. Križa

— Čeče, p. c. sv. Katarine

— Ključevica, p. c. Brezmadežne

— Ostenk, p. c. sv. Marka

— Partizanski vrh, cerkev Svetega imena Device Marije

— Retje, p. c. sv. Križa

— Trbovlje, ž. c. sv. Martina

— Trbovlje, p. c. sv. Nikolaja

— Trbovlje, Trg svobode št. 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29

— Trbovlje, Vodenska ulica št. 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48

— Trbovlje, Trg revolucije, spomenik revolucije

— Trbovlje, spomenik spopada revirskih delavcev z Orjuno

— Trbovlje, objekt Kocijan (»Figabirt«)

— Gabersko, Hram Mihe Marinka

Spomeniškovarstveni režim III. stopnje za spomeniške objekte velja za:

— kapelice in znamenja na območju občine Trbovlje

— spomenike in spomeniška obeležja NOB na območju občine Trbovlje

— Dobovec, ž. c.

— Završje, p. c. sv. Mihaela

— Lontovž, planinski dom

— Vrhe, dom revirskih in planinskih borcev

V tem osnutku niso upoštevani etnografski in tehnični spomeniki.

S področja varstva narave je ZSV Celje pripravil osnutek odloka o razglasitvi naravnih znamenitosti na območju občine Trbovlje, osnutek odredbe o razglasitvi naravnih rezervatov Mrzlica in Partizanski vrh ter osnutek odloka o razglasitvi krajinskih parkov na območju občine Trbovlje.

Z osnutkom odloka se razglasijo kot naravne znamenitosti:

— kraški izviri Mitovšek

— 10 lip na Partizanskem vrhu pred planinskim domom in pri cerkvi

— 16 lip okoli cerkve sv. Lenarta na Vrheh.

Z istim osnutkom odloka se za naravne znamenitosti zavarujejo naslednje vrste rastlin zaradi redkosti in estetske vrednosti:

— dlakavi sleč (Rhododendron hirsutum)

— vse vrste sviščev in sviščevcev (Gentianae in Gentianellae)

— ščitasta zlatica (Ranunculus scutatus)

— opojna zlatica (Ranunculus thora)

— navadni zlati koren (Asphodelus albus)

— kranjska lilija (Lilium carnolicum)

— travnolistna perunika (Iris graminea)

— ... (morebiti še nadaljnje vrste?)

Z osnutkom odloka o razglasitvi krajinskih parkov na območju občine Trbovlje se kot krajinski parki zavarujejo naslednja območja:

— ovršje Mrzlice s Knezdolom, Zg. Svino in Kalom

— ovršje Kisovca, Javora, Partizanskega vrha in Čebine

— gozdne in odprte površine na Klečki

— okolje izvira Mitovšek od Save do roba planote zahodno od Škofje riže

- kanjonska dolina Šklendrovca
- ovršje Kuma z naravnimi gozdnimi združbami in travniki
- Čebulova dolina z gozdnimi robovi in posamičnimi drevesi na travnikih kot tudi travniške in njivske površine. — I. P.

VEDRIJAN. ZSV Gorica je predpisal pogoje za sanitarno sečnjo v zavarovanem okolju starega gradu, ker gre za naravni spomenik I. kategorije, in v parku novega gradu, kjer gre za naravni spomenik 2. kategorije. — E. S.

VELIKI REPEN. ZSV Gorica se je udeležil študijskega srečanja o Krasu, ki ga je organizirala zadruga Naš Kras v Velikem Repnju. — E. S.

ŽALEC. ZSV Celje je pripravil pregled in valorizacijo spomenikov v mestu Žalec ter pripravil varovalni režim kot sestavni del urbanističnega načrta mesta Žalec.

Med spomeniki I. kategorije so:

- ž. c. sv. Nikolaja
- župnišče, Savinjska cesta 4
- stara kaplanija, Savinjska cesta 2
- obrambni stolp
- stara kovačnica, Savinjska cesta 7
- Savinova hiša, Šlandrov trg 25

- heraldična plošča na gospodarskem posloppju hiše na Celjski cesti 6

Med spomenike II. kategorije so uvrščeni naslednji objekti:

- Celjska cesta 5
- Šlandrov trg št. 3, 7, 9, 11, 13, 17, 21, 27, 29, 31, 33, 37, 4, 20, 28, 30, 34, 38
- Savinjska cesta 1

Med spomenike III. kategorije so uvrščeni naslednji objekti:

- Celjska cesta 6
- Šlandrov trg št. 5, 15, 19, 23, 35, 39, 41 a, 2, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 18, 26, 32, 36, 40, 42
- Savinjska cesta št. 3, 6, 8, 9

ZSV Celje je valorizacijo naštetih objektov pripravil na osnovi tehnične dokumentacije naselja, ki vsebuje naslednje karte:

- gostota pozidave
- parcelne številke
- hišne številke
- število nadstopij
- vrsta kritine
- smer slemen
- lastništvo
- namembnost objektov
- starost objektov
- kategorizacija objektov.

V sestavu tehnične dokumentacije je ZSV Celje pripravil tudi posnetek s. in j. fasade trga. — I. P.

Nachrichtenblatt der Denkmalpflege in Baden-Württemberg, letnik 13, zv. 3/4.

Organ der staatlichen Ämter für Denkmalpflege, herausgegeben vom Kultusministerium Baden-Württemberg, Freiburg im Breisgau.

Na izbrani zvezek želimo posebej opozoriti, ker nas zgoščeno in zelo informativno seznanja s problemi arheološke veje spom. varstva, ki postaja v zadnjem času tudi po svetu vse bolj razsežna in pomembna. Ko namreč spremljamo prizadevanja drugod po svetu, želimo razčistiti tudi večje ali manjše metodološke dileme v stroki pri nas in hkrati opozoriti na naloge našega spomeniškega varstva v zvezi s preučevanjem in čuvanjem izpovedne vrednosti naših srednjeveških objektov, ki so po svoji podobi arheološki spomeniki.

V tem pogledu je za nas posebno poučen prvi članek izpod peresa *G. P. Fehringa*, ki po kratkem historiatu arheološkega raziskovanja srednjeveških objektov, sakralnih, grajskih in naselbinskih, govori o načinu raziskovanja (zgrajenem strogo na principih prazgodovinske arheologije) ter o nalogah tega raziskovanja. Kot pravi, je bilo preučevanje srednjega veka, zlasti zgodnjega, skoraj nemogoče še poglobiti na podlagi samih skromnih pisanih virov. Tudi gospodarska in družbena zgodovina iščeta materialnih dokazov. Zato se raziskovanja srednjeveških objektov ne morejo več zadovoljevati samo z reševanjem stavbnozgodovinskih vprašanj. Vrednotiti je treba vse najdbe in stratigrafijo uporabljati za relativno kronologijo. Na koncu avtor opozarja na tudi za nas aktualno dolžnost spomeniškega varstva, da ne pusti propadati neizrabljenih materialnih in stratigrafskih ostalin srednjega veka, ki morajo tako ali drugače postati žrtev sodobnih zemeljskih del.

Avtor je opremil članek tudi s seznamom glavne metodološko pomembne literature o srednjeveški arheologiji v Nemčiji.

V zvezku, ki o njem govorimo, se nato zvrsti izpod peresa posameznih raziskovalcev še 23 zgoščenih prikazov raziskovanj in njihovih rezultatov na srednjeveških objektih — arheoloških spomenikih v deželi Baden-Württemberg; vsi so opremljeni s po nekaj grafično čistimi in jasnimi slikovnimi ponazorili, tlorisi in pripadajočimi profili (prečnimi prerezi).

Iva Miki-Curk

Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege, letnik XXIV, zv. 1/2 in 3/4, 1970, 200 str., 195 črno-belih posnetkov, 4°

Privlačnost pričujočega štiriindvajsetega letnika avstrijskega glasila za umetnost in spomeniško varstvo je v posrečeni izbiri člankov, ki zajemajo najrazličnejša vprašanja varstva spomenikov in umetnostnozgodovinskih spoznanj ob restavriranju slikarskih, kiparskih in arhitekturnih del od srednjega veka do 19. stoletja.

Avtorja *N. Wibiral* in *B. Ulm* poročata o restavriranju kapele na križpotju v kraju Mondsee, v kateri so bile od baročne prezidave naprej skrite freske v donavskem slogu s prizori Pasijona. Te freske pripisuje *B. Ulm* znanemu slikarju *Wolfu Huberju*, čigar dejavnost je v tej okolici izpričana. Isti avtor tudi pripominja, da je kip *Križanega* iz te kapele poznogotski, ne pa baročen. — *Richard Perger* zasleduje po arhivskih in literarnih virih usodo in pota t. i. Marijinega oltarčka iz leta 1494 iz dunajske cerkve *Maria am Gestade*, ki se je končno znašel v znani zbirki knezov *Lichtensteinov*. *Fr. Koreny* je oltar opredelil kot delo iz bližine *Gerarda Davida*. Ob tem članku gre opomniti, da vztrajanje na izpopolnjevanju podatkov o provenienci umetnostnih predmetov, ki mnogokrat nudijo najtrdnjšo oporo pri umetnostnozgodovinskih raziskavah, ni podatkarstva manj, temveč nujnost, ki je ne bi smele prezirati niti muzejske in galerijske hiše niti umetnostni zgodovinarji-raziskovalci. — Članek *G. Brucherja* zajema freske *Antonia Madera*, zeta *H. A. Weissenkirchnerja*. O konservatorskih postopkih o tej slikariji poroča konservator *U. Ocherbauer*. Gre za freske v t. i. letnem refektoriju minoritskega samostana v Gradcu, ki je zdaj namenjen raznim kulturnim prireditvam, predvsem koncertom. — *M. Lejsková-Matyášova* razrešuje prizore iz poznega šestnajstega in začetka 17. stoletja v gradu *Riegersburg* na Štajerskem in v gradu *Leiben* na Dolnjem Avstrijskem. — *Berta Sarne* se loteva stropnih slik s konca 16. stoletja v biblioteki gradu *Rosenburg*. Ne presenečajo nas ikonografske rešitve na videz nerazumljivih prizorov, ki jih pojasnijo posnetki iz renesančnih ilustracij *Ovidovih Metamorfoz* ali posnetki *Goltziusovih* grafičnih listov. Ob tej množici ikonografskih tem

si postavljamo vprašanje: kdaj bomo začeli načrtno zbirati in razreševati teme naših baročnih fresk in kdaj se ne bomo več zadovoljili z naslovi »biblijska« in »mitološka scena« in še kako drugače. — *G. Hajóš* je ob restavriranju cerkve Marijinega rojstva na Rennwegu na Dunaju osvetlil vlogo Thaddäusa Adama Kernerja, ki je bil do zdaj znan le kot poznobaročni grajski in stavbni inšpektor, v tem primeru in še v nekaterih drugih pa je nastopal tudi kot arhitekt. — *P. Swittalek* našteva restavratorske posege na istem objektu. — *W. Brauneis* piše o odkrivanju romanskega jedra v dunajski Schottenkirche, *P. Swittalek* pa o tehniških postopkih. — *O. Riedel* razmišlja o pričevanju kamnoseških znamenj. S stilno analizo in z znamenji dokazuje, da je bila kamnoseška delavnica, ki je okrasila vsaj zgornje dele sten cerkve v Perchtoldsdorfu pri Dunaju, zvezana z dunajsko gradbeno delavnico, zaposleno pri pozidavi poznogotskega dela cerkve sv. Štefana na Dunaju. Obok cerkve in njegov okras iz okoli leta 1500 šteje za delo domače donavske šole. V soglasju z avtorjevimi zaključki je tudi prispevek *M. Zykanove*, ki govori o vprašanju gradbene zgodovine tega spomenika. — Srbski arhitekt *Iv. Zdravković* v kratkem podaja pregled spomenikov srbske ljudske arhitekture, še prav posebej pa delež arhitekta Hadži-Nikola Živkovića (1792—1870). — Z vprašanjem tehniških spomenikov se ukvarja *M. Wehdorn*, *E. Kraus* pa piše o orglah v Groningenu, ki so delo Arpa Schnitgerja (1648—1719), najbolj znanega tedanjega izdelovalca orgel v severni Evropi. — Spominu Rudolfa Eggerja, zaslužnega zgodovinarja in klasičnega filologa, paleografa in vodje znanih arheoloških izkopavanj na Magdalenski gori, izkopavanj Virunuma in drugih pomembnih arheoloških najdišč, se je ob smrti z nekrologom oddolžil *G. Piccotti*. — *M. Kühenthal* je uspešno opredelil freskanta poljudne zmogljivosti, ki je v letih okoli 1490 do okoli 1517 delal v krajih Schöder, Hohentauern in Badgastein. Avtor omenja sočasne stilne, vendar delavniško ne ožje povezane pojave na istrskih freskah in ponekod v Sloveniji (Hrastovlje, Čelovnik). Realno podčrtuje, da je pomembno za umetnostnozgodovinske raziskave tudi ustavljanje ob stvaritvah skromnejšega umetniškega nivoja provincialne umetnosti, saj tudi te nudijo dragocena spoznanja o sociologiji umetnosti in umetnostni to-

pografiji. — Študijo o dunajskem slikarju Nicolausu Forsterju (+1517) in o provenienci Marijinega reliefa iz župnijske cerkve v Deutsch-Wagramu objavlja *R. Perger*, *H. R. Hubre* pa ga stilno opredeljuje. — O stavbni zgodovini in o restavriranju gradu grofov Harrach v kraju Rohrau na Dolnjem Avstrijskem poročata *A. Machatschek*, *R. Keyseleit* pa o zgodovini bogate družinske slikarske zbirke, ki je v obnovljenem gradu spet postavljena na ogled. — *P. Preiss* objavlja tri risbe avstrijskega baročnega slikarja Josefa Ignaca Mildorferja (1719—1775), ki so ohranjene v praški narodni galeriji. — *M. Zykan* opredeljuje plastiko Križanega iz 14. stoletja iz kapucinskega samostana v Salzburgu, *G. Tripp* pa omenja restavratorske postopke na tem kipu. — *E. Bacher* razmišlja o plastikah Pietà, posebno še glede na razstavo te teme v Salzburgu. (Na razstavi sta bila tudi dva primerka iz Slovenije). Številne kipe iz Avstrije je za to priložnost restavriral delavnica zveznega zavoda za spomeniško varstvo na Dunaju. O postopkih in o tem delu poročata *M. Koller*.

Oba dvojna zvezka glasila, o katerem poročamo, se končujeta z ocenami raznih umetnostnozgodovinskih publikacij. Med ocenami knjig je objavljen prispevek *G. Panhansa*, ki ocenjuje delo Štefke Cobljeve: »Die Barockmaler Strauss«, izdal Geschichtsverein für Kärnten, 4. zv. zbirke »Aus Forschungen und Kunst«, 2 dela, Celovec 1969. Avtor ni nenaklonjen publikaciji, jasno pa našteva slabotne ali celo nezadovoljive strokovne prijeme (nedokazane domneve o delu Janeza Straussa star. in o pripisovanju slike sv. Antona v njegov opus, o nepodprtem pripisovanju petih žanrskih slik v delo Janeza Andreja Straussa iz celjskega muzeja). Kritizira tudi tehnično plat knjige: manjkajo številke reprodukcij ob katalognih številkah ipd. Poročevalčevi očitki so upravičeni, žal nam je le, da je to zapisal tujec in da niso bile te pomanjkljivosti glasneje izgovorene in urejene na domačih tleh.

Ksenija Rozman

Mednarodni tečaji, ki jih prireja Fondazione Lerici v Rimu

Fondazione Lerici (Politecnico Milano) s stalnim sedežem v Rimu je v resnici sklad neumornega inženirja C. M. Lericija, ki je del svojega dela in rezul-

tatov dela posvetil novim načinom preučevanja preteklosti, arheoloških terenov in drugih zgodovinskih spomenikov. Metode elektromagnetskega, magnetskega in zvočnega sondiranja so že uporabljali pri geoloških raziskavah, novejši čas pa jih je začel vse bolj uporabljati tudi za arheološko rekognosciranje (prim. P. Petru, Varstvo spomenikov XI, 1966). Strokovnjaki, ki delajo pri Fondazione Lerici, so jih ne le prvi začeli v večji meri uporabljati tudi na italijanskih tleh, marveč so jih v večletni praksi skladno s svojimi izkušnjami tudi že prilagodili potrebam arheologije.

Poleg rednega raziskovalnega dela ima Fondazione Lerici v svojih delovnih načrtih tudi vsakoleten informativni tečaj o uporabi sodobnih metod za rekognosciranje. V letu 1970 sta se ga prvič udeležila tudi dva arheologa konservatorja iz Slovenije. Predavanja štirinajstdnevnega tečaja so bila v Rimu pod streho Ville Giulia, ki je sicer Etruščanski muzej. V predavanjih, tako prirejenih, da jih je mogel razumeti tudi laik za posamezna tehnična področja, so nas sodelavci Fondazione Lerici, Ministrstva za šolstvo, prosveto in znanost ter raznih spomeniških zavodov seznanili s principi uporabnosti aerofotografije, merjenja električne upornosti tal, merjenja zemeljskega magnetizma ter merjenja prevodnosti za zvočno valovanje pri ar-

heološkem in drugem rekognosciranju terenov in spomenikov v okviru zgodovinskega preučevanja. Dodatna predavanja so nas bolj ali manj na splošno informirala o preučevanju rastlinskih in kostnih ostankov v okviru arheološkega raziskovanja ter o metodah podvodnih izkopavanj. Razumljivo so mogla samo nekatera predavanja izčrpnije predstaviti materijo, o kateri so govorila. Dobro organizirani tečaj pa je udeležence oskrbel tudi z razmnoženimi teksti tečaja, ki so zdaj interesantom na voljo v knjižnici Zavoda za spomeniško varstvo SRS.

Praktični del tečaja je bil v laboratoriju Fondazione Lerici in na terenih v Cerveteriju in Tarquiniji. Tam se je bilo moč prepričati o uporabnosti pripomočkov za rekognosciranje terena, izvedba klasičnega arheološkega raziskovanja na obeh terenih pa žal ne ustreva več sodobni arheološki metodologiji.

Živi stik z delom Fondazione Lerici je bil v letu 1970 toliko bolj dobrodošel, ker smo tudi v Sloveniji s strokovnjaki Geološkega zavoda zaorali ledino na področju takega rekognosciranja in je bila primerjava obeh načinov dela z istim principom tudi arheologu, laiku v tehničnih vprašanjih, zelo poučna za sklep o tem, kako daleč se je moč brez pomisleka opreti na rezultate sodobnega načina in kako daleč je moč arheološki spomenik raziskovati brez izkopavanja.

Iva Mikl-Curk